

การอนุรักษ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในย่านประวัติศาสตร์ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม
ในบริบทของไทย กรณีศึกษา : เมืองเก่าสงขลา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2565
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CULTURAL HERITAGE CONSERVATION AND MANAGEMENT IN HISTORIC
DISTRICTS BY PARTICIPATORY PROCESS IN THAI CONTEXT:
A CASE STUDY OF SONGKHLA OLD TOWN

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy in Architecture

Department of Architecture

FACULTY OF ARCHITECTURE

Chulalongkorn University

Academic Year 2022

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การอนุรักษ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในย่านประวัติศาสตร์ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมในบริบทของไทย กรณีศึกษา : เมืองเก่าสงขลา
โดย	นายธิป ศรีสกุลไชยรัก
สาขาวิชา	สถาปัตยกรรม
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	รองศาสตราจารย์ ดร.วิมลรัตน์ อิศระธรรมนุญ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต

.....	คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สรายุทธ ทวีพิสัยสุข)	
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์	ประธานกรรมการ
.....	
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปิ่นรัชฎ์ กาญจนะจิติ)	อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
.....	
(รองศาสตราจารย์ ดร.วิมลรัตน์ อิศระธรรมนุญ)	กรรมการ
.....	
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร)	กรรมการ
.....	
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภัทร์ สีสัมพรโรจน์)	กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
.....	
(รองศาสตราจารย์ ร.อ.ชูวิทย์ สุขฉายา, ร.น.)	

ธิป ศรีสกุลไชยรักษ์ : การอนุรักษ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในย่านประวัติศาสตร์ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมในบริบทของไทย
 กรณีศึกษา : เมืองเก่าสงขลา. (CULTURAL HERITAGE CONSERVATION AND MANAGEMENT IN HISTORIC DISTRICTS BY
 PARTICIPATORY PROCESS IN THAI CONTEXT: A CASE STUDY OF SONGKHLA OLD TOWN) อ.ที่ปรึกษาหลัก : รศ. ดร.วิมล
 รัตน์ อิศระธรรมบุญ

การอนุรักษ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในย่านประวัติศาสตร์ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นวิธีการหนึ่ง ที่เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้
 ส่วนเสียทุกภาคส่วนได้เข้ามามีส่วนร่วมปกป้อง รักษา และฟื้นฟูคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมของตน ดังนั้นแนวคิดการมีส่วนร่วมจึงได้รับประยุกต์ใช้ในกฎ
 บัตรสากลในการอนุรักษ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม โดยได้รับการให้ความสำคัญมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง วิทยานิพนธ์นี้เลือกเมืองเก่าสงขลาเป็น
 กรณีศึกษา เนื่องจากเมืองเก่าสงขลาผ่านกระบวนการอนุรักษ์อย่างมีส่วนร่วมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 ต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน วัตถุประสงค์ของวิทยานิพนธ์ คือ
 วิเคราะห์การดำเนินงานอนุรักษ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วมในเมืองเก่าสงขลา และจัดทำข้อเสนอแนะที่สนับสนุนให้เกิดการมีส่วน
 ร่วมในการอนุรักษ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม วิทยานิพนธ์นี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ใช้การศึกษาข้อมูลภาคเอกสาร การสำรวจภาคสนาม
 และการวิเคราะห์ตามเกณฑ์ที่ได้จากการวิเคราะห์กรณีศึกษาในประเทศ และต่างประเทศ การสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มตัวแทนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การ
 สรุปล้อคั่นพบและนำเสนอข้อเสนอนะ

วิทยานิพนธ์พบว่าในระยะเวลา 15 ปีที่ผ่านมาของการอนุรักษ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในเมืองเก่าสงขลา มีผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
 หลัก 4 ประเภท ได้แก่ ภาครัฐท้องถิ่น ภาคประชาสังคม-ประชาชน ภาคเอกชน และภาคการศึกษา เมืองเก่าสงขลามีจุดเด่นด้านทุนทางสังคม กล่าวคือ
 ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมเป็นภาคประชาสังคมที่มีทักษะในการทำงานกับภาครัฐท้องถิ่นและภาคเอกชน ประเด็นเรื่องการอนุรักษ์เมืองเก่าได้รับความ
 สนใจอย่างต่อเนื่อง หน่วยงานภาคเอกชนมีนโยบายในการสนับสนุนด้านงบประมาณ ซึ่งช่วยลดข้อจำกัดด้านเวลาและงบประมาณของภาครัฐได้
 อย่างไรก็ตาม เมืองเก่าสงขลาประสบกับปัญหาต่าง ๆ ดังนี้ แม้ว่าจะมีหน่วยงานภาคประชาสังคมเป็นตัวกลาง แต่ขาดผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย
 อีกทั้งขาดกระบวนการสร้างคนรุ่นใหม่ กฎหมายท้องถิ่นไม่สามารถรักษาความแท้ของอาคารเก่าที่ถือเป็นทุนทางวัฒนธรรมอันโดดเด่นของเมืองเก่า
 สงขลาได้ นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมมีลักษณะ “อาสาสมัครจากฐานทุนสังคม” ที่ช่วยให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วมในการเข้าร่วมดำเนินงาน แต่มีข้อด้อยคือการ
 มีส่วนร่วมนั้นขาดความยั่งยืน ซึ่งสถานการณ์ปัญหาต่างๆ เหล่านี้อาจนำไปสู่แนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ได้แก่ ปัญหาจากการที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอาจ
 มีจำนวนเพิ่มขึ้นแต่ดำเนินการแบบซ้ำซ้อน ปัญหาช่องว่างระหว่างวัยของสมาชิก ปัญหาการเข้าสู่กระบวนการแปลงพื้นที่ในลักษณะ “เจนตรีฟิเคชัน”
 (gentrification) ตลอดจนอาจนำไปสู่การสูญเสียความแท้และบูรณาภาพของมรดกทางวัฒนธรรม

จากผลการศึกษาดังกล่าว วิทยานิพนธ์นี้เสนอข้อเสนอนะเพื่อเป็นแนวทางการทำงานร่วมกันที่เหมาะสมกับบริบทของเมืองเก่าสงขลา
 รวมถึงสามารถนำไปใช้กับเมืองเก่าอื่น ๆ ในประเทศไทยที่มีประเด็นปัญหาใกล้เคียงกัน 2 ประการ ได้แก่ 1) การเชื่อมโยงของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพื่อ
 ส่งเสริมให้เกิดระบบในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วม ด้วยการจัดตั้ง “คณะทำงาน” จากตัวแทนกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยมีเทศบาล
 นครสงขลาเป็นผู้อำนวยความสะดวก (facilitator) เพื่อประสานให้เกิดการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมด้วยการมีส่วนร่วม และ 2) การใช้วิธีการค้นหา
 ประเด็นร่วมเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม อันประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนแรก ประเมินความสัมพันธ์ของทุนทาง
 สังคมทั้ง 3 ระดับ ขั้นตอนที่สอง วิเคราะห์บรรทัดฐานทางสังคม โดยเน้นการวิเคราะห์ด้านวิถีประชาและจารีต และขั้นตอนที่ 3 วิเคราะห์ทุนทางวัฒนธรรม
 ที่เชื่อมโยงกับวิถีประชาและจารีต เพื่อค้นหาประเด็นที่เชื่อมโยงไปสู่การมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม

สาขาวิชา	สถาปัตยกรรม	ลายมือชื่อนิสิต
ปีการศึกษา	2565	ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

6073806225 : MAJOR ARCHITECTURE

KEYWORD: historic district, old town, cultural heritage management, participatory process, stakeholder, social capital, cultural capital, Songkhla Old Town

Thip Srisakulchairak : CULTURAL HERITAGE CONSERVATION AND MANAGEMENT IN HISTORIC DISTRICTS BY PARTICIPATORY PROCESS IN THAI CONTEXT: A CASE STUDY OF SONGKHLA OLD TOWN. Advisor: Assoc. Prof. WIMONRART ISSARATHUMNOON, Ph.D.

Cultural heritage conservation and management in historic district by participatory process is a meaningful opportunity to engage multi-stakeholders to join protection and conservation their cultural heritage. This approach was applied under the international charters relating to cultural heritage conservation which is increasingly recognized. Songkhla Old Town was selected as a case study to this study due to its potential of continuing application of participatory process in conserving the culture heritage that was evident since 2007. The key objectives of this dissertation were to analyze the implementation of cultural heritage conservation and management of Songkhla Old Town and to propose recommendations to enhance participation in the cultural heritage conservation and management. The dissertation was the qualitative research which relied on documents, surveys, application of analytical tools based on national and international recognized standard, and in-depth interviews with open-ended questions with stakeholder’s representative. Then concluded findings and proposed recommendations.

The study found that in the last 15 years, there are 4 groups of stakeholders. They are local authorities, civil society, private sector, and educational institutions. Songkhla Old Town has a good social capital; that is *Kon-rak-muang-Songkhla association*, a CSOs with skills and expertise in connecting local authorities with private sector. The private sector has established policies and budget to support conservation which addresses challenges of resource limitation by the government. However, conservation management of Songkhla Old Town continues facing issues of agreed leadership, mechanism to link intergeneration, and lack of local administrative law to preserve historic buildings. In addition, "participation as volunteers based on social capital" does not commit sustainability of their participation. Combination of all issues may raise future concerns for example increasing numbers of beneficiaries with more complex implementation, generations gap, gentrification, and loss of authenticity and integrity of the cultural heritage.

Based on mentioned findings, the dissertation proposes recommendations emphasizing participation mechanisms that is appropriate for Songkhla Old Town which can be applicable to other historic towns in Thailand. Two recommendations include: 1) connectivity among beneficiaries to enhance increased participation in cultural heritage conservation and management by establishing "working group", representing all beneficiaries; and 2) prioritization process to increase participation in cultural heritage conservation and management with three steps, which are 1) assessment of relationship among three levels of social capital, 2) analysis of social norms with emphasis on folkways and mores, then finally 3) analysis of cultural capital related with mores to identify linkages to enhanced participation in cultural heritage management.

Field of Study: Architecture
 Academic Year: 2022

Student's Signature
 Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้ได้รับความกรุณาจากบุคคลหลายฝ่ายที่ให้การสนับสนุนและส่งเสริมผู้วิจัย ซึ่งวิทยานิพนธ์นี้จะสำเร็จลุล่วงไปไม่ได้หากปราศจากบุคคลเหล่านี้ ขอกราบขอบพระคุณบิดา มารดา และขอบคุณภรรยา พี่น้อง และครอบครัวที่ให้อำลัใจตลอดการทำวิทยานิพนธ์

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เป็นอย่างดี สูงสำหรับคำปรึกษา คำแนะนำ และกำลังใจ รวมถึงการจัดการกระบวนการเรียนรู้อย่างเข้าใจในบริบทชีวิตการงานของผู้วิจัย ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. ปิ่นขวัญ กาญจนวัชรจิตติ ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้สละเวลาอันมีค่าเพื่อให้คำชี้แนะที่เป็นประโยชน์ยิ่งแก่ผู้วิจัย ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภัทร สีสัมพรโรจน์ กรรมการวิทยานิพนธ์ ที่มอบความรู้ รวมถึงการชี้แนะให้ข้อคิดอันเป็นประโยชน์ในการทำวิทยานิพนธ์จนสำเร็จไปได้ด้วยดี และขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ร.อ. ชูวิทย์ สุขฉายา ร.น. เป็นอย่างสูงทั้งในฐานะกรรมการวิทยานิพนธ์ภายนอก และที่ปรึกษาในการทำงานวิชาการ ที่ได้มอบความรู้ ถ่ายทอดประสบการณ์ในการทำงานที่มุ่งเน้นเชิงปฏิบัติ

ขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลในวิทยานิพนธ์นี้ทุกท่าน ได้แก่ ตัวแทนของ ชุมชนเมืองเก่าสงขลา ผู้ประกอบการภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม สงขลาฟอรัม สถาบันการศึกษาทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ เทศบาลนครสงขลา และองค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา รวมถึงตัวแทนจากภาคเอกชนในพื้นที่ ได้แก่ บริษัท ปตท. สำรวจและผลิตปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน) และบริษัท เซฟรอนประเทศไทยสำรวจและผลิต จำกัด ที่กรุณาสละเวลาเพื่อให้ข้อมูลและความคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ยิ่ง จนทำให้วิทยานิพนธ์มีความสมบูรณ์ทั้งในเชิงโครงสร้างและเนื้อหาเป็นอย่างดี และขอขอบคุณ ดวงใจ นันทวงศ์ ที่ช่วยเก็บข้อมูลในพื้นที่เมืองเก่าสงขลา มีส่วนให้ผู้วิจัยนำข้อมูลมาวิเคราะห์ได้ในภาวะโควิด

ขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัย และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ที่ได้สนับสนุนทุนการศึกษาเฉพาะค่าเล่าเรียนประเภท 60/40 ระยะเวลา 2 ปี และขอขอบคุณคณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ อาจารย์ และเจ้าหน้าที่ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ทุกท่าน ที่ได้ให้ความช่วยเหลือในการจัดการงานเอกสารต่าง ๆ ตลอดระยะเวลาในการศึกษา ระดับวิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต

ท้ายสุดนี้ขอขอบคุณผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในเมืองเก่าสงขลา ทุกท่าน รวมถึงผู้ที่มีส่วนสนับสนุนในการทำวิทยานิพนธ์นี้ ทำให้ผู้วิจัยได้รับประสบการณ์และความรู้อันล้ำค่า ที่นอกจากจะช่วยวิทยานิพนธ์สำเร็จลุล่วงแล้ว ยังสามารถนำไปใช้ประกอบวิชาชีพและวิชาการได้ในอนาคต

ธิป ศรีสกุลไชยรักษ์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญรูปภาพ	ฎ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
1.3 กรอบแนวความคิดของการวิจัย	3
1.4 คำสำคัญของการวิจัย	4
1.5 ขอบเขตของการวิจัย	5
1.6 วิธีดำเนินการวิจัย	6
1.7 ระยะเวลาในการดำเนินงาน.....	10
1.8 ประโยชน์ที่ได้รับ	10
บทที่ 2 การทบทวนวรรณกรรม.....	11
2.1 แนวคิดการมีส่วนร่วม ความหมาย และพัฒนาการ	11
2.1.1 ความหมาย และพัฒนาการของการมีส่วนร่วม	12
2.1.2 ระดับการมีส่วนร่วม และผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น	18
2.2 ลักษณะของการมีส่วนร่วม	21
2.3 การมีส่วนร่วมแบบหุ้นส่วนทางธุรกิจ	22

2.4 ปัจจัยทางสังคมที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม.....	24
2.5 ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางสังคม	28
2.6 การพัฒนาของแนวคิดการมีส่วนร่วมในกฎบัตรและหลักการสากลของการอนุรักษ์และ จัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่า	31
2.6.1 กฎบัตรวอชิงตัน: กฎบัตรเพื่อการอนุรักษ์เมืองและชุมชนประวัติศาสตร์ ค.ศ. 1987 Washington Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas 1987	33
2.6.2 กฎบัตรบูรา: กฎบัตรอโคโมสประเทศออสเตรเลียว่าด้วยเรื่องถิ่นหรือย่าน ประวัติศาสตร์ ค.ศ. 1999 Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance 1999	34
2.6.3 บันทึกเวียนนา: บันทึกว่าด้วยมรดกโลกและงานสถาปัตยกรรมร่วมสมัยและการ ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ค.ศ. 2005 Vienna Memorandum on “World Heritage and Contemporary Architecture – Managing the Historic Urban Landscape” 2005.....	35
2.6.4 พิธีสารฮอยอัน: พิธีสารที่ว่าด้วยการปฏิบัติงานอนุรักษ์ที่ดีที่สุดในเอเชีย ค.ศ. 2009 Hoi An Protocols for Best Conservation Practice in Asia 2009	36
2.6.5 หลักการแห่งวัลเลตตา ว่าด้วยการปกป้องและบริหารจัดการเมืองและย่านชุมชน ประวัติศาสตร์ ค.ศ. 2011 Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas, 2011	37
2.6.6 สรุปผลการพัฒนาแนวคิดและระดับการมีส่วนร่วมในกฎบัตรและหลักการสากลใน การอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่า	39
2.7 พัฒนาการการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่า และการวิเคราะห์ กรณีศึกษาของไทย	40
2.8 กรณีศึกษาต่างประเทศ	49
2.9 สรุปผลเพื่อกำหนดกรอบการวิเคราะห์เมืองเก่าสงขลา	56

บทที่ 3 การตั้งถิ่นฐาน ทูทางวัฒนธรรม ทูทางสังคม และลักษณะทางสังคมของเมืองเก่าสงขลา	58
3.1 การตั้งถิ่นฐานเมืองเก่าสงขลาสู่การเป็นเมืองพหุวัฒนธรรม	58
3.1.1 ยุคที่ 1 สงขลาฝั่งเขาแดง: ยุคสร้างบ้านแปงเมือง	60
3.1.2 ยุคที่ 2 สงขลาฝั่งแหลมสน: ยุคแห่งการค้า มั่งคั่งและมั่นคง	61
3.1.3 ยุคที่ 3 สงขลาฝั่งบ่อยาง: เมือง 8 บ่อม 10 ประตู	61
3.1.4 สรุปประเด็นสงขลาเมืองพหุวัฒนธรรม	64
3.2 ทูทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าสงขลา	66
3.3 ทูทางสังคมของเมืองเก่าสงขลา	80
3.4 โครงสร้าง และบรรทัดฐานทางสังคมของเมืองเก่าสงขลา	96
3.5 สรุปผล	100
บทที่ 4 การวิเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา	103
4.1 สรุปกระบวนการมีส่วนร่วม 3 ช่วง	104
4.1.1 กระบวนการมีส่วนร่วมช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2550–2555)	104
4.1.2 กระบวนการมีส่วนร่วมช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2556–2560)	106
4.1.3 กระบวนการมีส่วนร่วมช่วงที่ 3 (พ.ศ. 2561–2565)	110
4.2 ประเด็นสำคัญที่ค้นพบจากกระบวนการมีส่วนร่วมเมืองสงขลา	114
4.2.1 ประเด็นที่ 1: การอนุรักษ์และพัฒนา มรดกทางวัฒนธรรมจากฐานทุนทางสังคม	116
4.2.2 ประเด็นที่ 2: ความสมดุลและคุณภาพของการมีส่วนร่วม	118
4.2.3 ประเด็นที่ 3: การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเชิงพื้นที่ของภาครัฐ ภาคประชาสังคม และประชาชน	128
4.2.4 ประเด็นที่ 4: คุณค่าและมูลค่าของอาคารเก่าที่ส่งผลต่อรูปแบบการอนุรักษ์	133

4.2.5 ประเด็นที่ 5: เครื่องมือและกลไกเพื่อความเท่าเทียมในการอนุรักษ์และพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่า	140
4.2.6 ประเด็นที่ 6: ระดับการมีส่วนร่วมและประเภทผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตามขนาดและประเภทโครงการตัวอย่างความสำเร็จจากบทเรียนของสงขลา	143
4.2.7 ประเด็นที่ 7: บรรทัดฐานทางสังคม กับช่องว่างระหว่างวัยของผู้นำรุ่นบุกเบิกและคนรุ่นใหม่	149
4.3 บทสรุปกระบวนการมีส่วนร่วม	151
บทที่ 5 สรุปผล และข้อเสนอแนะ	153
5.1 สรุปผลการศึกษา	153
5.1.1 สรุปการดำเนินการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา	153
5.1.2 สรุปหน่วยงานที่มีส่วนร่วมและลักษณะการมีส่วนร่วมของเมืองเก่าสงขลา	157
5.2 ข้อเสนอแนะ	162
5.3 ข้อเสนอแนะต่อยอดวิจัยในอนาคต	168
บรรณานุกรม	170
ภาคผนวก	182
ภาคผนวก ก. พัฒนาการของการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่า ในประเทศไทย และการวิเคราะห์การดำเนินงานขององค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในประเทศไทย	183
ภาคผนวก ข. กรณีศึกษาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าในประเทศไทย	214
ภาคผนวก ค. กรณีศึกษาต่างประเทศ	242
ภาคผนวก ง. ผลสำรวจการบูรณะซ่อมแซมอาคารในเมืองเก่าสงขลา	289
ภาคผนวก จ. เครื่องมืองานวิจัย	294
ประวัติผู้เขียน	302

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 2.1 ตารางสรุปทิศทางและพัฒนาการของการมีส่วนร่วม	15
ตารางที่ 2.2 ตารางเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมและผลที่เกิดขึ้น.....	19
ตารางที่ 2.3 แสดงการวิเคราะห์กรณีศึกษาในประเทศ 6 แห่ง	46
ตารางที่ 2.4 แสดงการวิเคราะห์กรณีศึกษาต่างประเทศ 7 แห่ง	50
ตารางที่ 3.1 ประเด็นและทิศทางที่ขาดความสอดคล้องระหว่างรัฐบาล ท้องถิ่นและประชาชน ...	93
ตารางที่ 4.1 แสดงจำนวนการบูรณะอาคารและพื้นที่แยกตาม 3 ช่วงเวลา.....	136
ตารางที่ 4.2 การวิเคราะห์ผลของเครื่องมือและกลไกเพื่อสร้างความเท่าเทียมในการมีส่วนร่วม	140
ตารางที่ 4.3 แผนภาพแสดงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและระดับการมีส่วนร่วมของแต่ละลักษณะโครงการ	148
ตารางที่ 4.4 บรรทัดฐานทางสังคม พิธีการ และวิถีประชาของคนต่างวัยในเมืองเก่าสงขลา	150
ตารางที่ 5.1 สรุปกระบวนการมีส่วนร่วมของเมืองเก่าสงขลาในช่วงปี พ.ศ. 2550-2565	156

สารบัญรูปภาพ

หน้า

ภาพที่ 1.1	กรอบแนวคิดของการวิจัย	3
ภาพที่ 1.2	พื้นที่ศึกษาย่านเมืองเก่าสงขลา.....	5
ภาพที่ 1.3	ขั้นตอนดำเนินการวิจัย และโครงสร้างบท	9
ภาพที่ 2.1	แสดงการขยายตัวของกลุ่มคนในการมีส่วนร่วม	18
ภาพที่ 2.2	แสดงการยกระดับการมีส่วนร่วมต่อระดับผลที่เกิดขึ้น	20
ภาพที่ 2.3	ระดับของทุนทางสังคม.....	30
ภาพที่ 2.4	พัฒนาการของการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าไทย	42
ภาพที่ 3.1	แผนที่เก่าเมืองสงขลา หรือ Singora.....	58
ภาพที่ 3.2	แผนที่แสดงการตั้งถิ่นฐานเมืองสงขลา 3 ยุค	59
ภาพที่ 3.3	ภาพสันนิษฐานเมืองสงขลายุคหัวเขาแดง.....	60
ภาพที่ 3.4	ประตูเมืองสงขลายุคป่อแก้ง	61
ภาพที่ 3.5	เมืองสงขลายุคป่ออย่าง.....	62
ภาพที่ 3.6	กำแพงเมืองและประตูเมืองสงขลา	62
ภาพที่ 3.7	เบี้ยอี่แปะที่ใช้ในเมืองสงขลา	63
ภาพที่ 3.8	อาคารหอพักบนถนนหนองจิก (อดีต-ปัจจุบัน)	66
ภาพที่ 3.9	แสดงตำแหน่งเมืองเซี่ยะเหมิน มณฑลฟูเจี้ยน สาธารณรัฐประชาชนจีน.....	67
ภาพที่ 3.10	แผนที่แสดงเส้นทางเดินทางของเจิ้งเหอ ในพิพิธภัณฑท์ท้องถิ่น ในย่านเก่าไห่เฉิง	68
ภาพที่ 3.11	พิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นในย่านเก่าไห่เฉิง และ Prof. Xu ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ บรรยายเส้นทางการเดินเรือในสมัยอยุธยาที่แวะผ่านสงขลา.....	68
ภาพที่ 3.12	ภาพแผนที่แสดงย่านเก่าไห่เฉิง ในเมืองเซี่ยะเหมิน	69
ภาพที่ 3.13	ภาพบรรยากาศในย่านเก่าไห่เฉิง.....	69

ภาพที่ 3.14 ภาพผังในย่านเก่าให้เจียง เปรียบเทียบกับย่านเก่าสงขลา	70
ภาพที่ 3.15 ภาพผังพื้นที่การอยู่อาศัยของกลุ่มคนในเมืองสงขลา	71
ภาพที่ 3.16 ภาพวัสดุและภูมิปัญญาในการก่อสร้างอาคารเก่าในย่านให้เจียง เมืองเซี่ยะเหมิน	72
ภาพที่ 3.17 พิพิธภัณฑสถานเมืองสงขลา	73
ภาพที่ 3.18 โบสถ์วัดดอนแย้.....	73
ภาพที่ 3.19 ศาลเจ้าหลักเมืองสงขลา	73
ภาพที่ 3.20 มัสยิดอุสาสนอิสลาม (มัสยิดบ้านบน) และศาลาการเปรียญวัดมณีมาวาส	74
ภาพที่ 3.21 การสำรวจรูปแบบสถาปัตยกรรมในเมืองเก่าสงขลา	75
ภาพที่ 3.22 ภาพวิถีชีวิตชาวจีนในเมืองป้อยง.....	76
ภาพที่ 3.23 อาหารที่แสดงความเป็นพหุวัฒนธรรมของเมืองสงขลา	77
ภาพที่ 3.24 ภูมิประเทศเมืองสงขลา.....	78
ภาพที่ 3.25 ปัญหาของชายฝั่งชลทัศน์.....	79
ภาพที่ 3.26 ชายหาดชลทัศน์ ทะเลสาบสงขลา.....	80
ภาพที่ 3.27 งานแต่งงานและการแต่งกายของชาวมุสลิมในเมืองสงขลา.....	81
ภาพที่ 3.28 การแต่งกายในงานบุญของชาวมุสลิมเมืองสงขลา	81
ภาพที่ 3.29 งานสมโภชปู้ทวดหัวเขาแดง และเต็นท์ไหว้ทวดหุ้มในงานสมโภชทวดหัวเขาแดง....	82
ภาพที่ 3.30 ภายในเต็นท์ไหว้ทวดหุ้ม.....	82
ภาพที่ 3.31 ชาวไทยพุทธที่หลุมศพทวดหุ้ม	82
ภาพที่ 3.32 จารึกสำโรง.....	84
ภาพที่ 3.33 กิจกรรมเสวนาในสวนแบ่งปัน	85
ภาพที่ 3.34 ตัวอย่างอาคารเก่าในเมืองสงขลาที่ได้รับการบูรณะโดยเจ้าของภาคเอกชน.....	87
ภาพที่ 3.35 ตัวอย่างการทำงานของสงขลาฟอรั่มโครงการ The World Beach Day แลเล แลหาด "กระบวนการเรียนรู้เพื่อกำหนดเจตจำนงแห่งตนบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ: กรณีหาดสมิลา	89

ภาพที่ 3.36	ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม ร่วมกับ อบจ. สงขลา และสถาบันการศึกษา	90
ภาพที่ 3.37	การขึ้นสัตถุญญาคความร่วมมือกับ 7 เมือง ใน 3 ประเทศ	91
ภาพที่ 3.38	การจัดงานประชุมวิชาการนานาชาติเมืองเก่าสงขลา โดยการสนับสนุนของ อบจ. สงขลา	95
ภาพที่ 3.39	การตั้งถิ่นฐานและโครงสร้างเชิงอำนาจของเมืองสงขลาภับรัฐไทย	97
ภาพที่ 3.40	ความสัมพันธ์ของทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าสงขลา	101
ภาพที่ 4.1	แสดงกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและลักษณะความสัมพันธ์ช่วงที่ 1	105
ภาพที่ 4.2	แสดงกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและลักษณะความสัมพันธ์ช่วงที่ 2	109
ภาพที่ 4.3	แสดงกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและลักษณะความสัมพันธ์ช่วงที่ 3	114
ภาพที่ 4.4	แสดงแผนการดำเนินงานของเทศบาลนครสงขลา	119
ภาพที่ 4.5 (ซ้าย)	บ้านลุงเทา และ (ขวา) บ้านนักพากย์	129
ภาพที่ 4.6	พื้นที่กิจกรรม Spark U	131
ภาพที่ 4.7	CEA สงขลา บนพื้นที่สถานีตำรวจดับเพลิง	131
ภาพที่ 4.8	การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเชิงพื้นที่ของภาครัฐ ภาคประชาสังคมและประชาชน	132
ภาพที่ 4.9	แสดงการบูรณะอาคารและสภาพแวดล้อมที่ดำเนินงานโดยภาครัฐ และภาคประชาชน	134
ภาพที่ 4.10	แสดงการบูรณะอาคารและสภาพแวดล้อมตามประเภทผู้ครอบครอง	135
ภาพที่ 4.11	แสดงตำแหน่งและรูปแบบการบูรณะที่แสดงรูปแบบส่วนบุคคล	138
ภาพที่ 4.12	เปรียบเทียบก่อนและหลังการบูรณะศาลเจ้าปู่ณเก่ากง	139
ภาพที่ 4.13	การปรับปรุงภูมิทัศน์ในพื้นที่สาธารณะขนาดเล็กในเมืองเก่าสงขลาด้วยการมีส่วนร่วม	144
ภาพที่ 4.14	กิจกรรมสร้างสรรค์ระดับย่านในเมืองเก่าสงขลา	145
ภาพที่ 4.15	ภาพกิจกรรมสร้างสรรค์ระดับเมือง Portrait of Songkhla	146

ภาพที่ 4.16 ภาพอาคารคิด+ดี และกิจกรรม.....	147
ภาพที่ 5.1 แผนภาพแสดงการสังเคราะห์ลักษณะเด่น ประเด็นปัญหา สถานการณ์ปัจจุบัน และ แนวโน้มที่จะเกิดขึ้น เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะ	161
ภาพที่ 5.2 การเชื่อมโยงของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพื่อส่งเสริมให้เกิดระบบในการจัดการมรดก ทางวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วมของเมืองเก่าสงขลา	163
ภาพที่ 5.3 การเชื่อมโยงระหว่างคณะทำงาน ภาครัฐและภาคเอกชน กับกลุ่มในพื้นที่.....	165
ภาพที่ 5.4 แสดงการค้นหาประเด็นร่วมเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม	168

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา

“วัฒนธรรม” ถือเป็นประจักษ์พยาน หลักฐานของความเจริญรุ่งเรืองที่ผ่านการถ่ายทอด สืบต่อกันมาผ่านทางวิถีชีวิต พระยาอนุมานราชชนนได้กล่าวไว้ว่า “วัฒนธรรม” หมายถึงสิ่งที่ถูก สร้างขึ้นโดยมนุษย์มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงได้ด้วยความเจริญงอกงามในวิถีแห่งชีวิตที่สะท้อน มาจากความคิดความรู้สึกความประพฤติ และถ่ายทอดต่อกันเป็นมรดกแห่งสังคม กล่าวคือ วัฒนธรรมบางชนิดได้รับการสืบทอดกลายเป็นมรดกที่มีคุณค่าสำหรับกลุ่มคนหรือรวมไปถึง มนุษยชาติ วัฒนธรรมนั้นจึงถูกเรียกว่า “มรดกทางวัฒนธรรม” ต่อมาเมื่อได้มีการนำเอาคำว่า “มรดก” (heritage) มาใช้ในทางการอนุรักษ์หรือการพัฒนาโดยองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และ วัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ให้คำจำกัดความเพิ่มเติมไว้ว่า “แหล่งมรดก” หมายถึงพื้นที่ที่ประกอบด้วยไปด้วยสิ่งที่เต็มไปด้วยคุณค่าและหรือคุณภาพที่ควรค่าอย่างยิ่งแก่ การเก็บรักษาไว้ (UNESCO, 2008) มรดกทางวัฒนธรรม จึงมีความสำคัญและมีคุณค่าทั้งใน ระดับหน่วยเล็ก ๆ ของสังคมไปจนถึงสังคมวงกว้าง ตั้งแต่ระดับ ครอบครัว ชุมชน เมือง ประเทศ และโลกเพื่อสร้างความภาคภูมิใจ และแสดงถึงเอกลักษณ์ที่แตกต่างจากกลุ่มคนอื่น ๆ และนำมา ซึ่งเศรษฐกิจและรายได้ผ่านกิจกรรมการ ดังนั้น เมืองเก่า เมืองประวัติศาสตร์ จึงถือเป็นมรดก ทางวัฒนธรรมประเภทหนึ่ง ที่เป็นแหล่งรวมมรดกทางวัฒนธรรม แสดงออกถึงความผูกพันเป็น อันหนึ่งอันเดียวกันของมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้ ด้วยความสำคัญของ เมืองเก่าดังกล่าว จึงส่งผลให้ในต่างประเทศ เช่นในอเมริกา หรือ อังกฤษ ได้มีแนวทางและกลไกใน การจัดการอนุรักษ์เมืองเก่ามาตั้งแต่ปลาย คริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ส่วนใน เอเชียประเทศที่มีความโดดเด่น ได้แก่ ญี่ปุ่น ก็ได้เริ่มต้นสร้างกลไกและดำเนินการมีตั้งแต่ปลาย คริสต์ศตวรรษที่ 18 และในปัจจุบันหลักการสากลของการอนุรักษ์และจัดการเมืองเก่า ยัง ครอบคลุมไปถึงแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน (sustainable development) และการมีส่วนร่วม (participation) กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียด้วย

สำหรับประเทศไทยนั้น ได้มีแนวคิดและวิธีการปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมมายาวนาน ตั้งแต่สมัยสุโขทัยโดยเกิดความชัดเจนขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยการ จัดตั้งพิพิธภัณฑสถาน และมีพัฒนาการเรื่อยมา จนถึงใน พ.ศ. 2455 มีการจัดตั้งหน่วยงานเพื่อการดูแล รักษาโบราณสถาน คือ กรมศิลปากร และได้ออกพรบ.โบราณสถาน ซึ่งถือเป็นเครื่องมือทาง

กฎหมายที่ใช้ในการปกป้องรักษาและอนุรักษ์โบราณสถานที่มีคุณค่า ต่อมาก็ได้มีการหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ และองค์กรอิสระ ที่เข้ามา มีบทบาทต่อการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมมากขึ้น เช่น สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สำนักงานทรัพย์สินฯ และสมาคมสถาปนิกสยาม เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม เมืองเก่าในประเทศไทยกลับมีแนวโน้มที่จะลดจำนวนลงเป็นอย่างมาก จากข้อมูลการวิจัยของ รองศาสตราจารย์ ดร.ยงธินศรี พิมลเสถียร¹ พบว่า ชุมชนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยมีจำนวน 140 แห่ง ใน 54 จังหวัด แต่มีเพียง 5 ชุมชนที่มีการจัดทำแผน และจัดกิจกรรมเพื่อการรักษาคุณค่าของตน ซึ่งหากมองในเชิงทรัพยากรการท่องเที่ยวแล้วจะพบว่า เมืองเก่าอยู่ในความไม่ยั่งยืนและมีภาวะเสี่ยง นอกจากนี้ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร ได้กล่าวในบทสัมภาษณ์ไว้ว่า “ประเทศไทยกำลังสูญเสียชุมชนอันทรงคุณค่า ปีละ 3-4 แห่ง ในขณะที่ญี่ปุ่น มีแต่จะเพิ่มขึ้น 3-4 แห่ง....ถ้าเราไม่ทำอะไรเลย เราอาจถึงขั้นหนักหนาย้ายไปอย่างน่าตกใจ 7-8 แห่งต่อปีเลยทีเดียว”²

ดังนั้นวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงมีเป้าหมายเพื่อค้นหา แนวทางการดำเนินงานร่วมกันระหว่าง ภาครัฐและภาคประชาชนในการอนุรักษ์และจัดการเมืองเก่าในบริบทของไทย การสร้างความไว้วางใจและแรงจูงใจ รวมถึงกระบวนการและเครื่องมือที่สามารถยกระดับการมีส่วนร่วม โดยทำการวิเคราะห์เมืองเก่าสงขลาเป็นกรณีศึกษา ในฐานะที่เป็นเมืองเก่าในลักษณะพหุวัฒนธรรม มีคุณค่าทางมรดกทางวัฒนธรรมในระดับสูง แต่ขณะเดียวกันก็เกิดปัญหาที่คล้ายคลึงกับเมืองเก่าในประเทศไทย ทั้งในด้านการขาดเวทีร่วมของคนในพื้นที่ ไม่มีกฎหมายโดยตรงต่อการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม รวมถึงผลกระทบจากการท่องเที่ยว เป็นต้น แต่ถึงกระนั้น เมืองเก่าสงขลา ก็ผ่านกระบวนการฟื้นฟูอย่างมีส่วนร่วมมายาวนาน และยังคงดำเนินการอยู่อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน เพื่อรักษามรดกทางวัฒนธรรมของตน

ประเด็นการศึกษาดังกล่าวนำไปสู่คำถามวิจัย ดังนี้

- 1) การเปลี่ยนแปลงของการอนุรักษ์และการจัดการเมืองเก่าในประเทศไทย ภายใต้การดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วมในช่วงที่ผ่านมาเป็นอย่างไร อะไรเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง
- 2) การอนุรักษ์และจัดการเมืองเก่าสงขลา มีเครื่องมือกลไกอะไรบ้าง

¹ ยงธินศรี พิมลเสถียร, ประเด็นวิกฤตเรื่องการอนุรักษ์ชุมชนประวัติศาสตร์ในเมืองสำหรับประเทศไทย. วารสารหน้าจั่ว: ฉบับที่ 9 (กันยายน 2555 - สิงหาคม 2556). หน้า 105

² <https://thematter.co/science-tech/why-we-should-learn-denken-from-japan/56209>

- 3) การอนุรักษ์และจัดการเมืองเก่าสงขลา เป็นการมีส่วนร่วมในลักษณะใด และมีแนวโน้มอย่างไร

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการและความสัมพันธ์ของหลักการอนุรักษ์และจัดการเมืองเก่ากับการมีส่วนร่วม
2. เพื่อศึกษาพัฒนาการของงานอนุรักษ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าของไทย และค้นหาประเด็นสำคัญที่มีผลต่อการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการเมืองเก่าของเมืองสงขลา
3. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์การดำเนินงานอนุรักษ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าอย่างมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นในกรณีศึกษาเมืองเก่าสงขลา
4. เพื่อเสนอแนะแนวทางที่เอื้อต่อการอนุรักษ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าสงขลา

1.3 กรอบแนวคิดของการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัยนี้ประกอบด้วยแนวคิดเชิงทฤษฎี 3 ด้าน คือ หลักการอนุรักษ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่า พัฒนาการแนวคิดการมีส่วนร่วม ลักษณะและระดับการมีส่วนร่วม และปัจจัยทางสังคมที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม เพื่อนำผลไปสู่การวิเคราะห์กรณีศึกษาต่างประเทศ และศึกษาพัฒนาการอนุรักษ์และจัดการเมืองเก่าของประเทศไทย พร้อมกับวิเคราะห์กรณีศึกษาในประเทศ เพื่อสร้างความเข้าใจในการวิเคราะห์เมืองเก่าสงขลา นำไปสู่การจัดทำข้อเสนอแนะแนวทางการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประเภทเมืองเก่าในประเทศไทย

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดของการวิจัย

1.4 คำสำคัญของการวิจัย

ย่านหรือเมืองประวัติศาสตร์ (historic district/city)

“พื้นที่ประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรม (รวมถึงพื้นที่อื่น)” ให้ความหมายถึงกลุ่มอาคาร สิ่งก่อสร้าง และพื้นที่เปิดโล่ง รวมทั้งแหล่งโบราณคดีและบรรพชีวินวิทยา ซึ่งประกอบกันเป็นการ ตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในสภาพแวดล้อมของเมืองหรือชนบท ซึ่งคุณค่าของสิ่งเหล่านั้นได้รับการ ยอมรับผ่านมุมมองทางโบราณคดี , สถาปัตยกรรม, ยุคก่อนประวัติศาสตร์, ประวัติศาสตร์, สุนทรียศาสตร์ หรือสังคมวัฒนธรรม “พื้นที่” สามารถจำแนกได้ออกเป็น แหล่งยุคก่อน ประวัติศาสตร์ เมืองประวัติศาสตร์ เมืองเก่า ย่านเก่า หมู่บ้านเล็ก ๆ ตลอดจนกลุ่มอนุสรณ์สถาน (UNESCO, 2011)

เมืองเก่า (old town)

เมืองเก่าเป็นนิยามที่ดูใช้กันอย่างแพร่หลายในประเทศไทย มีความหมายคล้ายคลึงกับพื้นที่ หรือเมือง/ย่านประวัติศาสตร์ที่ใช้ในระดับสากล โดยสำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้นิยามความหมายของเมืองเก่า (2554) ดังนี้ เมืองหรือบริเวณของเมืองที่มี ลักษณะพิเศษเฉพาะแห่งสืบต่อมา หรือมีรูปแบบผสมผสานของสถาปัตยกรรมท้องถิ่น หรือมี ลักษณะของรูปแบบวิวัฒนาการทางสังคมที่สืบต่อมาของยุคต่างๆ หรือโดยหลักฐานทาง ประวัติศาสตร์ ซึ่งมีคุณค่าในทางศิลปะ โบราณคดี หรือประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ที่ปรากฏ หลักฐานทางกายภาพบ่งบอกถึงลักษณะอันเด่นชัดของโครงสร้างเมือง หรือโบราณวัตถุสถานใน อดีต และมีการใช้สอยในลักษณะของเมืองที่ยังมีชีวิตอย่างต่อเนื่องจากอดีตถึงปัจจุบัน เป็นเมือง เก่าที่ยังมีชีวิต

การจัดการมรดกทางวัฒนธรรม (cultural heritage management)

กระบวนการคุ้มครองและการจัดการองค์ประกอบที่หลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรม ให้ดำรงคุณค่าไว้เพื่อสร้างความเข้าใจและทำให้เกิดความตระหนักในคุณค่าทางวัฒนธรรม โดยคำนึงถึงความสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

กระบวนการมีส่วนร่วม (participatory process)

กระบวนการที่เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งจะ เข้ามีส่วนในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการพัฒนาหรือแก้ปัญหาของ ตนเอง และรับผลร่วมกัน ซึ่งโดยมากจะดำเนินการหลายฝ่ายร่วมกับผู้เชี่ยวชาญ

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder)

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย หมายถึง บุคคล ชุมชน กลุ่มประชาสังคม ภาครัฐท้องถิ่น สถาบันการศึกษา และองค์กรที่ให้ความร่วมมือต่อผลการดำเนินการและกิจกรรม หรือโครงการ ซึ่งมีผลต่อการอนุรักษ์และการจัดการเมืองเก่าสงขลา

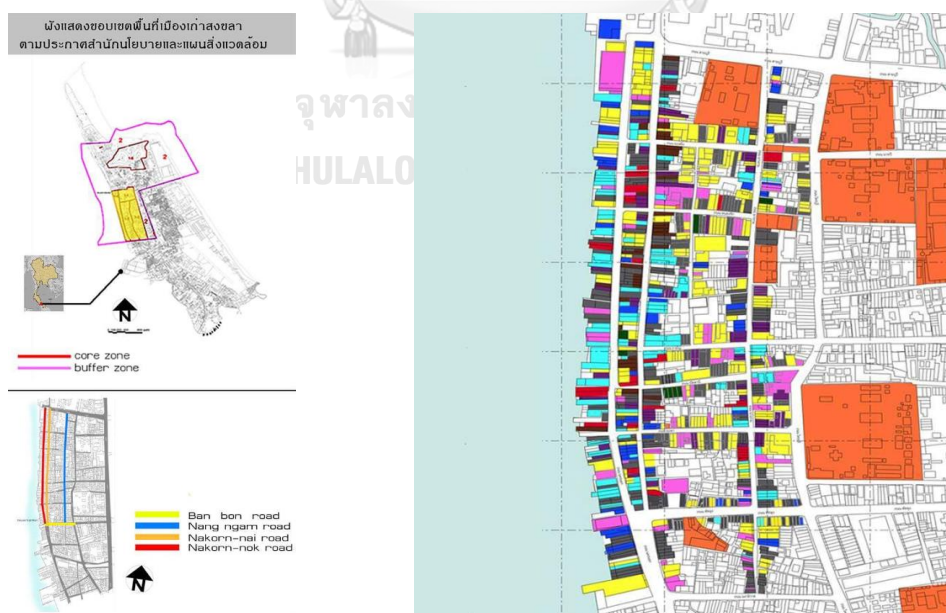
แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม (Sustainable development)

ความเชื่อมโยงของ 2 แนวคิดระหว่าง แนวคิดการอนุรักษ์ สากล กับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งเกิดการพัฒนานวัตกรรมที่มีเป้าหมายและแนวทางที่เกี่ยวข้องกัน เพื่อต้องการให้เกิดการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมย่านเก่าให้เกิดความยั่งยืน โดยมีเป้าหมายกว้างกว่าการอนุรักษ์และจัดการย่านเก่าเฉพาะตัวอาคารหรือบริเวณโดยรอบ แต่ครอบคลุมไปถึงการยกระดับทางสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ผ่านกระบวนการอนุรักษ์และจัดการย่านเก่า ซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องดำเนินงานด้วยการมีส่วนร่วม

1.5 ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตเชิงพื้นที่การศึกษา

พื้นที่ศึกษาเขตเมืองเก่าสงขลา ในพื้นที่หลัก (Core zone) ที่ประกาศโดยสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2553

ภาพที่ 1.2 พื้นที่ศึกษาย่านเมืองเก่าสงขลา

2. ขอบเขตเชิงประเด็นศึกษา

เพื่อตอบคำถามการวิจัย จึงขอสรุปขอบเขตประเด็นการศึกษา ดังนี้

- ทูทางสังคม และทูทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าสงขลา
- การริเริ่มและรวมตัวกันของภาคประชาชนในการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในเมืองเก่าสงขลา
- กระบวนการมีส่วนร่วมในการทำงานกับกลุ่มภาคประชาชนในพื้นที่ ภาครัฐท้องถิ่น และภาคสถาบันการศึกษา
- เครื่องมือและกระบวนการที่สามารถยกระดับการมีส่วนร่วมในระดับร่วมดำเนินการ เพื่อสร้างความเป็นเจ้าของให้กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

1.6 วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การค้นหาข้อมูลจากเอกสาร การสำรวจ และการสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นเครื่องมือหลักในการวิเคราะห์ ซึ่งจะนำผลที่ได้มาทำการสังเคราะห์ผล เพื่อการตรวจสอบและประเมินผลความแม่นยำของผลวิจัยโดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย 4 ขั้นตอน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1) การศึกษาทฤษฎีจากการทบทวนวรรณกรรม และวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาภาคเอกสารเป็นหลักโดยจะทำการศึกษา 4 ส่วนหลัก คือ

1. ทบทวนวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง กับแนวคิดการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย
 - แนวคิดการมีส่วนร่วม ความหมายและพัฒนาการ
 - ปัจจัยทางสังคมที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม
 - ลักษณะของการมีส่วนร่วม
 - การมีส่วนร่วมแบบหุ้นส่วนทางธุรกิจ
 - ทูทางสังคม และทูทางวัฒนธรรม
2. การพัฒนาของแนวคิดการมีส่วนร่วมในกฎบัตรและหลักการสากลการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่า
 - แนวคิดและพัฒนาการของกฎบัตรอนุรักษ์สากล ในประเด็นที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

3. พัฒนาการการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าของประเทศไทย และการวิเคราะห์กรณีศึกษาในประเทศ
 - พัฒนาการการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าของไทย
 - กรณีศึกษาในประเทศ 6 แห่ง
4. การวิเคราะห์กรณีศึกษาต่างประเทศ
 - กรณีศึกษาต่างประเทศ 7 แห่ง

ผลลัพธ์ จากการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล

- ความสำคัญ พัฒนาการ แนวคิดและลักษณะการมีส่วนร่วม
- ทราบแนวคิด เครื่องมือ และวิธีการจัดการเมืองเก่าในระดับสากล
- ทราบถึงบทบาท นโยบาย ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder) ในการจัดการย่าน/เมืองเก่าของประเทศไทย
- สถานการณ์ โอกาส ข้อจำกัด และช่องว่างในการจัดการเมืองเก่าของประเทศไทย
- ประเด็นสำคัญที่นำไปสู่การวิเคราะห์กรณีศึกษาเมืองเก่าสงขลา

ขั้นตอนที่ 2) การศึกษาและวิเคราะห์ประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา

ขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาภาคเอกสารเป็นหลักโดยจะทำการศึกษา 3 ส่วนหลัก คือ

1. ศึกษาถึงการตั้งถิ่นฐานของเมืองเก่าสงขลาบ่ออย่าง
2. ทู่นทางวัฒนธรรมและทู่นทางสังคมของเมืองเก่าสงขลา
3. พัฒนาการการอนุรักษ์และจัดการเมืองเก่าในเมืองเก่าสงขลา รวมถึงบทบาทของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ส่งผลต่อการจัดการเมืองเก่าในประเทศไทย

ผลลัพธ์ จากการศึกษาและวิเคราะห์ประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา

- ทราบถึงที่มาของการตั้งถิ่นฐานเมืองเก่าสงขลาบ่ออย่าง
- บทบาทของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
- ลักษณะและพัฒนาการของการมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมที่ผ่านมาของเมืองเก่าสงขลา
- ทู่นทางวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อมิติทางสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมเมืองสงขลา

ขั้นตอนที่ 3) การศึกษา และวิเคราะห์ผลกระทบกระบวนการมีส่วนร่วมของเมืองเก่าสงขลา

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนสำคัญของการวิจัย เป็นการค้นหาข้อมูลในพื้นที่โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก แบบกึ่งโครงสร้าง โดยทำการสัมภาษณ์ตัวแทนกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ที่เกี่ยวข้องหรือมีส่วนโดยตรงต่อการรักษาเมืองเก่าเชิงกายภาพ ตั้งแต่ช่วงเวลา พ.ศ. 2550 ถึง พ.ศ. 2565 ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่ม ประกอบด้วย ภาครัฐ ภาคประชาสังคม ภาคประชาชนและเอกชน และภาคการศึกษา จำนวนผู้ให้สัมภาษณ์ 16 คน หลังจากสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะนำผลข้อมูลมาลงในตารางบันทึกสรุปผล เพื่อนำไปสู่การเขียนวิเคราะห์เชิงคุณภาพต่อไป ซึ่งเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ และตารางบันทึกสรุปผล (สามารถดูรายละเอียดในภาคผนวก. จ)

ผลลัพธ์จากการศึกษา และวิเคราะห์ผลกระทบกระบวนการมีส่วนร่วมของเมืองเก่าสงขลา

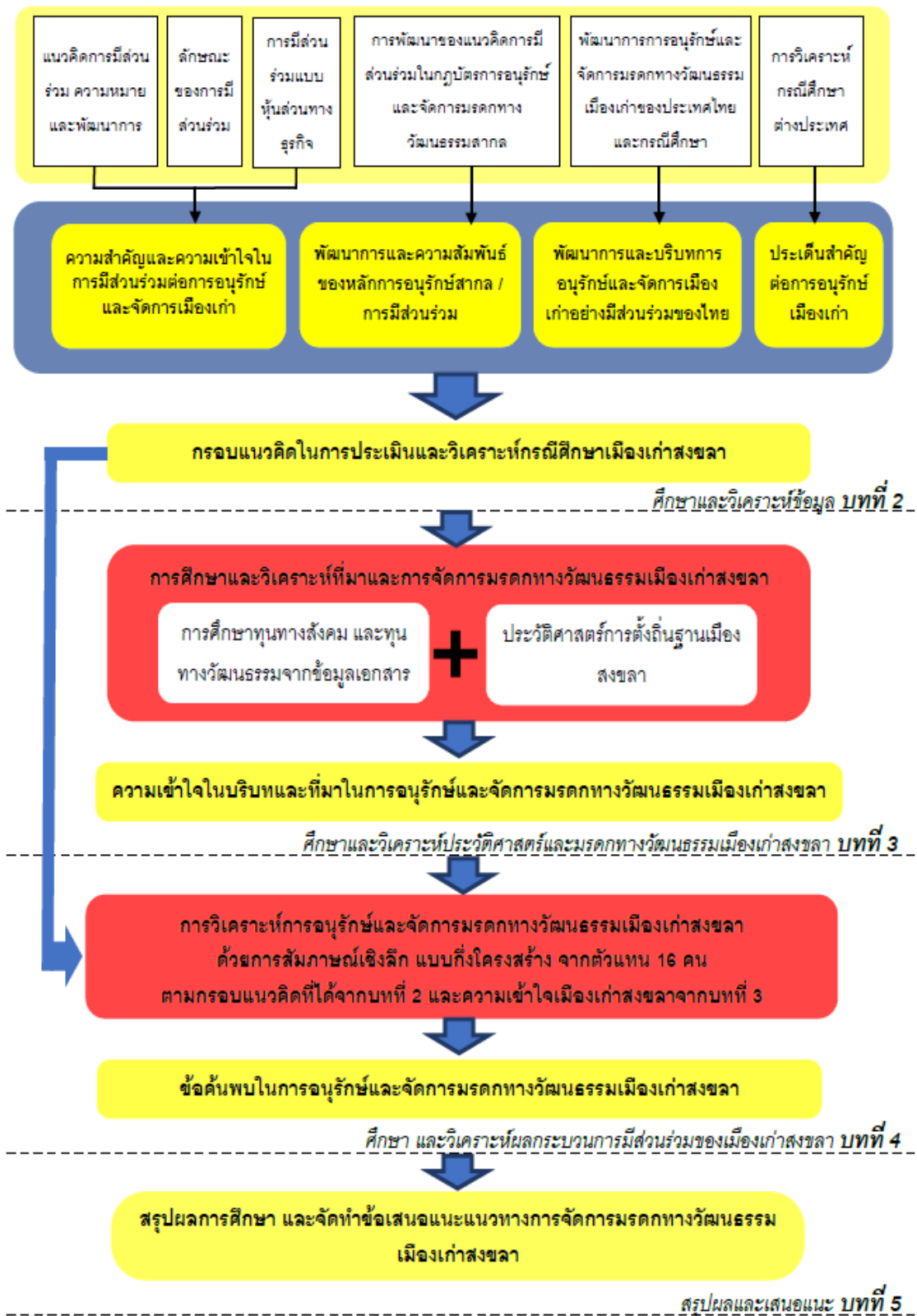
- ข้อมูลเชิงลึกของกระบวนการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลาในระยะเวลา 15 ปีที่ผ่านมา
- ระบุจุดเด่นและประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา

ขั้นตอนที่ 4) ขั้นตอนการสรุปผลวิจัย และเสนอแนะ

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการวิจัย เพื่อสรุปผลการศึกษาถึงกระบวนการ ผลที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคตของเมืองเก่าสงขลา รวมถึงข้อเสนอนำเสนอในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมทั้งในเมืองเก่าสงขลาและเมืองเก่าอื่น ๆ ในประเทศไทย

ผลลัพธ์จากการสรุปผลวิจัย

- สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์
- จุดเด่นและประเด็นปัญหา รวมถึงแนวโน้มในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าสงขลา
- นำเสนอข้อเสนอนำเสนอแนะสู่การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลาด้วยการมีส่วนร่วม

ภาพที่ 1.3 ขั้นตอนดำเนินการวิจัย และโครงสร้างบท

1.7 ระยะเวลาในการดำเนินงาน

หัวข้อ /เดือน พ.ศ. 2563 -2566	พ.ศ. 2563												พ.ศ. 2564												พ.ศ. 2565												พ.ศ. 2566											
	7	8	9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	1	2	3	4	5	6												
1. ศึกษาทบทวนวรรณกรรม ทฤษฎี และแนวคิดในระดับ สากลต่อการอนุรักษ์ สถาปัตยกรรมอย่างมีส่วนร่วม และจัดการมรดกทาง วัฒนธรรมประเภทเมืองเก่า																																																
2. ศึกษาสถานการณ์ และ บริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเมืองเก่าใน ประเทศไทย																																																
3. ศึกษาและวิเคราะห์ กรณีศึกษาเมืองเก่าสงขลา																																																
4. สรุปผลการศึกษา และ จัดทำข้อเสนอแนะ																																																
5. นำเสนอผลงานในรูปแบบ และวารสารผลงานทาง วิชาการ																																																

1.8 ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ความเข้าใจในเรื่องพัฒนาการและความสัมพันธ์ของหลักการอนุรักษ์และจัดการเมือง ประวัติศาสตร์ การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน
2. ความเข้าใจสถานการณ์ โอกาส ข้อจำกัด ของการอนุรักษ์และจัดการเมืองเก่าในประเทศไทย
3. ข้อค้นพบปัจจัยที่ทำให้เกิดการดำเนินงานร่วมกันของภาครัฐ กับภาคประชาสังคม ชุมชน ใน การอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประเภทเมืองเก่าของไทย
4. ข้อเสนอแนะทางการอนุรักษ์และจัดการเมืองเก่าอย่างมีส่วนร่วม ที่เหมาะสมกับบริบทของ ไทย

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรม

การทบทวนวรรณกรรมนี้ เป็นการศึกษาทฤษฎีและหลักการที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำประเด็นที่ได้มาจัดทำกรอบแนวคิดนำไปวิเคราะห์สถานการณ์การอนุรักษ์เมืองเก่าสงขลาในบทที่ 4 ต่อไป ซึ่งการทบทวนวรรณกรรมนี้มีประเด็นศึกษาหลักประกอบด้วย (1) แนวคิดการมีส่วนร่วม ความหมายและพัฒนาการ (2) ปัจจัยทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อการมีส่วนร่วม (3) ลักษณะของการมีส่วนร่วม (4) การมีส่วนร่วมแบบหุ้นส่วนทางธุรกิจ (partnership) (5) ทูทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม (6) การพัฒนาของแนวคิดการมีส่วนร่วมในกฎบัตรและหลักการสากลของการอนุรักษ์ และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมย่านเก่า (7) พัฒนาการการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าและกรณีศึกษาของประเทศไทย และ (8) กรณีศึกษาต่างประเทศ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดการมีส่วนร่วม ความหมาย และพัฒนาการ

อริสโตเติล (Aristotle) นักปราชญ์ชาวกรีก กล่าวว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม โดยสภาพธรรมชาติของมนุษย์แล้วจะต้องมีชีวิตร่วมกับบุคคลอื่น ๆ มีการติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างอิสระตามลำพังได้ สังคมจึงเกิดขึ้น (ธรรมานุญ เฟิงทอง, 2549) ดังนั้นมนุษย์จึงถือเป็นผู้ทำให้เกิดวัฒนธรรมด้วย (cultural creature) ดังนั้นโดยแท้จริงแล้วมนุษย์มีความคุ้นเคยกับการมีส่วนร่วม (participation) มาเนิ่นนานแล้ว แต่ด้วยระบบการปกครองและการบริหาร การแข่งขันทางเศรษฐกิจและสังคม จึงทำให้มนุษย์เกิดความเหินห่างจากการความร่วมมือร่วมมือกัน

อย่างไรก็ตาม โลกมีความซับซ้อนมากขึ้น การแก้ไขปัญหาบางอย่างไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยฝ่ายหนึ่งฝ่ายเดียว การมีส่วนร่วมจึงได้ถูกนำกลับมาใช้อย่างมีระบบและเป็นวิชาการมากขึ้น เช่น ใน ค.ศ. 1960 ถึง ค.ศ. 1970 การมีส่วนร่วมกลายเป็นหัวใจสำคัญในการแก้ไขปัญหาความยากจน ความเท่าเทียม และความยั่งยืนในประเทศแถบแอฟริกา โดยองค์การอนามัยโลก World Health Organization (WORLD HEALTH ORGANISATION/UNICEF, 1978) และต่อมาใน ค.ศ. 1997 องค์การพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Program: UNDP) ได้

นำ “การมีส่วนร่วม” เพิ่มเป็นหัวข้อ 1 ใน 9 เรื่องการพัฒนามนุษย์ คุณลักษณะของธรรมาภิบาล³ สำหรับในประเทศไทยการมีส่วนร่วมเป็นคำที่เริ่มใช้กันเมื่อประมาณ 30 ปีที่ผ่านมา แต่ก็ได้มีการนำแนวคิดนี้ไปใช้ในมิติที่หลากหลาย รวมถึงในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประเภทเมืองเก่า และการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมด้วย เนื่องจากการมีส่วนร่วมก่อให้เกิดประโยชน์ 8 ประการ ตามที่ James L. Clayton ได้ศึกษาไว้ (อ้างใน วันชัย, 2548) ได้แก่ (1) คุณภาพของการตัดสินใจดีขึ้น (2) ใช้ต้นทุนน้อยและลดความล่าช้าลง (3) การสร้างฉันทามติ (4) การนำไปปฏิบัติได้ง่ายขึ้น (5) การหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าที่เลวร้ายที่สุด (6) การคงไว้ซึ่งความน่าเชื่อถือและความชอบธรรม (7) การคาดการณ์ความห่วงกังวลและทัศนคติของสาธารณชน และ (8) การพัฒนาภาคประชาสังคม

2.1.1 ความหมาย และพัฒนาการของการมีส่วนร่วม

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า มีผู้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งในต่างประเทศและในประเทศไทย ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการให้ความหมายในลักษณะการร่วมมือกันในระดับต่าง ๆ เพื่อร่วมแก้ไขปัญหาหรือร่วมพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

กองทุนซูเปอร์ฟันด์ (EPA, 2002 : 3) ขององค์การควบคุมมลพิษของสหรัฐอเมริกา ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมไว้ใน Superfund Community Involvement Manual ไว้ดังนี้ “การมีส่วนร่วมเป็นชื่อของกระบวนการที่องค์การควบคุมมลพิษ (EPA) บัญญัติไว้เพื่อจะบ่งบอกถึงกระบวนการที่สร้างให้เกิดการสานเสวนา (Dialogue) และการประสานความร่วมมือกับชุมชนที่ได้รับผลกระทบ “ประชาชนมีสิทธิที่จะรู้อะไรก็ได้แต่ที่องค์การรัฐกำลังทำอยู่ในชุมชนของเขาและมีสิทธิที่จะแสดงความคิดเห็นต่อโครงการนั้น ๆ” เป้าหมายของกระบวนการก็เพื่อที่จะให้ประชาชนได้มีโอกาสมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กรและช่วยในการปรับปรุงการตัดสินใจของรัฐให้เหมาะสม”

ธนาคารโลก (World Bank, 1996 : 10) ได้อธิบายในหนังสือ The World Bank Participation Source Book ไว้ว่า “การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีอิทธิพลและมีส่วนร่วมในการริเริ่มการพัฒนาและการตัดสินใจที่มีผลต่อทรัพยากรทั้งหลายและมีผลต่อเขาทั้งหลาย”

³ข้อกำหนดคุณลักษณะของธรรมาภิบาลเรื่อง การพัฒนามนุษย์ ได้แก่ การมีส่วนร่วม (participation) นิติธรรม (rule of law) ความโปร่งใส (transparency) การตอบสนอง (responsiveness) การมุ่งเน้นฉันทามติ (consensus-oriented) ความเสมอภาค/ความเที่ยงธรรม (equity) ประสิทธิภาพและประสิทธิผล (effectiveness and efficiency) ภาวะรับผิดชอบ (accountability) และวิสัยทัศน์เชิงยุทธศาสตร์ (strategic vision)

องค์การอนามัยโลกและกองทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (WHO and UNICEF, 1978: 41) ได้นิยามคำว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้ามามีส่วนร่วมกันอย่างกระตือรือร้นและมีพลังของ ประชาชนในการตัดสินใจ เพื่อกำหนดเป้าหมายของสังคม จัดสรรทรัพยากรเพื่อให้บรรลุจุดหมาย และเป็นการปฏิบัติตามแผนงานหรือโครงการต่าง ๆ ด้วยความสมัครใจ

เออร์วิน วิลเลียม (Erwin William, 1976: 17-18) อธิบายไว้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง กับการดำเนินงานในด้านการพัฒนา ร่วมกันคิดตัดสินใจ และแก้ปัญหาของตนเอง

เจมส์ แอล. เครย์ตัน (James L. Creighton, 1994: 10) ผู้มีประสบการณ์การมีส่วนร่วมของประชาชนสูง ได้อธิบายในหนังสือ Involving Citizens in Community Decision Making: A Guidebook ไว้ว่า “การมีส่วนร่วมของ ประชาชนเป็นกระบวนการ ที่รวบรวมความห่วงกังวล ความต้องการและความเชื่อหรือค่านิยมของ สาธารณชน เข้ามาประกอบการตัดสินใจของรัฐบาลและเอกชน การมีส่วนร่วมของประชาชนคือกระบวนการสื่อสารสองทาง โดยมีเป้าหมายเพื่อ การตัดสินใจที่ดี ที่ที่สาธารณชนให้การสนับสนุน”

โคแกน (Cogan & Sharpe, 1986: 283) การมีส่วนร่วมของพลเมืองเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ปัจเจกบุคคลมีโอกาสร่วมในการตัดสินใจต่อสาธารณะ และเป็นองค์ประกอบของกระบวนการตัดสินใจในระบอบประชาธิปไตยที่มีมานานแล้ว เพราะรากเหง้าของการมีส่วนร่วมของพลเมืองสามารถโยงไปถึงสมัยกรีกโบราณและอาณานิคมนิวอิงแลนด์

อकिन รพีพัฒน์ (2527: 320) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนพอสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของ ประชาชน หมายถึง การให้ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหา เป็นผู้ทำทุกอย่างซึ่งไม่ใช่การกำหนดจากภายนอกแล้วให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หากแต่ทุกอย่างจะต้องเป็นเรื่องที่ประชาชนคิดเอง

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526: 20) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของ ประชาชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และการร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อประชาชนเอง

วันชัย วัฒนศัพท์ (2549) การทำงานแบบมีส่วนร่วม ไม่ว่าจะในระดับครอบครัว ระดับโรงเรียน ระดับชุมชน ระดับองค์กร หรือระดับประเทศนั้น มีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการทัศน์ปัจจุบัน

เพราะจะช่วยให้ผู้มีส่วนร่วมเกิดความรู้สึกความเป็นเจ้าของ (ownership) และจะทำให้ผู้มีส่วนร่วมหรือผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียนั้น ยินยอมปฏิบัติตาม (compliance) และรวมถึงตกลงยอมรับ (commitment) ได้อย่างสมัครใจ เต็มใจ และสบายใจ

ดังนั้นจึงสามารถสรุปความหมายของการมีส่วนร่วมได้ว่า **“เป็นการร่วมมือดำเนินการของผู้คนตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล กลุ่มคน หรือองค์กร ที่มีจุดหมายร่วมกันในการแก้ไขปัญหาหรือต้องการพัฒนาในประเด็นที่ตนเองมีส่วนเกี่ยวข้องและได้รับผลจากการดำเนินงาน ส่งผลให้เกิดความเป็นเจ้าของร่วมกัน”**

อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมไม่ใช่เรื่องใหม่ และมีพัฒนาการมายาวนาน โดยแนวคิดการมีส่วนร่วมได้รับความนิยมนอย่างมากในทศวรรษ 1990 ในฐานะวิธีการใหม่เพื่อการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น และความต้องการในการพัฒนาที่หลากหลายมิติ โดยก่อนหน้านี้ การมีส่วนร่วมอาจจะถูกมองว่าเป็นเพียงวาทกรรม ที่ไม่ได้ถูกนำมาปฏิบัติจริงในองค์กร เป็นแนวทางที่จะทำให้ 'คนด้อยโอกาส' มีสิทธิ์มีเสียงและทางเลือกในการพัฒนามากขึ้นตามเนื้อหาที่ได้กล่าวมาในข้างต้น ดังนั้นเนื้อหาในส่วนนี้จะเป็นการศึกษาเพื่อทราบถึงพัฒนาการหลัก ๆ ของการมีส่วนร่วม ทั้งในโลกตะวันตก และประเทศไทย เพื่อให้เห็นถึงสถานการณ์และโอกาสของการมีส่วนร่วมที่จะเกิดขึ้นในการอนุรักษ์และพัฒนาย่านเก่าของประเทศไทย

ในต่างประเทศโดยเฉพาะอังกฤษและอเมริกานั้น การมีส่วนร่วมไม่ใช่แนวคิดใหม่ (Buchy, Ross, et al. 2000) เพราะมีรากฐานมายาวนานซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนรูปแบบการปกครองและการเมืองในระบบประชาธิปไตย เนื่องจากมีรากฐานมาจากความคิดถึงความเท่าเทียมในการเข้าถึงทรัพยากร ความเป็นธรรม และสิทธิของมนุษยชน การมีส่วนร่วมนี้จึงเป็นการแสดงถึงการย้ายจากการปกครองแบบบนลงล่าง (top-down) ไปสู่ล่างขึ้นบน (bottom-up) ซึ่งแนวคิดการมีส่วนร่วมนี้ได้ขยายไปทั่วโลก (Storey, 1999) แนวคิดการมีส่วนร่วมในโลกตะวันตกได้รับการพัฒนาและปรับปรุงเรื่อยมา แต่ได้รับการยอมรับจากนานาชาติครั้งแรกในทศวรรษที่ 1960 โดยสามารถสรุปได้เป็น 4 ช่วงเวลาและแต่ละช่วงมีทิศทางและพัฒนาการดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2.1 ตารางสรุปทิศทางและพัฒนาการของการมีส่วนร่วม

ช่วงเวลา	ทิศทางของกระบวนการมีส่วนร่วม
ปี 1950 และ 1960	เกิดการพัฒนาคูตสาหกรรมขึ้นอย่างรวดเร็วและความรู้ความเชี่ยวชาญทางเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์มีอิทธิพลต่อเกษตรกรรมมากขึ้น เป็นยุคอุตสาหกรรมการเกษตร การมีส่วนร่วมเกิดขึ้นในลักษณะที่ผู้เชี่ยวชาญสอนและโอนถ่ายความรู้ทางเทคโนโลยีกับเกษตรกรเป็นหลัก
ทศวรรษที่ 1970 มีความจำเป็นเพื่อสร้างทางเลือกใหม่	เป็นช่วงเวลาที่เริ่มมีข้อกังวลเกี่ยวกับ 'การให้เสียงกับคนไร้เสียง' โดยเฉพาะคนยากจนในประเทศกำลังพัฒนา เน้นการเรียนรู้หลักการมีส่วนร่วมกับผู้ใหญ่และเริ่มขยายไปสู่กลุ่มอื่น ๆ ในช่วงแรกของการทดลองกระบวนการมีส่วนร่วมไม่ประสบความสำเร็จและไม่มีประสิทธิภาพ เนื่องจากมุ่งเน้นใช้ 'ผู้เชี่ยวชาญ' ที่กำหนดจากภายนอก (Chambers, 1993) และเกิดการประเมินผลการมีส่วนร่วมในชนบท (Participation Rural Appraisal) เพราะเกิดการขยายตัวของเมืองไปสู่ชนบทอย่างรวดเร็ว
ทศวรรษที่ 1980 การมีส่วนร่วมผลิบาน	เปลี่ยนจากบนลง (top-down) เป็น ล่างขึ้นบน (bottom-up) รับรู้และให้ความสำคัญกับคุณค่าของชนพื้นเมืองในท้องถิ่น ช่วงทศวรรษที่ 1980 มีกิจกรรมการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นมากมายโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับกลุ่มที่ไม่ใช่รัฐบาลหรือเรียกว่าองค์กร (เอ็นจีโอ) ⁴ ในการแสวงหาทางเลือกในการขับเคลื่อนการพัฒนาจากภายนอก เน้นการประเมินและวิเคราะห์แบบมีส่วนร่วมในชุมชนชนบท เกิดการแพร่กระจายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) และเครื่องมือต่าง ๆ สำหรับกระบวนการมีส่วนร่วม
ทศวรรษที่ 1990 การมีส่วนร่วม: จากความต้องการสู่ความจำเป็น	ความนิยมของการมีส่วนร่วมยังคงดำเนินต่อไปในช่วงต้นทศวรรษ 1990 การมีส่วนร่วมกลายเป็นสิ่งที่เห็นพ้องกันกับ "สิ่งดี" หรือ "ความยั่งยืน" ในสาขาการพัฒนา อย่างไรก็ตาม เริ่มมีความเห็นต่อการมีส่วนร่วมในทางตรงกันข้าม นักวิชาการบางส่วนเห็นว่าความนิยมในการมีส่วนร่วมเป็นสิ่งที่อันตราย เพราะอาจนำไปสู่การมีส่วนร่วมที่ไม่จริง ปัญหาบางอย่างอาจถูกมองข้ามจากกระบวนการมีส่วนร่วม หน่วยงานจัดหาทุนเริ่มเรียกร้องกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อเป็นเงื่อนไขในการระดมทุน เป็นต้น การมีส่วนร่วมจึงได้รับการพัฒนาอย่างจริงจังจนถึงในยุคปัจจุบัน

ที่มา: Tristan Claridge, 2004. P.18

⁴ หมายถึงองค์กรที่ไม่ใช่องค์กรของรัฐ ในต่างประเทศมักเรียกว่า "องค์กรที่ทำงานโดยไม่แสวงหากำไร" หรือ "องค์กรอาสาสมัครเอกชน"

แนวคิดการมีส่วนร่วมในต่างประเทศเกิดขึ้นในส่วนการเมือง การปกครอง เป็นหลัก โดยเกิดขึ้นจากความเป็นประชาธิปไตย ที่แสดงถึงสิทธิเสรีและความเท่าเทียม ดังนั้นการมีส่วนร่วมจึงเป็นการแสดงออกถึงความต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองแบบบนลงล่าง (top-down) ไปสู่ล่างขึ้นบน (bottom-up) เปลี่ยนจากการปกครองเชิงอำนาจโดยใช้คำสั่งและการควบคุม ไปสู่การสอบถาม รับฟังและความร่วมมือกัน อย่างไรก็ตาม แม้แนวคิดนี้จะได้รับความนิยมอย่างมากในทศวรรษ 1980 แต่ก็เกิดประเด็นคำถามว่า การดำเนินการเป็นการมีส่วนร่วมที่แท้จริงหรือไม่ เพราะยังคงมีข้อกังวลและคำวิพากษ์วิจารณ์ หรือเป็นเพียงวาทกรรมที่ใช้กล่าวอ้างเพื่อให้เกิดความชอบธรรม แนวคิดการมีส่วนร่วมนี้จึงยังคงได้รับการปรับปรุงเรื่อยมา ซึ่งในปัจจุบันการมีส่วนร่วมไม่ได้เน้นในเรื่องการเมืองการปกครองเพียงเท่านั้น แต่ยังขยายไปสู่งานพัฒนาในทุกมิติ และรวมถึงงานอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมด้วย (ซึ่งได้ทำการศึกษาในหัวข้อ 2.6 การพัฒนาของแนวคิดการมีส่วนร่วมในกฎบัตรและหลักการสากลในการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่า หน้า 30)

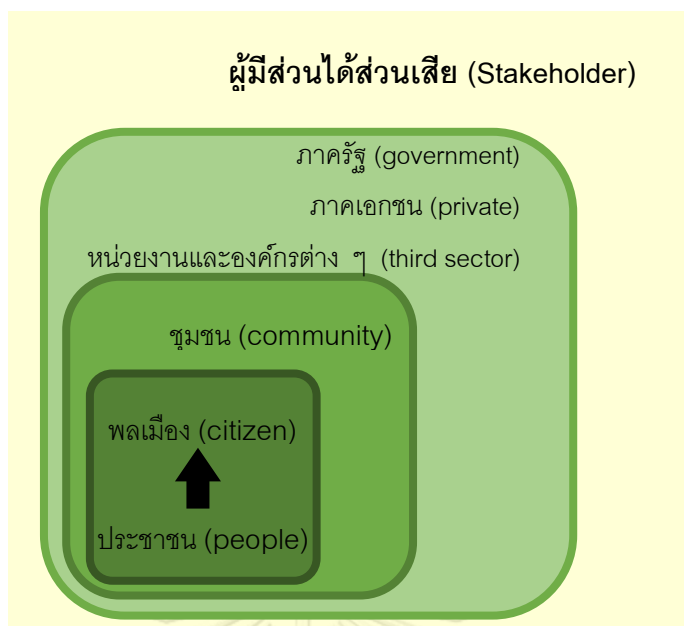
ในส่วนของประเทศไทยหากมองในเชิงสังคมวิทยาแล้วจะพบว่า การร่วมมือไม่ร่วมมือเพื่อกระทำการใดสิ่งหนึ่งให้เกิดประโยชน์ต่อบุคคลหรือสาธารณชนนั้น เกิดขึ้นมานานแล้วเช่นกัน อาทิเช่น การสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพ ใน พ.ศ.2477 คุบาศรีวิชัย พระอาจารย์แห่งล้านนาไทย เป็นผู้เริ่มดำเนินการสร้างถนนขึ้นสู่พระธาตุดอยสุเทพ โดยมีเจ้าแก้วนรวิชัย เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่สมัยนั้น เป็นผู้เริ่มขุดดินด้วยจอบเป็นปฐมฤกษ์ ตรงที่หน้าสวนสัตว์เชียงใหม่ปัจจุบันใกล้ ๆ กับบริเวณน้ำตกห้วยแก้ว โดยเริ่มสร้างวันที่ 9 พฤศจิกายน 2477 และมีฝูงชนต่างทยอยมาเพื่ออาสาช่วยสร้างถนนสละแรงงานช่วยสร้างถนน โดยไม่มีค่าจ้างใด ๆ ทั้งสิ้น เช่นเดียวกับถนนทางขึ้นวัดเขาพระศรีสรรเพชญาราม อ.อุททอง จ.สุพรรณบุรี ที่ถูกสร้างขึ้นจากพระครูวินยานุโยค (หลวงพ้อสมบุญ) เป็นแกนนำในการรวมพลังชาวบ้านจัดสร้างขึ้น ส่งผลให้ชาวอุททองสองฟากถนนสายนี้ยึดถือเป็นถนนแห่งความสามัคคี ความดีงาม และความร่วมมือร่วมใจกัน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีประเพณีที่แสดงถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่เกิดขึ้นในสังคมชนบทที่ต่าง ๆ ในประเทศไทย การลงแขก การขอมือหรือการเอามือ ซึ่งถูกเรียกกันไปตามภาษาท้องถิ่นแต่ละภูมิภาคของไทย เป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อีกทั้งยังสร้างความสมัครสมานสามัคคี และแสดงน้ำใจไมตรีที่มีให้กันในการอยู่ร่วมกันในชุมชน จนกลายเป็นประเพณีสำคัญของประเทศไทย

อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ. 2475 ประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยโดยมีรัฐบาลเป็นผู้บริหารประเทศ เกิดองค์การการเมืองต่าง ๆ เช่น พรรคการเมือง คณะรัฐมนตรี รัฐสภา ประชาชนมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง

เพื่อให้เกิดเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นทางการเมือง โดยมีโครงสร้างการปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทยและจัดระเบียบบริหารราชการส่วนกลาง ในรูปแบบ กระทรวง ทบวง กรม กอง สำนัก ในการจัดการปกครองของไทยได้ยึดหลักการของสากล ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป 3 ประการ คือ การรวมอำนาจ การกระจายอำนาจ และการแบ่งอำนาจ แต่ในทางปฏิบัติแล้วประเทศไทยยังบริหารและปกครองงานแบบรวมอำนาจ คืออำนาจทั้งหมดอยู่ที่ส่วนกลางหรือรัฐบาลกลาง ส่วนกลางมีอำนาจสูงสุดในการบังคับบัญชา และเป็นผู้ออกคำสั่งในการเปลี่ยนแปลง ภาครัฐจึงมีบทบาทเป็น “ผู้ให้” ส่วนประชาชนกลายเป็น “ผู้รับ”

จึงส่งผลให้เกิดกระบวนการภาคประชาชน หรือ องค์กรไม่ใช้รัฐบาล (NGO) เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในต่างประเทศช่วง ค.ศ. 1980 ซึ่งนำไปสู่การต่อสู้ การประท้วงและความขัดแย้งระหว่างภาครัฐกับประชาชน ต่อมาใน พ.ศ. 2540 จึงได้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญเพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้นมีขอบเขตกว้างขึ้น และในมิติที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมก็ได้ถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจนถึงสิทธิการมีส่วนร่วมของผู้คน ทั้งในบทบาทของ ประชาชน ชุมชน ภาคเอกชนและภาครัฐ ตามมาตรา 66 มาตรา 67 มาตรา 79 และมาตรา 80(2) และ (4)

ดังนั้น จึงเกิดการมีส่วนร่วมแนวใหม่ที่ให้ความสำคัญกับการส่งเสริม และเปลี่ยนแปลงประชาชนจากการเป็น “ผู้รับบริการ” จากรัฐ มาเป็นประชาชน “ผู้ตื่นตัวที่จะเข้าร่วมในการทำงานกับรัฐ” ในการกำหนดชะตาชีวิตตนเองอย่างมากที่สุด ภายใต้ขอบเขตที่กฎหมายกำหนดไว้ หรือเรียกว่าต้องการเปลี่ยนจาก “ประชาชน” (people) มาเป็น “พลเมือง” (citizen) ที่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของท้องถิ่นและสังคม มากกว่าเป็นเพียงผู้รับผลประโยชน์จากนโยบายที่รัฐกำหนดให้ (บัวพันธ์ พรหมพักพิง และคณะ, 2562: 3) ซึ่งจะเป็นการดำเนินการในรูปแบบของ “การจัดการร่วมกัน” (co-management) ร่วมกันหลายภาคส่วน ระหว่าง ประชาชน ชุมชน องค์กรประชาสังคม ภาครัฐ และรวมถึงองค์กรร่วมพัฒนา เช่น สถาบันการศึกษา เป็นต้น ซึ่งเป็นความร่วมมือของทุกภาคส่วน หรือเรียกว่าการมีส่วนร่วมของสาธารณะหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder) นั้นเอง

ภาพที่ 2.1 แสดงการขยายตัวของกลุ่มคนในการมีส่วนร่วม
ที่มา :นักวิจัย

2.1.2 ระดับการมีส่วนร่วม และผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

จากการศึกษาความหมายของการมีส่วนร่วมในหัวข้อที่ผ่านมา พอทำให้เห็นถึงระดับการมีส่วนร่วมอยู่บ้าง คือ การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมดำเนินงาน อย่างไรก็ตาม มีนักวิชาการและองค์กรต่าง ๆ ได้กำหนดระดับการมีส่วนร่วมไว้ โดยมีระดับตั้งแต่ 4 ไปจนถึง 8 ระดับ อาทิเช่น อาร์นสไตน์ (Shery R. Arnstein, 1969: 216-214) ได้เสนอแนวคิดแบบ “ขั้นบันไดการมีส่วนร่วมของพลเมือง” หรือ “Ladder of Citizen Participation” ที่มี 8 ระดับ⁵ องค์การอนามัยโลกและกองทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (WHO and UNICEF, 1978: 41) ได้เสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมโดยแบ่งเป็น 4 ระดับ คือ การวางแผน การดำเนินกิจกรรม การใช้ประโยชน์ และการได้รับประโยชน์ สมาคมนานาชาติด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน (International Association of Public Participation) แบ่งระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็น 5 ระดับ การมีส่วนร่วมในระดับเสริมอำนาจให้ประชาชน การมีส่วนร่วมในระดับสร้างความร่วมมือ การมีส่วนร่วมในระดับเข้ามามีบทบาท การมีส่วนร่วมในระดับรับฟังความคิดเห็น การมีส่วนร่วมในระดับให้ข้อมูล

⁵ 1. ขั้นการควบคุม (manipulation) 2. ขั้นการรักษา (therapy) 3. ขั้นการให้ข้อมูล (informing) 4. ขั้นการรับฟังความคิดเห็น (consultation) 5. ขั้นการปรึกษาหารือ (placation) 6. ขั้นการเป็นหุ้นส่วน (partnership) 7. ขั้นมอบหมายอำนาจ (delegated power) 8. ขั้นอำนาจพลเมือง (citizen control)

ข่าวสาร ส่วน **อคิน รพีพัฒน์** (2527:320) ได้สรุปการมีส่วนร่วมว่า แบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน คือ การมีส่วนร่วมในการค้นหาและจัดลำดับสำคัญของปัญหา ร่วมในการวิเคราะห์ถึงสาเหตุและที่มาของปัญหา ร่วมในการเลือกวิธีการและวางแผนในการแก้ปัญหา ร่วมในการดำเนินตามแผน ร่วมในการประเมินผล วิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรค และปัจจัยที่มีส่วนทำให้เกิดผลสำเร็จ ในขณะที่ **อรรถัย ก๊กผล** (2552:19) อธิบายว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน ประชาชนจะต้องมีอิสระทางความคิด มีความรู้ความสามารถในการกระทำและมีความเต็มใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมนั้น ๆ โดยหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องมีลักษณะการเข้าร่วมอย่างครบวงจรตั้งแต่ต้นจนสิ้นสุด ไม่ใช่เป็นการจัดเวทีการมีส่วนร่วมครั้งเดียว จึงได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 6 ระดับ

จากการศึกษาระดับการมีส่วนร่วมที่นิยามไว้โดยองค์การ และนักวิชาการที่ได้ศึกษาไว้ สามารถสรุปได้ว่า ระดับการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นนั้นมีหลายระดับ ระดับการมีส่วนร่วมที่น้อยที่สุดคือ การได้รับทราบข้อมูลข่าวสาร ส่วนระดับการมีส่วนร่วมที่มากที่สุดคือ การที่ประชาชนได้มีโอกาสประเมินผล ตรวจสอบการทำงานตามแผนงานของโครงการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และได้รับผลประโยชน์จากโครงการนั้น ๆ ได้อย่างพอเพียงหรืออาจจะกล่าวได้ว่าการมีส่วนร่วมในระดับที่สูงก็จะส่งผลประโยชน์ต่อการจัดการทรัพยากรให้เข้าถึงผู้เกี่ยวข้องได้ทุกระดับ

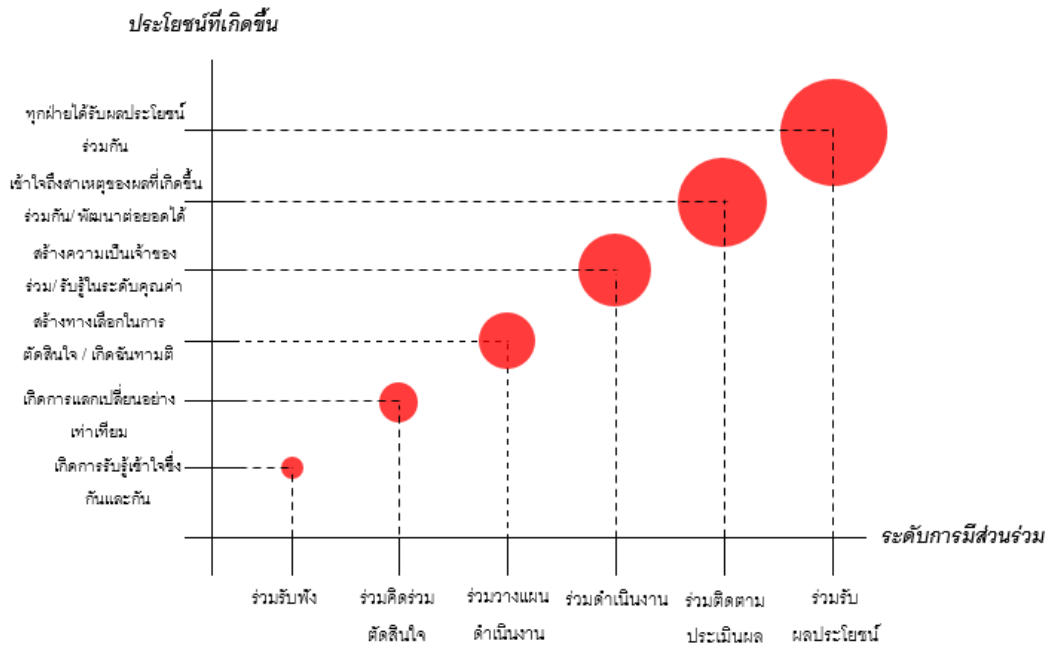
อย่างไรก็ตาม “การมีส่วนร่วม” นั้น ไม่ได้หมายถึงการเสริมสร้างโอกาสหรือแก้ไขปัญหโดยประชาชนเพียงฝ่ายเดียว หากแต่เป็นการดำเนินการร่วมกันระหว่างผู้ที่มีความเกี่ยวข้อง หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) ทั้งหมด ดังนั้นสำหรับการศึกษาวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะขอทำการสรุประดับการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เป็น 6 ระดับ และผลที่จะเกิดขึ้นในแต่ละระดับ ดังนี้

ตารางที่ 2.2 ตารางเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมและผลที่เกิดขึ้น

ระดับการมีส่วนร่วม	ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น
ร่วมรับฟัง	เกิดการรับรู้และเข้าใจซึ่งกันและกัน
ร่วมแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจ	เกิดการแลกเปลี่ยนอย่างเท่าเทียม
ร่วมวางแผนการดำเนินงาน	เกิดความโปร่งใส / เพิ่มทางเลือกในการตัดสินใจ / เกิดการสร้างฉันทามติ
ร่วมดำเนินงาน (ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลัก เป็นผู้ดำเนินงานหลักร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่น ๆ)	เกิดการปฏิบัติที่ง่ายขึ้น / สร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม (sense of ownership) / สร้างความรู้สึกถึงการเป็นส่วนหนึ่งของส่วนรวม (sense of belonging) / รับรู้ในระดับคุณค่าผ่านการลงมือทำ
ร่วมประเมินผล	เกิดความเข้าใจถึงสาเหตุของผลบวกและผลลบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน / เกิดการเรียนรู้และพัฒนา
ร่วมรับผลประโยชน์	ทุกฝ่ายได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน ทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

ที่มา: นักวิจัย

ดังนั้นอาจตั้งสมมติฐานได้ว่าหากเพิ่มระดับการมีส่วนร่วมมากขึ้นเท่าไร ประโยชน์ที่มีผลต่อการดำเนินงาน และประโยชน์ต่อผู้คนที่เกี่ยวข้องก็จะขยายครอบคลุมกว้างขึ้นเช่นกัน

ภาพที่ 2.2 แสดงการยกระดับการมีส่วนร่วมต่อระดับผลที่เกิดขึ้น
ที่มา: นักวิจัย

จากการให้นิยามความหมาย “การมีส่วนร่วม” และระดับการมีส่วนร่วม ที่ได้ศึกษาจากองค์การและผู้เชี่ยวชาญต่าง ๆ นั้น สังเกตได้ว่ามีประเด็นที่พบสำคัญ คือ การกำหนดถึงผู้มีส่วนร่วม ที่มีการนิยามหลายคำได้แก่ ประชาชน พลเมือง ชุมชน ตลอดจนถึง คำว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder) แสดงถึงพัฒนาการของความหมายของการมีส่วนร่วมที่เกิดการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาไปตามเงื่อนไขของเวลา และบริบทในแต่ละพื้นที่ ซึ่งในพื้นที่ 1 แห่ง หรือ พื้นที่เมือง จะมีชุมชน ประชาสังคม หรือแม้แต่วัฒนธรมที่มาจากหลากหลายกลุ่ม นอกจากผู้วิจัยควรจะทำ การวิเคราะห์บทบาทของแต่ละผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแล้ว ควรจะต้องเข้าใจและสามารถระบุถึง ลักษณะการมีส่วนร่วมในระดับเมืองได้ด้วย เพราะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ อาจจะไม่ได้อำนาจมีส่วนร่วมในระดับเดียวกันเสมอไป ดังนั้นลักษณะการมีส่วนร่วมจึงเป็นสิ่งสำคัญซึ่งได้ทำการศึกษาไว้ในหัวข้อต่อไป

2.2 ลักษณะของการมีส่วนร่วม

จากการศึกษาข้างต้นจะเห็นได้ว่าหัวใจสำคัญของการมีส่วนร่วม ไม่ใช่การบังคับให้ผู้คนกระทำการใด ๆ โดยไม่เห็นคุณค่าหรือไม่รับผลประโยชน์ ทั้งในมิติของจิตใจและมิติทางสังคมวัฒนธรรม ซึ่งหากทุกฝ่ายได้รับรู้ถึงคุณค่าและประโยชน์ร่วมกัน ก็สามารถลดความขัดแย้งและสร้างความเข้าใจ สามารถดำเนินการร่วมกันอย่างมีไมตรีและสามัคคีกัน เช่นเดียวกับที่เฉลียว บุรีภักดีและคณะ (2545) ได้กล่าวว่า “การมีส่วนร่วม คือการเข้าร่วมอย่างแข็งขันของกลุ่มบุคคล ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกขั้นตอนของโครงการพัฒนา การมีส่วนร่วมต้องเป็นไปในรูปแบบที่ผู้รับการพัฒนาเข้ามามีส่วนร่วมทำให้เกิดการพัฒนา มิใช่เป็นผู้รับการพัฒนาตลอดไป ทั้งนี้เป็นการเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาที่แท้จริงและถาวร” ดังนั้นการมีส่วนร่วมจึงสามารถแปรเปลี่ยนระดับและรูปแบบการมีส่วนร่วมไปตามบริบททางสังคมและลักษณะปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ที่ครอบคลุมให้ทุกภาคส่วนได้รับความเท่าเทียมตามบทบาทหน้าที่ของตน ต่างจากในอดีตที่เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความไม่เท่าเทียมเชิงอำนาจ ทรัพยากร และความรู้ หรือที่เรียกว่าแบบชายขอบ (marginal participation) การมีส่วนร่วมจึงเป็นเครื่องมือที่ภาคประชาชนใช้เพื่อเอาชนะและแบ่งปันผลประโยชน์จากภาครัฐ ดังนั้นในปัจจุบันจึงเกิดการแบ่งประเภทของการมีส่วนร่วมใหม่ในลักษณะของการทำงานร่วมกันของทุกภาคส่วน จากการทบทวนวรรณกรรมสามารถสรุปได้ว่าการแบ่งประเภทของการมีส่วนร่วมมี 4 ลักษณะ (The National Council for Voluntary Organization, 2022) ดังนี้

- 1) แบบอาสาสมัคร (volunteer) คือ การส่งเสริม สนับสนุน และทำให้ดียิ่งขึ้น เกิดขึ้นตามความสมัครใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งแบบส่วนบุคคล และกลุ่มองค์กร ดังนั้นข้อดีคือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีความเป็นอิสระในการเข้าร่วม แต่ในทางกลับกันก็จะส่งผลให้การดำเนินงานขาดความยั่งยืน และอาจไม่ได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย
- 2) แบบการปฏิบัติการเฉพาะกิจ (about action) คือ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้าร่วมด้วยแรงจูงใจของตนเอง เป็นการมีส่วนร่วมที่มีจำกัดด้วยเป้าหมาย เวลาและขอบเขต การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้จึงมีข้อจำกัดเฉพาะกิจ
- 3) แบบต่างคนต่างทำแต่ส่งผลร่วมกัน (collective or connected) คือ การมีส่วนร่วมที่บุคคล หรือ กลุ่มบุคคล ต่างดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของตนเอง แต่ผลที่เกิดขึ้นมีส่วนสนับสนุนเป้าหมายเดียวกัน ซึ่งอาจเกิดข้อตกลงของแต่ละกลุ่มกันแบบหลวม ๆ หรืออาจจะไม่ได้เกิดข้อตกลงร่วมกันก็เป็นได้

- 4) แบบร่วมมืออย่างมุ่งมั่น (purposeful) คือ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายเข้าร่วมเพื่อสนับสนุน ส่งเสริมและดำเนินการโดยตั้งใจให้เกิดผลที่ตกลงร่วมกัน การมีส่วนร่วมลักษณะนี้จะมีพลังและสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงสังคมได้ หรืออย่างน้อยที่สุด การมีส่วนร่วมสร้างความแตกต่างให้กับผู้เข้าร่วมแต่ละฝ่ายได้

ดังนั้น ในการวิเคราะห์กรณีศึกษาเมืองเก่าสงขลา ที่มีกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายประเภทนั้น ผู้วิจัยจะนำระดับการมีส่วนร่วม และลักษณะการมีส่วนร่วมที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมนี้มาใช้ในการวิเคราะห์เพื่อนำไปสู่การอภิปรายผลด้วย

2.3 การมีส่วนร่วมแบบหุ้นส่วนทางธุรกิจ

การมีส่วนร่วมแบบหุ้นส่วนถือเป็นพัฒนาการของการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและภาครัฐ เพราะเป็นการร่วมดำเนินงานและรับผลทั้งทางสังคมและการเงินร่วมกัน ซึ่งแนวคิดนี้ถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายที่เรียกว่า Public Private Partnership หรือ PPP

อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมแบบหุ้นส่วนทางธุรกิจแบบ PPP ที่ผ่านมา พบว่ามีช่องว่างและปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งกับประเทศไทยและสากล ดังเช่น ในเอกสารวิเคราะห์การร่วมทุนระหว่างภาครัฐและเอกชน โดยสำนักงานเลขาธิการผู้แทนราษฎร (สำนักงานเลขาธิการผู้แทนราษฎร, 2559) ที่ได้สรุปถึงสภาพปัญหาและจุดอ่อนของการร่วมทุนระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน ในด้านกฎหมายที่เกิดจากปัญหาความโปร่งใส ปัญหาการขาดกลไกการตรวจสอบถ่วงดุลที่มีประสิทธิภาพ และปัญหาการรับรู้เกี่ยวกับบทบาทความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน มีขอบเขตจำกัดเพียงระดับนโยบายและส่วนกลางเท่านั้น สำหรับส่วนท้องถิ่นยังมีค่อนข้างน้อย ซึ่งอาจทำให้ความร่วมมือทั้งสองฝ่ายนั้นก่อให้เกิดประโยชน์เฉพาะกลุ่มได้ โดยที่ภาคประชาชนซึ่งเป็นผู้รับผลโดยตรงขาดโอกาสการมีส่วนร่วม อีกทั้งปัญหาเรื่องคุณภาพของการบริการของภาคเอกชน คือการแสวงหากำไรสูงสุด มากกว่าคุณภาพการให้บริการและอัตราค่าบริการที่เหมาะสม ซึ่งทำให้ภาคเอกชนอาจต้องลดทอนคุณภาพ การให้บริการ รวมทั้งอาจมีการผลัดภาระต้นทุนไปสู่ประชาชนผู้ใช้บริการ ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งในประเทศไทยและสากล ดังเช่นในบทความ Public-Private Partnership (PPP) in Managing Historical Urban Precincts ได้กล่าวสรุปไว้ว่า ประชาชนคือหัวใจสำคัญของการร่วมเป็นหุ้นส่วนในการจัดการย่านประวัติศาสตร์ (Timmer, 2014)

ราวช่วงปี ค.ศ. 2015 จึงเกิดแนวคิดสำคัญ 2 แนวคิดเพื่อแก้ไขปัญหา ให้ความสำคัญกับประชาชน และทำให้เกิดความเท่าเทียมในการเป็นหุ้นส่วนทางธุรกิจ คือ (1) public-private-people-partnership (4P) หรือการร่วมทุนระหว่างภาครัฐ-เอกชน-ประชาชน และ (2) cross-sectoral collaborative business หรือ ความร่วมมือด้านธุรกิจแบบข้ามภาคส่วน

Baltic urban lab เป็นหน่วยงานหนึ่งที่ได้นำแนวคิด public-private-people-partnership (4P) ไปใช้ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อปรับปรุงการวางผังเมืองโดยการพัฒนาและทดสอบรูปแบบบูรณาการใหม่สำหรับการฟื้นฟูพื้นที่ปัญหา (brownfield) ในเมืองกรณีศึกษาสี่แห่ง ได้แก่ Norrköping, Riga, Tallinn และ Turku ตั้งอยู่สหภาพยุโรป 3 ประเทศ นอร์เวย์ ฟินแลนด์ และสวีเดน ซึ่งได้ผลสรุปว่า 4P เป็นแนวทางที่สร้างการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากมีเสียงเรียกร้องการมีส่วนร่วมของประชาชนเพิ่มขึ้น และในขณะที่สถานะการเงินของภาครัฐลดลง เทศบาลและภูมิภาคจำเป็นต้องอาศัยร่วมมือจากเอกชน ดังนั้นในสถานการณ์นี้แนวทาง 4P อาจช่วยให้เกิด วิธีการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ และเพิ่มความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ และที่สำคัญคือการยกระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในวงกว้าง ให้เข้าถึงระดับการรับผลประโยชน์ทางการเงินในการพัฒนาเมืองได้ (Liisa P., 2016) ส่วนเครื่องมือและแบบจำลองที่ถูกนำมาใช้การวางแผนใหม่ที่ส่งเสริมการจัดการแบบบูรณาการและการวางผังเมือง คือ **กระบวนการร่วมสร้างสรรค์ (co-creation)** จากตัวแทนทุกภาคส่วน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ cross-sectoral collaborative business หรือ ความร่วมมือด้านธุรกิจแบบข้ามภาคส่วน ซึ่งแนวคิดนี้เกิดจากปัญหาของความร่วมมือทางธุรกิจที่ไม่โปร่งใส หรือที่ถูกนิยามในไทยว่า ปัญหาพยศ (wicked problem) ซึ่งถือเป็นความท้าทายสำคัญต่อกระบวนการพัฒนาอย่างยั่งยืนด้วยโดยคุณลักษณะของความร่วมมือข้ามภาคส่วนเกิดขึ้นเมื่อองค์กรหรือหน่วยงานอย่างน้อย 2 กลุ่มทำงานร่วมกันภายใต้ผลประโยชน์และทรัพยากรเดียวกัน (shared resources) เพื่อประสพผลสำเร็จภายใต้เป้าหมายเดียวกัน (mutual goal) การสร้างความร่วมมือข้ามภาคส่วนอันช่วยให้เกิดผลสัมฤทธิ์ด้านสังคมอย่างเห็นได้ชัด (Barth, Cruz & Miguel, 2018) อย่างไรก็ตาม หากเป็นธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับความเป็นเมืองแล้ว ภาคประชาชนถือเป็นหนึ่งในองค์ประกอบของความร่วมมือด้วยเช่นกัน เพราะแนวทางในกระบวนการสร้างความร่วมมือเชิงธุรกิจอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยรูปแบบการทำงานอย่างบูรณาการ เนื่องจากจำเป็นต้องสร้างการทำงานร่วมกันระหว่างหุ้นส่วนที่หลากหลาย และเป็นการรับมือกับ wicked problem หรือ ปัญหาพยศ ในกระบวนการความร่วมมือแบบข้ามภาคส่วน (cross sectoral collaboration) จึงจำเป็นต้องดำเนินการด้วย **“กระบวนการร่วมสร้างสรรค์” หรือ co-creation** สอดคล้องกับแนวคิดของ 4P

ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะช่วยให้อำนาจผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม มีส่วนสร้าง “คุณค่าร่วม ข้ามภาคส่วน” (Clarke & Crane, 2018) และกำหนดทิศทางบทบาท รูปแบบความร่วมมือ รวมถึงโมเดลธุรกิจ (business model) ร่วมกันได้ ซึ่งแตกต่างจากโมเดลธุรกิจแบบประเพณีนิยม (conventional business) ซึ่งสำหรับย่านเมืองเก่าและย่านเมืองเก่าอื่น ๆ ในประเทศไทย ก็มีโอกาที่ที่จะอนุรักษ์และพัฒนารดกทางวัฒนธรรมของตนในรูปแบบนี้ได้ แต่หัวใจสำคัญของการเป็นหุ้นส่วนทางธุรกิจนั้น ไม่ใช่การมุ่งเน้นผลตอบแทนทางการเงินเป็นหลัก หากแต่เป็นการสร้างความยั่งยืนให้เกิดขึ้นทั้งในมิติทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ

2.4 ปัจจัยทางสังคมที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม

การที่ประชาชนจะตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมมากหรือน้อยนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยส่วนบุคคล และปัจจัยทางสังคม (นครินทร์, 2549: 20) ซึ่งปัจจัยทางสังคมนั้นจะเป็นไปตามโครงสร้างของสังคมนั้น ๆ หากพิจารณาความหมายของ “โครงสร้างของสังคม” สิ่งแรกที่จะต้องตระหนักก็คือ ระบบสังคม (social system) จากการนิยามระบบสังคม ตามราชบัณฑิตยสถาน (2557) ได้ระบุไว้ว่า **ระบบทางสังคม** คือ แบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยหรือสมาชิกทางสังคมในระดับต่าง ๆ แบบแผนความสัมพันธ์ดังกล่าวได้ก่อให้เกิดคุณสมบัติใหม่ขึ้น เพื่อทำให้การอยู่ร่วมกันของสมาชิกในสังคม หรือ **หน่วยทางสังคม** มีระบบระเบียบ

หน่วยทางสังคมที่มีผลต่อระบบสังคมและโครงสร้างทางสังคม สามารถแบ่งได้เป็น 3 ระดับ (Neubeck and Glasberf. 1996: 93)

- ระดับมหภาค (macro-level) ได้แก่ สถาบันทางสังคม เช่น สถาบันกษัตริย์ สถาบันศาสนา เป็นต้น และระบบโลก (world system)
- ระดับกลาง (mid-level) ได้แก่ กลุ่ม และ องค์กร
- ระดับจุลภาค (micro-level) หรือ ระดับปัจเจกบุคคล (individual level) ซึ่งจะเกี่ยวกับสถานภาพ เพศ วัย และบทบาททางสังคม เพราะเป็นสิ่งที่ส่งผลหรือกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกให้แสดงการกระทำระหว่างกันตามบทบาทแห่งสถานภาพที่บุคคลดำรงอยู่

บทบาทและสถานภาพของหน่วยทางสังคมทั้ง 3 ระดับนี้ ส่งผลต่อลักษณะการมีส่วนร่วมทั้งสิ้น หากแต่หน่วยทางสังคมระดับกลาง และระดับจุลภาค ถือเป็นระดับที่สำคัญเพราะเป็นกลุ่มที่อยู่ในท้องถิ่น ต่างจากหน่วยสังคมระดับมหภาคที่มีบทบาทและสถานภาพที่ถูกกำหนดจากภาครัฐส่วนกลาง อย่างไรก็ตาม แนวทางปฏิบัติในสังคมนั้น ๆ หากเกิดการตกลงและเห็นชอบจาก

หน่วยทางสังคมแล้วจะถือเป็น “**บรรทัดฐานทางสังคม (social norm)**” (งามพิศ, 2528: 364-367)

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2532: 353) ได้อธิบายไว้ว่า บรรทัดฐานทางสังคม คือ แนวทางหรือวิถีทางการกระทำ หรือความประพฤติเฉพาะอย่าง ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทางสังคมตามความคาดหมายของกลุ่ม หรือตามค่านิยมของสังคมนั้น ๆ นอกจากนี้ ไพฑูรย์ เครือแก้ว (2513: 62) ได้อธิบายความหมายของบรรทัดฐานทางสังคมว่าเป็นตัวกำหนดความประพฤติ หรือ กิริยาในชีวิตประจำวันของบุคคลในสังคม

บรรทัดฐานทางสังคม จึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการสมาชิกในสังคมที่มีความคิดเห็นว่าการแสดงพฤติกรรมอย่างใดที่เหมาะสมกับสถานการณ์นั้น ก็จะยอมรับและปฏิบัติกัน แต่ถ้าสมาชิกมีความคิดเห็นว่าการแสดงพฤติกรรม รวมถึงแนวทางปฏิบัติไม่เหมาะสมกับสถานการณ์นั้น ก็จะไม่ยอมรับนำมาปฏิบัติและอาจจะเกิดการโต้แย้งคัดค้านกับการปฏิบัติพฤติกรรมนั้น ๆ ก็ได้ เมื่อมีการปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติกันสืบเรื่อยมา ก็จะกลายเป็นมาตรฐานในการปฏิบัติของสมาชิกของสังคม อันถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ มีการถ่ายทอดสืบต่อจากคนรุ่นก่อนมายังคนรุ่นหลัง โดยกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ซึ่งทำให้เกิดความรู้สึกนึกคิด และการประพฤติของสมาชิกในสังคม

โดยทั่วไปบรรทัดฐานทางสังคม แบ่งออกเป็น 3 ประเภท (งามพิศ, เรื่องเดียวกัน) ได้แก่

- **วิถีประชา (folkways)** หรือที่นิยมเรียกว่าวิถีชาวบ้าน คือ แนวทางในการปฏิบัติต่างๆ ที่ทุกคนยอมรับปฏิบัติกันโดยทั่วไป จนเกิดความเคยชินเป็นปกติวิสัยในชีวิตประจำวัน หากสมาชิกบางคนหรือบางกลุ่มละเมิดหรือฝ่าฝืนวิถีประชา ก็อาจจะได้รับผลจากการละเมิดในระดับน้อย เช่น ได้รับคำตักเตือนเป็นต้น ในด้านการมีส่วนร่วม หรือการที่สมาชิกจะดำเนินการร่วมกัน พิธีการ ถือเป็นรูปแบบหนึ่งของวิถีประชา ซึ่ง **พิธีการ (rites, rituals)** จะแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ (1) rites เป็นพิธีการที่จัดขึ้นโดยบุคคลกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดโดยเฉพาะ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายหรือแนวทางปฏิบัติเป็นไปตามความต้องการของกลุ่มไม่จำเพาะเจาะจง และ (2) rituals เป็นพิธีการที่มีการจัดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ และยังมีขั้นตอนในการปฏิบัติวางไว้อย่างแน่นอน
- **จารีต (mores)** เป็นแนวทางในการปฏิบัติที่อ้างกฎศีลธรรมทางศาสนา และค่านิยมของสังคมในการกำหนดความถูกต้องของการปฏิบัติ มีความสำคัญต่อสวัสดิภาพ และทรัพย์สินของสังคมมากกว่าวิถีประชา สังคมจึงมีการบังคับให้

สมาชิกปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ถ้าสมาชิกในสังคมไม่ปฏิบัติตามก็จะเกิดผลเสียหายต่อสังคมมาก จึงมีการลงโทษผู้ละเมิดหรือฝ่าฝืนอย่างรุนแรง สำหรับในงานอนุรักษ์เมืองเก่าของประเทศไทย บรรทัดฐานทางสังคม ประเภทของจารีต จะมีผลอย่างยิ่งต่อกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์ และสถาบันศาสนา รวมถึงกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อความศรัทธาด้วย

- **กฎหมาย (law)** ในสังคมที่ซับซ้อนหรือมีจำนวนสมาชิกหรือกลุ่มสมาชิกมาก การสร้างความเป็นระเบียบในสังคมจะอาศัยเฉพาะวิถีประชา และจารีตย่อมจะไม่เพียงพอ เพราะแนวโน้มในการที่จะไม่ปฏิบัติตามมีมาก และการลงโทษก็ไม่ใช่อำนาจที่จะทำให้สมาชิกมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น จึงต้องอาศัยอำนาจของโครงสร้างทางสังคมในระดับกลางจากภาครัฐส่วนกลาง เช่น กฎหมายผังเมือง เป็นต้น หรือใช้อำนาจท้องถิ่น เช่น เทศบัญญัติ ข้อบัญญัติเทศบาล เป็นต้น

หากพิจารณาดูจะพบว่าบรรทัดฐานทางสังคมได้ถูกนำมาใช้การอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าในประเทศไทย เพื่อกำหนดกฎเกณฑ์ในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วม ตัวอย่างเช่น ข้อตกลงชุมชนของเมืองเก่าเชียงคานที่กำหนดขึ้นเพื่อรักษาบ้านไม้เก่าซึ่งถือเป็นบรรทัดฐานสังคมในแบบจารีต ซึ่งต่อมาถูกพัฒนาเป็นธรรมนูญชุมชน นำไปสู่การออกเทศบัญญัติ เป็นต้น ดังเห็นได้ว่าประเภทของบรรทัดฐานทางสังคมทั้ง 3 ประเภทมีผลต่อสมาชิกของสังคมที่ไม่ได้ปฏิบัติตามแตกต่างกันไป ตั้งแต่ผลลงโทษเพียงเล็กน้อย ไปจนถึงการมีผลทางกฎหมาย

ดังที่ได้กล่าวมาจะเห็นได้ว่า โครงสร้างทางสังคมและบรรทัดฐานทางสังคมนั้นมีเพื่อให้สังคมมีระบบระเบียบ สร้างความสามัคคีในชุมชน โดยมีความสัมพันธ์ของหน่วยทางสังคม เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดระบบทางสังคมเพื่อทำให้สังคมนั้น ๆ มีรูปแบบในการอยู่ร่วมกัน ดังนั้นความสัมพันธ์ในระดับปัจเจกนี่เองที่เป็นจุดเริ่มต้นที่จะส่งผลให้การมีส่วนร่วมมีความเข้มแข็ง หรืออ่อนแอได้ในทางกลับกัน อย่างไรก็ตามความเข้มแข็งของสังคมอันเกิดจากความสัมพันธ์ของผู้คนอาจเกิดขึ้นได้ในรูปแบบ “ระบบอุปถัมภ์”

ม.ร.ว.อดิชน รพีพัฒน์ ได้ให้ความเห็นว่าระบบอุปถัมภ์หรือความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในประวัติศาสตร์ไทยนั้น อาจจะมีมาก่อนระบบไพร่หรือระบบศักดินา ในระบบนาย-ไพร่ ก็มีลักษณะความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ โดยรูปธรรมระบบอุปถัมภ์ คือความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย เจ้ากับข้า คนรวยกับคนจน คนในสลัมที่มีฐานะกับคนสลัมที่มีฐานะยากจน นักเลงรุ่นพี่ช่วยเหลือนักเลงรุ่นน้อง เป็นต้น ทั้งนี้ระบบอุปถัมภ์หรือความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ทำหน้าที่เป็นกลไกที่ยืดโยง

คนต่างบทบาทและสถานภาพในสังคมเข้าไว้ด้วยกัน เป็นเครื่องกำหนดความสัมพันธ์ให้คนที่อยู่ต่างฐานะรู้หน้าที่ที่มีต่อกันและกัน (ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล, 2548: 21-37) ระบบอุปถัมภ์จึงเป็นระบบของการควบคุมอำนาจทางสังคมที่มีการกำหนดสถานภาพของบุคคล โดยฝ่ายที่มีทรัพยากรมากกว่าจะเป็น “ผู้อุปถัมภ์” และฝ่ายที่ด้อยกว่าจะเป็น “ผู้รับอุปถัมภ์” เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนในสังคมที่อยู่บนพื้นฐานของความเป็นส่วนตัว โดยอยู่ในรูปแบบของความเป็นเครือญาติ พี่น้อง เพื่อนบ้าน พรรคพวก และกลุ่มอาชีพที่เคยรู้จักและมีความใกล้ชิดสนิทสนม เอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือตอบแทนซึ่งกันและกันทั้งสองฝ่ายนั้น แล้วได้ถูกนำมายึดถือเป็นหลักเกณฑ์และค่านิยมในการปฏิบัติทางสังคม เพื่อจัดสรรแบ่งปันผลประโยชน์ทางอำนาจ ตำแหน่งในกรงาน หรือทรัพยากรอื่น ๆ ให้กับบุคคลและกลุ่มต่าง ๆ ไปตามรูปแบบของความสัมพันธ์ที่เป็นอยู่ (ฉัตรชัย สุระภา, 2554)

ดังนั้นระบบอุปถัมภ์ในชุมชนจะมีส่วนช่วยให้เกิดการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนได้อย่างรวดเร็ว จึงเป็นระบบที่ช่วยแก้ไขปัญหาการทำงานของภาครัฐที่จะต้องผ่านขั้นตอนการดำเนินการและผ่านการตรวจสอบอย่างเป็นระบบ ซึ่งจะทำให้ล่าช้า อีกทั้งยังช่วยภาครัฐประหยัดงบประมาณแผ่นดิน นอกจากนี้ยังช่วยสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งขึ้นได้ อย่างไรก็ตามในทางกลับกัน หากระบบอุปถัมภ์ถูกใช้ในเชิงอำนาจมากกว่ายึดถือความต้องการร่วมของคนส่วนใหญ่ เป็นการใช้อำนาจโดยขาดการรับฟังความเห็นจากผู้คน ก็จะไม่ช่วยส่งเสริมคุณภาพการมีส่วนร่วม อีกทั้งยังเป็นการลดทอนความเข้มแข็งของชุมชนด้วยในเวลาเดียวกัน นอกจากนี้ระบบอุปถัมภ์ อาจจะไม่เกิดประโยชน์สำหรับคนบางกลุ่มที่แม้จะมีสถานภาพไม่เท่าเทียมกับผู้ให้การอุปถัมภ์แต่มีทรัพยากรของตนเองโดยไม่ต้องพึ่งพาผู้ให้การอุปถัมภ์ ซึ่งในกรณีนี้จะนำไปสู่ความขัดแย้งซึ่งส่งผลกระทบต่อบรรทัดฐานทางสังคม

สำหรับการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในชุมชนเก่าหรือเมืองเก่า ไม่ได้มีเพียงผู้มีอำนาจทางสังคมเพียงกลุ่มเดียว หรือมีผู้รับการอุปถัมภ์เพียงกลุ่มเดียว หากพิจารณาดูแล้วจะพบว่ามียุคคนบางส่วนที่แม้จะไม่มีอำนาจเชิงสังคมในระบบอุปถัมภ์ แต่กลับมีทรัพยากรทางการเงินที่สามารถดำเนินการได้โดยไม่ต้องพึ่งพาผู้ให้การอุปถัมภ์ คือ กลุ่มชนชั้นนำ และกลุ่มผู้ประกอบการรุ่นใหม่ในพื้นที่

ซึ่งกลุ่มแรกมักจะเป็นกลุ่มเศรษฐีที่มีทรัพยากรทางการเงินสามารถดำเนินการซื้อหรือบูรณะอาคารเก่าได้โดยไม่ต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งข้อดีก็คือการที่โบราณสถานบางหลังที่ไม่อยู่ในการดูแลของภาครัฐจะได้รับการคุ้มครองและบูรณะ แต่อาจจะมีข้อเสียเกิดขึ้นได้คือการซื้ออาคารเก่า ทำการบูรณะโดยขาดองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ และทำการปล่อยให้เกิดรายได้

นอกจากจะทำให้มรดกทางวัฒนธรรมสูญเสียคุณค่าความแท้แล้วยังนำไปสู่การเจนตรีฟิเคชัน (gentrification) ในส่วนกลุ่มที่ 2 คือ กลุ่มผู้ประกอบการรุ่นใหม่ รวมถึงกลุ่มคนรุ่นใหม่ ซึ่งคนในกลุ่มนี้อาจจะเกิดจากลูกหลานของคนในพื้นที่เมืองเก่า หรือคนนอกพื้นที่ที่ต้องการพัฒนา หรือเป็นการกลับมาประกอบกิจการที่บ้านเกิด โดยอาศัยอาคารเก่าเป็นพื้นที่ประกอบการ บ่อยครั้งแนวคิดของการพัฒนาของคนรุ่นใหม่อาจจะไม่สอดคล้องกับกลุ่มผู้นำรุ่นเก่า หรือกลุ่มผู้ให้การอุปถัมภ์เดิมที่มีอยู่ในพื้นที่ เกิดเป็นปัญหาช่องว่างระหว่างวัย ทำให้เกิดความไร้แนวคิด หรือกระบวนการฟื้นฟูย่านเก่าที่ผ่านมา ขาดการส่งต่อให้กลุ่มคนรุ่นใหม่ ซึ่งศาสตราจารย์ ศรีศักร วัลลิโภดม ได้ให้ความเห็นว่า **“ปัญหาของการอนุรักษ์และการสร้างสรรค์ใหม่ในย่านเมืองเก่าที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ ช่องว่างระหว่างวัยของคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ รวมถึงช่องว่างของคนรวยและคนทั่วไปที่อยู่ในพื้นที่ นำไปสู่การสูญเสียคุณค่าความแท้ของมรดกทางวัฒนธรรม”** (ศรีศักร, 2534)

ดังนั้นสำหรับการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของเมืองเก่าสงขลา จะต้องศึกษาบรรทัดฐานทางสังคมของคนในเมืองเก่าสงขลา เพื่อให้ทราบถึงจุดร่วมและจุดต่างที่ส่งต่อการมีส่วนร่วมเป็นฐานความเข้าใจลักษณะการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นในอดีตและปัจจุบัน รวมถึงการจัดทำข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าของไทย

2.5 ทูทางวัฒนธรรม และทุนทางสังคม

ทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital) หมายถึง ผลผลิตทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ได้แก่ โบราณสถาน มรดกทางวัฒนธรรม และผลงานศิลปะแขนงต่างๆ เช่น ภาพวาด หัตถกรรม ดนตรี ภาพยนตร์และวรรณกรรม เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่มีมูลค่าเป็นตัวเงินได้ในขณะที่ทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ได้แก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี จารีต วิถีชีวิต ความเชื่อ และแนวทางปฏิบัติ เป็นต้น ทุนทางวัฒนธรรมในรูปแบบต่างๆ ข้างต้น ถูกจัดว่าเป็น “ทุน” เนื่องจากวัฒนธรรมมีผลต่อการผลิตสินค้าและบริการทำให้การผลิตสินค้า (Throsby, 2001) ดังนั้นเมืองที่มีวัฒนธรรมหรือจารีตประเพณีอย่างเด่นชัด ควรรักษาทุนทางวัฒนธรรมเพื่อให้เมืองเก่าได้คงอยู่อย่างมีอัตลักษณ์ และต่อยอดอย่างสร้างสรรค์

ทุนทางวัฒนธรรม เป็นองค์ประกอบหนึ่งของทุนทางสังคมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาของสังคมไทย เนื่องด้วยประเทศไทยมีความโดดเด่น และมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม กระจายอยู่ทุกพื้นที่ซึ่งหากสามารถพัฒนาและใช้ประโยชน์จากทุนดังกล่าวได้อย่าง

เต็มที่แล้ว ก็ให้นำมาซึ่งการสร้างสรรคคุณค่าและมูลค่าเพิ่มต่อเศรษฐกิจและสังคม (Anthicha, 2017)

ทุนทางสังคม (social capital) เป็นคำที่ถูกนำมาใช้ประมาณสี่ทศวรรษที่ผ่านมา หมายถึงสิ่งที่สามารถพบเห็นได้ในชีวิตประจำวันของคน เช่น การสร้างมิตรภาพ ความเห็นอกเห็นใจและการติดต่อสัมพันธ์กันทางสังคมระหว่างบุคคลหรือครอบครัวที่ทำให้เกิดหน่วยทางสังคม (อาทิตย, 2554: 14) นอกจากนี้ Robert Putnam (1993) ได้เริ่มนำแนวคิดทุนทางสังคมมาประยุกต์ร่วมกับการวิจัยอย่างเป็นรูปธรรมและศึกษาถึงผลลัพธ์ โดยเสนอแนวคิดทุนทางสังคมว่าเป็นลักษณะเด่นขององค์กรทางสังคม เช่น ความไว้วางใจ (trust) บรรทัดฐาน (norms) และเครือข่าย (networks) ซึ่งสามารถปรับปรุงประสิทธิภาพของสังคมด้วยการส่งเสริม เกื้อหนุน การร่วมมือในการดำเนินงานซึ่งกันและกัน ดังนั้นจะเห็นว่าจุดมุ่งหมายของทุนทางสังคม คือ การสร้างความสัมพันธ์ทั้งระดับบุคคลและองค์กรให้เกิดขึ้น (Linn, 2001) อาจกล่าวได้ว่าชุมชนใดมีทุนทางสังคมน้อย ย่อมหมายถึงความเข้มแข็งของชุมชนจะน้อยตามไปด้วย เนื่องจากคนในชุมชนขาดความคุ้นเคยและปฏิสัมพันธ์ (Morrison, 2003) ดังนั้นจะเห็นว่าทุนทางสังคมมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของผู้คน เช่นเดียวกับที่ Claridge (2003) ได้กล่าวไว้ว่า ยิ่งผู้คนในสังคมได้ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมมากเท่าไร ยิ่งจะส่งผลต่อการยกระดับทุนทางสังคมให้มากขึ้นด้วยเช่นกัน ซึ่งในกรณีของเมืองเก่า ซึ่งเป็นพื้นที่รวมของคุณค่าทางวัฒนธรรมและความทรงจำของผู้คนในเมืองเก่า ดังนั้นทุนทางสังคมจึงมีผลต่อการอนุรักษ์เมืองเก่าเป็นอย่างยิ่ง

ระดับของทุนทางสังคม

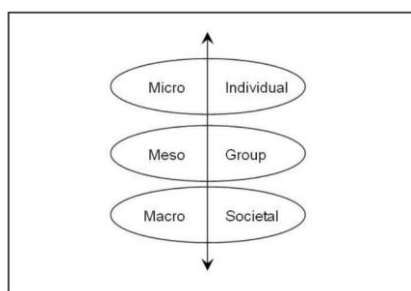
การสร้างทุนทางสังคม เป็นการสร้างความรู้สึกไว้นอกเหนือเชื่อใจกันระหว่างคนในชุมชน (trust) ความรู้สึกเป็นเจ้าของในชุมชน (sense of belongings) รวมถึงการสร้างเครือข่ายทางสังคม (networking) ซึ่งเปรียบเสมือนชุมทรัพย์ทางสังคม และพื้นฐานของการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ (Pawinee, 2018: 19) นอกจากนี้ Christiaan Grootaert และ Thierry Van Bastelaer (2002) ได้กล่าวว่าทุนทางสังคม คือ ระบบความสัมพันธ์และคุณค่าที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างประชาชน กลุ่ม และผู้ประกอบการ ที่ร่วมกันสนับสนุนการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของตน Claridge (2004) ได้ศึกษาและเสนอว่าระดับของทุนทางสังคมมี 3 ระดับ ซึ่งพัฒนาพงศ์ (2553: 9-11) ได้อธิบายถึงรายละเอียดของทั้ง 3 ระดับไว้ดังนี้

- **ระดับจุลภาค (Micro Level)** หรือระดับปัจเจก (Individual) เป็นความสามารถในการรับรู้หรือเรียนรู้ (cognitive social capital) ของบุคคลที่ฝังอยู่ในตัวบุคคล ได้แก่ คุณค่าหรือค่านิยม

(value) ความไว้วางใจ (trust) ความสามัคคี (solidarity) และ การต่างตอบแทน (reciprocity) บรรทัดฐาน (norms) และทัศนคติ (attitudes) อีกทั้งยังเป็นปัจจัยในการก่อตัวของเครือข่าย และในทางกลับกันเครือข่ายเองก็สามารถเป็นกลไกในการกระจายปัจจัยภายในที่อยู่ในตัวบุคคลหรือผู้นำไปสู่สมาชิกในเครือข่ายหรือกลุ่มได้เช่นกัน จนทำให้ทุกคนในเครือข่ายสามารถเรียนรู้จนทำให้ชุมชนนั้นเกิดค่านิยมร่วมกันได้

- **ระดับกลาง (Meso Level)** เป็นทุนทางสังคมเชิงโครงสร้าง (structural social capital) โดยจะเน้นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลที่มีความหลากหลายลักษณะในการก่อตัวเป็นเครือข่าย กลุ่ม และการรวมตัวกันในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะการรวมกลุ่มกันในแนวราบ จนเกิดโครงสร้างองค์กรในแนวราบ (horizontal organization structure) ซึ่งมีลักษณะเฉพาะจนทำให้กลุ่มหรือเครือข่ายได้รับประโยชน์ร่วมกัน โดยอาศัยเครือข่ายสังคม (social network) ที่มีค่านิยมและบรรทัดฐานร่วมกัน (associated values and norms) ในที่สุดทำให้เกิดการร่วมมือและประสานงานกันรวมทั้งเกิดกระบวนการตัดสินใจร่วม (collective/transparent decision making process) และมีการตรวจสอบระหว่างกันได้ในเครือข่าย

- **ระดับมหภาค (Macro Level)** เป็นระบบเครือข่ายที่ฝังตัวอยู่เป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจ (economic system) การเมือง (political system) และวัฒนธรรม /บรรทัดฐาน (cultural/normative system) ในระดับมหภาครวมทั้งการเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายเป็นทุนทางสังคมที่เสริมการก่อตัวที่แฝงอยู่ในระบบชาติ (national system of social capital) และเป็นปัจจัยทางภายในและภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างเครือข่ายดังกล่าวด้วย เช่น ความเป็นพลวัตของโครงสร้างเครือข่ายและการเคลื่อนย้ายเครือข่าย เป็นต้น

ภาพที่ 2.3 ระดับของทุนทางสังคม

ที่มา: Claridge, 2003: 10

ความสัมพันธ์ของทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม กับการอนุรักษ์เมืองเก่า

จากเนื้อหาข้างต้นจะเห็นได้ว่าพลังของ “ทุนทางสังคม” จะขึ้นอยู่กับคุณภาพของความสัมพันธ์ของทุนทางสังคมทั้ง 3 ระดับ ยิ่งความสัมพันธ์เกิดขึ้นทั้ง 3 ระดับ สังคมนั้นก็จะยิ่งเข้มแข็งมาก แต่หากสังคมใดมีทุนทางสังคมระดับใดระดับเดียวก็จะขาดความเชื่อมโยงในการพัฒนา ซึ่งความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นสิ่งที่ต้องใช้เวลาในการสร้าง ยิ่งอยู่ร่วมกันเป็นเวลานานก็จะยิ่งเกิดความสัมพันธ์และเกิดการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น จนเกิดเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” ขึ้นในสังคมนั้น ๆ ด้วย ดังนั้นในเมืองเก่าทั่วโลกจึงเป็นแหล่งวัฒนธรรมที่มีเสน่ห์อันเกิดจากความสัมพันธ์ของผู้คนนั่นเอง เมืองเก่าส่วนใหญ่จึงได้รับการอนุรักษ์เพื่อให้คุณค่าทางวัฒนธรรมของตนยังคงดำรงอยู่ในฐานะเป็นความภาคภูมิใจของคนท้องถิ่นและเป็นแหล่งท่องเที่ยวของคนทั่วโลกอีกด้วย ดังนั้นการวิเคราะห์ทุนทางสังคมของเมืองเก่าสงขลาในบทที่ 3 จะทำการวิเคราะห์ทุนทางสังคมทั้ง 3 ระดับ โดยเริ่มจากการศึกษาประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน เพื่อระบุปัจจัยที่ส่งผลต่อการเกิดทุนทางสังคมของเมืองเก่าสงขลา ก่อนที่จะนำไปสู่การวิเคราะห์ทุนทางสังคมของเมืองเก่าสงขลา

2.6 การพัฒนาของแนวคิดการมีส่วนร่วมในกฎบัตรและหลักการสากลของการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่า

จากการศึกษาข้างต้นจะเห็นได้ว่า แนวคิดการมีส่วนร่วมได้เติบโตและครอบคลุมไปในทุกมิติ รวมถึงมิติทางการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมด้วย แต่อย่างไรก็ตาม ในช่วงแรกหลักการการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมมีพัฒนาการมาจากอดีตเช่นกัน โดยเริ่มตั้งแต่การอนุรักษ์เฉพาะตัวโบราณวัตถุสถาน พัฒนาไปสู่การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมระดับย่านและระดับเมือง โดยมีความพยายามกำหนดหลักการและแนวทางระหว่างประเทศขึ้นครั้งแรกจาก “การประชุมระหว่างประเทศของสถาปนิกและช่างผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับโบราณสถาน (The First International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments)” ที่กรุงเอเธนส์ใน ค.ศ. 1931 จึงเกิดเป็นกฎบัตรสากลในชื่อ “กฎบัตรเอเธนส์เพื่อการบูรณะโบราณสถาน (The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments)” ซึ่งมีหลักการอนุรักษ์ที่เน้นไปที่ตัวโบราณสถานและวัตถุ ต่อมาใน ค.ศ. 1964 ก็มีการจัดประชุมระหว่างประเทศขึ้นอีกครั้งโดยองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ที่เมืองเวนิส ประเทศอิตาลี ซึ่งผลลัพธ์คือ “กฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถานและที่ตั้ง (International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites)” หรือ The Venice Charter เป็นพัฒนาการของแนวคิดทางการอนุรักษ์ที่ไม่ได้เน้นเฉพาะตัว

โบราณสถานและวัตถุ แต่ครอบคลุมไปสู่พื้นที่โดยรอบด้วย อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลานั้นดูเหมือนว่าการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของผู้คน ยังไม่ใช่ประเด็นหลักที่นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญคำนึงถึง

ในเวลาถัดมา ช่วงหลัง ค.ศ. 1975 **มติแห่งบรูจส์: หลักการบูรณะเมืองประวัติศาสตร์** (The Resolution of Bruges: Principles Governing the Rehabilitation of Historic Towns) ระบุว่าคุณค่าทางวัฒนธรรมและความงามเป็นสิ่งสำคัญของเมืองประวัติศาสตร์ แต่สิ่งสำคัญยิ่งกว่านั้นคือบทบาทหน้าที่ทางสังคม ในฐานะเป็นสถานที่พบปะของสังคมเมือง และเป็นถิ่นที่อยู่ที่มีความหลากหลาย การอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ การบูรณะการปรับเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอย เพื่อให้ตอบสนองความต้องการปัจจุบันจึงเป็นสิ่งสำคัญของนโยบายด้านที่อยู่อาศัย ทั้งนี้ในการดำเนินการดังกล่าวจะต้องให้ความเอาใจใส่ต่อสิทธิของผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ โดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาส จะต้องสามารถอาศัยในที่เดิมได้ต่อไป (ICOMOS and the Authors, 1993a, อ้างใน วรณศิลป์, 2553) จากการศึกษาพัฒนาการของแนวคิดการมีส่วนร่วมพบว่าในช่วง ค.ศ. 1970 และ 1980 เป็นช่วงที่แนวคิดการมีส่วนร่วมกำลังได้รับการยอมรับและความนิยมสูงในประเทศฝั่งตะวันตก จึงเป็นช่วงที่ประเด็นการมีส่วนร่วมเริ่มเข้ามาเกี่ยวข้องกับงานอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเช่นกัน และเกิดการพัฒนาแนวคิดการมีส่วนร่วมเข้าสู่หลักการสากลในงานอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเรื่อยมาจนถึงในปัจจุบัน

การทบทวนวรรณกรรมในส่วนนี้จะนำเอาเฉพาะกฎบัตรและหลักการสากลในการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าที่มีประเด็นและได้ระบุการมีส่วนร่วมไว้อย่างชัดเจนเท่านั้น เพื่อนำมาวิเคราะห์ถึงประเด็นสำคัญในการประยุกต์ใช้ และระดับการมีส่วนร่วม ซึ่งประกอบด้วย 5 กฎบัตรสากลในการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่า ได้แก่ (1) กฎบัตรเวซิงตัน : กฎบัตรเพื่อการอนุรักษ์เมืองและชุมชนประวัติศาสตร์ ค.ศ. 1987 (2) กฎบัตรบูรา : กฎบัตรอโคโมสประเทศออสเตรเลียว่าด้วยเรื่องถิ่นหรือย่านประวัติศาสตร์ ค.ศ. 1999 (3) บันทึทกเวียนนา : บันทึทกว่าด้วยมรดกโลกกับการก่อสร้างงานสถาปัตยกรรมและการดำเนินงานอนุรักษ์ในเมืองประวัติศาสตร์ ค.ศ. 2005 (4) พิธีสารฮอยอัน: พิธีสารว่าด้วยการปฏิบัติดีงานอนุรักษ์ที่ดีที่สุดในเอเชีย ค.ศ. 2009 และ (5) หลักการวัลเลตตา : หลักการเพื่อการป้องกันรักษาและจัดการเมืองและพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์ ค.ศ. 2011 ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.6.1 กฎบัตรวอชิงตัน: กฎบัตรเพื่อการอนุรักษ์เมืองและชุมชนประวัติศาสตร์ ค.ศ. 1987 Washington Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas 1987

กฎบัตรวอชิงตัน ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงและขยายขอบเขตของสิ่งที่จะอนุรักษ์ไปสู่มิติเชิงพื้นที่ และการเคารพผู้คนท้องถิ่น เพราะเนื่องจากสังคมในช่วงนั้นเริ่มมีประเด็นปัญหาของสิ่งแวดล้อมและผู้คนด้อยโอกาส ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากการประชุมนานาชาติขององค์การระหว่างประเทศเกี่ยวกับเมืองอย่างต่อเนื่อง การประชุมที่สำคัญ ได้แก่ การประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมมนุษย์ชาติ (United Nations Conference on the Human Environment) ที่กรุงสตอกโฮล์ม ใน ค.ศ. 1972 และการประชุมเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยโลก (Habitat Conference) ที่แวนคูเวอร์ใน ค.ศ. 1976 (ยงธนิศร์, 2555: 4) เป็นต้น

ดังนั้น กฎบัตรระบุประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมไว้ในหลักการและวัตถุประสงค์ข้อที่ 3, 15 และ 16 โดยมีเนื้อหาดังนี้

ข้อที่ 3 การเข้ามามีส่วนร่วมของผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อความสำเร็จของแผนงานอนุรักษ์ และควรสนับสนุนให้ผู้อยู่อาศัยในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์เมืองและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์เป็นอันดับแรก

ข้อที่ 15 เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ควรจัดให้มีแผนงานเผยแพร่ข้อมูลแก่ผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ โดยเริ่มจากเยาวชนในวัยเรียนควรสนับสนุนปฏิบัติการขององค์กรต่าง ๆ เพื่อปกป้องคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม และควรมีมาตรการช่วยเหลือทางการเงินเพื่อการอนุรักษ์

ข้อที่ 16 ควรจัดให้มีการฝึกอบรมเฉพาะทางแก่ผู้ปฏิบัติการอนุรักษ์ในทุกสาขาวิชาชีพ

ดังนั้น จึงจะเห็นได้ว่าหลังจาก ค.ศ. 1975 ได้เริ่มมีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรม แม้ในกฎบัตรวอชิงตันจะเริ่มต้นให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมด้วยการสนับสนุนในลักษณะการเคารพและคำนึงถึงความสำคัญของคนพื้นถิ่นและประชาชน การให้ข้อมูล และการให้ความรู้ แม้จะยังไม่ถึงระดับการร่วมตัดสินใจและร่วมดำเนินการ แต่ก็เริ่มจุดเริ่มต้นสำคัญที่ทำให้เกิดการนำแนวคิดการมีส่วนร่วมมาใช้ในกฎบัตรและหลักการสากลในการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมยาวนานกว่าในเวลาต่อมาจนถึงปัจจุบัน

2.6.2 กฎบัตรบูรพา: กฎบัตรอโคโมสประเทศออสเตรเลียว่าด้วยเรื่องถิ่นหรือย่านประวัติศาสตร์ ค.ศ. 1999 Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance 1999

กฎบัตรบูรพา แบ่งออกเป็น 4 ส่วน แต่ละส่วนจะประกอบด้วยกันหลายมาตรา (articles) ซึ่งส่วนที่มีความเกี่ยวข้อง และระบุถึง “การมีส่วนร่วม” นั้น อยู่ในส่วนที่ 3 กระบวนการอนุรักษ์ (conservation process) มาตราที่ 12 ที่ระบุว่า “กระบวนการอนุรักษ์ การสื่อความหมาย และการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรม ควรให้ประชาชนและผู้คนที่ได้รับผลกระทบ ทั้งผลดีและผลเสียเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อให้การอนุรักษ์นั้นมีประสิทธิผลที่สุด”

นอกจากนี้ คณะกรรมการมรดกออสเตรเลีย (Australian Heritage Commission) ได้จัดทำคู่มือสำหรับชุมชนเพื่อการพิทักษ์และคุ้มครองแหล่งมรดกสถานของท้องถิ่น (Protecting Local Heritage Places : A Guide for Communities) ใน ค.ศ. 1999 เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับกฎบัตรบูรพา ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็น ประชาชน กลุ่มบุคคล องค์กร หน่วยงาน และรัฐบาลท้องถิ่น ได้เป็นผู้ดำเนินการร่วมกันเพราะเน้นให้คนในพื้นที่เป็นผู้กำหนดความสำคัญของสถานที่เหล่านั้นเอง รวมถึงการกำหนดนโยบาย กลยุทธ์ แผนงาน และแนวทางการปฏิบัติในการอนุรักษ์มรดกสถานของท้องถิ่นโดยกำหนดแนวทางการอนุรักษ์มรดกทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรมแบบเป็นขั้นเป็นตอน ที่มีทั้งหมด 10 ขั้นตอนที่ ครอบคลุมทุกขั้นตอนได้ระบุถึงความสำคัญของการรับฟัง การร่วมออกความเห็น การร่วมตัดสินใจ และการให้ความรู้กับคนในพื้นที่ ซึ่งขั้นตอนที่สำคัญที่สุดในแง่ของการมีส่วนร่วมคือ ขั้นตอนที่ 2 เพราะเป็นขั้นตอนที่ค้นหาและระบุว่าใครคือผู้ที่มีความสนใจหรือมีความเกี่ยวข้องในแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยมีการระบุชัดว่า “ต้องสนับสนุนให้ประชาชนหรือผู้ที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการเสนอความเห็น และควรให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่วาระเริ่มต้นของโครงการ และให้อิสระในการตัดสินใจว่าจะมีส่วนร่วมมากน้อยเพียงใดในแต่ละขั้นตอนต่าง ๆ ของโครงการ”

⁶ 10 ขั้นตอนประกอบด้วย (1) นิยามของมรดกสถาน (2) การระบุหาผู้สนใจและเกี่ยวข้อง (3) อะไรคือข้อมูลที่ต้องการ (4) การกำหนดความสำคัญและคุณค่าของแหล่งมรดก (5) การระบุประเด็นสำคัญที่ต้องพิจารณาและจัดการ (6) การกำหนดเป้าหมายและนโยบายในการอนุรักษ์ (7) การกำหนดกระบวนการอนุรักษ์ (8) การหาผู้มีส่วนรับผิดชอบในการตัดสินใจและดำเนินการอนุรักษ์ (9) การนำแผนไปสู่การปฏิบัติ และ (10) การติดตาม ตรวจสอบ และทบทวนผลการดำเนินงาน

2.6.3 บันทึกเวียนนา: บันทึกว่าด้วยมรดกโลกและงานสถาปัตยกรรมร่วมสมัยและจัดการภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ค.ศ. 2005 Vienna Memorandum on “World Heritage and Contemporary Architecture – Managing the Historic Urban Landscape” 2005

จากหลักการและวัตถุประสงค์ ข้อที่ 15 ในบันทึกเวียนนาได้ระบุไว้ คือการเรียกร้องให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งในมิติการอนุรักษ์และมิติการพัฒนาเมือง เข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาคุณค่าของเมืองประวัติศาสตร์พร้อมกับการพัฒนาเมืองในเชิงเศรษฐกิจและสังคม โดยคำนึงถึงคุณค่าที่มีอยู่ในภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ อีกทั้งได้กล่าวถึงโอกาสและความท้าทายของการอนุรักษ์เมืองในศตวรรษที่ 21 นั้น จะต้องเผชิญกับปัญหาที่รุนแรงจากการขยายตัวของเมือง ปัญหาสิ่งแวดล้อม และปัญหาของเมืองในมิติสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งจะมีความซับซ้อน ดังนั้นการมีส่วนร่วมจากผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนจะเป็นทางออกสำคัญในการรับมือกับปัญหา ดังนั้นใน ค.ศ. 2010 ยูเนสโกจึงได้จัดทำข้อเสนอในเรื่อง ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ (HUL) ขึ้นในชื่อว่า “A New International Instrument: The Proposed UNESCO Recommendation on the Historic Urban Landscape (HUL)” เพื่อเสริมให้บันทึกเวียนนามีความสอดคล้องกับสถานการณ์ โดยในเอกสารฉบับนี้ ส่วนที่ 3 ที่แสดงถึงนโยบาย สามารถสรุปได้ว่าเป็นการทำงานแบบบูรณาการ โดยให้คำนึงถึงการทำงานเชื่อมโยงกันระหว่างภาครัฐส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกระดับ และรวมถึงคนรุ่นใหม่ด้วย อีกทั้งยังได้เสนอนโยบายการบูรณาการระยะยาวเพื่อความยั่งยืน และได้กล่าวถึงรูปแบบการดำเนินการระหว่างภาคเอกชนกับภาครัฐในลักษณะหุ้นส่วน (public-private partnerships) เพื่อความยั่งยืนในการจัดการภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ และในส่วนที่ 4 ของเอกสารฉบับเดียวกันนี้ได้ระบุถึงเครื่องมือ (tools) ในการดำเนินงาน 4 ประเภท ซึ่งเครื่องมือหนึ่งที่ได้ถูกระบุไว้คือ **เครื่องมือสำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชน (community engagement tools)** โดยมีเนื้อหาว่า “ควรศึกษาผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่หลากหลาย และเสริมกำลังให้พวกเขาสามารถระบุคุณค่าของเมือง พัฒนาวิสัยทัศน์ กำหนดเป้าหมาย และร่วมปฏิบัติในการรักษามรดกของพวกเขา อีกทั้งส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืน เครื่องมือนี้ควรสนับสนุนให้เกิดการสนทนาแลกเปลี่ยนอย่างลึกซึ้ง โดยการเรียนรู้จากชุมชนต่าง ๆ เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ประเพณี คุณค่า สิ่งจำเป็นที่ต้องการ และแรงบันดาลใจ โดยอำนวยความสะดวกให้เกิดการใกล้ชิดและต่อรอง ทั้งกับกลุ่มที่มีความเห็นต่างกันและกลุ่มที่มีความเห็นตรงกัน

2.6.4 พิธีสารฮอยอัน: พิธีสารที่ว่าด้วยการปฏิบัติงานอนุรักษ์ที่ดีที่สุดในเอเชีย

ค.ศ. 2009 Hoi An Protocols for Best Conservation Practice in Asia 2009

พิธีสารฮอยอันได้แบ่งโครงสร้างในเอกสารไว้เป็น 8 ส่วน ซึ่งจะขอนำเสนอประเด็นที่มีความเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ไปตามแต่ละส่วนดังนี้

ส่วนที่ 6 : (F) Prerequisites for Conservation of All Sites

ในส่วนนี้เป็นการระบุถึงสิ่งที่จะต้องดำเนินการก่อนที่จะทำงานอนุรักษ์ในทุกประเภทพื้นที่ ซึ่งในส่วนนี้ได้ระบุประเด็นการมีส่วนร่วมไว้ 3 ประเด็นคือ

- (1) การดำเนินการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในเอเชียควรรวมถึงการให้คำปรึกษาสาธารณะ และจัดเตรียมให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอนของการอนุรักษ์
- (2) สนับสนุน และเสริมพลัง ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และเปิดโอกาสให้ชุมชนหาประโยชน์จากมรดกทางวัฒนธรรมของตนเองในแบบยั่งยืน
- (3) สร้างการตระหนักรู้และการเรียนรู้ร่วมกันระหว่าง ชุมชน ผู้กำหนดนโยบาย ผู้วางแผนงาน ผู้รับเหมา ช่างก่อสร้าง และอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

ส่วนที่ 8 : (H) Site Specific Methodologies for Asia

ในส่วนนี้เป็นเนื้อหาหลักสำคัญที่แสดงถึงวิธีการอนุรักษ์ในพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะสำหรับภูมิภาคเอเชีย ซึ่งได้แยกไว้เป็น 5 ลักษณะพื้นที่ ประกอบด้วย (1) พื้นที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (2) พื้นที่ทางโบราณคดี (3) พื้นที่ทางโบราณคดีใต้น้ำ (4) พื้นที่เมืองประวัติศาสตร์และกลุ่มของมรดกทางวัฒนธรรม และ (5) อนุสรณ์สถาน อาคาร และโครงสร้าง

โครงสร้างและเนื้อหาที่แสดงไว้ในแต่ละประเภทพื้นที่ ได้กำหนดประเด็น มรดกและชุมชน (heritage and the community) ไว้เป็นหัวข้อหนึ่งในเครื่องมือเพื่อการรักษาความเป็นของแท้ดั้งเดิม (tools for preserving authenticity) เป็นการแสดงถึงการให้ความสำคัญกับแนวคิดการมีส่วนร่วมในงานอนุรักษ์ของภูมิภาคเอเชีย

นิยาม**พื้นที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรม** ในพิธีสารฮอยอันได้ระบุไว้ว่า พื้นที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในเอเชีย ได้รับการสร้างสรรค์และดำรงอยู่โดยคนพื้นถิ่น ดังนั้นจึงมีความสำคัญมากที่ในงานอนุรักษ์จะให้ชุมชนได้รับการอบรมและดูแลอย่างเหมาะสม เพื่อที่ชุมชนดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมด้วยตนเองได้ และนิยาม**พื้นที่ทางโบราณคดี** ในพิธีสารฮอยอันก็ได้ระบุไว้เช่นกันว่าควรให้ความสำคัญกับประโยชน์ใช้สอยทางการศึกษา เช่น พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นและ/หรือสำนักงานทางวัฒนธรรมควรจะทำให้คนท้องถิ่นให้ความสนใจและใช้ประโยชน์ ส่วนใน**พื้นที่เมืองประวัติศาสตร์และกลุ่มของมรดกทางวัฒนธรรม**นั้น ได้ระบุว่าการสร้างการตระหนักรู้ให้กับคนในพื้นที่เกี่ยวกับคุณค่าของเมืองประวัติศาสตร์ คือสิ่งที่ควรดำเนินการก่อน เพราะความแท้ดั้งเดิม

และบูรณภาพจะได้รับการปกป้องจากมือของพวกเขาด้วยความภาคภูมิใจและความเป็นเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรมนั้น ๆ และในกระบวนการตัดสินใจในการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์จะต้องครอบคลุมกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องในระดับนโยบาย ชุมชน นักธุรกิจ และบุคคลผู้เชี่ยวชาญ เพื่อที่จะค้นหาคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมอย่างครบถ้วน นอกจากนี้ศูนย์กลางของเมืองประวัติศาสตร์ คือที่อยู่และแหล่งทำมาหากินของคนในชุมชน ดังนั้นผู้เชี่ยวชาญจึงควรทำงานร่วมกับชุมชนโดยผ่านโปรแกรม และกิจกรรมที่สร้างการเรียนรู้เกี่ยวกับคุณค่าของมรดกในพื้นที่ชุมชนนั้น ๆ และให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการระบวรรักษามรดกทางวัฒนธรรมได้ด้วย

สำหรับนิยามพื้นที่ประเภทอนุสรณ์สถาน อาคาร และโครงสร้าง ในพิธีสารฮอยอันได้ระบุว่าสำนึกความเป็นเจ้าของ (sense of ownership) ควรถูกย้าให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชนและผู้อยู่อาศัยรอบ ๆ แหล่งมรดก เพราะหากผู้อยู่อาศัยเกิดความเข้าใจในคุณค่าของแหล่งมรดกทั้งในแง่ของนัยสำคัญและลักษณะพิเศษแล้ว ผู้อยู่อาศัยก็จะเข้าถึงคุณค่าแท้และยีนดีที่จะดูแลรักษา ในหัวข้อนี้ยังได้ระบุว่าในขณะที่แหล่งมรดกบางแห่งได้รับการบูรณะและมีการใช้สอยแบบดั้งเดิมอย่างต่อเนื่อง แต่แหล่งมรดกบางแห่งถูกทิ้งร้าง ในกรณีนี้ควรใช้ความคิดสร้างสรรค์เพื่อให้การอนุรักษ์แหล่งมรดกนั้นสามารถสร้างประโยชน์ทางสังคมและเศรษฐกิจให้กับชุมชน โดยไม่ทำลายความแท้ดั้งเดิม เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ยังได้ระบุถึงประเด็นของทักษะเชิงช่างและช่างฝีมือ มีความจำเป็นอย่างมากต่อการอนุรักษ์ แต่ในความเป็นจริงกลับขาดแคลนเป็นอย่างมาก ดังนั้นต้องสนับสนุนให้เกิดการอบรมและสร้างโอกาสให้เกิดการฝึกฝนงานเชิงช่างทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ

2.6.5 หลักการแห่งวัลเลตตา ว่าด้วยการปกป้องและบริหารจัดการเมืองและย่านชุมชน ประวัติศาสตร์ ค.ศ. 2011 Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas, 2011

หลักการแห่งวัลเลตตาได้เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมและได้ประยุกต์แนวคิดนี้ในบางส่วนของเอกสารฯ ซึ่งเอกสารหลักการแห่งวัลเลตตา ได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 ส่วนประกอบด้วย (1) คำนิยามและความหมาย (definitions) (2) มิติและการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลาย (โอกาส) (aspects and change (challenges) (3) หลักเกณฑ์ในการดำเนินการ (intervention criteria) และ (4) ข้อเสนอแนะและยุทธศาสตร์ (proposals and strategies) ซึ่งแนวคิดการมีส่วนร่วมได้ถูกประยุกต์ใช้และระบุในส่วนต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 3 หลักเกณฑ์ในการดำเนินการ (intervention criteria) ในหัวข้อ G: Method and Scientific Discipline ที่ระบุไว้ว่า การปรึกษาหารือ และการสนทนาอย่างต่อเนื่องกับกลุ่มผู้อยู่

อาศัยและกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ สำคัญและต้องทำก่อน เพราะเป็นการปกป้องรักษาเมืองหรือพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ที่พวกเขาอาศัยและใช้ชีวิตอยู่ และต่อมาในหัวข้อ H: Governance (ธรรมาภิบาล) ซึ่งสรุปความได้ว่าธรรมาภิบาลที่ดีจะต้องเกิดขึ้นและเห็นร่วมกันในการทำงานของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การมีส่วนร่วมของผู้อยู่อาศัย ช่วยให้เกิดการกระจายข้อมูล สร้างจิตสำนึก และการอบรม ดังนั้นในกระบวนการทำงานอนุรักษ์ต้องจัดเตรียมเวลาอย่างเพียงพอเพื่อให้ผู้อยู่อาศัยได้มีส่วนในการรับรู้และให้ข้อมูล และการปกป้องรักษามรดกทางวัฒนธรรมจะต้องมีมาตรการทางการเงิน เพื่อสนับสนุนให้เกิดความร่วมมือแบบเป็นหุ้นส่วนจากภาคเอกชน ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น

ในส่วนที่ 4 ข้อเสนอแนะและยุทธศาสตร์ (proposals and strategies) ก็ได้ประยุกต์ใช้แนวคิดการมีส่วนร่วมไว้เช่นกัน ใน 3 หัวข้อ ประกอบด้วย หัวข้อ J: Participation (การมีส่วนร่วม) โดยได้กล่าวอ้างถึงกฎบัตรวอชิงตัน ในบทความที่ 3 ว่า การมีส่วนร่วมของผู้อยู่อาศัยและกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความสนใจนั้น เป็นแก่นแท้แห่งความสำเร็จของกระบวนการอนุรักษ์ ดังนั้นจึงเป็นสิ่งแรกที่ต้องคำนึงถึงในการวางแผนดำเนินงาน จึงต้องคำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม รวมถึงกลุ่มเด็กและเยาวชนด้วย และได้มีการระบุถึงมาตรการทางการเงิน เพื่อกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นเช่นเดียวกับในหัวข้อ H: Governance (ธรรมาภิบาล) ที่ได้กล่าวไว้แล้ว นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงการสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างกลุ่มผู้เชี่ยวชาญและชุมชนท้องถิ่น บนฐานของการสร้างจิตสำนึกสาธารณะ (public awareness) เพราะเป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาเมืองและย่านประวัติศาสตร์

ในหัวข้อ K: Conservation Plan (แผนงานอนุรักษ์) ก็ได้กล่าวอ้างถึงกฎบัตรวอชิงตัน ในบทความที่ 5 การวางแผนงานอนุรักษ์ควรตั้งเป้าเพื่อให้มนุษยชาติมีความสัมพันธ์กับพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์ ดังนั้นการวางแผนงานอนุรักษ์จึงควรได้รับการสนับสนุนจากผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ประวัติศาสตร์

ส่วนในหัวข้อ I: Management Plan (แผนงานบริหารจัดการ) ได้กล่าวถึงสาระสำคัญ 2 ส่วนคือ (1) กระบวนการอนุรักษ์เป็นไปเพื่อการประสานรวมสู่ประโยชน์ใช้สอยทางสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจของช่วงเวลาปัจจุบัน เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้อยู่อาศัยในพื้นที่เมืองและย่านชุมชนประวัติศาสตร์ และ (2) การพิจารณาองค์ประกอบของเมืองและย่านชุมชนประวัติศาสตร์ โดยไม่แยกส่วน ดังนั้นแผนงานบริหารจัดการจะต้องอยู่บนฐานของความรู้ และกระบวนการมีส่วนร่วมจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนและอภิปรายผล ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงความเห็นที่ต่างแตกต่างกัน

2.6.6 สรุปผลการพัฒนาแนวคิดและระดับการมีส่วนร่วมในกฎบัตรและหลักการสากลในการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่า

จากการทบทวนแนวคิดการมีส่วนร่วมในกฎบัตรและหลักการอนุรักษ์สากลพบว่า ในยุคแรกของกฎบัตรนั้น มิได้มีการระบุหรือให้ความสำคัญการมีส่วนร่วมเลย เนื่องจากในช่วงก่อนปี ค.ศ.1975 นั้น แนวคิดในการอนุรักษ์มุ่งเน้นไปที่ตัวโบราณสถาน และพื้นที่โดยรอบของที่ตั้งโบราณสถานเท่านั้น แต่หลังจากปี ค.ศ. 1975 จนถึงปี ค.ศ. 1987 ก็เริ่มเห็นว่ามี การให้ความสำคัญของแนวคิดการมีส่วนร่วมและได้เริ่มประยุกต์ใช้แนวคิดนี้ในกฎบัตรอนุรักษ์สากล แต่อย่างไรก็ตาม การประยุกต์ใช้แนวคิดการมีส่วนร่วมในยุคนี้ เป็นไปในลักษณะของการให้คำปรึกษา และให้เกียรติคนในพื้นที่ ต่อมาในปี ค.ศ. 1999 กฎบัตรบูรราจึงค่อย ๆ ยกระดับการมีส่วนร่วมไปสู่การรับฟังความคิดเห็น เพื่อแสดงความเคารพถึงสิทธิของผู้อยู่อาศัยในพื้นที่หรือแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม หลังจากนั้นในปี ค.ศ. 2005 บันทึกเวียนนาจึงเริ่มยกระดับการมีส่วนร่วมขึ้นไปสู่ระดับร่วมคิดและร่วมตัดสินใจในแนวทางการอนุรักษ์ และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการการมีส่วนร่วมในช่วงที่ผ่านมาที่มีการยกระดับขึ้น แต่ก็ถือว่าอยู่ในระดับการมีส่วนร่วมที่ไม่สูงนัก

อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมาพิธีสารฮอยอัน ใน ค.ศ.2009 มีการระบุถึงการมีส่วนร่วมอย่างชัดเจนในหลายระดับ ทั้งในระดับร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ เนื่องจากปัญหาที่ซับซ้อนขึ้นของโลกและลักษณะปัญหาเฉพาะที่เกิดขึ้นในเอเชีย ทั้งในแง่ของการขาดความช่วยเหลือของภาครัฐ การขาดแคลนงบประมาณ การขาดแคลนช่างฝีมือและการสูญหายของทักษะและภูมิปัญญาเชิงช่าง รวมถึงผลกระทบจากการท่องเที่ยว จึงส่งผลให้ระดับการมีส่วนร่วมได้ถูกยกระดับสูงขึ้น และที่สำคัญการมีส่วนร่วมในพิธีสารฮอยอันนั้น ไม่เน้นเฉพาะผู้คนในท้องถิ่นหรือประชาชนเท่านั้น แต่ยังคงครอบคลุมถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่มและรวมถึงภาครัฐท้องถิ่นด้วย เนื่องจากเป็นพิธีสารที่พยายามเข้าใจถึงปัญหาและลักษณะพิเศษบนวัฒนธรรมของเอเชีย ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าพิธีสารฮอยอันถือเป็นหลักการสากลที่มีหลักคิดมาจากเหตุปัจจัยของลักษณะมรดกทางวัฒนธรรม และมีสภาพปัญหาใกล้เคียงกับประเทศไทยที่สุด และรวมถึงประเทศที่อยู่ในบริบทเอเชียอาคเนย์ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะที่มาจากการผสมผสานทางวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ของผู้คน

อย่างไรก็ตาม ในเวลาถัดมา ปี ค.ศ. 2011 ได้เกิดเอกสารบันทึกวัลเลตตาขึ้น ซึ่งเอกสารฉบับนี้แม้จะมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมไม่มากนัก แต่หากวิเคราะห์ให้ดีแล้ว บันทึกวัลเลตตาได้ให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมมาก จนถึงกับระบุว่าการมีส่วนร่วมถือเป็นปัจจัยสำคัญแห่งความสำเร็จในการอนุรักษ์ ดังนั้นกระบวนการมีส่วนร่วมจึงได้ถูกกำหนดไว้ในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การให้ข้อมูลข่าวสาร การร่วมรับฟังความคิดเห็น การร่วมตัดสินใจ และการวางแผนในการดำเนินงาน

รวมถึงการร่วมดำเนินงานและรับผลประโยชน์ จากมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่ของตน ซึ่งในรูปแบบที่บันทึกไว้เลตตาเสนอแนะ คือให้เกิดมาตรการทางการเงิน เพื่อที่จะเป็นแรงจูงใจให้ภาคเอกชนหรือผู้อยู่อาศัยได้เข้ามามีส่วนร่วมในระดับการเป็นหุ้นส่วน เพื่อให้เกิดการดำเนินงานร่วมกัน จนถึงขั้นการรับผลประโยชน์ทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นผลที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมควรได้รับประโยชน์และรับผิดชอบร่วมกัน ซึ่งถือเป็นระดับสูงสุดของการมีส่วนร่วม ดังนั้นการยกระดับการมีส่วนร่วมให้เกิดเป็นหุ้นส่วนทางธุรกิจก็เป็นประเด็นที่ควรนำมาพิจารณาในการยกระดับการมีส่วนร่วมในบริบทของสงขลาและประเทศไทยเช่นกัน

2.7 พัฒนาการการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่า และการวิเคราะห์กรณีศึกษาของไทย

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากการทบทวนวรรณกรรมและเอกสารที่เกี่ยวข้อง รวมถึงผลการศึกษาคณะศึกษาในประเทศไทย 6 แห่ง เพื่อนำมาสรุปให้เห็นถึงพัฒนาการการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมย่านเก่าของประเทศไทย (สามารถดูผลการศึกษาเต็มได้ที่ภาคผนวก ก.) ซึ่งสามารถนำเสนอสรุปโดยย่อโดยแบ่งออกเป็น 3 ช่วงเวลาได้ ดังนี้

(1) สมัยอยุธยาถึง พ.ศ. 2525

พัฒนาการด้านอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชนในประเทศไทยในช่วงแรกนั้น มีพื้นฐานมาจากการอนุรักษ์ด้วยความศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นการดำเนินงานตามการสั่งการของผู้ว่า ในช่วงต่อมาประเทศไทยได้มีอิทธิพลแนวความคิดการอนุรักษ์จากต่างประเทศ ซึ่งส่งผลทั้งในแง่หลักการ และเทคนิคการอนุรักษ์ ในขณะที่ประเทศไทยเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมได้ถูกหยิบยกมาเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญ ดังนั้นการอนุรักษ์จึงมิได้คำนึงเฉพาะตัวโบราณสถาน แต่ต้องคำนึงถึงบริเวณโดยรอบและย่านชุมชนด้วย ซึ่งแนวคิดนี้ก็ได้ถูกถ่ายทอดมาจากต่างประเทศ และรวมถึงประสบการณ์ในการอนุรักษ์ของประเทศไทยที่เกิดจากโครงการปรับปรุงย่านเก่า โดยการเน้นคุณค่าด้านความงามโดยขาดการคำนึงถึงชุมชนที่อยู่โดยรอบ

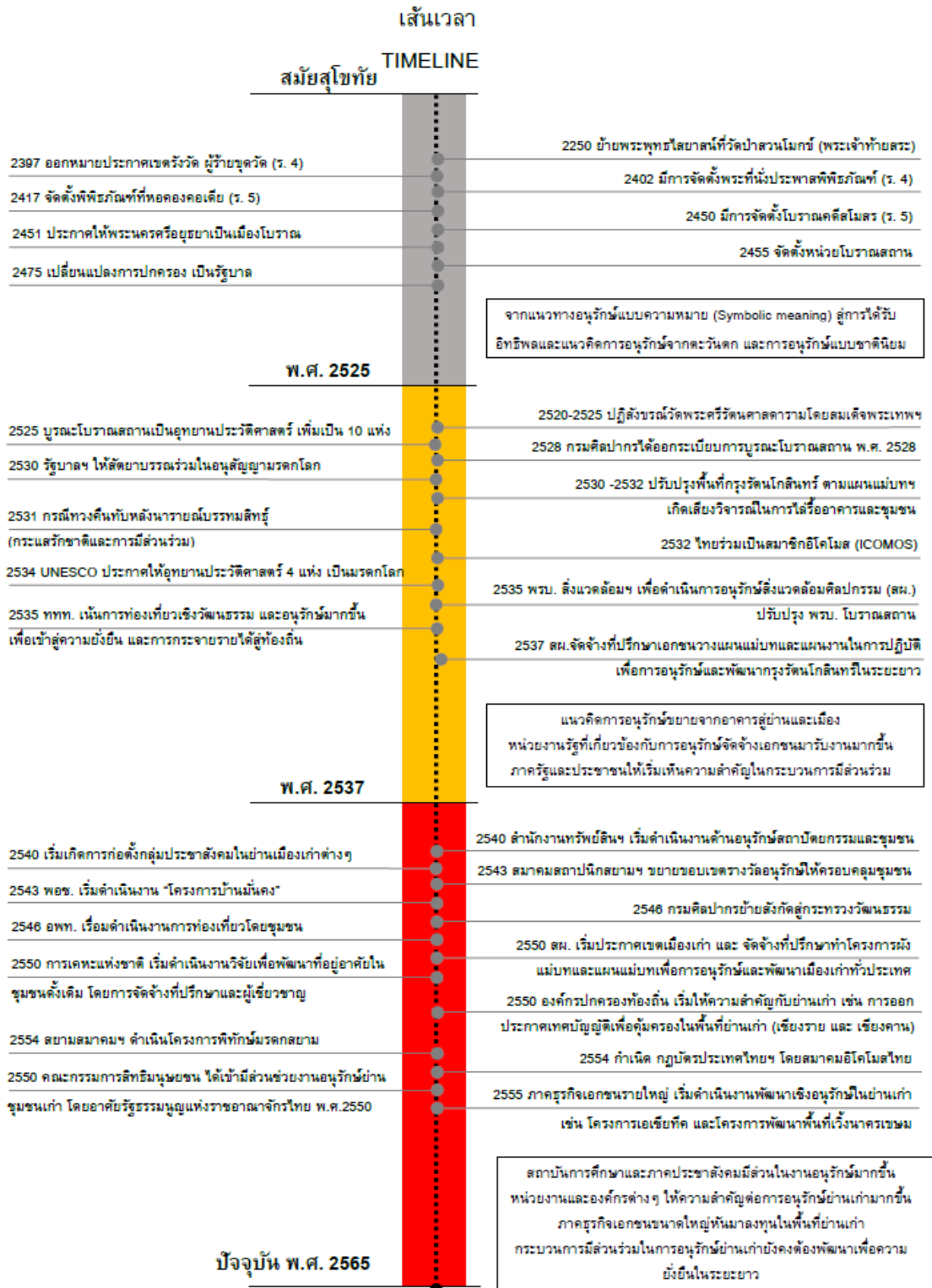
(2) พ.ศ. 2525 ถึง พ.ศ. 2537

ในช่วงปี พ.ศ. 2525 มีเหตุการณ์สำคัญ คือ การเฉลิมฉลองสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 200 ปี กรมศิลปากรได้ดำเนินการโครงการบูรณะอุทยานประวัติศาสตร์และโบราณสถานหลายแห่ง และใน พ.ศ. 2532 ไทยได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกสภาระหว่างชาติว่าด้วยโบราณสถาน (ICOMOS) ต่อมาใน พ.ศ. 2537 สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ดำเนินโครงการศึกษาเพื่อวางแผนและผังแม่บทในการอนุรักษ์เมืองเก่าต่าง ๆ ซึ่งการ

ดำเนินงานในช่วงนี้ ภาครัฐเป็นผู้ดำเนินการหลัก และยังคงดำเนินการอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เป็นที่น่าสนใจว่าการดำเนินในช่วงนี้เริ่มให้ความสำคัญกับพื้นที่โดยรอบโบราณสถาน และชุมชนมากขึ้น

(3) พ.ศ. 2537 ถึง ปัจจุบัน

ในขณะที่ช่วง 15 ปีที่ผ่านมา มีหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ เข้ามามีส่วนในการอนุรักษ์โบราณสถานและชุมชนมากขึ้น สะท้อนว่าสังคมไทยเห็นความสำคัญ และต้องการกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านเก่า อย่างไรก็ตาม ภาครัฐหลายหน่วยงานได้มีการระบุการดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วมไว้ในกระบวนการ แต่ส่วนใหญ่แล้วเป็นการกำหนดในเชิงนโยบาย ซึ่งยังไม่สามารถนำไปสู่การมีส่วนร่วมที่แท้จริงได้ หรืออาจเรียกว่าเป็นการมีส่วนร่วมในระดับแจ้งข่าวสาร (inform) ไม่ถึงระดับร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ อีกทั้งภาครัฐยังไม่มีช่องทางที่สร้างแรงจูงใจในการอนุรักษ์ ในขณะที่เดียวกันภาคธุรกิจเอกชนก็ได้สังเกตเห็นศักยภาพของมรดกทางวัฒนธรรมทางสถาปัตยกรรมทั้งในด้านคุณค่าและมูลค่า ส่งผลให้เกิดการซื้อขายอาคารเก่าอันทรงคุณค่า รวมถึงพื้นที่ในเมืองเก่าด้วย ซึ่งการทำโครงการในลักษณะพัฒนาย่านเก่าของภาคธุรกิจเอกชนนี้ ส่งผลทั้งด้านดีและด้านลบ ซึ่งมีแนวโน้มให้เกิดการเจนตรีฟิเคชัน (gentrification) คือเน้นเฉพาะกายภาพที่สวยงาม แต่ไม่สามารถรักษาจิตวิญญาณของสถานที่และชุมชนไว้ได้ อย่างไรก็ตาม กระแสการอนุรักษ์ทั่วโลกรวมถึงประเทศไทย มีการมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนมากขึ้นและลึกซึ้งขึ้น จึงทำให้มีองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชนทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เริ่มหันเข้ามาเห็นถึงความสำคัญต่อการอนุรักษ์ เช่น องค์กรบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) องค์กรพัฒนาชุมชน (พอช.) ตลอดจนการเกิดขึ้นของกลุ่มประชาสังคมที่รักบ้านรักเมืองบางส่วน ที่ได้ถูกแต่งตั้งเป็นอนุกรรมการเมืองเก่าโดยสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.)

ภาพที่ 2.4 พัฒนาการของการอนุรักษณ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าไทย

ที่มา : นักวิจัย

โดยภาพรวม การดำเนินงานด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชนของประเทศไทยยังอยู่ในลักษณะแยกส่วนระหว่างหน่วยงานภาครัฐที่มีนโยบายและกฎหมายกับการทำงานอนุรักษ์ฟื้นฟูแบบรากหญ้า ดังนั้นหน่วยงานสำคัญอีกหน่วยงานหนึ่งที่สามารถเชื่อมโยงและเข้าไปทำกระบวนการอนุรักษ์ และฟื้นฟูเมืองเก่าอย่างสร้างสรรค์และบูรณาการได้ คือสถาบันการศึกษา ซึ่งถือเป็นองค์กรภายนอกที่สามารถเข้าไปทำงานร่วมกับกลุ่มคนในชุมชนและมีโอกาสช่วยลดความขัดแย้งในพื้นที่ได้ ในขณะที่เดียวกันก็สามารถเชื่อมโยงกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อทำงานให้เกิดการทำงานฟื้นฟูเมืองเก่าแบบบูรณาการ และประสานกับภาครัฐท้องถิ่นเพื่อให้เกิดความยั่งยืนได้

ส่วนในกรณีศึกษาในประเทศไทยที่ได้ศึกษา 6 กรณีศึกษา ประกอบด้วย เมืองเก่าภูเก็ต ตลาดสามชุก เมืองเชียงคาน ย่านกุฎีจีน วัดคูเต่า จ.สงขลา และ กิจการสังคมเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาย่านชุมชนริมน้ำจันทบูร (สามารถดูผลการศึกษาเต็มได้ที่ภาคผนวก ข.) เพื่อให้เข้าใจถึงพัฒนาการ วิธีการ และปัญหาของการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าในบริบทของไทย โดยสรุปประเด็นสำคัญของแต่ละกรณีศึกษาได้ดังนี้

สำหรับเมืองเก่าภูเก็ตนี้เห็นได้ว่ามีเหตุสำคัญ 3 ประการที่ส่งผลให้เกิดการทำงานอย่างต่อเนื่องและยาวนานกว่าทศวรรษ โดยประการแรกวิธีการที่ชาวชุมชนมีความห่วงแหนในประวัติศาสตร์ และย่านที่ตนอยู่อาศัย และเห็นโอกาสทางเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวย่านเก่า ประการที่สอง คือเทศบาลฯ เห็นความสำคัญของการพึ่งเสียงประชาชนและเห็นโอกาสในการยกระดับของเศรษฐกิจผ่านการท่องเที่ยว และประการสุดท้ายคือนักวิชาการที่ทำงานอย่างจริงจัง และต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดการจัดตั้งกลุ่มของชุมชนอย่างเป็นทางการและเกิดขยายตัวของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ภาครัฐท้องถิ่นยังคงรับฟังเสียงและความต้องการของประชาชน แต่อย่างไรก็ตามการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่านั้นไม่ได้เป็นงานที่มีสูตรสำเร็จหรือเวลาสิ้นสุดการดำเนินงานอย่างเป็นทางการรวมทั้งปัญหาใหม่ ๆ ก็เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นจึงยังคงมีประเด็นที่จะต้องพัฒนาต่อเพื่อความยั่งยืนในอนาคตตามที่รองศาสตราจารย์ ดร. ยงธนิศร์ พิมลเสถียร ได้กล่าวสรุปไว้ คือ การสร้างมาตรการจูงใจ การป้องกันภัยหรืออันตรายเก่า และ การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพโดยการสนับสนุนของรัฐบาลกลาง

ในส่วนของกรณีตลาดสามชุกจะพบได้ว่าการดำเนินงานขึ้นจากปัญหา 2 ประการโดยหลักคือปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและปัญหาความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย จึงเกิดการรวมตัวกันของคนในชุมชนเป็นรูปแบบคณะกรรมการโดยการกระตุ้นจากนักวิชาการภายนอก (อาจารย์สมเกียรติ อ่อนวิมล และอาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม) ในขณะที่เกิดความสนใจในพื้นที่ขององค์กรอิสระ

(NGO) มูลนิธิชุมชนไท ซึ่งเป็นหัวใจหลักที่ทำให้เกิดการดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วมกับภาควิชาการ ชุมชน และเทศบาลท้องถิ่น รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ จึงเกิดการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ และเป็นรูปธรรมทั้งในแง่ของการปรับปรุงเชิงกายภาพทำให้เกิดแหล่งเรียนรู้ ประวัติศาสตร์ของชุมชนและทำให้เกิดแนวทางการจัดการฟื้นฟูย่านให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว จึงเกิดการยกระดับทางเศรษฐกิจของชุมชนในพื้นที่ด้วย ส่งผลไปถึงความมั่นใจในการอนุรักษ์พัฒนาของคนที่อยู่ในชุมชน อย่างไรก็ตาม ย่านเก่าสามชุกก็มีประเด็นที่คล้ายคลึงกับกรณีเมืองเก่าภูเก็ต คือ การทำให้เกิดความยั่งยืนโดยเครื่องมือทางกฎหมายยังคงไม่สามารถทำได้เนื่องจากระบบการปกครองในท้องถิ่นและการกระจายอำนาจจากส่วนกลางที่ยังคงขาดประสิทธิภาพ

ซึ่งประเด็นนี้ต่างกับย่านชุมชนเก่าเชียงคาน ที่เทศบาลตำบลเชียงคาน โดยนายกมล คงปิ่น นายเทศมนตรีเทศบาลตำบลเชียงคานในยุคนั้น ได้ร่วมกับภาคีวิชาการและกรมโยธาธิการ และผังเมือง ออกข้อกำหนดท้องถิ่น เพื่อรักษารูปแบบอาคารไว้ได้ อีกทั้งยังให้การสนับสนุนงบประมาณให้เจ้าของบ้านเพื่อบูรณะบ้านเก่า แต่อย่างไรก็ตาม ด้วยผลกระทบจากการท่องเที่ยว และการขาดความต่อเนื่องทางนโยบายของภาครัฐท้องถิ่น ยังส่งผลต่อการลดจำนวนลงของบ้านไม้แบบดั้งเดิม และความร่วมมือกันของคนกลุ่มต่างๆ ในชุมชน

ส่วนในกรณีย่านกะดีจีน มีจุดเด่นที่ดำเนินการโดยสถาบันการศึกษาร่วมกับชุมชนในพื้นที่ เป็นระยะเวลาานาน ทำให้เกิดความไว้วางใจ และมีการขยายภาคีความร่วมมือออกไปในวงกว้าง ทำให้เกิดการดำเนินกิจกรรมและได้รับงบประมาณอย่างต่อเนื่องจากองค์กรและหน่วยงานเอกชน ที่เห็นคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังได้มีความพยายามร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนาของย่านเก่าร่วมกับภาครัฐท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นโอกาสที่สำคัญในการออกข้อกำหนดกฎหมายในการอนุรักษ์ และงบประมาณในการพัฒนาย่านที่สอดคล้องกับหลักวิชาการ ทิศทางสากล และความต้องการของคนในชุมชน นอกจากนี้สถาบันการศึกษา คือ ศูนย์ออกแบบและพัฒนาเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (UddC) ยังได้ร่วมจัดตั้ง “มูลนิธิประชาคมย่านกะดีจีน-คลองสาน” ขึ้น ซึ่งเป็นเครื่องมือและเงื่อนไขสำคัญ ที่ทำให้เกิดช่องทางที่ได้มาซึ่งงบประมาณเพื่อดำเนินการร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง

สำหรับกรณีวัดคูเต่า จ.สงขลา ถือเป็นกรณีอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมที่มาจากฐานชุมชน (grass root) ที่ทำงานร่วมกับสถาบันการศึกษาเป็นหลัก โดยใช้การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอย่างมีส่วนร่วม เป็นเครื่องมือเพื่อให้เกิดการจัดการวัฒนธรรมโดยชุมชน สถาบันอาศรมศิลป์ร่วมทำงานกับชุมชน จนเกิดความไว้วางใจ สามารถยกระดับการมีส่วนร่วมในระดับการลงมือทำร่วมกัน ชุมชนร่วมกันหรือศาลาตลอดจนร่วมกันบูรณะศาลาในทุกชั้นตอน จึงเป็นกระบวนการที่สร้างความ

ทรงจำร่วม (Collective Memory) ให้แก่ชาวชุมชน อีกทั้งยังสามารถรักษาความแท้ทั้งในเชิงนามธรรมและรูปธรรมอันเกิดขึ้นจากการที่ชาวชุมชนร่วมกันขัดล้างกระเบื้องหลังคาเก่าที่ละแผ่นเพื่อนำกลับไปใช้ใหม่ โดยใช้กระเบื้องใหม่เพียง 10 เปอร์เซ็นต์ ส่วนโครงสร้างและองค์ประกอบต่างๆ ยังคงเทคนิคการก่อสร้างแบบเดิมไว้ มีเพียงต่อม่อเท่านั้นที่เป็นของใหม่เพื่อยกระดับอาคารให้เท่ากับความสูงในอดีต จึงทำให้ศาลาหลังนี้เมื่อได้รับการบูรณะแล้วยังคงเห็นถึงความคล้ำของอาคารที่ผ่านกาลเวลา (Patina of Age) สร้างความเป็นเจ้าของให้เกิดขึ้นได้ ซึ่งปัจจุบันย่านวัดคูเต่ากลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ที่ดำเนินการโดยชุมชน ส่วนกรณีศึกษาสุดท้ายคือ โครงการสังคมเพื่อฟื้นฟูย่านชุมชนริมน้ำจันทบูร บ้านพักประวัติศาสตร์หลวงราชไมตรี จ.จันทบุรี ดำเนินการในลักษณะเดียวกันกับวัดคูเต่า คือ สถาบันการศึกษาทำงานร่วมกับภาคประชาสังคมและชุมชนอย่างใกล้ชิด โดยมีประเด็นที่น่าสนใจ คือ การประยุกต์แนวคิดธุรกิจสังคม (social enterprise) มาใช้กับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและฟื้นฟูย่านเก่าชุมชนริมน้ำจันทบูร จึงทำให้การมีส่วนร่วมเกิดขึ้นตั้งแต่การรับฟังความเห็น ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมประเมินผล จนถึงระดับรับผลประโยชน์จากผลกำไรที่เกิดขึ้นจากกิจการบ้านพักประวัติศาสตร์หลวงราชไมตรี

นอกจากการสรุปผลตามที่ได้กล่าวไปแล้ว สามารถดูการวิเคราะห์สรุปกรณีศึกษาในประเทศ 6 แห่ง ในตารางที่ 2.3 ซึ่งประกอบด้วยประเด็นดังนี้

- ผู้ดำเนินการ และแหล่งงบประมาณ
- ความสัมพันธ์ทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรม
- ประเด็นปัญหา (pain point) และกระบวนการมีส่วนร่วม
- เครื่องมือ
- ลักษณะการมีส่วนร่วม และระดับการมีส่วนร่วม
- ผลที่เกิดขึ้น
- ปัจจัยความสำเร็จ

จากการศึกษากรณีศึกษาของไทยทั้ง 6 กรณีดังกล่าว ทำให้ได้เห็นถึงพัฒนาการของการใช้กระบวนการทางวิชาการเพื่อฟื้นฟูเมืองเก่า การสร้างข้อตกลงร่วมเพื่อเป็นกลไกในการขับเคลื่อนการใช้เทศบัญญัติท้องถิ่นเพื่อรักษาลักษณะเด่นของเมืองเก่า การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมแบบ “grassroots” เพื่อบูรณะอาคารและรักษาคุณค่าสถาปัตยกรรมโดยชุมชน รวมถึงการใช้แนวคิดกิจการเพื่อสังคม (social enterprise) มาประยุกต์ใช้กับการฟื้นฟูสถาปัตยกรรมและเมืองเก่าเพื่อยกระดับการมีส่วนร่วมให้เกิดการรับผลประโยชน์ทางการเงินร่วมกัน ผลจากการศึกษาและวิเคราะห์กรณีศึกษาทั้ง 6 แห่ง พบว่ามีแนวทางที่สามารถลดปัญหาบางประการจากงานอนุรักษ์เมืองเก่าที่เคยมีมาแต่ในอดีตได้ โดยเฉพาะในเรื่องของการสร้างแรงจูงใจ มาตรการและเครื่องมือ เช่น การจัดตั้งมูลนิธิ การจัดตั้งเป็นธุรกิจเพื่อสังคม ที่สร้างผลตอบแทนและรายได้ให้กับผู้มีส่วนร่วม อย่างไรก็ตาม ก็ยังคงพบว่ามีประเด็นบางอย่างที่ที่น่าสนใจที่ยังคงต้องหาทางออก ดังที่ รองศาสตราจารย์ ดร.ยงธนิศร์ พิมลเสถียร (2018) ที่ได้ระบุประเด็นสำคัญที่ค้นพบจากกระแสการอนุรักษ์ที่เกิดขึ้นในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา 3 ประการ คือ

- 1) การดำเนินงานต้องมีชุมชน เจ้าของที่ดิน รัฐบาลท้องถิ่น รัฐส่วนกลาง เข้ามาร่วมกันทำ แต่ประเทศไทยไม่มีรูปแบบที่เป็นมาตรฐาน (ต่างคนต่างทำ)
- 2) ปัญหาจากข้อกฎหมาย เช่น ขนาดลักษณะอาคารพื้นถิ่นขัดกับกฎหมายควบคุมอาคาร มาตรการส่งเสริมและมาตรการจูงใจที่ทำให้คนในพื้นที่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สามารถทางวัฒนธรรมในย่านของตนยังเกิดขึ้นได้ยาก
- 3) การมีส่วนร่วมในภาคประชาสังคมส่วนใหญ่เป็นแบบอาสาสมัครจึงขาดความยั่งยืน ส่วนการดำเนินงานโดยสถาบันการศึกษาก็ยังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากข้อจำกัดของงานวิจัยและงบประมาณ

โดยสรุปจะเห็นได้ว่าการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าของประเทศไทยมีพัฒนาการมากขึ้นจากที่คำนึงถึงเฉพาะตัวอาคารโบราณสถาน ก็ขยายมาสู่พื้นที่โดยรอบโบราณสถาน และขยายต่อมาจนครอบคลุมถึงย่านชุมชนและเมืองเก่า โดยเกิดกระบวนการอนุรักษ์อย่างมีส่วนร่วมมากขึ้นในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา ส่งผลให้เกิดกรณีศึกษาในประเทศที่น่าสนใจขึ้นพอสมควร แต่อย่างไรก็ตาม ด้วยข้อจำกัดทั้งของภาครัฐ เอกชน และประชาชน จึงส่งผลให้เมืองเก่าในประเทศไทยอยู่ในสถานการณ์ 3 ประการตามที่กล่าวไว้ก่อนหน้านี้ อย่างไรก็ตาม รัฐธรรมนูญไทยยังเปิดโอกาสให้เกิดการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมด้วยการมีส่วนร่วมในรูปแบบใหม่ ๆ ที่เหมาะสมได้ ดังนั้นวิทยานิพนธ์นี้จึงมีขึ้นเพื่อศึกษาและจัดทำข้อเสนอแนะโดยให้เมืองเก่าสงขลาเป็นกรณีศึกษา ซึ่งในขั้นตอนต่อไปจะขอทำการวิเคราะห์ผลจากกรณีศึกษาของ

ต่างประเทศ เพื่อค้นหาประเด็นที่สามารถนำมาเป็นกรอบแนวคิดเพื่อนำไปวิเคราะห์เมืองเก่า
สงขลา

2.8 กรณีศึกษาต่างประเทศ

จากแนวคิดและประโยชน์ของการมีส่วนร่วมที่ได้ศึกษาไว้ในตอนต้น จะเห็นได้ว่า
กระบวนการมีส่วนร่วมมีความจำเป็นต่อการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่า และกำลังขยาย
ผลสู่การยกระดับแนวคิดนี้ เพื่อให้เห็นถึงประโยชน์และผลของการมีส่วนร่วมที่ส่งผลต่อการจัดการ
มรดกทางวัฒนธรรมในเมืองเก่า จึงขอยกกรณีศึกษา 7 แห่ง โดยคัดเลือกจากเมืองประวัติศาสตร์ที่
ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมทั้งในยุโรป และเอเชีย
(สามารถดูผลการศึกษาค้นคว้าได้ที่ ภาคผนวก ค.) ประกอบด้วย

- 1) เมืองลิเวอร์พูล (Liverpool) ประเทศอังกฤษ
- 2) เมืองแอดิเลด (Adelaide) ประเทศออสเตรเลีย
- 3) เมือง Kaohsiung และเมือง Tainan มณฑลไต้หวัน สาธารณรัฐประชาชนจีน
- 4) ย่านริมน้ำหนังก้าว Hongkou River Area, Shanghai, CHINA
- 5) โครงการนำร่องการประยุกต์ใช้แนวทางภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ในศูนย์กลางเมือง
ประวัติศาสตร์ เนเปิลส์, อิตาลี (Pilot Application of the HUL Principles in the
Historic City Centre of Naples, Italy)
- 6) โครงการคอยน์สตรีท โดยองค์กรธุรกิจเพื่อสังคม Coin Street Community Builders
(CSCB), London
- 7) การอนุรักษ์ย่านเก่าในสาธารณรัฐประชาชนจีน และการดำเนินงานขององค์กร Beijing
Cultural Heritage Protection (CHP), กรุงปักกิ่ง

เพื่อทำการศึกษาและวิเคราะห์ผลเพื่อนำไปสู่การสรุปผลว่าการอนุรักษ์อย่างมีส่วนร่วม
ระดับใด เครื่องมืออะไร และมีผู้มีส่วนร่วมใดบ้าง จึงจะส่งผลให้การอนุรักษ์และจัดการมรดกทาง
วัฒนธรรมประเภทเมืองเก่าเกิดขึ้นอย่างประสบผลสำเร็จ

จากการศึกษา วิเคราะห์และสังเคราะห์กรณีศึกษาทั้ง 7 แห่ง ได้พบว่ากระบวนการมีส่วนร่วม
ที่ถูกลำเอามาประยุกต์ใช้กับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและเมืองเก่า มีผู้ดำเนินการ ประเด็น
ปัญหา ลักษณะและระดับการมีส่วนร่วม และเครื่องมือที่หลากหลาย ส่งผลให้ผู้เข้าร่วมดำเนินการ
หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนั้นมีหลากหลายเช่นกัน ทำให้ผลที่เกิดขึ้นมีทั้งในระดับการอนุรักษ์อาคาร
ไปจนถึงการบริหารจัดการเมืองเก่า ดังนั้นในส่วนนี้จะขอนำเสนอผลการวิเคราะห์กรณีศึกษาตาม
ตารางวิเคราะห์ต่อไป

ตารางที่ 2.4 แสดงการวิเคราะห์กรณีศึกษาต่างประเทศ 7 แห่ง

กรณีศึกษา	ผู้ดำเนินโครงการ และแหล่งงบประมาณ	ความสัมพันธ์ทางสังคม และรูปแบบนวัตกรรม	ประเด็นปัญหา (pain point) และกระบวนการมีส่วนร่วม	เครื่องมือ	ลักษณะการมีส่วนร่วม และระดับการมีส่วนร่วม	ผลที่เกิดขึ้น	ปัจจัยความสำเร็จ
เมือง Liverpool, UK	ผู้ริเริ่ม: <ul style="list-style-type: none"> องค์การผู้ริเริ่มแห่งอังกฤษ (English Heritage) เทศบาลเมือง ผู้ริเริ่มด้านนิคม: <ul style="list-style-type: none"> หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น ประชาชน แหล่งงบประมาณ: หน่วยงานท้องถิ่น, องค์กรธุรกิจ, องค์กรไม่แสวงหาผลกำไร	มีความสัมพันธ์ทางสังคม และภาคีความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน โดยภาคีความร่วมมือใช้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านเพื่อเสริมพลังกันในการดำเนินงาน และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเต็มที่	ประเด็นปัญหา (pain point) และกระบวนการมีส่วนร่วม: <ul style="list-style-type: none"> การขาดข้อมูลเกี่ยวกับเมือง การขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน การขาดการมีส่วนร่วมของภาคีที่เกี่ยวข้อง 	<ul style="list-style-type: none"> ใช้สื่อออนไลน์ การประชุม การสำรวจความคิดเห็น การระดมสมอง การตั้งคณะกรรมการ การประชาสัมพันธ์ การประชาสัมพันธ์ 	ลักษณะการมีส่วนร่วม: <ul style="list-style-type: none"> การมีส่วนร่วมของภาคีที่เกี่ยวข้อง การมีส่วนร่วมของภาคีที่เกี่ยวข้อง การมีส่วนร่วมของภาคีที่เกี่ยวข้อง 	<ul style="list-style-type: none"> มีการพัฒนาเมือง มีการพัฒนาเมือง มีการพัฒนาเมือง 	<ul style="list-style-type: none"> มีการพัฒนาเมือง มีการพัฒนาเมือง มีการพัฒนาเมือง
เมือง Adelaide, Australia	ผู้ริเริ่ม: <ul style="list-style-type: none"> รัฐบาลท้องถิ่น ผู้ริเริ่มด้านนิคม: <ul style="list-style-type: none"> รัฐบาลท้องถิ่น สถานศึกษา กลุ่มประชาสังคม แหล่งงบประมาณ: <ul style="list-style-type: none"> กลุ่มประชาสังคม ผู้ริเริ่มด้านนิคม แหล่งงบประมาณ: รัฐบาลท้องถิ่น, รัฐบาลท้องถิ่น, รัฐบาลท้องถิ่น	มีความสัมพันธ์ทางสังคม และภาคีความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน โดยภาคีความร่วมมือใช้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านเพื่อเสริมพลังกันในการดำเนินงาน และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเต็มที่	ประเด็นปัญหา (pain point) และกระบวนการมีส่วนร่วม: <ul style="list-style-type: none"> การขาดข้อมูลเกี่ยวกับเมือง การขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน การขาดการมีส่วนร่วมของภาคีที่เกี่ยวข้อง 	<ul style="list-style-type: none"> การประชุม การประชุม การประชุม การประชุม การประชุม การประชุม 	ลักษณะการมีส่วนร่วม: <ul style="list-style-type: none"> การมีส่วนร่วมของภาคีที่เกี่ยวข้อง การมีส่วนร่วมของภาคีที่เกี่ยวข้อง การมีส่วนร่วมของภาคีที่เกี่ยวข้อง 	<ul style="list-style-type: none"> มีการพัฒนาเมือง มีการพัฒนาเมือง มีการพัฒนาเมือง 	<ul style="list-style-type: none"> มีการพัฒนาเมือง มีการพัฒนาเมือง มีการพัฒนาเมือง
เมือง Kaohsiung และเมือง Tainan, Taiwan	ผู้ริเริ่ม: <ul style="list-style-type: none"> รัฐบาลท้องถิ่น ผู้ริเริ่มด้านนิคม: <ul style="list-style-type: none"> กลุ่มประชาสังคม ผู้ริเริ่มด้านนิคม แหล่งงบประมาณ: <ul style="list-style-type: none"> กลุ่มประชาสังคม ผู้ริเริ่มด้านนิคม แหล่งงบประมาณ: รัฐบาลท้องถิ่น, รัฐบาลท้องถิ่น, รัฐบาลท้องถิ่น	มีความสัมพันธ์ทางสังคม และภาคีความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน โดยภาคีความร่วมมือใช้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านเพื่อเสริมพลังกันในการดำเนินงาน และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเต็มที่	ประเด็นปัญหา (pain point) และกระบวนการมีส่วนร่วม: <ul style="list-style-type: none"> การขาดข้อมูลเกี่ยวกับเมือง การขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน การขาดการมีส่วนร่วมของภาคีที่เกี่ยวข้อง 	<ul style="list-style-type: none"> การประชุม การประชุม การประชุม การประชุม การประชุม การประชุม 	ลักษณะการมีส่วนร่วม: <ul style="list-style-type: none"> การมีส่วนร่วมของภาคีที่เกี่ยวข้อง การมีส่วนร่วมของภาคีที่เกี่ยวข้อง การมีส่วนร่วมของภาคีที่เกี่ยวข้อง 	<ul style="list-style-type: none"> มีการพัฒนาเมือง มีการพัฒนาเมือง มีการพัฒนาเมือง 	<ul style="list-style-type: none"> มีการพัฒนาเมือง มีการพัฒนาเมือง มีการพัฒนาเมือง

กรณีศึกษา	ผู้ดำเนินโครงการ และแหล่งงบประมาณ	ความสัมพันธภาพทางสังคม และบทบาทของพันธมิตร	ประเด็นปัญหา (pain point) และกระบวนการมีส่วนร่วม	เครื่องมือ	ลักษณะการมีส่วนร่วม ระดับ/การมีส่วนร่วม	ผลที่เกิดขึ้น	ปัจจัยความสำเร็จ
<p>ย่านริมน้ำ Hongkou River Area Shanghai</p> <p>ผู้ริเริ่ม: สำนักงานความร่วมมือภาคเอกชน</p> <p>ผู้ร่วมดำเนินงาน: • สถานีภาคศึกษา • กลุ่มอาสาสมัคร • ประชาชน</p> <p>แหล่งงบประมาณ/ตัวเงิน: ภาครัฐ/ภาคีฯ ร่วมมือกับการลงทุนของภาคเอกชน</p>	<p>ความสัมพันธ์ทางสังคม มีความสัมพันธ์ทางระบบการปกครองระหว่างภาครัฐ ภาครัฐ ภาคมหาวิทยาลัย และภาคการศึกษา</p> <p>บทบาทพันธมิตร (ประเภท สิ่งปลูกสร้าง) หน่วยงานวัฒนธรรม (ประเภท สิ่งปลูกสร้าง) ย่านประวัติศาสตร์</p>	<p>ประเด็นปัญหา (pain point) โครงการพัฒนาเชิงบูรณาการต่อคาบและย่านประวัติศาสตร์ / ปัญหาเศรษฐกิจและความเชื่อมโยงแบบใหม่ เช่นห้องน้ำในบ้านแทนการใช้ห้องน้ำส่วนกลาง ทำให้เกิดความไม่เสมอภาคและสูญเสียความเท่าเทียม</p> <p>องค์ความรู้/เครื่องมือ มีความรู้ในทางธุรกิจ</p> <p>กระบวนการมีส่วนร่วม รัฐบาลท้องถิ่นได้จัดให้มีการอภิปรายแบบเปิดที่สัมพันธ์กับประชาชนและพันธมิตรนำสู่การปรับแผนพัฒนา และจัดทำกรศึกษาหรือโครงการพัฒนาท้องถิ่นด้วยกลไกมีส่วนร่วมจากสถาบันการศึกษา กลุ่มประชาสังคม และภาคธุรกิจเอกชน</p>	<ul style="list-style-type: none"> เวทีพูดคุย การอภิปรายแบบเปิด และร่วมวางแผน นำไปใช้ได้ ข้อตกลงร่วมของชุมชน การใช้ความรู้ (knowledge and planning tools) การระดมทุนจากภาคเอกชน (financial tool) 	<p>ลักษณะการมีส่วนร่วม ระดับ/การมีส่วนร่วม ลักษณะการมีส่วนร่วมแบบร่วมมืออย่างมุ่งเน้นของภาครัฐคือเชิงภาคธุรกิจเอกชน</p> <p>ระดับการมีส่วนร่วม เปิดกว้างร่วมมีในภาคส่วน 4 ฝ่าย ได้แก่ แหล่งที่อยู่อาศัยและภาคธุรกิจเอกชน ภาคธุรกิจ ภาคประชาชน ในระดับแนวคิด ระดับดำเนินการ (เฉพาะภาครัฐและภาคธุรกิจ) และร่วมมือเชิงผล</p>	<p>ผลที่เกิดขึ้น เกิดโครงการและสิ่งพัฒนาที่ทำให้อ่านเก่าเป็นย่านที่อยู่อาศัยที่คึกคัก มีคนอยู่ได้ไปพร้อมกับการพัฒนาที่ยั่งยืนมากขึ้น และช่วยให้คนรุ่นใหม่และแหล่งที่อยู่อาศัยและภาคธุรกิจเอกชนได้ไปพร้อมกับการพัฒนาที่ยั่งยืนมากขึ้น ในระดับแนวคิด</p>	<ul style="list-style-type: none"> การดำเนินงานด้วยตนเองร่วมกับผู้ริเริ่ม ทำให้อ่านเก่าเป็นย่านที่อยู่อาศัยที่คึกคัก มีคนอยู่ได้ไปพร้อมกับการพัฒนาที่ยั่งยืนมากขึ้น และช่วยให้คนรุ่นใหม่และแหล่งที่อยู่อาศัยและภาคธุรกิจเอกชนได้ไปพร้อมกับการพัฒนาที่ยั่งยืนมากขึ้น ในระดับแนวคิด 	
<p>ย่านกลางเมืองในเนเปิลส์ Naples, Italy</p> <p>ผู้ริเริ่ม: เทศบาลเมืองเนเปิลส์</p> <p>ผู้ร่วมดำเนินงาน: • World Heritage Centre/ MIBACT/ STI / COMOS Italia / International consultant expert group</p> <p>• ประชาชน</p> <p>แหล่งงบประมาณ/ตัวเงิน: เทศบาลเมืองเนเปิลส์ (จากโครงการเงินทุนสหภาพยุโรป)</p>	<p>ความสัมพันธ์ทางสังคม มีความสัมพันธ์ทางระบบการปกครองระหว่างภาครัฐ และภาคประชาชน</p> <p>บทบาทพันธมิตร (ประเภท สิ่งปลูกสร้าง) เมืองประวัติศาสตร์</p>	<p>ประเด็นปัญหา (pain point) การขยายตัวของเมืองส่งผลกระทบต่อย่านประวัติศาสตร์ การปรับปรุงพื้นที่เชิงวัฒนธรรมโดยภาคการมีส่วนร่วมของรัฐบาลท้องถิ่น สหกรณ์ร่วมเมืองที่เดิมไม่ได้มีการคำนึงถึงความหมายทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ของพื้นที่ในระดัมนักภาคีให้มากขึ้น</p>	<ul style="list-style-type: none"> การประชุมเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม นำไปใช้ได้ ข้อตกลงร่วมของชุมชน การสร้างแบบจำลองเมือง 	<p>ลักษณะการมีส่วนร่วม ระดับ/การมีส่วนร่วม แบบปฏิบัติการทางเพาจะกิจ</p> <p>ระดับการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมอยู่ในระดับร่วมมือ ดำเนินงานระหว่างหน่วยงานเมือง 4 กับเครือข่ายชุมชนในระดับแนวคิด ส่วนประชาชนอยู่ในระดับร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ</p>	<p>ผลที่เกิดขึ้น เกิดโครงการระหว่างหน่วยงานราชการ (การสร้างแบบจำลองทางวัฒนธรรม และเศรษฐกิจ)</p> <p>• ข้อตกลงร่วมของชุมชน</p> <p>ได้รับรางวัลระดับรางวัลจากหน่วยงานราชการ เพื่อสนับสนุนการมีส่วนร่วม</p>	<ul style="list-style-type: none"> ใช้ภาษาที่คุ้นเคย ร่วมกับสื่อท้องถิ่น ทางภาคอุตสาหกรรม (การสร้างแบบจำลอง) เทศบาลเมืองฯ มีวิสัยทัศน์ว่าวัฒนธรรมเป็นหัวใจที่ภาคการเข้าไปพัฒนาเชิงเศรษฐกิจได้ มีจุดกางวัฒนธรรมจึงต้องได้รับการจัดการที่ดี 	
<p>Coin Street Community Builders (CSCB), London</p> <p>ผู้ริเริ่ม: ภาคประชาชน ที่ก่อตั้งเป็นบริษัท Coin Street Community Builders (CSCB)</p> <p>ผู้ร่วมดำเนินงาน: • ราชการ • รัฐบาลท้องถิ่น</p> <p>แหล่งงบประมาณ/ตัวเงิน: ร่วมทุนร่วมโดยภาคประชาชน และภาครัฐเชิงสังคมจากภาครัฐ</p>	<p>ความสัมพันธ์ทางสังคม มีความสัมพันธ์ทางระบบการปกครองระหว่างภาครัฐ และภาคประชาชน โดยมีภาคประชาสังคมเป็นผู้เชื่อมโยงคุณค่าของย่านประวัติศาสตร์ และความสัมพันธ์ของชุมชน</p> <p>บทบาทพันธมิตร (ประเภท สิ่งปลูกสร้าง) ย่านประวัติศาสตร์</p>	<p>ประเด็นปัญหา (pain point) ปัญหาทางเศรษฐกิจไม่มีความเชื่อมโยงของย่านและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในย่านธุรกิจเชิงสังคมให้ผู้อยู่อาศัยได้ดียิ่งขึ้น</p> <p>กระบวนการมีส่วนร่วม ระดมทุนร่วมเงินจากภาคประชาชน และผู้ริเริ่มจากภาครัฐ จนครบ 1 ล้านปอนด์ เพื่อซื้อที่ดินจากภาครัฐ</p> <p>การพัฒนาและบริหารจัดการให้ดีขึ้น (ประเภท สิ่งปลูกสร้าง) พื้นที่สาธารณะ</p>	<ul style="list-style-type: none"> การลงพื้นที่ ผ่านเครื่องมือต่าง ๆ เช่น การจัดทำแผนชุมชน การสนทนากลุ่มย่อย เวทีเสวนา การประชุมระดมความคิด การจัดตั้งบริษัท Coin Street Community Builders เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือและอำนาจในการต่อรอง ใช้ อ. ค. ก. ก. ก. ๒ ประเด็นศึกษาเชิงเครื่องมือในการพัฒนา ย่านให้ดีขึ้น 	<p>ลักษณะการมีส่วนร่วม ระดับ/การมีส่วนร่วม แบบร่วมมืออย่างมุ่งเน้นจากภาคส่วน</p> <p>ระดับการมีส่วนร่วม ครบทุกกระบวนการมีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงาน ร่วมรับผิดชอบ และร่วมประเมินผล</p>	<p>ผลที่เกิดขึ้น เกิดโครงการขึ้นทั้งในเชิงธุรกิจและสังคม (ดำเนินมากกว่า 30 ปี)</p> <p>• เกิดการพัฒนาครอบครัวหลายมิติ</p>	<ul style="list-style-type: none"> ให้ความสำคัญต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม ผู้ที่อยู่อาศัยทุกคนสามารถเข้าถึงได้ จัดตั้งบริษัท ในรูปแบบธุรกิจเชิงสังคม ทำให้อ่านเก่าเป็นย่านที่อยู่อาศัยที่คึกคัก การเงินโดยตรง และมีอำนาจการต่อรองเชิงธุรกิจ พื้นที่ในเมือง มีศักยภาพต่อการพัฒนา มีการร่วมมือกับตลาดให้ท้องถิ่นและบริษัท มีเสถียรภาพและความมั่นคงในการประกอบการได้ยาวนานกว่า 30 ปี บูรณาการภาคการศึกษาร่วมกับสังคม 	

กรณีศึกษา	ผู้ดำเนินการ และแหล่งงบประมาณ	ความสัมพันธภาพกับองค์กร และหน่วยงานวัฒนธรรม	ประเด็นปัญหา และกระบวนการมีส่วนร่วม	เครื่องมือ	ลักษณะการมีส่วนร่วม และระดับการมีส่วนร่วม	ผลที่เกิดขึ้น	ปัจจัยความสำเร็จ
องค์กร Beijing Cultural Heritage Protection (CHP), Beijing	ผู้ริเริ่ม: ภาครัฐบาล โดยการจัด และเป็นเบื้องหลัง NGO ผู้ร่วมดำเนินงาน: <ul style="list-style-type: none"> ชาวชุมชน สถาบันการศึกษา รัฐบาลท้องถิ่น แหล่งงบประมาณดำเนินงาน องค์กรที่หาตนเอง	ความสัมพันธ์กับสังคม มีความสัมพันธ์กับระบบทางปกครองระหว่างภาครัฐ ภาครัฐ ภาคมิวไนต์ ประชาชน ภาคประชาสังคม และภาคการศึกษา พันธกิจวัฒนธรรม (ประเภทสืบเชื้อสาย) ย่านประวัติศาสตร์ และอาคารเก่า	ประเด็นปัญหา (pain point) และกระบวนการมีส่วนร่วม ประเด็นปัญหา (pain point) การพัฒนาเมืองส่งผลให้ย่านประวัติศาสตร์สูญหายไปหลายร้อยปี การอนุรักษ์ในรูปแบบใหม่ทำให้อาคารเก่าสูญเสียความแท้และบูรณภาพ กระบวนการมีส่วนร่วม ดำเนินการร่วมกับชุมชน นักวิชาการในมหาวิทยาลัย และบางโครงการได้ร่วมมือกับภาครัฐท้องถิ่น รวมถึงร่วมมือกับองค์กรสากล เช่น UNESCO โดย CHP เป็นผู้ดำเนินการหลักและเป็นผู้เชื่อมโยงกับภาคส่วนอื่น ๆ	เครื่องมือ <ul style="list-style-type: none"> การรณรงค์ ผ่านการจัดทำแผ่นต่าง ๆ เช่น การจัดทำแผนชุมชน การเสวนากลุ่มย่อยเวทีเสวนา การจัดกิจกรรมเดินสำรวจ ย่านเก่า การจัดกิจกรรมเชิงการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม 	ลักษณะการมีส่วนร่วม แบบร่วมมืออย่างยั่งยืน ระหว่างภาคประชาสังคมและประชาชน ระดับการมีส่วนร่วม ดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วมกับประชาชน ทั้งในระดับความคิด ระดับจิตใจ ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงาน และร่วมรับผิดชอบ	ผลที่เกิดขึ้น <ul style="list-style-type: none"> มีฐานข้อมูลในย่านเก่า เกิดการตั้งนิคมการร่วมกันได้ ระหว่าง NGO กับภาครัฐ ดำเนินงานมากกว่า 10 ปี (แม้จะเป็น NGO ในประเทศระบอบคอมมิวนิสต์) 	ปัจจัยความสำเร็จ <ul style="list-style-type: none"> เป็น NGO ที่ทำงานร่วมกับสถาบันการศึกษาชั้นนำของประเทศ และทำงานร่วมกับภาครัฐได้ รวมถึงการ่วมงานกับองค์กรสากล เป็นองค์กรที่ก่อตั้งในพื้นที่ชุมชน เคารพและให้เกียรติคนในชุมชน ซึ่งแตกต่างจากท่าทีของภาครัฐ ชุมชนสามารถขับเคลื่อนจากการทำงานได้

จากกรณีศึกษาทั้ง 7 ได้แสดงให้เห็นถึงมิติที่หลากหลายของการมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประเภทเมืองเก่า ทั้งในแง่ของผู้ริเริ่มโครงการ ความสัมพันธ์ทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรม ประเด็นปัญหา เครื่องมือ ระดับและกระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งก็ส่งผลให้เกิดผลในแต่ละแห่งสำเร็จในบริบทที่แตกต่างกันไป ซึ่งจะเห็นได้ว่าแนวคิดการมีส่วนร่วมมีผลอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้ว ในยุโรปทั้งในอังกฤษ อิตาลี หรือแม้แต่ประเทศที่มีความยากลำบากในการดำเนินการอย่างมีส่วนร่วมมาก่อน เช่น สาธารณรัฐประชาชนจีน เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม หากวิเคราะห์ดูแล้วจะพบว่าประเด็นที่น่าสนใจที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

สรุปประเด็นสำคัญเพื่อนำไปสู่การกำหนดกรอบ และ/หรือเกณฑ์เบื้องต้นในการดำเนินงานอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่สามารถขยายผลไปสู่การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าอย่างมีส่วนร่วมในวิทยานิพนธ์นี้ ซึ่งมีประเด็นดังต่อไปนี้

- ผู้ริเริ่มโครงการนั้นสามารถเริ่มต้นได้ทั้งภาครัฐและภาคประชาชนซึ่งภาครัฐต้องถึ้นนั้น แต่ภาครัฐมีความเหมาะสมกว่าเพราะมีงบประมาณและมีเครื่องมือทางกฎหมาย แต่การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนภายใต้การทำงานของภาครัฐนั้น ส่วนใหญ่แล้วพบว่าประชาชนจะมีส่วนร่วมในระดับรับรู้ รับฟังและร่วมตัดสินใจ ในขณะที่โครงการที่ริเริ่มโดยภาคประชาชนนั้นจะสามารถยกระดับการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนได้มากกว่า และมีแนวโน้มที่จะยั่งยืน หากภาคประชาชนสามารถร่วมมือกับภาครัฐและทำให้เกิดการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนต่าง ๆ ที่กว้างขึ้นได้ อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานโดยภาคประชาชนนั้นก็จะมีสิ่งที่น่ากังวล คืองบประมาณที่ต้องดำเนินการต้องจัดหาเอง และขาดเครื่องมือทางกฎหมาย แต่การดำเนินงานโดยภาคประชาชนนั้นก็สามารยยกระดับจากข้อตกลงร่วม เป็นธรรมเนียมชุมชน และนำไปสู่การประกาศเป็นกฎหมายได้

- กรณีศึกษาส่วนใหญ่เป็นการดำเนินงานอนุรักษ์อย่างบูรณาการเชื่อมโยงมรดกทางวัฒนธรรมให้เข้ากับมิติอื่น ๆ โดยสามารถแบ่งเป็น 2 ระดับคือ

- ระดับที่ 1 เป็นการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับมิติทางเศรษฐกิจผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งการดำเนินงานในมิตินี้ก็จะเกิดผลทางด้านเศรษฐกิจและรายได้ที่ส่งผลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อภาครัฐหรือภาคประชาชนที่เกี่ยวข้อง

- ระดับที่ 2 คือการบูรณาการงานอนุรักษ์จัดการมรดกทางวัฒนธรรม ร่วมกับมิติทางเศรษฐกิจสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิต การดำเนินงานในลักษณะนี้จะส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมในระดับที่ขยายวงกว้างขึ้น เพราะจะมีความเกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมากขึ้นและเป็นการส่งผลโดยตรงต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง เพราะมีมิติที่กว้างกว่างานอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม
 - จากประเด็นข้างต้นสามารถเชื่อมโยงได้ว่าทำไมการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมจึงจำเป็นต้องเชื่อมโยงไปสู่มิติทางเศรษฐกิจสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิต เพราะมรดกทางวัฒนธรรมถือเป็นทุนทางสังคมที่เปราะบาง จึงต้องได้รับการจัดการด้วยแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน กล่าวคือต้องสามารถพึ่งพาตนเองได้และสามารถที่จะส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของผู้คนที่อยู่ในแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมนั้น ๆ
 - การมีส่วนร่วมในระดับร่วมดำเนินการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ถือเป็นการยกระดับการมีส่วนร่วมทำให้ผู้คนที่เกี่ยวข้องมีความผูกพันและมีความรับผิดชอบต่อโครงการมากขึ้น เพราะเป็นการเปลี่ยนพฤติกรรมจากผู้ให้ความเห็น ไปสู่การเป็นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงต่อโครงการ ดังนั้นการดำเนินงานจัดการมรดกทางวัฒนธรรมจึงควรจะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมถึงระดับดำเนินการร่วมกัน
 - เครื่องมือทางกายภาพ ได้แก่ หุ่นจำลอง ทัศนียภาพ และแผนผัง ถือเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพช่วยให้ผู้คนที่เกี่ยวข้องสามารถเข้าใจโครงการได้อย่างเป็นรูปธรรมจับต้องได้ นำไปสู่การแลกเปลี่ยนและการตัดสินใจที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ในขณะที่เครื่องมือสมัยใหม่ เช่น 3D city model หรือเครื่องมือทางการตลาด เช่น การทำ branding ก็เป็นสิ่งที่ส่งผลและช่วยให้เกิดการมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นเช่นกัน
 - เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมและเข้าถึงเครื่องมือในการสื่อสารเป็นสิ่งที่สำคัญ จากกรณีศึกษาจะเห็นได้ว่ามีเครื่องมือในการสื่อสารมากมาย ทั้งการใช้เว็บไซต์การใช้สื่อหนังสือพิมพ์ และการใช้สื่อสาธารณะต่าง ๆ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการรับรู้และรับฟังความคิดเห็นจากภาคประชาชน แต่อย่างไรก็ตาม เครื่องมือการสื่อสารและทำความเข้าใจพื้นฐานก็ยังคงมีความสำคัญที่ในกรณีศึกษาทั้ง 7 ไข้ทั้งในการพูดคุยเชิงลึก การเสวนากลุ่มย่อย และ/หรือเวทีประชาคมขนาดใหญ่
 - การมีส่วนร่วมของประชาชนคนเดียวหรือชุมชนก็ตาม การมีส่วนร่วมนั้นจะเกิดขึ้นในระดับที่ไม่สูงนัก แต่หากประชาชนหรือชุมชนได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มประชาสังคม ไม่ว่าจะในรูปแบบของชมรม สมาคมหรือบริษัทจำกัด ก็จะสามารถยกระดับการมีส่วนร่วมได้มากขึ้น เพราะ

จะมีอำนาจในการต่อรองทางสังคมมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรวมตัวในลักษณะนิติบุคคลที่สามารถประกอบกิจการได้ เช่น วิสาหกิจชุมชนหรือบริษัทเพื่อประกอบธุรกิจทางสังคม จะมีอำนาจในการดำเนินการ บริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรม และมีอำนาจต่อรอง ทั้งในมิติเชิงเศรษฐกิจและสังคมได้ และจะทำให้เกิดความมั่นคงยั่งยืน มากกว่าการรวมตัวกันแบบชั่วคราว หรือแบบอาสาสมัคร

- ภาคส่วนต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนร่วมนั้น ไม่ว่าจะเริ่มโครงการด้วยภาครัฐหรือภาคประชาชน ควรจะดำเนินการด้วยการมีส่วนร่วมของภาคส่วนในลักษณะ 3+1 ได้แก่

- ภาครัฐท้องถิ่น เนื่องจากเป็นเจ้าของพื้นที่สาธารณะมีงบประมาณในการดำเนินงานและมีอำนาจทางกฎหมายเพื่อการควบคุมและกำกับรวม รวมถึงมาตรการจูงใจ
- ภาคประชาสังคม ประชาชนหรือชุมชนที่รวมตัวกันเป็นกลุ่ม ถือเป็นเจ้าของหรือเป็นผู้อยู่อาศัยที่ใกล้ชิดแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม
- ภาคเอกชน มีส่วนเป็นผู้สนับสนุนและส่งเสริมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและสามารถนำไปสู่การร่วมทุนในการอนุรักษ์และพัฒนา มรดกทางวัฒนธรรมได้
- กลุ่มภายนอกหรือภาคส่วนที่สาม (third sector) ได้แก่สถาบันวิชาการ หรือกลุ่มประชาสังคมภายนอก หรือรวมถึงองค์กร NGO ที่มีประเด็นเกี่ยวข้อง เป็นกลุ่มคนภายนอกที่เห็นคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม ที่เข้ามาร่วมส่วนร่วมดำเนินงานในพื้นที่ **ณัฏฐาวิทยาลัย**

- สถาบันการศึกษาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในลักษณะของ ภาคส่วนที่สาม สามารถสร้างให้เกิดการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วมได้ เพราะถือเป็นคนกลางที่ไม่มีผลประโยชน์ซ้อนทับ เป็นตัวกลางที่สามารถไกล่เกลี่ยความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้ ดำเนินการโดยใช้หลักวิชาการในการอนุรักษ์ เพื่อให้การพัฒนา มรดกทางวัฒนธรรมเป็นไปอย่างไม่เสียคุณค่าแต่ดั้งเดิม

- การใช้อาคารหรือพื้นที่ เพื่อเป็นโจทย์หรือเป็นจุดเริ่มต้นในการอนุรักษ์เมืองเก่า จะประสบผลสำเร็จได้ดี เนื่องจากมนุษย์ใช้พื้นที่ทางกายภาพเพื่อรองรับวิถีชีวิต

2.9 สรุปผลเพื่อกำหนดกรอบการวิเคราะห์เมืองเก่าสงขลา

การศึกษาในส่วนนี้เป็นการวิเคราะห์ผลรวมจากการทบทวนวรรณกรรมเพื่อกำหนดกรอบในการประเมินผลของการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าอย่างมีส่วนร่วมที่จะนำไปใช้ประเมินกรณีศึกษาเมืองเก่าสงขลา ในบทที่ 4

จากการทบทวนวรรณกรรม ทำให้พบความหมายและความสำคัญของการมีส่วนร่วมที่ทำให้ผู้คนมีสิทธิในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง และจากการศึกษาพัฒนาการของการมีส่วนร่วมทั้งในระดับโลกและประเทศไทย พบว่าการมีส่วนร่วมนี้ได้เกิดขึ้นมานานแล้วในอดีต ซึ่งเป็นสังคมที่ต้องพึ่งพาตนเองและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการพัฒนาารูปแบบการปกครอง จึงส่งผลให้เกิดการแบ่งบทบาทหน้าที่และแยกส่วนกันดำเนินการ ส่งผลให้บทบาทหน้าที่การดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมนั้นขึ้นอยู่กับภาครัฐเป็นหลัก ซึ่งมีทั้งผลดีและผลเสีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับในประเทศที่กำลังพัฒนาที่มีงบประมาณและบุคลากรจำกัด ที่ภาครัฐเองก็ไม่สามารถดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมได้อย่างเต็มที่ ขณะที่ภาคประชาชนเองก็ขาดงบประมาณ ความรู้ และความเข้าใจว่าตนเองก็มีบทบาทในการดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน แต่ในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา แนวคิดการมีส่วนร่วมได้รับความนิยมมากขึ้นและเริ่มส่งผลต่อการกำหนดแนวคิดและวิธีปฏิบัติในหลักการสากลของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม โดยมีพัฒนาการตั้งแต่ระดับการให้เกิดการรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการและร่วมรับผลประโยชน์ร่วมกัน โดยนัยสำคัญของการมีส่วนร่วมคือการสร้างความเป็นเจ้าของร่วม และการร่วมรับผลต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมร่วมกัน

การมีส่วนร่วมไม่ได้หมายถึงการมีส่วนร่วมเฉพาะในระดับของผู้คนชุมชนหรือประชาชนกับภาครัฐเท่านั้น แต่แท้จริงแล้วการมีส่วนร่วมนี้ควรครอบคลุมถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องทุกระดับ เพื่อให้ทุกฝ่ายได้ร่วมตัดสินใจ ดำเนินงานร่วมกันและรับผลที่เกิดขึ้นร่วมกัน เพื่อลดปัญหาและความขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้นจากการดำเนินงานอนุรักษ์ แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมนั้น ๆ อีกทั้งยังต้องสอดคล้องกับหลักแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน (sustainable development) เพื่อให้การดำเนินงานอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมนั้นส่งผลต่อการพัฒนาอย่างเกื้อกูลต่อสังคมและเศรษฐกิจเพื่อให้โครงการอนุรักษ์นั้นมีส่วนในการยกระดับคุณภาพชีวิต สร้างความสงบสุขและปลอดภัย ยกกระดับทางสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมด้วย เกิดเป็นความยั่งยืนและส่งต่อคุณค่าให้กับคนรุ่นหลังในอนาคตได้ แต่ยังคงไว้ซึ่งความแท้ (authenticity) และบูรณาภาพ (integrity)

ในส่วนของประเทศไทย ก็มีความพยายามให้เกิดการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า แต่ลักษณะการปกครองและบริบททางสังคม เศรษฐกิจของประเทศ ผนวกกับข้อจำกัด 3

ประการตามที่ รองศาสตราจารย์ ยงฉนิศร์ พิมลเสถียร ได้แสดงความเห็นไว้ตามข้อมูลที่กล่าวถึงข้างต้น ส่งผลให้การอนุรักษ์อย่างมีส่วนร่วมไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ดังนั้นจึงส่งผลให้เกิดผลสรุปเพื่อนำไปเป็นกรอบในการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของเมืองเก่าสงขลา ได้ 4 ประเด็นดังต่อไปนี้

- 1) **ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียระดับท้องถิ่น** (local participation) ควรประกอบด้วย 3+1 กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้แก่ ภาครัฐท้องถิ่น ภาคประชาสังคม ประชาชน ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษาที่เกี่ยวข้อง
- 2) **เครื่องมือและกลไก** (tools and mechanisms) ประกอบด้วยเครื่องมือและกลไกทั้งของ กลุ่มภาครัฐ ภาคประชาสังคม ประชาชน ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษานอกจากจะเป็นเครื่องมือทางกฎหมายแล้ว ยังครอบคลุมถึงเครื่องมือและวิธีการสื่อสาร เพื่อให้เกิดการสื่อสารอย่างเท่าเทียม
- 3) **ลักษณะและระดับการมีส่วนร่วม หรือการเป็นหุ้นส่วน** (participation and partnership) เพื่อประเมินผลจากโครงการที่ผ่านมาว่า ในทุกกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกิดการมีส่วนร่วมในลักษณะใด (รับรู้ แสดงความคิดเห็น ร่วมปฏิบัติ หรือ เป็นหุ้นส่วน) และมีเหตุปัจจัยมาจากอะไร
- 4) **ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการมีส่วนร่วม** (Impact) เพื่อประเมินผลโครงการที่ดำเนินการว่าส่งผลครอบคลุม ทั้งในมิติทางกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม

บทที่ 3

การตั้งถิ่นฐาน ทูนทางวัฒนธรรม ทูนทางสังคม และลักษณะทางสังคมของเมืองเก่าสงขลา

จากการศึกษาบทที่ 2 ทำให้สามารถกำหนดกรอบแนวคิด 4 ประเด็น อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะนำกรอบแนวคิดนี้ไปสู่การวิเคราะห์และประเมินการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการเมืองเก่าสงขลา นั้น จะขอศึกษาถึงที่มาของมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลาว่าเกิดขึ้นมาได้อย่างไร และมีสถานการณ์อย่างไรในปัจจุบัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงปัจจัยรากฐานและคุณค่าความสำคัญของเมืองเก่าสงขลา โดยบทนี้จะทำการศึกษาถึงประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน ในประเด็นการเกิดขึ้นของทูนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับกายภาพ ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับทูนทางสังคมหรือความสัมพันธ์ของผู้คนที่เป็เหตุให้เกิดการร่วมมือกันในพื้นที่

3.1 การตั้งถิ่นฐานเมืองเก่าสงขลาสู่การเป็นเมืองพหุวัฒนธรรม

สงขลา มีประวัติศาสตร์มายาวนานตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 5-6 ที่มีหลักฐานการเป็นเส้นทางเดินเรือ การปรากฏตัวของเมืองท่า และแหล่งโบราณคดี แต่ที่ปรากฏหลักฐานการตั้งถิ่นฐานที่ชัดเจนคือช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-18 โดยปรากฏชื่อในเอกสารต่าง ๆ และแผนที่ของพ่อค้าชาวตะวันตกว่า Singora หรือ Singor ซึ่งเป็นยุคแรกของการตั้งถิ่นฐานของเมืองสงขลา

ภาพที่ 3.1 แผนที่เก่าเมืองสงขลา หรือ Singora

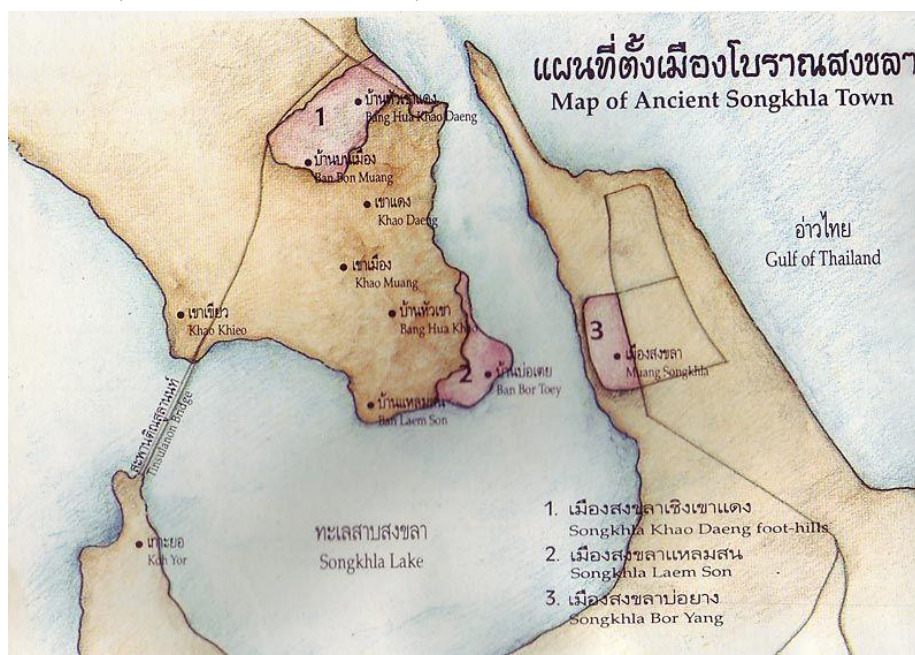
ที่มา: <https://www.pinterest.com.au/pin/510877151486360020/>

จากการทบทวนเอกสารที่มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับเมืองสงขลา โดยทั่วไปแล้วจะแบ่งประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของเมืองสงขลาออกเป็น 3 ยุคใหญ่ ๆ ได้แก่

ยุคที่ 1 สงขลาฝั่งเขาแดง

ยุคที่ 2 สงขลาฝั่งแหลมสน

ยุคที่ 3 สงขลาบ่อয়ง (ปัจจุบัน)

ภาพที่ 3.2 แผนที่แสดงการตั้งถิ่นฐานเมืองสงขลา 3 ยุค

ที่มา: ภาคินรักเมืองสงขลาสมาคม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้ได้ศึกษาประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานจากเอกสาร เพื่อวิเคราะห์สรุปประเด็นสำคัญที่ทำให้สงขลาเป็นเมืองพหุวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะนำเสนอการสรุปผลดังกล่าว จะขอกล่าวถึงข้อมูลพื้นฐานในแต่ละยุค โดยสรุปข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญ 2 ท่านคือ คุณวุฒิชัย เพ็ชรสุวรรณ นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและตัวแทนจาก องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา และ อาจารย์ศุภรัตน์ เพชรสกุลวงศ์ จากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ในงานเวทีวิชาการเพื่อจัดการความรู้เมืองเก่าสงขลา⁷ และเอกสารสรุปการประชุมโดยสินาด (2558: 47-50) ซึ่งมีสาระสำคัญของการตั้งถิ่นฐานในแต่ละยุคของเมืองสงขลาดังต่อไปนี้

⁷ โครงการจัดเวทีวิชาการเพื่อการจัดการความรู้อนาคตเมืองสงขลา การพัฒนาอนาคตเมืองสงขลา: มิติด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา วันพฤหัสบดีที่ 5 มีนาคม 2558 ณ ห้องประชุม โรงสีแดง หับ ให้ หิ้น อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา

3.1.1 ยุคที่ 1 สงขลาฝั่งเขาแดง: ยุคสร้างบ้านแปงเมือง

สงขลาเป็นเมืองเล็ก ๆ แห่งหนึ่งที่มีมาตั้งแต่ปลายสมัยอยุธยา โดยมีการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีและแผนที่หลายฉบับ ที่บ่งบอกลักษณะของเมืองสงขลา มีแผนที่ฉบับหนึ่งที่เขียนในสมัยพระนารายณ์มหาราช โดย เมอร์ซีเออร์ เดอ ลาแมร์ วิศวกรชาวฝรั่งเศส ได้เรียกสงขลาว่า Singor จากหลักฐานทางโบราณคดีขึ้นต่อมากันพบว่า คนที่สร้างเมืองสงขลาคนแรก คือ ชาวมุสลิม ชื่อ ดาโต๊ะ โม กอล เป็นนักเดินเรือจากชวา เดินทางมาใช้เขานกรำตั้งเป็นเมืองเรียกเมืองว่า สิงขระวา หรือสิงขระนคร ซึ่งหมายถึง นครแห่งขุนเขาและได้แต่งตั้งตนเองเป็นพระเจ้ากรุงสยาม ต่อมาเป็นยุคของสุลต่านสุลัยมาน ชาวมุสลิม เป็นยุคความยิ่งใหญ่ของนครรัฐมุสลิม เพราะสงขลาได้เริ่มมีการค้าขายกับต่างประเทศอย่างกว้างขวาง และมีนโยบายเป็นเมืองท่าเสรี คือ Free Port ผู้มาเทียบเรือไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมใด ๆ แค่มียกน้ำหนักเล็กน้อยก็สามารถจอดเรือได้ (สงบ, 2529: 2-4) จึงทำให้สงขลาเติบโตอย่างมาก มีค่าย คู ประตู หอรบ และปืนใหญ่ ซึ่งในยุคสมัยนั้นหากเมืองใดมีสิ่งดังกล่าวครบถ้วน ถือว่าเป็นเมืองที่รุ่งเรืองมาก สิ่งก่อสร้างดังกล่าวยังมีร่องรอยหลงเหลืออยู่บ้างในปัจจุบัน คือ บ้อมปราการ และเมื่อสุลต่านสุลัยมานเสียชีวิต มุสตาฟาบุตรชายจึงขึ้นครองเมืองแทน ท่ามกลางความกังขาในการเปลี่ยนแปลงการปกครองของอยุธยา นั้น จึงก่อการแข็งเมืองขึ้นด้วยความที่เป็นชาตินักรบและได้รับความช่วยเหลือจากฮอลันดา ผนวกกับหัวเขาแดงเป็นสมรภูมิที่ดีเยี่ยมจึงมีชัยหลายครั้ง แต่หลังจากนั้นจึงถูกทัพพระนารายณ์ตีจนล่มสลายเป็นจุดสิ้นสุดของสงขลาในยุคที่ 1

ภาพที่ 3.3 ภาพสันนิษฐานเมืองสงขลายุคหัวเขาแดง

ที่มา: ภาพหน้าปกวารสารเมืองโบราณ ปีที่ 44 ฉบับที่ ตุลาคม - ธันวาคม 2561

3.1.2 ยุคที่ 2 สงขลาฝั่งแหลมสน: ยุคแห่งการค้า มั่งคั่งและมั่นคง

เมืองสงขลาฝั่งแหลมสนเริ่มฟื้นตัวสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีโดยส่วนกลางส่งพระยาวิไชยศิริ มาปกครองเมือง ต่อมาเมื่อชาวจีนชื่อ เหียง แซ่เฮ่า มาจากเมืองอ๋หมิง (หรือเซี่ยเหมิน สาธารณรัฐประชาชนจีน) ได้ทำความดีความชอบมากมาย จนเจ้าเมืองตากสินแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองสงขลา โดยใช้นามว่าพระยาสุววรรณศิริศรีสมบัติ ซึ่งเป็นต้นตระกูล ณ สงขลา และในสมัยนั้นจึงได้มีสร้างสถาปัตยกรรมแบบจีนมากมาย เช่น ประตูเมืองสงขลาบ่อเก้ง ศาลากวง เป็นต้น ต่อมาก็มีลูกหลานของตระกูล ณ สงขลา ปกครองต่อมาเรื่อย ๆ จนในสมัยของพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) เนื่องจากในขณะนั้นสงขลาเติบโตอย่างรวดเร็วมาก ประกอบกับพื้นที่ฝั่งแหลมสนมีขนาดเล็กไม่สามารถขยายตัวได้ จึงได้ย้ายเมืองสงขลามาตั้งเมืองใหม่ที่ฝั่งตรงข้ามทะเล เรียกว่าเมืองบ่อยาง

ภาพที่ 3.4 ประตูเมืองสงขลายุคบ่อเก้ง

ที่มา: <http://www.singhanakorn.go.th/travel/detail/1078/data.html>

3.1.3 ยุคที่ 3 สงขลาฝั่งบ่อยาง: เมือง 8 บ້อม 10 ประตู

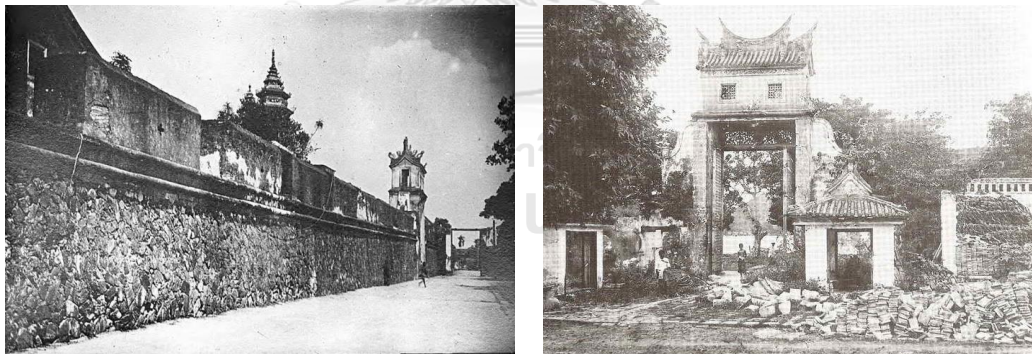
ใน พ.ศ. 2379 พระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) แจ้งไปยังพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) ว่าเมืองสงขลาเริ่มคับแคบจึงหาที่ตั้งเมืองใหม่ฝั่งบ่อยาง เป็นทำเลที่ปกคลุมปากทะเลสาบเหมาะกับการต่อ ยอดค้าขาย แต่ไม่เหมาะสมในเชิงชัยภูมิเพราะเป็นที่ราบ และในขณะนั้นเมืองสงขลายังมีศึกติดพันอยู่ จึงสร้างกำแพงล้อมรอบเมืองเอาไว้ พร้อมกับบ້อมปืน 8 แห่ง

และอีก 10 ประตุมือง เพื่อป้องกันข้าศึก เมื่อก่อกำแพงเมืองสงขลาเสร็จสิ้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงโปรดเกล้าพระราชทานเสาหลักเมือง ไม้ชัยพฤกษ์และเทียนชัยเพื่อเป็นเสาหลักเมืองสงขลาผังบ่ออย่าง

ภาพที่ 3.5 เมืองสงขลายุคบ่ออย่าง

ที่มา: ภาศึคนรักเมืองสงขลาสมาคม

ภาพที่ 3.6 กำแพงเมืองและประตูเมืองสงขลา

ที่มา: <https://www.facebook.com/2350511648508093/posts/2891604524398800/>

ในยุคของพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) เริ่มมีการตัดถนนไทรบุรี จากสงขลาไปรัฐเคดาร์มาเลเชีย และมีการบูรณเจดีย์ พร้อมทั้งสร้างประภาคารบนเขาตังกวน เมื่อรัชกาลที่ 4 เสด็จมายังสงขลาได้ดำริให้สร้างศาลาพระวิหารแดงไว้บนเขาตังกวน ถือได้ว่าเป็นยุคแห่งความสงบร่มเย็น

ต่อมาในสมัยที่พระยาวิเชียรคีรี (ชม) ปกครองเมืองสงขลา รัชกาลที่ 5 ได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริหารเป็น “มณฑล” และเปลี่ยนชื่อเมืองสงขลาเป็น “มณฑลนครศรีธรรมราช” โดยที่ทำการอยู่ที่เมืองสงขลา เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริหารบ้านเมืองจึงทำให้มีคนนอกตระกูล ณ สงขลา มาปกครอง โดยคนแรกที่เข้ามาปกครองเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช คือ เจ้าพระยาอมราช (ปั้น สุขุม) และในรัชสมัยของรัชกาลที่ 6 ได้ส่งกรมหลวงลพบุรีราเมศวร์มาปกครองเมืองสงขลา และสร้างพระตำหนักเขาน้อยเป็นที่พำนัก (บ้านพักผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลาในปัจจุบัน) การค้าขายรุ่งเรืองมากยิ่งขึ้นมีการสร้างโรงสีข้าว ทางรถไฟ มีสินค้าที่ส่งตรงมาจากสวิตเซอร์แลนด์โดยไม่เข้ากรุงเทพฯ ความร่ำรวยมั่งคั่งจากการค้าขายและเป็นเมืองท่าสามารถดูได้จากบันทึกที่เขียนไว้ว่า สงขลาเก็บภาษีได้ปีละประมาณ 60,000 บาทต่อปี เมื่อเทียบกับงบประมาณแผ่นดินทั้งประเทศ ซึ่งมีมูลค่าปีละ 2 ล้านบาท จึงถือได้ว่าสงขลาเป็นเมืองมีความมั่งคั่งเป็นอย่างมาก นอกจากนี้สงขลา มีเงินตราเป็นของตนเอง บนเหรียญมีอักษรเขียนว่า Singora แต่ไม่ได้ใช้ในวงกว้างมากนัก มักใช้ในกลุ่มเล็ก เช่น กลุ่มโรงสี บนเหรียญมีอักษร 3 ภาษา ได้แก่ ไทย จีนและมลายู และในสมัยนั้นเหรียญที่นิยมกันอย่างแพร่หลายจะเป็นเหรียญจากเม็กซิกัน หลังจากนั้นตั้งแต่ในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการปฏิรูปให้เปลี่ยนมาเป็นสกุลเงินบาท

ภาพที่ 3.7 เบี้ยอี่แป๊ะที่ใช้ในเมืองสงขลา

ที่มา: <http://topicstock.pantip.com/library/topicstock/2010/02/K8842846/K8842846.html>

สงขลาเจริญเติบโตเรื่อยมา แต่เริ่มมีการขยายตัวไปที่เมืองหาดใหญ่ และต่อมาหาดใหญ่กลายเป็นแหล่งการค้าสำคัญของจังหวัดสงขลา ส่งผลให้เมืองเก่าสงขลาเริ่มเข้าสู่ความซบเซา ด้วยเหตุผลเช่นเดียวกับเมืองเก่าอื่น ๆ ในประเทศไทย อย่างไรก็ตาม เมื่อประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา

เมืองเก่าสงขลาเริ่มได้รับการฟื้นฟูด้วยกระแสอนุรักษ์และการพัฒนาเมืองเก่าเพื่อรองรับการท่องเที่ยว

3.1.4 สรุปประเด็นสงขลาเมืองพหุวัฒนธรรม

จากการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของเมืองสงขลาส่งผลให้สงขลาเป็นเมืองพหุวัฒนธรรมแท้ ซึ่งต่างจากเมืองจอร์จทาวน์ หรือ ปีนัง ในมาเลเซีย ซึ่งเป็นพื้นที่อยู่อาศัยของชาวจีน ฝรั่ง และชาวอินเดีย มีถนนชื่อ Street of Harmony ที่สื่อถึงการอยู่ร่วมกันของคนหลายชาติพันธุ์และความเชื่อ ได้รับการกล่าวขานว่าเป็นเมืองพหุวัฒนธรรมจนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวและเมืองมรดกโลกของยูเนสโก แต่อย่างไรก็ตาม เป็นที่ทราบกันว่า มาเลเซียมีกฎหมายมิบุตรและมีความชัดเจนเรื่องชาตินิยม ซึ่ง นพงศ์ รัชพันธุ์ (นพงศ์, 2561) ได้สรุปว่า “พหุวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในปีนั้น เป็นเพียงวาทกรรมและจุดขายเพื่อการท่องเที่ยว เพราะผู้คนแต่ละชนชาติไม่ได้รับความเท่าเทียมกัน ส่วนสงขลามีความต่างเนื่องจากผู้คนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ และให้ความช่วยเหลือกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน” ซึ่งสาเหตุที่สงขลาที่มีความเป็นพหุวัฒนธรรมเท่านั้นวิเคราะห์ว่ามีประเด็นสำคัญดังนี้

ประเด็นแรก : ทำเลที่เหมาะสมกับการเป็นเมืองท่า

ที่ตั้งของเมืองสงขลาที่มีลักษณะเป็นเมืองท่า บนฝั่งตะวันออกของคาบสมุทร Malay และภูมิศาสตร์ของเมืองประกอบไปด้วยส่วนที่เป็นคาบสมุทร ทะเลสาบ และทะเลเปิด เอื้อให้เมืองสงขลาเป็นจุดแวะพักและตั้งถิ่นฐานของผู้คนจากหลากหลายวัฒนธรรม ผู้ปกครองเมืองสงขลาในอดีต ใช้ความได้เปรียบของที่ตั้งเมืองทั้งทางการรบและการค้า สร้างความมั่งคั่งของเมืองมาจากการเป็นเมืองท่า ตั้งแต่ยุคแรกที่ชาวหัวแดงซึ่งร่วมสมัยกับอาณาจักรอยุธยาเป็นต้นมา การเข้ามาของผู้คนต่างถิ่นจำนวนมาก ทำให้เมืองสงขลาเป็นพื้นที่เปิดรับวัฒนธรรมและวิทยาการจากต่างถิ่นและก่อเกิดเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมขึ้น

ประเด็นที่สอง : สงขลาอยู่บนเส้นทางการค้าทางทะเลเชื่อมโยงอารยธรรม

เมืองสงขลาอยู่บนแนวคาบสมุทรสทิงพระ จากแนวเหนือลงใต้ จากวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมพราหมณ์-พุทธ ในพื้นที่คาบสมุทรสทิงพระก่อน คือเมื่อประมาณ 3,000-1,500 ปีก่อน แล้วจึงมาเป็นวัฒนธรรมของผู้ปกครองชาวมุสลิมในยุคเมืองสงขลาที่หัวเขาแดงซึ่งอยู่ปลายคาบสมุทรสทิงพระ แล้วต่อมาเมืองสงขลาเคลื่อนตัวอยู่รอบปากทะเลสาบสงขลา ในระยะเมืองสงขลาแหลมสนและเมืองสงขลาบ่อทราย ที่ปกครองด้วยเจ้าเมืองเชื้อสายจีน เส้นทางการเคลื่อนตัวดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า สงขลาที่มีความเชื่อมโยงกับเส้นทางการค้าของโลก ทำให้อิทธิพลจากต่างถิ่นทั้งยุโรปและเอเชียเข้ามาสู่พื้นที่เมืองสงขลา

ประเด็นที่สาม : วิธีการปกครองของรัฐไทย

หากย้อนดูประวัติศาสตร์ มีหลายครั้งที่ผู้ปกครองเมืองสงขลา เกิดการแข็งเมืองกับรัฐไทย รวมถึงการดูแลเมืองอย่างไม่มีประสิทธิภาพ ทั้งในสมัยอยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ อย่างไรก็ตาม รัฐไทยก็มีความจำเป็นต้องพึ่งพาผู้ปกครองเมืองให้ร่วมดูแลปกป้องราชอาณาจักรไทย ซึ่งวิธีการปกครองของรัฐไทยนั้นมีความน่าสนใจ จากบันทึกประวัติศาสตร์พบว่าบ่อยครั้งมีการลดทอนและสลับปรับเปลี่ยนหัวเมืองทางใต้เพื่อรักษาสมดุลอำนาจ โดยเฉพาะเมืองสงขลา ปัตตานี และนครศรีธรรมราช การสลับบทบาทผู้ปกครองหัวเมืองนี้ถือเป็นการให้คุณให้โทษจากรัฐไทยส่วนกลาง แต่ก็ยังคงรักษาความสัมพันธ์โดยให้ผู้ปกครองเมืองเดิมซึ่งเป็นชาวต่างชาติ เข้ามาบริหารในส่วนกลาง ในกรณีนี้เกิดขึ้นทั้งกับ เขมรสุลต่าน และชาวจีน ซึ่งยังคงสืบทอดสายตระกูลมาจนถึงปัจจุบันนี้ ดังนั้นด้วยวิธีการปกครองแบบนี้ทำให้ไม่เกิดความบาดหมางใจและส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีทั้งในระดับชนชั้นปกครองและระดับชาวบ้าน ทำให้เมืองสงขลาเกิดการสั่งสมวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องมานานกว่า 200 ปี

ประเด็นที่สี่ : การอยู่ร่วมกันในเขตพื้นที่เมือง

การตั้งเมืองในยุคที่ 3 คือ เมืองสงขลาป้อยานั้น มีความน่าสนใจ เนื่องจากในเขตกำแพงเมืองนั้น เป็นที่ตั้งของบ้านเจ้าเมือง หน่วยราชการ และอยู่อาศัยของทุกชนชาติ ทั้งชาวเขมรสุลต่าน ชาวจีน และชาวไทยร่วมกัน (ดูภาพ 3.15) การจัดผังเชิงกายภาพเพื่อให้เกิดการอยู่อาศัยร่วมกัน เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการผสมผสานทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านการอยู่อาศัย และความช่วยเหลือ พึ่งพากัน ดังนั้นความเป็นครอบครัว ความเป็นเพื่อน และความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นกับผู้คนในเมืองสงขลา

ดังนั้นสรุปได้ว่า ด้วยทำเลที่ตั้ง และลักษณะทางภูมิประเทศ ส่งผลให้สงขลาเป็นเมืองท่า เป็นเหตุให้อิทธิพลและวัฒนธรรมที่หลากหลายหลั่งไหลเข้ามาสู่เมืองสงขลา แต่เหตุสำคัญที่ทำให้วัฒนธรรมที่หลากหลายได้รับการผสมผสานจนเกิดเป็นเมืองพหุวัฒนธรรมนั้น คือความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งในระดับผู้ปกครอง และผู้คนที่อยู่อาศัยร่วมกัน ดังเช่น อาคารเก่าหลังหนึ่ง (ปัจจุบันเป็นหอพัก) ที่ถูกสร้างขึ้นในรูปแบบมุสลิมที่ผสมผสานกับอิทธิพลตะวันตก ตั้งบนถนนหนองจิก ซึ่งเป็นย่านที่อยู่อาศัยยุคแรกของชาวจีน

ภาพที่ 3.8 อาคารหอพักบนถนนหนองจิก (อดีต-ปัจจุบัน)

ที่มา : ภาพเก่าโดย วุฒิชัย เพ็ชรสุวรรณ

จากการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานดังกล่าว ทำให้เห็นถึงที่มาและประเด็นสำคัญที่ส่งผลให้เมืองสงขลาเป็นเมืองแห่งพหุวัฒนธรรมที่มีความลึกซึ้ง อย่างไรก็ตาม ลักษณะความเป็นพหุวัฒนธรรมนี้ถือเป็นอัตลักษณ์และเป็นทุนที่สำคัญของเมืองสงขลา ดังนั้นในขั้นต่อไปจะเป็นการศึกษาและวิเคราะห์ เพื่อจำแนกและเข้าใจความสำคัญของทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคมของเมืองสงขลา

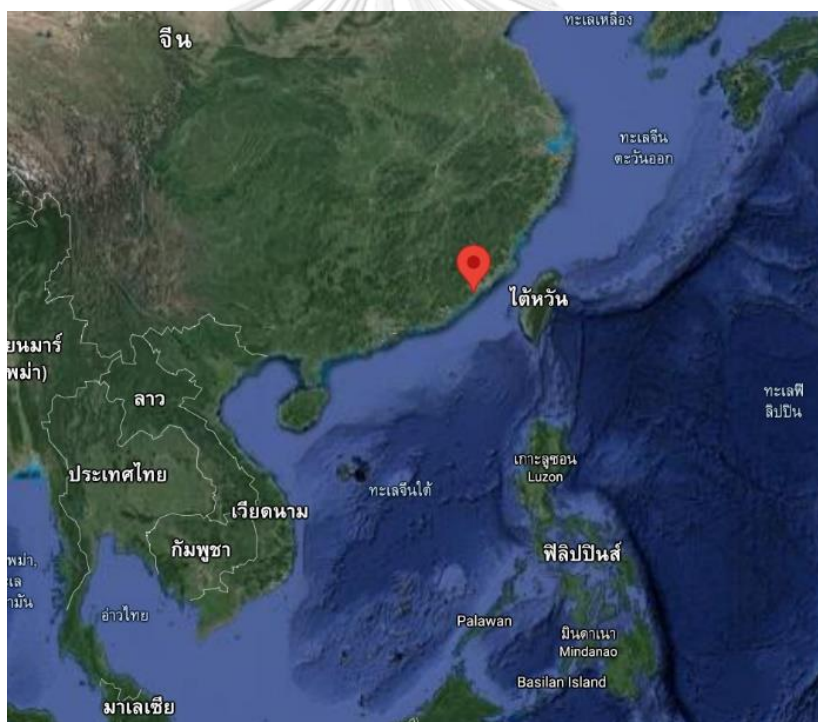
วิทยานิพนธ์นี้เน้นการศึกษาทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคม เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมหรือความเป็นหุ้นส่วนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคมถือเป็นทรัพยากรในการอนุรักษ์และพัฒนาเมือง หากทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคมได้รับการจัดการที่ดี ก็ถือเป็นรักษาและพัฒนาทรัพยากรของเมืองได้อย่างยั่งยืน สามารถนำไปสู่การพัฒนาและสร้างประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้กับเมืองได้ และเชื่อมโยงกับทุนประเภทอื่น

3.2 ทุนทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าสงขลา

เมืองเก่าสงขลา มีประวัติศาสตร์มายาวนาน ตั้งแต่การตั้งถิ่นฐานยุคแรกที่หัวเขาแดง แต่สำหรับวิทยานิพนธ์นี้จะขอเน้นการศึกษาไปในพื้นที่เมืองบ่อทรายเมืองเก่าในปัจจุบัน เนื่องจาก (1) ยังมีหลักฐานทางวัฒนธรรมในอดีตที่ยังคงอยู่อย่างเป็นรูปธรรม (2) เป็นการตั้งถิ่นฐานในยุคที่สังคมภูมิปัญญาและวัฒนธรรมจาก 3 กลุ่มชาติพันธุ์หลัก และ (3) ยังคงเป็นพื้นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าว อันเป็นที่มาของสงขลาเมืองพหุวัฒนธรรม โดยจะขอเสนอประเภทของทุนทางวัฒนธรรม ตามหัวข้อดังต่อไปนี้

1) กายภาพ

ลักษณะเด่นทางกายภาพของเมืองสงขลา เกิดจาก 2 ปัจจัย คือ การวางผังเมือง และรูปแบบทางสถาปัตยกรรม จากการพูดคุยกับ คุณชนินทร์ สาครินทร์ และ ดร.จเร สุวรรณชาติ นักวิชาการและตัวแทนภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม ซึ่งได้ทำการศึกษาและมีประสบการณ์เดินทางไปเมืองเซี่ยเหมิน เพื่อตามหารากการตั้งถิ่นฐานของเมืองสงขลา ได้สันนิษฐานว่า คนจีนสงขลาในยุคสมัยการตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่มที่อพยพมาจากเมืองเซี่ยเหมิน มณฑลฟูเจี้ยน เป็นชาวฮกเกี้ยน ซึ่งมีความสอดคล้องกับความเห็นของกลุ่มอาจารย์จาก 3 มหาวิทยาลัยในสาธารณรัฐประชาชนจีน ประกอบด้วย มหาวิทยาลัยชิงหัว (TSINGHUA University) มหาวิทยาลัยเจ้อเจียง (ZHEJIANG University) และมหาวิทยาลัยหัวเฉียว (HUAQIAO University) ที่ได้เดินทางมาที่เมืองเก่าสงขลา เพื่อร่วมงาน “Workshop Interpretation Design for Songkhla Old Town”⁸ เช่นกัน

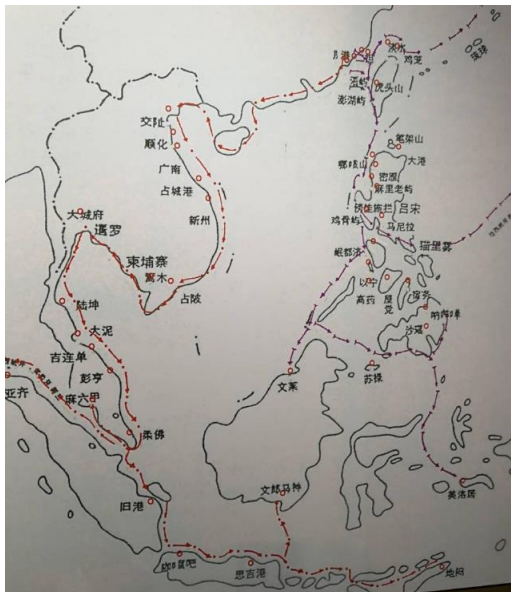
ภาพที่ 3.9 แสดงตำแหน่งเมืองเซี่ยเหมิน มณฑลฟูเจี้ยน สาธารณรัฐประชาชนจีน

ที่มา : Google earth

⁸ เป็นงานความร่วมมือของ 3 สถาบันการศึกษาในประเทศจีน และ 3 สถาบันการศึกษาในประเทศไทย ในศาสตร์ทางสถาปัตยกรรมและประวัติศาสตร์ เป็นการจัดการเรียนการสอน 2 ภาคการศึกษา ผ่านการทำโครงการในต่างประเทศ ซึ่งใช้เมืองเก่าสงขลาเป็นโจทย์และพื้นที่ในการศึกษา โดยการสนับสนุนจากกระทรวงการต่างประเทศ และสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงปักกิ่ง จัดขึ้น 2 ปีต่อเนื่อง ในปี พ.ศ. 2561 – พ.ศ. 2562

ในรัชสมัยจักรพรรดิหมิงเฉิงจู หรือจักรพรรดิหย่งเล่อ แห่งราชวงศ์หมิง ทรงมีพระราชโองการให้หัวหน้าชนที่เจิ้งเหอ เป็นอัครราชทูต ผู้บัญชาการกองเรือมหาสมบัติ ออกสมุทรยาตราไปยังซีหยาง ซึ่งหมายถึงดินแดนในแถบทะเลจีนใต้จนถึงมหาสมุทรอินเดียซึ่งอยู่ทางตะวันตกของจีน โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อประกาศแสนยานุภาพของราชสำนักต้าหมิงในฐานะ “มัชฌิมรัฐ” ซึ่งเป็นศูนย์กลางของโลกให้นานาประเทศรับรู้ และเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับแสวงหาผลกำไรทางการค้ากับต่างประเทศด้วย

เจิ้งเหอและกองเรือมหาสมบัติออกสมุทรยาตราเจ็ดครั้ง เดินทางไปยังภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จนถึงชายฝั่งตะวันออกของทวีปแอฟริการวมมากกว่า 30 อาณาจักร หนึ่งในอาณาจักรที่กองเรือมหาสมบัติเดินทางไปถึงคือ เซียนหลัว คือ สยามหรือกรุงศรีอยุธยา เมื่อตรวจหลักฐานประวัติศาสตร์หลายชิ้น พบว่ากองเรือมหาสมบัติได้เดินทางมายังสยามในสมุทรยาตราครั้งที่ 2, 3, 6 และที่ 7⁹ ซึ่งการเดินทางทะเลดังกล่าวได้ผ่านสงขลาด้วย

ภาพที่ 3.10 แผนที่แสดงเส้นทางเดินทางของเจิ้งเหอ ในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ในย่านเก่าไห่เฉิง

ที่มา : ผู้วิจัย

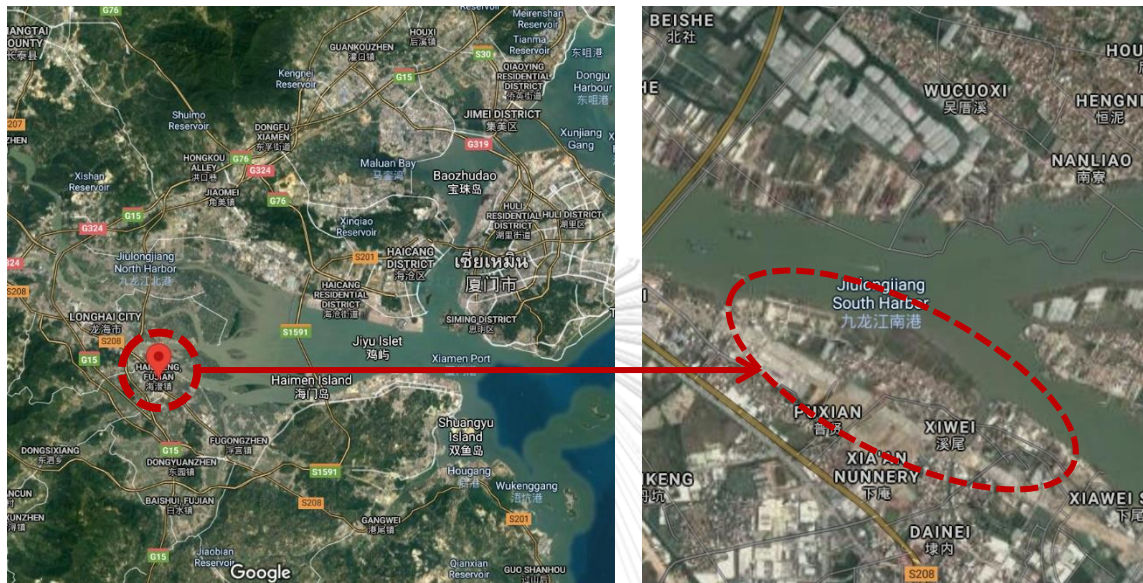

ภาพที่ 3.11 พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในย่านเก่าไห่เฉิง และ Prof. Xu ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์บรรยายเส้นทางการเดินเรือในสมัยอยุธยาที่แวะผ่านสงขลา

ที่มา : ผู้วิจัย

⁹ อ้างอิงจาก Facebook วิพากษ์ประวัติศาสตร์ @WipakHistory

ผู้วิจัยได้เดินทางไปสำรวจเมืองเซี่ยะเหมินพบว่า มีย่านชุมชนเก่ายังคงเหลืออยู่พอสมควร จึงได้สำรวจย่านเก่าแห่งหนึ่ง พบว่ามีพิพิธภัณฑ์ในย่านเก่าให้เจียงแห่งนี้ที่แสดงถึงการเดินทางของ เจียงเหอที่ผ่านมายังสงขลา ซึ่งย่านเก่าให้เจียงนี้มีรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และรูปแบบสถาปัตยกรรม รวมถึงวัสดุก่อสร้างคล้ายกับเมืองเก่าสงขลาด้วย

ภาพที่ 3.12 ภาพแผนที่แสดงย่านเก่าให้เจียง ในเมืองเซี่ยะเหมิน
ที่มา : Google earth

ภาพที่ 3.13 ภาพบรรยากาศในย่านเก่าให้เจียง
ที่มา : ผู้วิจัย

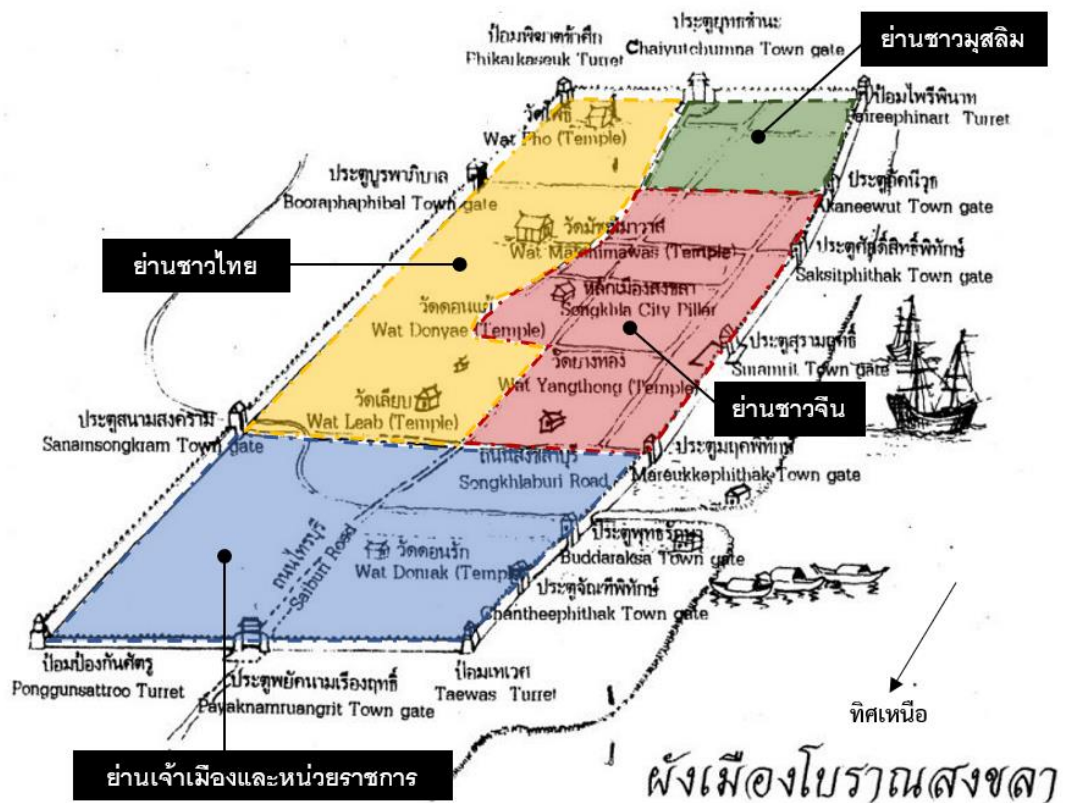
ภาพที่ 3.14 ภาพผังในย่านเก่าให้เชิง เปรียบเทียบกับย่านเก่าสงขลา

ที่มา : Google earth

กล่าวคือการตั้งถิ่นฐานหันหน้าสู่ทะเล การวางผังจะมีศาลหลักเมืองศูนย์กลาง และศาลเจ้าศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ กระจายตัวอยู่ในการตั้งเมือง เช่น ศาลเจ้าปูนเกล้า ซึ่งเป็นศาลประจำเมืองที่มีความเชื่อว่าจะออกและหลังจากการเดินทางไปทางทะเล ซึ่งศาลเจ้านี้จะอยู่ระหว่างเส้นทางเดินหลัก ที่เชื่อมต่อกับศาลหลักเมือง ไปยังประตูเมืองที่ใช้สำหรับเป็นทางไปท่าเรือเพื่อออกเดินทางสู่ทะเล เป็นต้น ดังนั้นจึงถือได้ว่าการวางผังในย่านเมืองเก่าสงขลา เป็นหลักฐานของทุนทางวัฒนธรรมด้านกายภาพ เพราะเป็นการแสดงถึงความเชื่อมโยงของผู้คนและชนชาติทางประวัติศาสตร์ และการอพยพย้ายถิ่นฐานของชาวจีนฮกเกี้ยนที่มาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยที่เมืองสงขลา

อย่างไรก็ตาม นอกจากการวางผังเมืองเชิงกายภาพที่ได้รับอิทธิพลมาจากจีนตอนใต้แล้ว การกำหนดพื้นที่อยู่อาศัยของผู้คนภายในเขตเมืองเก่าสงขลา ก็มีความน่าสนใจเช่นกัน ในอดีตนั้น

ทางด้านเหนือในเขตกำแพงเมืองจะเป็นที่ตั้งของย่านเจ้าเมืองและหน่วยงานราชการ ทางทิศตะวันออกเป็นย่านที่อยู่อาศัยของชาวไทยพุทธ ทางทิศตะวันตกเป็นย่านที่อยู่อาศัยของชาวจีน ส่วนทางทิศใต้เป็นย่านที่อยู่อาศัยชาวมุสลิม ดังนั้นการอยู่อาศัยของกลุ่มคนที่หลากหลายร่วมกันในเขตเมืองจึงเป็นเหตุให้เกิดการพึ่งพา และแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน นำไปสู่การที่สงขลาเป็นเมืองพหุวัฒนธรรมมาจนถึงปัจจุบัน

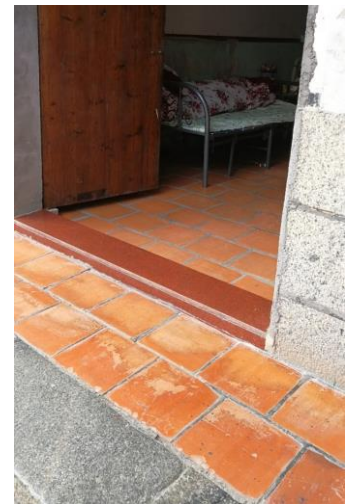

ภาพที่ 3.15 ภาพผังพื้นที่การอยู่อาศัยของกลุ่มคนในเมืองสงขลา

ที่มา: ภาพจาก <https://www.hatyaifocus.com/บทความ/630-เรื่องราวขนาดใหญ่-ประวัติศาสตร์...กำแพงเมืองสงขลา/>
ปรับปรุงโดยผู้วิจัย

ในส่วนสถาปัตยกรรมนั้น มีผู้ที่ศึกษาถึงสถาปัตยกรรมในเมืองสงขลาที่แสดงถึงรูปแบบต่างยุคสมัยอยู่พอสมควร แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงสถาปัตยกรรมตามยุคสมัยนั้น จะขอแสดงถึงแหล่งที่มาของสถาปัตยกรรมอิทธิพลจีน ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมหลักในเมืองเก่าสงขลา ตามที่กล่าวไว้ในตอนต้น สงขลาได้รับอิทธิพลสถาปัตยกรรมจีนตอนใต้ที่มีลวดลายและมีความโค้งอ่อนปรากฏอยู่ในรายละเอียดอาคารและรูปทรงหลังคา จากการสำรวจหมู่บ้านเก่าที่ย่านไห้เจียง เมือง

เซี่ยะเหมิน สาธารณรัฐประชาชนจีน พบว่า นอกจากรูปแบบสถาปัตยกรรมจะมีความเหมือนกันแล้ว ยังมีเทคนิคการก่อสร้างและวัสดุแบบเดียวกันด้วย ที่ก่อสร้างฐานอาคารด้วยหินและก่อผนังด้วยอิฐ ผนังปูด้วยกระเบื้องดินเผา และหลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา เป็นต้น ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า นอกจากจะมีการนำภูมิปัญญาในการวางผังเมืองมาประยุกต์ใช้กับสงขลาแล้ว ยังสันนิษฐานว่าเกิดการนำวัสดุจากมณฑลฝูเจี้ยนมาก่อสร้างอีกด้วย

ภาพที่ 3.16 ภาพวัสดุและภูมิปัญญาในการก่อสร้างอาคารเก่าในย่านไห่เฉิง เมืองเซี่ยะเหมิน

ที่มา : ผู้วิจัย

รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบจีนตอนใต้ ได้ถูกนำมาใช้อย่างต่อเนื่อง ทั้งกับบ้านเจ้าเมืองสงขลา (ซึ่งปัจจุบันคือพิพิธภัณฑสถานเมืองสงขลา) ศาลหลักเมืองและได้เริ่มมีการนำมาผสมผสานกับอิทธิพลทางรูปแบบสถาปัตยกรรมอื่น ๆ เช่น รูปแบบตะวันตก ไทย และแขกเปอร์เซีย เป็นต้น ทั้งกับอาคารบ้านเรือน รวมไปถึงศาสนาสถานต่าง ๆ ด้วย เช่น วัดดอนแร่ อาคารมัสยิด (มัสยิดในชุมชนมุสลิมบ้านบน) และอาคารหอพักในย่านถนนหนองจิก (ภาพที่ 3.8) เป็นต้น จึงเห็นได้ว่าความเป็นพหุวัฒนธรรมได้ปรากฏผ่านในงานสถาปัตยกรรมด้วย

ภาพที่ 3.17 พิพิธภัณฑสถานเมืองสงขลา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 3.18 โบสถ์วัดดอนแร่

ภาพที่ 3.19 ศาลเจ้าหลักเมืองสงขลา

ภาพที่ 3.20 มัสยิดอุสาสนอิสลาม (มัสยิดบ้านบน) และศาลาการเปรียญวัดมัชฌิมาวาส

ที่มา: วุฒิชัย เพ็ชรสุวรรณ

ดังนั้นสถาปัตยกรรมจึงเป็นทุนทางวัฒนธรรมสำคัญของเมืองเก่าสงขลา แม้ช่วงเกือบยี่สิบปีก่อนคนในเมืองจะไม่สนใจและขายในราคาถูก เพราะการบูรณะใช้งบประมาณสูงกว่าการรื้อทิ้งสร้างใหม่ ผนวกกับในช่วงเวลานั้น อยู่ในช่วงคนสงขลาย้ายออกไปอยู่อาศัยต่างแดน แต่ปัจจุบันผู้อยู่อาศัยดั้งเดิมรวมถึงคนภายนอกเห็นถึงคุณค่าและมูลค่าของอาคารเก่าเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม สำหรับคนดั้งเดิมแล้ว การได้ดูแลรักษาอาคารเก่าถือเป็นความภาคภูมิใจที่รักษาตัวตนของตนเอง จึงเริ่มมีการบูรณะดูแลรักษาอาคารมากขึ้น และอาคารเก่าก็มีมูลค่าสูงขึ้นในการซื้อ-ขายด้วย (ดูตารางการบูรณะอาคารเก่าในภาคผนวก ง.)

นอกจากนี้สถาปัตยกรรมเก่าในเมืองเก่าสงขลาเป็นที่ชื่นชอบของผู้มาเยือน จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของกลุ่มตัวอย่างผู้เดินทางมาบริเวณย่านเมืองเก่าสงขลาบริเวณถนนนครนอก ถนนนครใน และถนนนางงาม จำนวน 96 คนพบว่า 16 กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 57 มาเพื่อรับประทานอาหาร กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 25 มาเพื่อทำกิจกรรมทางศาสนา และกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 14 มาเพื่อชมทัศนียภาพ และถ่ายรูป จากการสำรวจนี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของวัฒนธรรมอาหารการกินในการทำหน้าที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี รวมถึงกิจกรรมที่ผู้เดินทางมาในเมืองเก่าสงขลาจะมาเพื่อบริโภคทุนทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ด้วย เช่น สถาปัตยกรรมอาคารและศาสนสถาน เป็นต้น¹⁰

¹⁰ สํารวจโดยธัญลักษณ์ ไชยานุพัทธกุล (2558) อ้างถึงใน สีนาด, 2558: 17

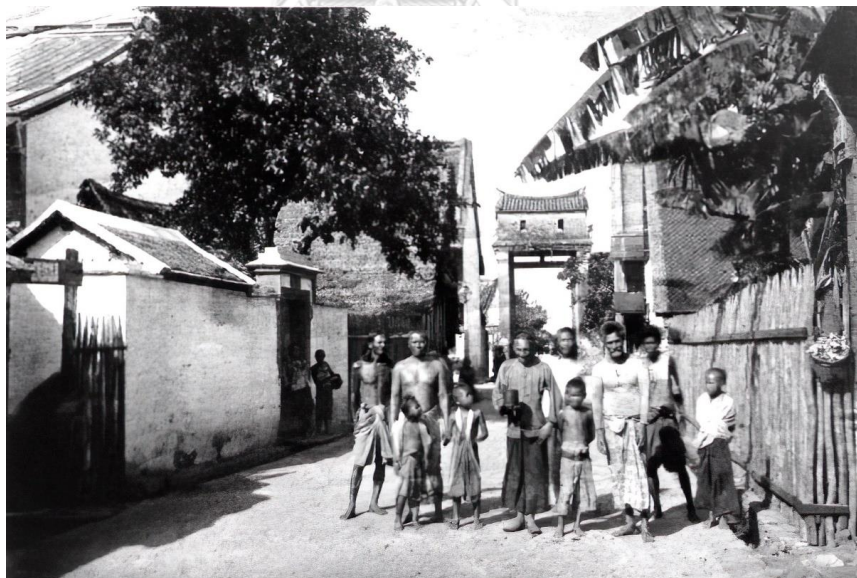

ภาพที่ 3.21 การสำรวจรูปแบบสถาปัตยกรรมในเมืองเก่าสงขลา

ที่มา: ดร.จเร สุวรรณชาติ

2) วิถีชีวิต¹¹

ในอดีตช่วง พ.ศ. 2420 เขตเมืองสงขลาทั้งหมดมีประชากรประมาณ 50,000 คน โดยเป็นชาวไทยพุทธราว 40,000 คน ชาวมุสลิม 10,000 คน และชาวจีนประมาณ 2,000 คน แต่ถ้าเจาะจงเฉพาะในตัวเมืองสงขลาบ่อยาง จะมีประชากรจีนมากที่สุด รองลงมาเป็นคนไทยและมีชาวมุสลิมเป็นส่วนน้อย โดยมีอาชีพ การแต่งกายและลักษณะบ้านเรือนที่แตกต่างกัน **ชาวจีน** หมายถึงอพยพมาจากฝั่งแหลมสน โดยจะเป็นชาวจีนที่อพยพมาจากเมืองจีน มีอาชีพค้าขายเป็นหลัก ไว้หางเปีย แต่งกายนุ่งผ้าแบบจีน กางเกงขาก๊วย อาศัยบ้านห้องแถวในบริเวณพื้นที่ทิศตะวันตกของเมือง (ริมทะเลสาบ) เพื่อสะดวกในการค้าขาย และอยู่รายรอบบริเวณศาลเจ้าต่าง ๆ ได้แก่ ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ศาลเจ้าพ่อกวนอู ศาลเจ้าตั้งเซ่งอ่อง ศาลเจ้าปูนเต้ากง ศาลเจ้าไต้ฮงเทียน **ชาวไทยพุทธ** จะมีอาชีพ ทำนา ทำสวน ทำไร่ เป็นหลัก และทำประมง ค้าขายบ้างเล็กน้อย แต่งกายนุ่งผ้า อาศัยในบ้านเรือนไทย ใต้ถุนสูง มักอยู่ในพื้นที่ทิศตะวันออกของเมืองโดยมีชุมชนอยู่ราย รอบวัดต่าง ๆ ได้แก่ วัดดอนรัก วัดยางทอง วัดเลียบ วัดดอนแย้ วัดมณีมาวาส วัดโพธิ์ปฐมมาวาส ส่วน **ชาวมุสลิม** ทำอาชีพประมงเป็นหลัก แต่งกายนุ่งโจงกระเบน มีการค้าขายบ้างเล็กน้อย อาศัยบ้านเรือนไทยใต้ถุนสูง อยู่ในพื้นที่ทิศใต้ของเมืองโดยชุมชนจะอยู่รายรอบมัสยิดอุสาสนอิสลาม (มัสยิดบ้านบน)

ภาพที่ 3.22 ภาพวิถีชีวิตชาวจีนในเมืองบ่อยาง

ที่มา: <https://www.facebook.com/2350511648508093/posts/2891604524398800/>

¹¹ รวบรวมจาก สีนาด (2558) หน้า51-52 และจากการสัมภาษณ์ ภูฒิชัย เพชรสุวรรณ (2561)

ชาวสงขลาไม่ได้รู้สึกถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรมและความเชื่อจะเป็นสิ่งกีดขวาง ความสัมพันธ์ระหว่างกันของผู้คน ไม่ว่าจะคนไทยพุทธ ชาวจีน หรือมุสลิมก็สามารถอยู่ ร่วมกันได้อย่างมีความสุข สะท้อนภาพเมืองพหุวัฒนธรรมที่เห็นได้จาก “อาหาร” เช่น ต้มช้ำ ขนม จีบ ซาลาเปา ในย่านมุสลิมที่ใช้เนื้อไก่แทนเนื้อหมู โรตีสายดำในย่านมุสลิม เจ้าของร้านเป็นคนจีน ต้มใสได้ เป็นการผสมผสานกันระหว่าง ต้ม (ข้าวเหนียวต้ม) ที่เป็นขนมที่ใช้ประกอบพิธีกรรมใน ศาสนาพุทธและเป็นอาหารที่ใช้ในวันฮารีรายอของศาสนาอิสลาม (มุสลิมเรียกต้มว่า ตูปี๊ะ) ผนวก กับ ป๊ะจ่าง ของชาวจีนที่เป็นข้าวเหนียวที่สอดไส้ทรงเครื่อง จึงกลายเป็นต้มใสได้ซึ่งเป็นอาหาร ท้องถิ่นของชาวสงขลา นอกจากนี้ในด้าน “ความเชื่อ” ได้ถูกสะท้อนผ่านงานสมโภชทอดหัวเขาแดง เป็นประจำทุกปี ในงานนี้จะมีทั้งเทพเจ้าที่ทั้ง ชาวจีน ไทยพุทธ และมุสลิมนับถือมารวมกัน เพียงแต่แยกสำรับอาหารที่ทำพิธีของทอดหัวเขาแดงเป็นแบบศาสนาอิสลามเท่านั้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าตั้งแต่ อดีตถึงปัจจุบัน ชาวสงขลาถึงแม้จะมีความต่างทางด้านวัฒนธรรมหรือศาสนาก็สามารถอยู่ร่วมกัน ได้และมีความสัมพันธ์อันดีช่วยเหลือเกื้อกูลกันเสมอมา

ภาพที่ 3.23 อาหารที่แสดงความเป็นพหุวัฒนธรรมของเมืองสงขลา

3) ธรรมชาติ

ลักษณะทางธรรมชาติและภูมิประเทศของสงขลานั้น เป็นทุนที่สำคัญมีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน หากแต่ในอดีตนั้นลักษณะทางธรรมชาติและภูมิประเทศจะถูกพิจารณาและใช้ประโยชน์ในด้านการรบและการค้า แต่ปัจจุบันเป็นทุนที่ส่งผลทางการท่องเที่ยวและการค้า เนื่องจากการที่สงขลามีที่ตั้งที่ถูกระบุว่า “เมือง 2 เล 3 น้ำ” คือมีทั้งทะเลอ่าวไทยและทะเลสาบสงขลา และมีทั้งน้ำจืด น้ำเค็ม น้ำกร่อย ทำให้พื้นที่บริเวณนั้นนอกจากจะมีทิวทัศน์ที่สวยงามแล้ว ยังมีความอุดมสมบูรณ์มากด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 3.24 ภูมิประเทศเมืองสงขลา

ที่มา: สมบูรณ์ พรพิเนตพงศ์

นอกจากนี้ยังมีหาดสมิหลาและหาดขลาทัศน์ที่มีความสวยงามของหาดทราย เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของเมืองสงขลา ประชาชนมาใช้ประโยชน์โดยการพักผ่อนหย่อนใจ รวมถึงการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของเมืองอย่างสม่ำเสมอ ยิ่งไปกว่านั้น อ่าวไทยและทะเลสาบสงขลายังเป็น

แหล่งจับสัตว์น้ำของชาวประมง เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญแห่งหนึ่งสำหรับเมืองสงขลาอีกด้วย ใน ส่วนของเมืองสงขลาฝั่งด้านตะวันตก โดยส่วนใหญ่ถูกใช้เป็นท่าเทียบเรือประมงขนาดเล็ก อย่างไรก็ตาม ทางด้านตะวันออกของเมืองสงขลาที่มีลักษณะเป็นชายหาดยาวที่สวยงามนั้น ที่ผ่านมามี การสร้างสิ่งก่อสร้างไปรบกวนธรรมชาติก่อให้เกิดการทำลายชายหาด ตัวอย่างที่ชัดเจน คือ บริเวณหาดชลาทัศน์ตั้งแต่บริเวณเก้าเส้งขึ้นไปทางทิศเหนือ ซึ่งมีการรบกวนชายหาดโดยการสร้าง สิ่งปลูกสร้างขนาดใหญ่รुक้าลงไป เช่น บ่อสูบน้ำเสียของเทศบาลเมืองสงขลา รวมถึงสร้างเขื่อน กันคลื่น ซึ่งเมื่อสร้างไปแล้วสิ่งที่ตามมาส่งผลกระทบต่อเป็นลูกโซ่ จนปัจจุบันแนวหาดบางส่วนเต็มไปด้วย กำแพงหิน กระสอบทราย และสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ สารพัดรูปแบบทำลายความสวยงามของ หาดทรายและเสียงบประมาณไปเป็นจำนวนมาก โดยที่ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ เพราะในทาง วิชาการแล้วการรักษาหาดทรายที่ดีที่สุด คือ การไม่สร้างสิ่งก่อสร้างรบกวนลงไปบริเวณชายหาด¹²

ภาพที่ 3.25 ปัญหาของชายฝั่งชลาทัศน์

ที่มา: กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง <https://www.dmcg.go.th/detailAll/47236/nws/22>

ทางด้านตะวันตกของเมืองสงขลาจะติดกับทะเลสาบ ซึ่งตัวทะเลสาบมีความเชื่อมโยงกับ การพัฒนาเมืองสงขลาในเชิงของแหล่งอาหาร การสัญจรทางน้ำ และการพักผ่อนหย่อนใจ ดังนั้น ทรัพยากรสัตว์น้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ในทะเลสาบสงขลา รวมทั้งพื้นที่ด้านนอกทะเลสาบสงขลา ที่เป็นส่วนติดกับชายฝั่ง หากมีความอุดมสมบูรณ์จะเป็นการหล่อเลี้ยงประชาชนในพื้นที่ในเมือง สงขลาได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม ปริมาณสัตว์น้ำในทะเลสาบสงขลา มีแนวโน้มลดลง ในขณะที่ เครื่องมือประมงในทะเลสาบมีเป็นจำนวนมากเกินไป (Kunlayanee, 2007)

¹² ดูเอกสารวิชาการ งานวิจัย ภาพถ่าย รวมถึงความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับการรักษาชายหาดได้ที่เว็บไซต์ของ Beach Watch Network (<http://www.bwn.psu.ac.th/>)

ภาพที่ 3.26 ชายหาดชลทัศน์ ทะเลสาบสงขลา

ที่มา: <https://pantip.com/topic/30229539>

จะเห็นได้ว่าทุนทางธรรมชาติ ซึ่งถือเป็นทรัพยากรสำคัญของเมืองเก่าสงขลาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันกำลังถูกลดทอนคุณภาพลงด้วยผลกระทบจากธรรมชาติและฝีมือมนุษย์ ดังนั้นการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา จะต้องให้ความสำคัญและคำนึงถึงมิติทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะทุนทางธรรมชาติเป็นพื้นฐานเชื่อมโยงกับทุนทางวัฒนธรรมและส่งผลกระทบต่อกิจกรรมทางธุรกิจของเมืองเก่าสงขลาด้วย

3.3 ทุนทางสังคมของเมืองเก่าสงขลา

จากการทบทวนวรรณกรรมในบทที่ 2 ทำให้เข้าใจว่าทุนทางสังคม คือความสัมพันธ์ของผู้คน ผู้วิจัยจึงได้สำรวจพื้นที่ พร้อมกับศึกษาข้อมูลจากเอกสารพบว่า ทุนทางสังคมของเมืองเก่าสงขลาทั้ง 3 ระดับ มีเนื้อหา ดังนี้

1) ทุนทางสังคมระดับบุคคล (Micro)

จากการสำรวจในพื้นที่ การค้นหภาพเก่า และศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง พบว่าทุนทางสังคมในระดับประชาชนหรือบุคคลนั้น ค่อนข้างมีความแตกต่างจากทุนทางสังคมระดับรัฐ คือไม่พบหลักฐานความขัดแย้งในระหว่าง 3 ชชาติพันธุ์ที่เป็นคนในถิ่นฐาน คนแขกมุสลิมในยุคหัวเขาแดง คนจีนในยุคแหลมสนและบ่อยาง และคนไทยพุทธที่เป็นชนพื้นถิ่นดั้งเดิม หากกลับพบแต่หลักฐานที่แสดงถึงความสัมพันธ์ที่เกิดจากการพึ่งพาอาศัยกันทั้งในเรื่องอาชีพ การค้า ธุรกิจ และรวมถึงการสร้างครอบครัวด้วย กล่าวคือเกิดการแต่งงานข้ามชาติพันธุ์และศาสนา ซึ่งสังเกตจากภาพที่ 3.27-3.28 ได้ว่า การแต่งงานก็ยังคงมีการจัดงานในรูปแบบแบบผสมผสานกัน คนมุสลิมในสมัยแรก

ส่วนหนึ่งก็คือคนไทยและคนจีนที่เปลี่ยนไปนับถือมุสลิมหรือเปลี่ยนศาสนาเพราะการแต่งงาน จึงทำให้การแต่งกายของคนมุสลิมในยุคนั้นมีทั้งแบบตามประเพณีมุสลิมและแบบผสมผสานคนไทยพื้นถิ่น

ภาพที่ 3.27 งานแต่งงานและการแต่งกายของชาวมุสลิมในเมืองสงขลา
ที่มา: ดนัย ไต่ะเจ

ภาพที่ 3.28 การแต่งกายในงานบุญของชาวมุสลิมเมืองสงขลา
ที่มา: ดนัย ไต่ะเจ

นอกจากนี้งานประเพณีที่แสดงให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันและความเป็นพหุวัฒนธรรมอย่างเด่นชัดคือ งานสมโภชปูทวดหัวเขาแดง ซึ่งนอกจากมีการไหว้เจ้าของชาวไทยจีนแล้ว ยังมีการไหว้ “ทวดหุม” หรือสุลต่านสุลัยมัน ซึ่งแม้ว่าทวดหุมจะเป็นมุสลิม แต่ในภายหลังก็มีลูกหลานและผู้ศรัทธาไปกราบไหว้ทั้งที่งานสมโภชและหลุมศพที่ตั้งอยู่ในชุมชนมุสลิมหัวเขาแดง โดยไม่ได้มีการขัดแย้งเรื่องการทำพิธีกราบไหว้แต่อย่างใด (สินาค, 2558: 16)

ภาพที่ 3.29 งานสมโภชปูทวดหัวเขาแดง และเต็นท์ที่ไหว้ทวดหุมในงานสมโภชทวดหัวเขาแดง

ภาพที่ 3.30 ภายในเต็นท์ไหว้ทวดหุม

ภาพที่ 3.31 ชาวไทยพุทธที่หลุมศพทวดหุม

ที่มา: วุฒิชัย เพชรสุวรรณ

ซึ่งคนในเมืองสงขลาแม้จะต่างความเชื่อแต่ก็สามารถร่วมกิจกรรมกันได้ตามอัธยาศัยและความศรัทธา โดยที่พี่น้องชาวมุสลิมอาจจะมีข้อจำกัดอยู่บ้างในเรื่องพื้นที่ทางศาสนา กล่าวคือหากจัดงานในพื้นที่ศาสนสถานที่ไม่ใช่ของมุสลิม ชาวมุสลิมก็ไม่สามารถเข้าไปร่วมงานได้ แต่หากจัดในพื้นที่กลางที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา ชาวมุสลิมในเมืองเก่าสงขลาก็สามารถเข้าร่วมงานประเพณีหรืองานกิจกรรมได้

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ทางสังคมในระดับผู้คนนี้เป็นความสัมพันธ์เชิงลึก ที่เกิดขึ้นมาอย่างยาวนาน นอกจากการอยู่ร่วมกันและการเปิดรับทางความเชื่อแล้ว ยังเกิดจากความช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วย เช่น การกินงาน กินวาน คือ การขอความช่วยเหลือ ช่วยการหรือช่วยงานของชาวไทยพุทธและชาวจีนคล้ายกับการลงแขกในประเพณีภาคกลาง ส่วนการกินแขกหรืองานกินน้ำชา ก็คือ การจัดงานเพื่อขอรับการช่วยเหลือในด้านการเงินของชาวมุสลิม เป็นต้น ซึ่งงานในลักษณะนี้คนทุกคนสามารถเข้าร่วมงานได้ตามคำเชิญของเจ้าของงาน ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ ไม่แยกศาสนาความเชื่อเช่นกัน

อีกหลักฐานหนึ่งที่แสดงความสัมพันธ์ของคน ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันผ่านทุนทางสังคมที่ปรากฏออกมาอย่างเป็นรูปธรรมเชิงพื้นที่ ก็คือ “จารึกสำโรง” เป็นจารึก 3 หลัก ทำด้วยหินแกรนิตขนาดกว้างประมาณ 75 เซนติเมตร สูง 150 เซนติเมตร หน้า 15 เซนติเมตร จารึกทั้งสามหลักประกอบด้วย คือ ภาษาไทย 1 หลัก ภาษาจีน 1 หลัก และภาษามลายูจารึกด้วยอักษรยาวี 1 หลัก ปัจจุบันตั้งอยู่ในเขต 110 โรงพยาบาลประสาทสงขลา อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2388 ตรงกับสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีสาเหตุการสร้างเนื่องมาจากพระสุนทรานุรักษ์ (บุญสังข์) ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา คิดจะบำเพ็ญกุศลสร้างสาธารณประโยชน์ คือ สร้างถนน บ่อน้ำ สะพาน ข้ามคลองสำโรง ศาลาและศาลาเทพารักษ์จึงหาหรือพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) เจ้าเมืองสงขลา ณ ขณะนั้น เมื่อได้รับความเห็นชอบแล้วได้ชักชวนข้าราชการและชาวเมืองสงขลาทั้งชาวไทยพุทธ ชาวจีน และชาวไทยมุสลิมร่วมกันบริจาคทรัพย์ได้ทั้งสิ้น 2,312 เหรียญ 3 ตำลึง และได้ให้ดำเนินการสาธารณูปโภคต่าง ๆ ตามที่ได้ตั้งใจไว้จนเสร็จเรียบร้อย มีการฉลองเป็นการใหญ่ และได้จารึกไว้เป็นอนุสรณ์ ซึ่งจารึกทั้ง 3 หลัก มีเนื้อหาพ้องกัน คือ เป็นการเล่าถึงเหตุผลในการสร้างสาธารณประโยชน์ สภาพการก่อสร้าง ลักษณะของสาธารณประโยชน์ ราชานามของผู้บริจาคทรัพย์ช่วยเหลือในการสร้าง แจกยอดเงินรายจ่ายและสุดท้ายได้อธิษฐานให้บ้านเมืองร่มเย็น ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล จารึกที่เป็นภาษาไทยตอนต้นเป็นคำร้อยแก้ว ต่อมาเป็นร้อยกลจากนั้นเป็นโคลงสี่สุภาพ (วุฒิชัย, 2561) วุฒิชัย เพ็ชรสุวรรณ กล่าวว่ จารึกดังกล่าวเป็นวัตถุประจักษ์พยานอันสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าประชากรเมืองสงขลา แม้มีความแตกต่างหลากหลายทั้งทางเชื้อชาติและศาสนา แต่ได้ร่วมมือร่วมใจในการดำเนินกิจการเพื่อส่วนรวมมาตั้งแต่แรกตั้งเมืองสงขลา และอยู่อาศัยรวมกันมาอย่างสงบสุขดังในปัจจุบัน จนเป็นที่มาของวาทกรรมเมืองสงขลาที่ว่า “สามหลักผสมเกลียว เป็นหนึ่งเดียวในบ่อปาง”

ภาพที่ 3.32 จารึกสำโรง

ที่มา: นักวิจัย

จึงกล่าวได้ว่าทุนทางสังคมนี้นำไปสู่การเกิดทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น งานประเพณี งานบุญต่าง ๆ แล้วยังส่งผลให้เกิดทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ หรือ ทุนกายภาพด้วย เช่น จารึกสำโรง ดังที่กล่าวมาแล้ว พื้นที่ที่กลางในการจัดงานประเพณี และอาคารที่เกิดการผสมผสานของรูปแบบทางสถาปัตยกรรม คือ อาคารหอพักในย่านถนนหนองจิก ที่ผสมผสานระหว่างรูปแบบสถาปัตยกรรมยุโรป จีนและมุสลิม (ภาพที่ 3.8) เป็นต้น ซึ่งทุนทางสังคมในระดับบุคคลที่มีความสัมพันธ์อันดี และส่งผลในเชิงพื้นที่และกายภาพนี้ยังคงปรากฏถึงในปัจจุบันด้วย เช่น “สวนแบ่งบ้าน” ที่จัดขึ้นใน พ.ศ. 2562 เกิดจากการดำเนินงานร่วมกันทั้งในลักษณะตัวบุคคลที่เป็นผู้ประกอบการในพื้นที่จำนวน 4 คน และภาคประชาสังคมคือ สงขลาฟอรั่ม กับชุมชนมัสยิดบ้านบน ที่ใช้ร่วมกันพัฒนาบริเวณพื้นที่ว่างหน้ามัสยิดให้เป็นพื้นที่สาธารณะในการร่วมทำกิจกรรมเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชนในภาวะวิกฤติ และได้ขยายเป็น “สวนแบ่งบ้านชุมชนมัสยิดบ้านบน” ที่กลายเป็นแหล่งรวมผู้คนทั้งเด็กเล็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ ทุกศาสนาทั้งพุทธ คริสต์ อิสลาม และผู้คนในชุมชนเข้ามาร่วมกันรดน้ำพรวนดิน จัดกิจกรรมแบ่งปันสุขอย่างสร้างสรรค์ในหลายรูปแบบที่สวนแบ่งบ้านแห่งนี้

ภาพที่ 3.33 กิจกรรมเสวนาในสวนแบ่งปัน

ที่มา: Facebook: Pannipa Sotthi

นอกจากนี้ทุนทางสังคมในระดับบุคคลนี้ ยังส่งผลต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรม ประเภทสถาปัตยกรรมอยู่พอสมควร กล่าวคือ มีคนที่อนุรักษ์และบูรณะอาคารเก่าในเมืองสงขลา เป็นจำนวนพอสมควร เป็นการดำเนินการส่วนบุคคล โดยใช้งบประมาณส่วนตัวเพราะมีความภาคภูมิใจในความเป็นคนเมืองสงขลาและเห็นคุณค่าของอาคารเก่าในฐานะการเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้อาคารเก่าสามารถสร้างประโยชน์ให้กับคนสงขลาทั้งทางด้าน สังคม องค์กรความรู้ และทางเศรษฐกิจ ดังตัวอย่างในภาพด้านล่างนี้

อาคารตึกแถวเก่า โดย สมศักดิ์ ตันติเศรณี

Songkhla Station โดย ปาวิชาติ สอนสุภาพ

The Apothecary โดย ปกรณ์ รุจิระวิไล

บ้านไนนคร โดย ดนัย ไต้ะเจ

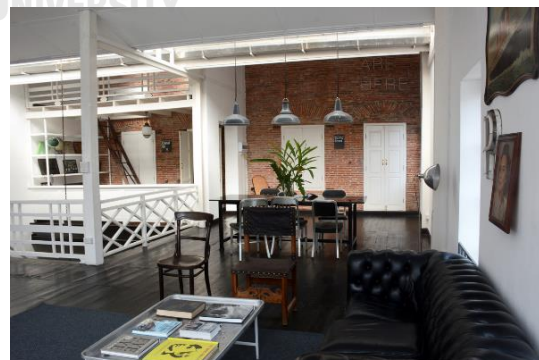
บ้านนครโน โดย กระฉ่าง จารุพฤษพันธ์

บ้านเขียนเจริญ โดย ครอบครัวยุเขียนเจริญ

บ้านเก่าห้อง โดย ผู้พักอาศัย

a.e.y space โดย ปกรณ์ รุจิระวิไล

ลินส์ โฮม บูทีก ไฮเต็ล โดย เซาวลิต ไชยวานิช

ไททัน โปรเจค โดย กอบลาภ ไทยทัน

Art Mill โดย ธีรพจน์ จรูญศรี

มิวเซียมยิบอินซอย โดย เกล้ามาศ ยิบอินซอย

ภาพที่ 3.34 ตัวอย่างอาคารเก่าในเมืองสงขลาที่ได้รับการบูรณะโดยเจ้าของภาคเอกชน

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าทุนทางสังคมในระดับบุคคลนี้ เป็นสิ่งที่สั่งสมมายาวนาน ส่งผลถึงปัจจุบัน เป็นทุนหรือเป็นตัวกลางที่จะเข้าถึงทุนอื่น ๆ ทั้งที่เป็นทุนทางวัฒนธรรม กายภาพ และเศรษฐกิจ รวมถึงการผลิตหรือความสามารถในการพัฒนาเมือง แม้ในปัจจุบันเมืองเก่าสงขลาประชากรดั้งเดิมจะลดลง และมีประชากรแฝงอยู่เป็นจำนวน 1 ใน 3¹³ แต่ก็ไม่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางสังคมเดิม ที่มีทุนทางสังคมในระดับบุคคลของเมืองเก่าสงขลา ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ

¹³ อ้างอิงจากข้อมูลโครงสร้างประชากรเทศบาลนครสงขลา จังหวัดสงขลา

https://reo16.mnre.go.th/reo16/files/com_download/2015-12/20151229_ghfsmvwm.pdf

ที่สุด ในทุนทางสังคม 3 ระดับ เพราะถือเป็นจุดเริ่มต้นในการก่อตัวขึ้นเป็น องค์กร กลุ่มก้อนต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นทุนทางสังคมในระดับต่อไป

2) ทุนทางสังคมระดับกลุ่มบุคคล หรือ กลุ่มประชาสังคม (Meso)

จากแนวคิดของ Claridge ที่แบ่งทุนทางสังคม ระดับกลุ่มบุคคลหรือกลุ่มประชาคมนั้น จะแยกออกเป็น 2 ประเภท คือ (1) แบบโครงสร้าง (structural) หรือแบบเป็นทางการ และ (2) แบบเชื้อใจ ขึ้นชอบ (cognitive) หรือแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งไม่ได้หมายความว่าแบบไหนมีประสิทธิภาพหรือยิ่งยไปกว่า หากแต่แบบโครงสร้าง คือ การรวมตัวของกลุ่มคนทางสังคมที่ได้รับการจดทะเบียนหรือมีการจัดตั้งอย่างเป็นทางการ ซึ่งมีความน่าเชื่อถือกว่ากลุ่มไม่เป็นทางการ จึงได้รับโอกาสในทางความช่วยเหลือจากภาครัฐและองค์กร ดังนั้นในส่วนนี้จะขอแนะนำเฉพาะกลุ่มประชาสังคมของสงขลาแบบที่เป็นโครงสร้างหรือแบบเป็นทางการที่ดำเนินงานเกี่ยวกับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าเท่านั้น ซึ่งจากการศึกษาและสำรวจพบว่า มี 2 กลุ่มคือ สงขลาฟอรั่ม และ ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

สงขลาฟอรั่ม

สงขลาฟอรั่มก่อตัวขึ้นจากการรวมตัวของอาสาสมัครทางสังคมหลากหลายอาชีพ มีแกนนำหลักในการบริหารจัดการองค์กร 6 ท่าน ได้แก่ คุณพรพรณีภา โสติพิพันธุ์ คุณสุมนา จรุงรุ่งโรจน์ คุณดวงแก้ว แก้วทองค์ คุณกรรทิมา เชาวตะ คุณนุรอามีนี สาและ และคุณมนตกานต์ เพชรฤทธิ์ ในระยะแรก (ช่วงปี พ.ศ. 2536 - พ.ศ. 2540) กลุ่มจะสนใจกิจกรรมด้านการพูดคุยทั้งในรูปแบบผ่านสื่อ ได้แก่ รายการสงขลาสนทนา หาดใหญ่สนทนา และวงเสวนาเพื่อยกระดับทางความคิดในประเด็นเมืองสงขลานั้นอยู่และยั่งยืน เวทีสิ่งแวดล้อม "โลกสดใสในบ้านเกิด" และกองทุนรักบ้านเกิด ใน พ.ศ. 2537 - พ.ศ. 2547 ได้มีการจัดเวทีสงขลาฟอรั่มเพื่อพลเมืองสงขลา ร่วมกับมูลนิธิฟรีดริชเนามัน ซึ่งความสนใจและการทำงานในระยะแรกนี้สงขลาฟอรั่มได้รวมถึงประเด็นทางวัฒนธรรมด้วย

ในระยะที่สอง (ปี พ.ศ. 2540 - 2550) ทางกลุ่มเน้นติดตามเรื่องการปฏิรูปสื่อ วิทยุชุมชน วิทยุเพื่อเด็ก และเยาวชน กิจกรรมสร้างสรรค์เด็กและเยาวชน และการรู้เท่าทันสื่อ กระบวนการสื่อมวลชน ศึกษาโครงการพัฒนาทักษะชีวิตเยาวชนภาคใต้ ร่วมกับสภาองค์กรเด็กและเยาวชน (สอद्य.) ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ใน พ.ศ. 2551 - มิถุนายน พ.ศ. 2555 ได้ทำงานเพื่อเด็กและเยาวชนก้าวพลาด ชื่อโครงการสะพานชีวิต ร่วมกับองค์การยูนิเซฟ ประเทศไทย และศูนย์ฝึกอบรมเด็กและเยาวชนเขต 9 สงขลา ใน พ.ศ. 2553 - 2555 ได้ก่อตั้งกลุ่ม SOS หาด

สงขลา ร่วมงานเครือข่ายเฝ้าระวังรักษาหาดทราย (Beach Watch Network: BWN) ร่วมงานโครงการวิจัยการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ: กรณีการใช้ประโยชน์หาดทรายและการอนุรักษ์ ในปี พ.ศ. 2554 สรุปบทเรียนโครงการนำร่องเพื่อจัดตั้งศูนย์บริการรับกรณีพิพาทของเด็กและเยาวชน (โดยกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์) ร่วมกับสถานพินิจและคุ้มครองเด็ก และเยาวชน จ.สงขลา และจากมิถุนายน พ.ศ. 2555 ถึงปัจจุบัน เน้นการทำงานเกี่ยวกับเยาวชนและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติชัดเจนมากขึ้น ได้ทำโครงการพลังพลเมืองเยาวชน (The Young Citizen by Songkhla Forum) โครงการศึกษาและตรวจสอบการเติมทรายชายหาดสมิหลา (โครงการความร่วมมือและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเยาวชนและประชาชนสงขลา) โดยเทศบาลนครสงขลา สงขลาฟอรั่ม และ ดร.สมปราวณา ฤทธิพิริ้ง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และการศึกษาและสำรวจป่าสนธรรมชาติ แหลมสนอ่อน โดยเครือข่ายพลเมืองเยาวชนสงขลา สงขลาฟอรั่มมีความน่าสนใจในจุดเน้นเรื่องการสร้างความเป็นพลเมืองให้กับเยาวชน ด้วยวิธีการในเชิงบวกผ่านการพูดคุยและจัดกิจกรรมเชิงสรรค์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมากต่อการพัฒนาเมืองสงขลาให้มีความน่าอยู่ในระยะยาว

ภาพที่ 3.35 ตัวอย่างการทำงานของสงขลาฟอรั่มโครงการ The World Beach Day แลเล แลหาด "กระบวนการเรียนรู้เพื่อกำหนดเจตจำนงแห่งตนบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ: กรณีหาดสมิหลา
ที่มา: <https://www.thaihealth.or.th/Content/37510-SparkU/ปลูกใจเมืองได้.html>

ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม

ภาคีคนรักเมืองสงขลา ซึ่งมีบทบาทอย่างแข็งขันในการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมืองเก่าสงขลา โดยกลุ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2553 ด้วยจุดมุ่งหมายที่จะเป็นศูนย์กลางที่คนรักเมืองสงขลา ได้มีส่วนร่วมในการนำเสนอความคิดเห็นประสบการณ์ ได้รับรู้และภาคภูมิใจในคุณค่าของเมืองที่อาศัยอยู่

ก่อให้เกิดความหวงแหนมรดกทางวัฒนธรรมร่วมกันผลักดันให้อนุรักษ์สิ่งทรงคุณค่าเหล่านี้ไว้ไม่ให้สูญหาย และร่วมมือกับทุกภาคส่วนที่จะสร้างสรรค์ให้เมืองสงขลาเป็นเมืองที่น่าอยู่ เป็นมรดกของชาติและมรดกโลก เพื่อคนสงขลาทุกคน ใน พ.ศ. 2556 ภาคิคนรักเมืองสงขลาได้จดทะเบียนเป็นสมาคมอนุรักษ์เมืองเก่าระดับสากล และใช้ชื่อภาษาอังกฤษว่า “Songkhla Heritage trust” มีสถานะเป็นองค์กรอย่างเป็นทางการ โครงสร้างขององค์กรประกอบด้วย สมาชิกตลอดชีพและสมาชิกสามัญ มีหน้าที่บริหารสมาคมให้ดำเนินงานเพื่อบรรลุมรดกประสงค้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด ส่วนสมาชิกสมทบและสมาชิกยุวชน จะมีหน้าที่สนับสนุนการดำเนินงานของภาคีอย่างเข้มแข็ง โดยองค์กรมีวัตถุประสงค์การทำงาน ดังนี้

1. เป็นศูนย์รวมความสามัคคี ความนึกคิดระหว่างสมาชิกด้วยกัน ทั้งภาครัฐและภาคประชาชน
2. รวบรวม ค้นคว้า และเผยแพร่ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา
3. สนับสนุนกิจกรรมทางสาธารณะเพื่อประโยชน์ชุมชนให้เป็นการเรียนรู้แก่คนรุ่นต่อไป
4. ไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง

ภาพที่ 3.36 ภาคิคนรักเมืองสงขลาสมาคม ร่วมกับ อบจ. สงขลา และสถาบันการศึกษา

ที่มา: https://www.paaktai.com/news_local/detail/285

หลักการของภาคิคนรักเมืองสงขลาสมาคม คือ จะต้องมีการบริจาคเงินเพื่อสร้างกองทุนสนับสนุนการปรับปรุงและฟื้นฟูบ้านและอาคารเก่าในเมือง แต่ ณ ขณะนี้ ภาคิคนรักเมืองสงขลา ยังได้รับงบประมาณจาก คุณรังสี รัตนปราการ แต่เพียงผู้เดียว อีกทั้งยังไม่มีเก็บเงินจาก

สมาชิกของสมาคม เนื่องจากต้องการให้ผู้คนเข้าร่วมจำนวนมากก่อน โดยคาดหวังว่าในอนาคตจะสามารถสร้างกองทุนอนุรักษ์จากการมีส่วนร่วมของคนในเมืองได้อย่างแท้จริง ซึ่งมีเป้าหมายการทำงานของภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม 2 ประการดังนี้

1. การนำสงขลาเข้าสู่เมืองมรดกโลก เป็นเป้าหมายระยะยาวของภาคีคนรักเมืองสงขลา เพื่อรักษาฟื้นฟูเมืองเก่า และเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว เนื่องจากการท่องเที่ยวเป็นภาคส่วนที่สร้างรายได้เข้าสู่ประเทศ อีกทั้งสงขลายังมีฐานนักท่องเที่ยวจากประเทศมาเลเซีย และสิงคโปร์เป็นทุนเดิม การวางเป้าหมายระยะยาวเช่นนี้ ถือเป็นหัวใจสำคัญในการทำงาน เป้าหมายที่เป็นรูปธรรมเช่นนี้จะทำให้ทั้ง ภาครัฐ และประชาชน เข้าใจและเห็นภาพปลายทาง ซึ่งจะช่วยกระตุ้นให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมได้

2. การกระตุ้นให้คนในเมืองตระหนักถึงคุณค่าเมืองสงขลา เป็นเป้าหมายระยะสั้นของภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม เนื่องจากการพัฒนาและฟื้นฟูเมืองนั้นจะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในเมือง ภาคีฯ จึงให้ความสำคัญกับการสร้างความไว้วางใจต่อกัน พร้อมทั้งกระตุ้นคนในเมืองให้เข้าใจและเห็นคุณค่าของ สถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมของเมือง

ภาพที่ 3.37 การเซ็นสัญญาความร่วมมือกับ 7 เมือง ใน 3 ประเทศ

ที่มา: <https://mgronline.com/south/detail/9580000060894>

ใน พ.ศ. 2557 ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมได้สร้างความร่วมมือระดับนานาชาติร่วมกับกลุ่มอนุรักษ์ฟื้นฟูเมืองเก่าประเทศต่าง ๆ โดยได้จัดการประชุมความร่วมมือทางวิชาการ (symposium) ภายใต้ชื่อ “IMT-GT 2015 Symposium on Livable Old Town Tourism” โดยมีการเซ็นสัญญาความร่วมมือกับ 7 เมือง ใน 3 ประเทศ ได้แก่ เมืองมะละกา เมืองปีนัง ประเทศ

มาเลเซีย และเมืองเมตา เมืองปาเลมบัง เมืองบุโรพุทโธ ประเทศอินโดนีเซีย และ เมืองสงขลา เมืองภูเก็ต ของประเทศไทย เพื่อให้ทั้ง 7 เมืองเหล่านี้กลายเป็นหนึ่งชุมชนแห่งการอนุรักษ์ (one community)¹⁴

จากการศึกษากลุ่มประชาสังคมทั้ง 2 ดังกล่าว พบว่าเป็นกลุ่มที่มีรากฐานมาจากความตั้งใจในการดูแลรักษาเมืองเก่าสงขลาในช่วงที่เมืองสงขลาชบเซาประมาณ 20 ปีก่อนช่วงที่จะเกิดกระแสอนุรักษ์ย่านเก่าในประเทศไทยไม่นานนัก โดยสงขลาฟอรั่มเกิดขึ้นและดำเนินการครอบคลุมหลายมิติ โดยมีกลุ่มคนหลากหลายเข้ามาร่วมทำงาน ซึ่งดำเนินงานได้อย่างคึกคักในยุคที่ นายพีระ ตันติเศรณี ดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรีนครสงขลา เนื่องจาก นายพีระ ตันติเศรณี ให้ความสำคัญทั้งในเรื่องมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรม แต่ต่อมาเมื่อ นายพีระ ตันติเศรณี ได้เสียชีวิตจากการถูกลอบสังหารในเขตเมืองเก่าสงขลา บริเวณอาคารทำการสงขลาฟอรั่ม (ในสมัยนั้น) ใน พ.ศ. 2555 อันสืบเนื่องมาจากความขัดแย้งทางการเมืองท้องถิ่น สงขลาฟอรั่มก็ยังคงดำเนินงานต่อแต่เน้นการดำเนินงานไปด้านการดูแลรักษาธรรมชาติและงานด้านเยาวชน ซึ่งนักวิชาการบางส่วนที่เคยทำงานร่วมกันในสงขลาฟอรั่ม ก็สร้างกลุ่มทำงานใหม่ทั้งที่เป็นกลุ่มตามอัธยาศัยไม่ได้จดทะเบียนและกลุ่มที่ขึ้นทะเบียนอย่างเป็นทางการ ซึ่งเป็นระยะเวลาเดียวกันกับที่ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมเริ่มดำเนินการ โดยเน้นการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมืองเก่าสงขลา และมีเป้าหมายชัดเจนคือการนำสงขลาสู่เมืองมรดกโลก หากวิเคราะห์แล้วจะพบว่า กลุ่มประชาสังคมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประเภทย่านเก่า ก็คือ ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม ซึ่งจุดเด่นของภาคีฯ คือความสามารถในการเชื่อมโยงการทำงานกับภาคการศึกษา และภาครัฐท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี เนื่องจากกลุ่มนี้มีความสัมพันธ์ระดับบุคคล กับคนระดับผู้ปกครองด้วย¹⁵ อย่างไรก็ตาม ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม มักจะได้รับคำวิจารณ์ว่าขาดการสื่อสารกับคนในชุมชน คนในเมืองเก่าไม่ได้รับรู้และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการทำงานของภาคีฯ เนื่องจากภาคีฯ ดำเนินงานด้วยตนเองไม่มีงบประมาณมากนัก และบุคลากรส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุจึงยังคงมีข้อจำกัดในส่วนนี้ แต่ก็คงปฏิเสธไม่ได้ว่าภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมก็ยังคงเป็นกลุ่มภาคประชาสังคมที่มีบทบาทหลักในการทำงานเชิงวิชาการด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูให้กับเมืองเก่าสงขลา

¹⁴ รวบรวมจาก <https://www.songkhla-ht.org/>

¹⁵ เช่นเดียวกับประวัติศาสตร์ในอดีตช่วงยุคการตั้งถิ่นฐานที่บ่ออย่าง ซึ่งคนจีนได้รับการแต่งตั้งให้ดูแลเมืองสงขลา กลุ่มคนจีนจะมีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับรัฐบาลกลางของไทยทั้งในด้านการค้าและการปกครอง ซึ่งแตกต่างกับชาวแขกในยุคการตั้งถิ่นฐานที่หัวเขาแดงที่ทำการค้าแต่เน้นการรบและการปกครองตนเอง

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มประชาสังคมที่ไม่เป็นทางการ คือ N.A.S. (Nakorn-nai Art Street) ที่เน้นการขับเคลื่อนเมืองด้วยศิลปะแต่ก็สามารถทำงานกับกลุ่มที่เป็นทางการได้ในลักษณะที่มีบทบาททำงานไม่ซ้อนทับกัน เนื่องจากมีความสัมพันธ์ในระดับบุคคลเชื่อมโยงกันอยู่ ซึ่งหากมองในแง่ดีก็คือเป็นการช่วยกันเติมเต็มในประเด็นที่ต้องการวิธีการพัฒนาที่หลากหลายได้

3) ทูทางสังคมระดับรัฐผู้ปกครอง (Macro)

ทูทางสังคมในระดับรัฐผู้ปกครองนี้ หมายความว่าทั้งรัฐบาลกลาง และภาครัฐท้องถิ่น ซึ่งภาครัฐท้องถิ่นนี้ รวมทั้ง องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา และเทศบาลนครสงขลา ซึ่งในบทบาทหน้าที่แล้วควรจะมีความสัมพันธ์กับทั้งระดับผู้คน และกลุ่มประชาสังคม เพราะต้องดูแลความเป็นอยู่ของผู้คนในพื้นที่ และพัฒนาเมืองในมิติต่าง ๆ แต่สำหรับประเทศไทยซึ่งมีการบริหารจัดการแบบรวมศูนย์ หรือ top-down เนื่องด้วยสาเหตุหลายประการ อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาที่ผ่านมาก็มีความพยายามที่จะกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นอยู่พอสมควร

ตารางที่ 3.1 ประเด็นและทิศทางที่ขาดความสอดคล้องระหว่างรัฐบาล ท้องถิ่นและประชาชน

ภาคส่วน	อดีต	ปัจจุบัน	อนาคต
รัฐบาล	<ul style="list-style-type: none"> - เน้นให้สงขลาเป็นศูนย์ราชการ และการศึกษา โดยมีกรขยายและย้ายสถานที่ราชการออกไปนอกเมือง - โครงสร้างพื้นฐานและโครงการขนาดใหญ่เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ 	<ul style="list-style-type: none"> - การท่องเที่ยวรองรับ AEC - การอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรม - ปัญหาทะเลสาบสงขลา 	<ul style="list-style-type: none"> - ปัญหาชุมชนเมือง - โครงสร้างพื้นฐาน การแก้ความแออัดของเมือง
องค์การปกครองท้องถิ่น	<ul style="list-style-type: none"> - โครงการที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจ (เช่น ทำเทียบเรือ และโครงการขนาดใหญ่อื่น ๆ) - พัฒนาอาชีพความเป็นอยู่และการรวมกลุ่มของชุมชนแออัด (โดยเฉพาะในที่ดินของการรถไฟ) 	<ul style="list-style-type: none"> - พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวตามจุดต่าง ๆ ในเมืองสงขลา - พื้นฟูอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น แหล่งโบราณสถาน - เทศกาลประจำปี และ event เพื่อการพักผ่อนของคนเมืองการท่องเที่ยวกระตุ้นเศรษฐกิจ 	<ul style="list-style-type: none"> - ปัญหาสิ่งแวดล้อมจากความแออัด (โดยเฉพาะปัญหาขยะและรถติด) - จัดระเบียบการประกอบอาชีพ (โดยเฉพาะแผงลอยข้างถนน)
ประชาชน	<ul style="list-style-type: none"> - เรียกร้องการจัดระเบียบธุรกิจเกี่ยวกับการประมง - มุ่งเน้นการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมชาวสงขลา ได้แก่ กลุ่มครู ช่างราชการ และผู้ประกอบการเชื้อสายจีน 	<ul style="list-style-type: none"> - ปัญหาสิ่งแวดล้อม (โดยเฉพาะการจราจร) - ปกป้องสภาพแวดล้อมเดิมที่ถูกทำลาย (หาดสมิหลา หาดชลทัศน์ และย่านเมืองเก่า) 	<ul style="list-style-type: none"> - ปัญหาสิ่งแวดล้อม (โดยเฉพาะการจราจร) - ปกป้องสภาพแวดล้อมเดิมที่ถูกทำลาย (หาดสมิหลา หาดชลทัศน์ และย่านเมืองเก่า)

ที่มา: ดร.เทพกร ณ สงขลา ปรับปรุงโดย สีนาด ตวีวรรณไชย (สินาด, 2558: 20)

แม้สงขลาจะมีทูทางสังคมในระดับบุคคลและประชาสังคมที่เกิดจากความสัมพันธ์ทางสังคมในระดับดี แต่ก็อยู่ในสถานการณ์เดียวกับเมืองเก่าอื่น ๆ ของประเทศไทย ในบริบทการ

จึงพอสรุปได้ว่าความสัมพันธ์กับรัฐบาลส่วนกลางเป็นทุนทางสังคมในเชิงบวกสำหรับผู้ที่เน้นโครงการงบประมาณและกิจกรรมลักษณะ event ขนาดใหญ่ แต่จะกลายเป็นทุนทางสังคมในเชิงลบสำหรับผู้ที่ต้องการรักษาวิถีชีวิต สิ่งแวดล้อม และชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีในระยะยาว (สินาค, 2558: 20-21)

อย่างไรก็ตาม แนวทางการพัฒนาท้องถิ่นนั้นก็ขึ้นอยู่กับวิสัยทัศน์ของผู้นำท้องถิ่นและคณะบริหารด้วย เช่น ในสมัยที่ นายพีระ ตันติเศรณี ดำรงตำแหน่งเป็นนายกเทศมนตรีเมืองสงขลา ก็สามารถนำประเด็นทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมมาดำเนินงานร่วมกับกลุ่มภาคประชาสังคมได้เป็นอย่างดี จากเมืองสงขลาที่ซบเซาเริ่มกลับมาคึกคักและเป็นที่น่าสนใจของคนไทยได้ ต่อมาในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา องค์การบริหารส่วนจังหวัด โดย นายนิพนธ์ บุญญามณี นายก อบจ.สงขลา ก็เห็นถึงความสำคัญของการนำเมืองสงขลาสู่เมืองมรดกโลก จึงได้พัฒนาเมืองเก่าสงขลา ร่วมกับเทศบาลนครสงขลา และกลุ่มภาคีคนรักเมืองสงขลา โดยให้การสนับสนุนในด้านงบประมาณเพื่อทำการศึกษา วิจัย และจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม รวมถึงการให้การสนับสนุนงบประมาณในเชิงวิชาการทั้งในระดับประเทศและนานาชาติด้วย

ภาพที่ 3.38 การจัดงานประชุมวิชาการนานาชาติเมืองเก่าสงขลา โดยการสนับสนุนของ อบจ. สงขลา

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ผู้นำจะมีวิสัยทัศน์และให้ความสำคัญกับมรดกทางวัฒนธรรม แต่สำหรับเมืองเก่าสงขลา ก็ยังไม่สามารถนำไปสู่การปรับเปลี่ยนเชิงโครงสร้างหรือกฎหมายได้ ทำได้เพียงการสนับสนุนเป็นครั้งคราว ขาดความยั่งยืน เนื่องจากวาระการดำรงตำแหน่งและเงื่อนไข

ทางการเมือง รวมถึงนโยบายและกฎระเบียบจากรัฐส่วนกลาง จึงทำให้ปัญหาความไม่สอดคล้องในแนวทางการพัฒนาเมืองจากรัฐส่วนกลางและความต้องการของกลุ่มคนในพื้นที่ยังคงปรากฏอยู่

3.4 โครงสร้าง และบรรทัดฐานทางสังคมของเมืองเก่าสงขลา

ลักษณะทางสังคมเกิดจากรูปแบบการอยู่อาศัยร่วมกันของผู้คน เมืองเก่าสงขลาตั้งอยู่ในตำแหน่งศูนย์กลางของอารยธรรมพุทธศาสนาจากเมืองนครศรีธรรมราช และอารยธรรมทางศาสนาอิสลามจากมลายูและชวา เมืองเก่าสงขลาจึงเป็นเหมือนแหล่งรวมทางวัฒนธรรมที่ทำให้กลุ่มคนสามชาติพันธุ์สองศาสนาอยู่ร่วมกัน จากการศึกษาที่ผ่านมาสามารถแบ่งประชากรออกได้เป็น 3 ชาติพันธุ์ คือ (ถนอม พูนวงศ์, 2545: 6) **กลุ่มคนดั้งเดิมคือ ชาวไทยพุทธ** สงขลาเป็นเมืองเก่าซึ่งเคยอยู่ใต้บังคับบัญชาของเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งนับถือศาสนาพุทธ และเป็นเมืองร่วมสมัยกับเมืองพัทลุง ทำให้มีประชากรจากสองเมืองข้างต้นเข้ามาอยู่อาศัยในเมืองสงขลาอย่างมากมาย ส่งผลให้ประชากรส่วนใหญ่ นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท ลัทธิลังกาวงศ์ ตามประชากรชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช และพัทลุง โดยประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาทำสวน กลุ่มผู้บุกเบิกยุคแรกคือ **ชาวไทยมุสลิม** ตั้งถิ่นฐานในยุคแรกจะปรากฏชัดเจนในบันทึกทางประวัติศาสตร์ โดยตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่เรียกว่า “หัวเขาแดง” ว่าเป็นเมืองที่อยู่อาศัยของชาวมุสลิม โดยผู้นำ คือ สุลต่านสุลัยมาน ซึ่งประกาศตนเป็นอิสระจากกรุงศรีอยุธยา และรับเอาวัฒนธรรมจากชวาและมลายูมาใช้ ชาวไทยมุสลิมส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมง และค้าขาย ตั้งบ้านเรือนอยู่รอบๆ ฝั่งทะเลสาบสงขลาและบนฝั่งอ่าวไทย และกลุ่มสุดท้าย คือ **ชาวไทยเชื้อสายจีน** ส่วนใหญ่เป็นจีนฮกเกี้ยนจากแผ่นดินใหญ่ ได้เข้ามาอาศัยในสมัยกรุงศรีอยุธยาต่อมา นายเหยียง แซ่เฮา ได้เป็นพระยาสงขลา และตระกูล ณ สงขลา ได้เป็นเจ้าของครองอำนาจเรื่อยมา จนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ชาวไทยเชื้อสายจีนส่วนใหญ่ นับถือพุทธศาสนา ประกอบอาชีพ ค้าขายเป็นส่วนใหญ่

จากข้อมูลดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า ชาวไทยพุทธ คือผู้ที่อยู่อาศัยดั้งเดิมในพื้นที่ ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 เริ่มมีการตั้งถิ่นฐานของชาวมุสลิม ซึ่งอยู่ในฐานะผู้ปกครองพื้นที่ หลังจากนั้นเมื่ออำนาจของชาวมุสลิมลดลง ก็เป็นยุคสมัยของชาวจีนที่อพยพเข้ามาเพื่อตั้งถิ่นฐานอย่างต่อเนื่องในพุทธศตวรรษที่ 24 เพื่อทำการค้าและได้มีโอกาสเป็นผู้นำในการปกครอง อย่างไรก็ตาม การอยู่ร่วมกันในเขตกำแพงเมือง ผนวกกับการประกอบอาชีพบนฐานทุนธรรมชาติเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นการทำประมงค้าขายหรือทำสวน จึงทำให้สามชาติพันธุ์ดังกล่าว เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม เป็น**ระบบทางสังคม**ในการอยู่อาศัยร่วมกัน โดยเฉพาะชาวจีนและชาวไทยที่มีความ

เชื่อมโยงจากหลักศาสนาพุทธ จึงทำให้เกิดความสัมพันธ์กัน ส่วนชาวมุสลิมก็มีความสัมพันธ์กับชาวไทย และชาวจีนผ่านความสัมพันธ์แบบเพื่อน และการแต่งงานข้ามศาสนา ดังนั้นจะเห็นได้ว่าไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมหรือประเพณี ต่างๆ ชาวไทยพุทธ ชาวไทยจีน และชาวมุสลิมก็สามารถดำเนินการได้ โดยไม่มีข้อจำกัดทางสังคม อีกทั้งยังสามารถเข้าร่วมกิจกรรมแม้จะต่างเชื้อชาติศาสนากัน

ภาพที่ 3.39 การตั้งถิ่นฐานและโครงสร้างเชิงอำนาจของเมืองสงขลากับรัฐไทย
ที่มา : ชฎานุตร์, 2560: 103

หากมองในโครงสร้างทางสังคมเชิงอำนาจ วุฒิชัย(สัมภาษณ์, 2565) ได้กล่าวไว้ในระดับของผู้อยู่อาศัยนั้นจะพึ่งพากันด้วยมิตรภาพมากกว่าการใช้อำนาจ แต่ก็มี การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจกับผู้นำหรือเจ้าเมืองในยุคหนึ่งเช่นเดียวกับในปัจจุบันที่ผู้อยู่อาศัยก็จะบอกถึงความต้องการหรือปัญหาของการอยู่อาศัยในเมืองเก่าสงขลาผ่านไปยังนายกเทศมนตรีฯ

เป็นอันดับแรก ซึ่งเจ้าเมืองสมัยก่อนหรือนายกเทศมนตรี ฯ ในปัจจุบันนั้น ก็จะแจ้งความต้องการหรือปัญหาไปยังผู้ว่าราชการจังหวัด ฯ หรือนายก อบจ. ตามโครงสร้างเชิงอำนาจ อย่างไรก็ตาม ภาครัฐส่วนกลางไม่ได้เป็นผู้รับรู้ถึงความต้องการหรือปัญหาที่เกิดขึ้นโดยตรง จึงมักจะปรากฏโครงการพัฒนาจากภาครัฐส่วนกลางที่ไม่ตอบสนองกับความต้องการของผู้คนในพื้นที่ นอกจากนี้จากการสัมภาษณ์ผู้วิจัย ยังพบว่าประเด็นที่น่าสนใจในเรื่องความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างอำนาจที่เกิดขึ้นในอดีตแต่ยังส่งผลอยู่ในปัจจุบัน คือความแตกต่างระหว่างวิถีคิดและพฤติกรรมของชาวจีนกับชาวมุสลิม กล่าวคือชาวมุสลิมที่มาตั้งถิ่นฐานในยุคแรกนั้นเป็นทั้งนักบวชและมีความสามารถเรื่องการค้า จึงเกิดการตั้งเมืองไม่ยอมขึ้นตรงต่อภาครัฐส่วนกลาง ในขณะที่ผู้นำชาวจีนสามารถเชื่อมโยงและประสานผลประโยชน์ได้เป็นอย่างดีกับภาครัฐส่วนกลาง ดังนั้นจึงเห็นภาพชัดเจนว่าชาวจีนจะเข้ากับชาวไทยพุทธได้ง่ายและสามารถเข้ากับระบบ ระเบียบ และพิธีการในลักษณะของภาครัฐได้ดี

ด้วยระบบของสังคมและโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ตามที่กล่าวมานี้ ส่งผลให้เกิดเป็น**บรรทัดฐาน**ของหน่วยงานสังคมของเมืองสงขลา โดยจะแบ่งออกเป็น 3 ประเด็นตามการทบทวนวรรณกรรมได้ดังนี้

- **วิถีประชา (folkways)** ในอดีตจะพบว่าชาวเมืองทั้ง 2 ศาสนา 3 ชาติพันธุ์ มีความเคร่งครัดในวัฒนธรรมความเชื่อประเพณีและการประกอบอาชีพค้าขาย แต่ด้วยค่านิยมของชาวสงขลาที่มักจะให้ลูกหลานไปเรียนต่อในกรุงเทพฯ ซึ่งลูกหลานส่วนใหญ่มิได้กลับมาอยู่ในเมืองสงขลาจึงทำให้เมืองสงขลาเกิดความชบเซา ความเข้มข้นทางวัฒนธรรมในชีวิตประจำวันลดลงเหลือเพียงประเพณีประจำปีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา แต่สิ่งที่ยังคงอยู่ไม่เปลี่ยนแปลงคือ อุปนิสัยใจคอของคนสงขลาที่เป็นคนรักความสงบ สันโดษและประหยัด (สุภาวดี, 2546: 64) ทำให้วิถีประชายังคงหลงเหลือชัดเจน เช่น การตักบาตรทุกเช้าของทั้งชาวไทยและชาวจีนที่นับถือพุทธศาสนา การพบปะพูดคุยตามร้านน้ำชาแบบโบราณของผู้คนทั้ง 3 เชื้อชาติ และการไม่นิยมความบันเทิง ส่วนการขอความช่วยเหลือกันก็ยังคงปรากฏผ่านพิธีการอย่างไม่เป็นทางการ เช่น การขอรับบริจาคหรือการจัดเลี้ยงน้ำชาเพื่อขอขมาบรรพบุรุษในการจัดกิจกรรม รวมไปถึงการพูดคุยกันตามร้านน้ำชาเพื่อตกลงกันในการดำเนินกิจกรรมทางสังคม อย่างไรก็ตาม หากต้องเชื่อมโยงกับโครงสร้างเชิงอำนาจคือภาครัฐ การประสานงานก็จะมีพิธีการอย่างเป็นทางการหรือเป็นทางการด้วยเช่นกัน

- **จารีต (mores)** หน่วยงานสังคมทั้งในประเภทปัจเจก ประเภทชมรมหรือสมาคม รวมถึงประเภทผู้ปกครอง ในเมืองสงขลานั้น ต่างก็ยังคงยึดถือจารีตปฏิบัติอยู่บนฐานหลักศาสนา

จึงไม่พบความขัดแย้งในระดับรุนแรงเกิดขึ้นในเมืองเก่าสงขลา อีกทั้งกิจกรรมทางศาสนาต่างๆ ยังถือเป็นเครื่องมือทางสังคมที่จะยึดโยงให้หน่วยงานสังคมทุกประเภทได้เกิดการดำเนินงานร่วมกัน และเป็นการสร้างยอมรับ เคารพซึ่งกันและกันในความต่างของความเชื่อ

- **กฎหมาย (laws)** จากคำกล่าวที่ว่า "สามหลักประสมเกลียว เป็นหนึ่งเดียวในบ่อ ยาง" ได้แสดงให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันโดยมีระบบความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันของผู้อยู่อาศัยที่อยู่ในเมืองเก่าสงขลา ไม่ว่าจะเป็นชนชาติใดศาสนาใด อีกทั้งคนสงขลามีอุปนิสัยที่รักสงบ ดังนั้นข้อพิพาทที่เกิดขึ้นโดยต้องอาศัยกฎหมายมาเป็นเครื่องมือในการแก้ไขนั้น จึงไม่ค่อยเกิดขึ้น ส่วนข้อตกลงชุมชนหรือธรรมเนียมชุมชนก็ยังไม่เกิดการนำมาใช้เช่นกัน แต่อย่างไรก็ตามกฎหมายโดยทั่วไปที่บังคับใช้ในประเทศไทยก็ถือเป็นกฎหมายที่ใช้ร่วมกันในเมืองเก่าสงขลาด้วย (วุฒิชัย , สัมภาษณ์, 2565)

โดยสรุปจากการศึกษาโครงสร้างลักษณะระบบและบรรทัดฐานทางสังคมของเมืองเก่าสงขลา ทำให้พบว่าคนสงขลามีอุปนิสัยพื้นฐานเป็นคนรักสงบผู้คนมีระบบความสัมพันธ์จากฐานความเป็นเพื่อน และการแต่งงานข้ามศาสนา รวมถึงยังมีวิถีชีวิตที่ยึดโยงกับหลักศาสนา ปรากรู ผ่านทางระบบของสังคมในเมืองเก่าสงขลาทั้งในรูปแบบของวิถีประชาและจารีต ในขณะที่โครงสร้างเชิงอำนาจผู้คนในพื้นที่จะยึดโยงกับผู้นำท้องถิ่น ซึ่งในอดีตก็คือเจ้าเมือง แต่ในปัจจุบันเปลี่ยนมาอยู่ในตำแหน่งนายกเทศมนตรี ฯ ซึ่งความสัมพันธ์ของผู้คนกับผู้นำท้องถิ่นที่เกิดขึ้นนี้ ยังคงสืบเนื่องมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ทำให้รูปแบบความช่วยเหลือกันเกิดขึ้นใน 2 รูปแบบคือ พิธีการอย่างไม่เป็นทางการหรือเรียกว่าพิธีการตามแบบวิถีประชา เช่นการตกลงกันผ่านการดื่มน้ำชา กาแฟ หรือการตั้งวงน้ำชาในการขอความช่วยเหลือ เป็นต้น กับอีกรูปแบบหนึ่งคือพิธีการอย่างเป็นทางการ ที่ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นรูปแบบพิธีการที่รับการถ่ายทอดมาจากภาครัฐส่วนกลาง ซึ่งจะเกิดขึ้นในการพูดคุยหรือประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐ

อย่างไรก็ตาม **ลักษณะทางสังคมและบรรทัดฐานทางสังคม**ตามที่กล่าวมานี้ แม้จะมีการสืบทอดมาจากอดีตและยังคงปรากฏอยู่ แต่ในปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะเกิดการปรับตัวและเปลี่ยนแปลง เนื่องจากในช่วงประมาณ 5-10 ปีที่ผ่านมา เกิดกระแสหวนคืนสู่บ้านเกิด จึงทำให้ลูกหลานชาวสงขลาส่วนหนึ่งได้กลับมาอยู่อาศัยและเป็นผู้ประกอบการในพื้นที่ ขณะเดียวกันด้วยกระแสการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา ส่งผลให้คนภายนอกได้เข้ามาอยู่อาศัยและประกอบการในพื้นที่เช่นกัน ซึ่งคนกลุ่มนี้ถือเป็นสมาชิกหรือหน่วยงานสังคมของเมืองเก่าสงขลาในปัจจุบันด้วย กลุ่มคนรุ่นเก่าซึ่งถือเป็น **คนรุ่น Baby Boom** ในขณะที่คนรุ่นใหม่ถือเป็น **คน**

รุ่น Gen X และ Gen Z ทำให้มุมมองต่อวิถีประชา จารีต และบรรทัดฐานทางสังคมต่างออกไป จากกลุ่มคนรุ่นเดิม จึงส่งผลต่อการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมยังมีส่วนร่วมด้วย เช่นกัน ดังนั้นความแตกต่างระหว่างวัยจะเป็นประเด็นหนึ่งถูกที่คำนึงถึงในงานศึกษานี้ เพื่อแสดง ถึงผลที่มีต่อลักษณะการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นด้วย

3.5 สรุปผล

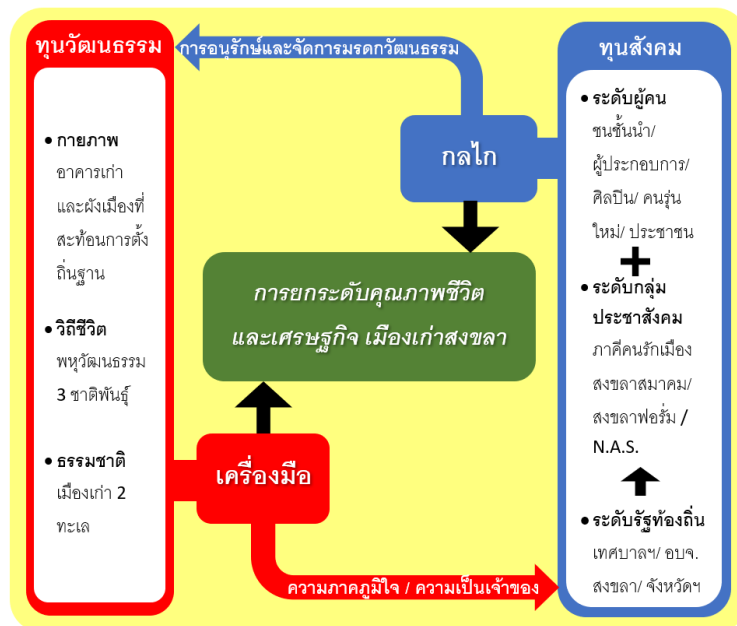
สงขลาเป็นเมืองที่ตั้งถิ่นฐาน 3 ยุคสมัย ด้วยทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมต่อการรบ การค้า และ อยู่บนเส้นทางทางการเดินทางเชื่อมโยงของโลก ทำให้สงขลาเป็นเมืองท่านานาชาติที่มีรากฐานจาก สมัยอยุธยา และรุ่งเรืองในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ด้วยทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมดังกล่าว จึงทำให้มีผู้คน มาแวะพักและตั้งถิ่นฐาน เกิดการปะทะสังสรรค์กับวัฒนธรรมที่หลากหลายทั้งจากประเทศทางฝั่ง ยุโรป และเอเชีย

ในยุคแรกเมืองสงขลามีผู้ปกครองเมืองเป็นชาวแขกมุสลิมซึ่งเป็นทั้งนักรบและพ่อค้า จึง ทำให้สงขลามีความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางการค้าและการรบ แต่ต่อมาก็เกิดการแข็งเมืองและถูก ปราบลงในสมัยพระนารายณ์ แต่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองเมืองในอดีตกับรัฐไทยส่วนกลาง ก็ยังคงเดินหน้าและมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันเรื่อยมา โดยเฉพาะในยุคสงขลาบ่อียง เป็นยุค รุ่งเรืองทั้งทางการค้าและสัมพันธ์ไมตรีที่ส่งผลดีต่อทั้งเมืองสงขลาและราชอาณาจักรไทยในสมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้ต่อมาจะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบ กระทรวง ทบวง กรม จากมณฑลเป็นจังหวัดและมีผู้ว่าราชการจังหวัดที่มาจากรัฐบาลกลางเป็น พ่อเมือง ก็มีได้ลดทอนความสัมพันธ์ของผู้คน ซึ่งเป็นเหตุให้วัฒนธรรมที่หลากหลายในเมืองสงขลา ได้รับการสั่งสมเป็นเมืองพหุวัฒนธรรมอย่างเป็นรูปธรรมผ่านกายภาพ และวิถีชีวิต ดังที่ปรากฏอยู่ ในปัจจุบัน

หากพิจารณาในแง่ของทุนทางสังคมแล้ว จะพบว่าความสัมพันธ์ของผู้คนที่อาศัยอยู่ใน เขตกำแพงเมืองเดียวกัน ทั้งชาวแขกมุสลิม ชาวไทยพุทธ และชาวจีน ซึ่งต่างก็มีทักษะ จุดเด่น จุด ด้อยต่างกัน จึงเกิดการเรียนรู้แลกเปลี่ยน ฟังพาอาศัยและช่วยเหลือกัน ทำให้ภูมิปัญญาและ วัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มผสมผสานเกิดเป็นเมืองพหุวัฒนธรรมที่มีเสน่ห์และเอกลักษณ์ แม้ทุนทาง สังคมโดยตัวของมันเองนั้นมิได้เป็นปัจจัยการผลิตโดยตรง หากแต่เป็นตัวกลางในการเข้าถึงปัจจัย การผลิตหรือทุนอื่น เช่น ทุนกายภาพ (physical capital) ทรัพยากรธรรมชาติ (natural resources) โดยผ่านความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งในเมืองสงขลาปัจจุบันนี้ ผู้อยู่อาศัยเริ่มต้องการ รักษาอาคารเก่าและใช้งบประมาณส่วนตัวเพื่อบูรณะอาคารด้วยความภาคภูมิใจในฐานะที่ตนเป็น

ส่วนหนึ่งในการรักษาวัฒนธรรมให้กับเมืองสงขลา ขณะที่ก็มีคนนอกพื้นที่ที่ต้องการเข้ามาอยู่อาศัย และต้องการเป็นเจ้าของอาคารเก่าเพื่อประกอบธุรกิจด้วยเช่นกัน ความมีเสน่ห์ของเมืองสงขลาอันเกิดจากทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคมนี้ ส่งผลให้กายภาพ คือ อาคารเก่าและเมืองเก่า สงขลามีทั้งคุณค่าและมูลค่า ดังนั้นจะเห็นได้ว่าทุนทางวัฒนธรรม และ ทุนทางสังคมมีความสัมพันธ์และเป็นทุนที่นำไปสู่การพัฒนาเชิงเศรษฐกิจได้ ในขณะที่เดียวกันก็ย้อนกลับทำให้เกิดความเข้มแข็งในเชิงสังคมวัฒนธรรมด้วย

ซึ่งสำหรับเมืองสงขลาแล้วความสัมพันธ์ในระดับผู้คน (Micro) นี้ยังคงปรากฏอยู่ถึงปัจจุบัน และถือเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญที่สุด ส่วนทุนทางสังคมในระดับกลุ่มประชาสังคม (Meso) ก็เกิดจากทุนทางสังคมระดับผู้คนที่มีความหมายและเห็นความสำคัญร่วมกัน เกิดเป็นพลังที่ขับเคลื่อนย่านเก่าทั้งในมิติทางสิ่งแวดล้อมโดยสงขลาฟอรั่ม และมิติของเมืองวัฒนธรรมโดยภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม ซึ่งกลุ่มภาคประชาสังคมทั้ง 2 นี้ ดำเนินการมายาวนานกว่า 15 ปี ดังนั้นทุนทางสังคมในระดับบุคคลและกลุ่มประชาสังคมจึงถือเป็นกลไกสำคัญ ที่ช่วยขับเคลื่อนให้เกิดความร่วมมือในการรักษาทุนทางวัฒนธรรมประเภทเมืองเก่าของสงขลา ในทางกลับกันทุนทางวัฒนธรรมก็เปรียบเสมือนเครื่องมือที่ช่วยให้เกิดการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประเภทย่านเก่าด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 3.40 ความสัมพันธ์ของทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าสงขลา

ที่มา: ผู้วิจัย

ส่วนทุนทางสังคมในระดับผู้ปกครองหรือรัฐท้องถิ่น (Macro) ของเมืองสงขลานั้น แม้จะอยู่ในเงื่อนไขเช่นเดียวกับเมืองอื่น ๆ ในประเทศไทย คือ ปัญหาจากนโยบายส่วนกลาง และขาดการกระจายอำนาจจากภาครัฐส่วนกลาง รัฐท้องถิ่นไม่สามารถดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในเมืองสงขลาได้ ซึ่งเป็นปัญหาฝังลึกในระดับประเทศเช่นเดียวกับที่ได้สรุปไว้ในการทบทวนวรรณกรรม แต่อย่างไรก็ตาม ยังคงพบว่ามีการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานจังหวัด เทศบาลนครสงขลา และอบจ. สงขลา โดยกลุ่มประชาสังคมและภาคีคนรักสงขลาสมาคม แต่ในความเป็นจริงแล้วในกลุ่มอื่น ๆ แม้เป็นกลุ่มที่ไม่ได้เป็นทางการ เช่น กลุ่ม N.A.S. (Nakorn-nai Art Street) ก็ได้รับงบประมาณบางโครงการจากผู้ว่าราชการฯ เพื่อจัดทำงานศิลปะในเมืองสงขลาด้วยเช่นกัน

ดังนั้นเป็นที่น่าสนใจว่าทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคมของเมืองสงขลา ยังคงมีผลและเป็นประเด็นที่ทำให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาาร่วมกันได้ ขณะที่บรรทัดฐานทางสังคมเริ่มมีความต่างระหว่างกลุ่มคนรุ่นบุกเบิกกับกลุ่มคนรุ่นใหม่ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อคุณภาพของทุนทางสังคมด้วย ดังนั้นประเด็นต่าง ๆ ดังกล่าวจะถูกนำมาประมวลผลผ่านการศึกษาระบวนการทำงานของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ ว่าสงขลา มีการมีส่วนร่วมแบบไหน ระดับใด ใช้กลไกและเครื่องมืออะไรที่ทำให้เกิดการการทำงานร่วมกัน ซึ่งจะได้ทำการศึกษาและวิเคราะห์ในบทต่อไป

บทที่ 4

การวิเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการมรดกทาง วัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา

จากผลการศึกษาในบทที่ 3 ที่แสดงถึงข้อมูลของเมืองเก่าสงขลาจากประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน ทูทางวัฒนธรรม ทูทางสังคม การดำเนินงานอนุรักษ์โดยภาพรวมจากอดีตถึงปัจจุบัน ตลอดจนลักษณะและบรรทัดฐานทางสังคมของเมืองเก่าสงขลา ทำให้ค้นพบว่าทูทางวัฒนธรรมมีความเชื่อมโยงกับทูทางสังคมและต่างสนับสนุนกันให้เกิดเป็นทูของเมืองสงขลา แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของผู้คน ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้อาจกล่าวได้ว่า มาจากลักษณะการตั้งถิ่นฐานทางกายภาพ ที่ทั้ง 3 ชาติพันธุ์อยู่ร่วมในเขตกำแพงเมืองเดียวกัน ทำให้ต่างต้องพึ่งพาอาศัยกัน ดังนั้นการตั้งถิ่นฐานทางกายภาพนี้ จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการพัฒนาทูทางสังคมและทูทางวัฒนธรรมด้วย

อย่างไรก็ตาม ในบทที่ 4 นี้จะทำการวิเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้น โดยใช้กรอบแนวคิดที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมในบทที่ 2 อันเกิดจากการสรุปผลทางทฤษฎี และศึกษกรณีตัวอย่างทั้งต่างประเทศและในประเทศ ซึ่งมีประเด็นดังนี้

- 1) **ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการมีส่วนร่วมระดับท้องถิ่น (local participation)** ควรประกอบด้วย 3+1 กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้แก่ ภาครัฐท้องถิ่น ภาคประชาสังคม ประชาชน ภาคเอกชน และการมีสถาบันการศึกษาที่เกี่ยวข้อง
- 2) **เครื่องมือและกลไก (tools and mechanisms)** ประกอบด้วยเครื่องมือและกลไกทั้งของ กลุ่มภาครัฐ ภาคประชาสังคม ประชาชน ภาคเอกชน และสถาบันศึกษานอกจากจะเป็นเครื่องมือทางกฎหมายแล้ว ยังครอบคลุมถึงเครื่องมือและวิธีการสื่อสาร เพื่อให้เกิดการสื่อสารอย่างเท่าเทียม
- 3) **ลักษณะและระดับการมีส่วนร่วม หรือการเป็นหุ้นส่วน (participation and partnership)** เพื่อประเมินผลจากโครงการที่ผ่านมาว่า ในทุกกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกิดการมีส่วนร่วมในลักษณะใด (รับรู้ แสดงความคิดเห็น ร่วมปฏิบัติ หรือ เป็นหุ้นส่วน) และมีเหตุปัจจัยมาจากอะไร
- 4) **ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการมีส่วนร่วม (impact)** เพื่อประเมินผลโครงการที่ดำเนินการว่าส่งผลครอบคลุม ทั้งในมิติทางกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม

4.1 สรุประบวนการมีส่วนร่วม 3 ช่วง

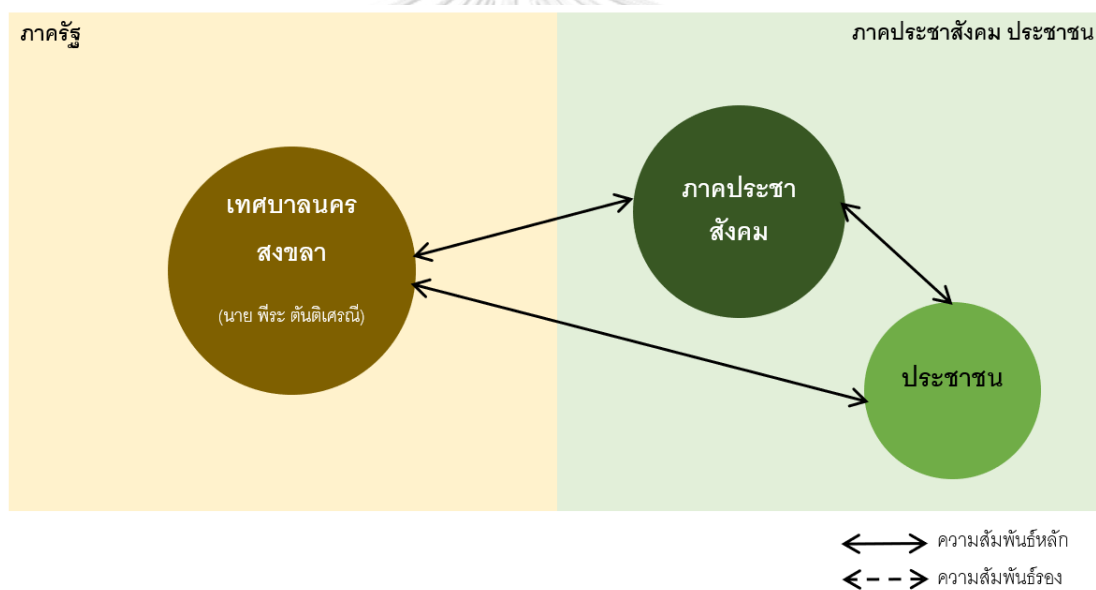
จากกรอบแนวคิดทั้ง 4 ข้อนี้ ผู้วิจัยได้นำมาตั้งเป็นประเด็นเพื่อใช้สัมภาษณ์เชิงลึก แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structure interview) กับตัวแทนกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 16 คน จากภาครัฐ ภาคประชาสังคม ประชาชน ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา โดยแบ่งลำดับเวลาตั้งแต่ช่วงเริ่มแรกจนถึงปัจจุบันเป็น 3 ช่วง นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ทำการสำรวจผลการเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพ โดยแบ่งเป็น 3 ช่วงเวลาเช่นกัน ซึ่งทำให้ทราบถึงกระบวนการมีส่วนร่วมทั้ง 3 ช่วงเวลาโดยสรุป ดังนี้

4.1.1 กระบวนการมีส่วนร่วมช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2550–2555)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) และฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ได้เน้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อแก้ไขปัญหาความไม่สมดุลของเศรษฐกิจและสังคม เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจในภาวะฟองสบู่แตก ซึ่งต่อมาประเทศไทยมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจมากขึ้น แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) จึงให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางธรรมชาติและ การนำไปใช้ประโยชน์อย่างเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน นำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีและความอยู่เย็นเป็นสุขของคนในสังคม และยังคงเน้นการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม ในช่วง พ.ศ. 2550 เมืองสงขลาอยู่ในภาวะซบเซาจนถึงขีดสุด เพราะเนื่องจากคนวัยทำงานส่วนใหญ่ย้ายถิ่นไปทำงานนอกพื้นที่ ผู้ที่ยังคงอาศัยอยู่จะเป็นผู้สูงอายุและนักวิชาการท้องถิ่น อีกทั้งเมืองเก่าสงขลาในช่วงเวลานั้น ถือเป็นเมืองที่ไม่มีความปลอดภัยในช่วงเวลาค่ำคืน เนื่องจากมีแรงงานต่างด้าวจำนวนมากที่อาศัยในเรือที่จอดอยู่ชายทะเลสาบสงขลาด้านถนนนครนอก ในช่วงเย็นแรงงานดังกล่าวก็มักจะดื่มสุราและเที่ยวสถานบริการยามค่ำคืน จึงทำให้ผู้อยู่อาศัยดั้งเดิมจะปิดประตูบ้านตั้งแต่ช่วงเย็น เพื่อรักษาความปลอดภัยและป้องกันอาชญากรรมที่อาจเกิดขึ้น

จุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงเริ่มจากนายพีระ ตันติเศรณี **นายกเทศมนตรีนครสงขลา** เป็นผู้นำที่เห็นคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมจึงได้เริ่มการสร้างจิตสำนึกในการรักษาและจัดการเมืองเก่าสงขลา **ร่วมกับภาคประชาสังคมและประชาชน** ซึ่งในยุคแรกนี้ถือเป็นกระบวนการฟื้นฟูคุณค่าและตั้งเป้าหมายร่วมกันจากฐานทุนทางสังคม โดยมีนายพีระ ตันติเศรณี ชับเคลื่อนหลักร่วมกับกลุ่มนักวิชาการท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง และภาคประชาสังคม คือ สงขลาฟอรัม และกลุ่มนักวิชาการท้องถิ่นซึ่งต่อมารวมตัวอย่างเป็นทางการในชื่อ ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม ในขณะที่กลุ่ม N.A.S. ก็เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่รวมตัวกันแต่อยู่ในรูปแบบไม่เป็นทางการ นอกจากนี้ยังเกิดการรวมตัวของกลุ่มชุมชนในนาม “ชุมชนเก่าห้อง” บริเวณถนนนางงาม-ถนนหนองจิก เป็นบริเวณตั้งถิ่นฐานของชาวจีนแห่งแรกในป้อยาง

การมีส่วนร่วมในยุคนี้เกิดขึ้นในลักษณะที่เป็นธรรมชาติบน**บรรทัดฐานทางสังคม** เดียวกัน คือมีทั้งวิธีการที่เป็นทางการแบบภาครัฐ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นการทำงานแบบไม่เป็นทางการ คือ นั่งพูดคุยแลกเปลี่ยนความเห็นและขอความร่วมมือกันตามวงน้ำชาหรือในบ้านที่พักอาศัย ด้วยวิธีการแบบนี้ทำให้ในช่วงเวลานั้นเกิดการร่วมมือหลายระดับตั้งแต่**การปรึกษาหารือจนถึงการจัดกิจกรรมร่วมกัน** ซึ่งได้รับความร่วมมือร่วมใจเป็นอย่างดีจากภาคประชาชน และเนื่องจากช่วงเวลานี้**อาคารสถาปัตยกรรม**ทรงคุณค่าเหลือจำนวนมาก จึงเป็นการ**ใช้ทุนทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อน**เมืองเก่าสงขลาได้เป็นอย่างดี แต่เป็นที่สังเกตว่าอาคารเก่าที่เหลืออยู่นั้นเป็นเพราะคนในเมืองสงขลาส่วนมากเป็นผู้มีฐานะ แม้อาคารจะไม่ได้ถูกใช้งานแต่ก็ยังคงถูกเก็บไว้ ไม่เกิดการขายทอดสู่คนภายนอก หรือหากมีการขายอาคาร ราคาก็ไม่สูงมากนัก **อาคารในยุคนี้จึงยังคงความแท้และรักษาบูรณภาพของเมืองไว้ได้**

ภาพที่ 4.1 แสดงกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและลักษณะความสัมพันธ์ช่วงที่ 1

ที่มา: ผู้วิจัย

ในช่วงเวลานี้เมืองเก่าสงขลา**ยังไม่มีเครื่องมือและกลไกที่เชิงกฎหมาย** และยังไม่ได้ได้รับความสนใจจากภาครัฐส่วนกลางหรือหน่วยงานภายนอกในประเด็นการอนุรักษ์มากนัก รวมถึงงานวิจัยก็ยังมีไม่มาก เป็นการขับเคลื่อนที่ผู้นำท้องถิ่นดำเนินการในรูปแบบวิถีชุมชน คือ กลมกลืนใกล้ชิดกับประชาชน และภาคประชาสังคม เพื่อสื่อสารถึงคุณค่า และสร้าง ความเข้าใจ จึงถือได้ว่ามีความเข้มแข็ง ซึ่งการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปรึกษาหารือ และร่วมดำเนินงาน การทำงานในช่วงแรกนี้ส่งผลต่อเนื่องให้ในการดำเนินการในช่วงเวลาต่อมา เกิดการขับเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรม

และมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมากขึ้น เพราะสงขลาเริ่มเป็นที่รู้จัก จึงทำให้มีหน่วยงานภายนอกที่เริ่มสนใจมากขึ้น และได้รับการประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่า จากคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ในปี พ.ศ. 2553

4.1.2 กระบวนการมีส่วนร่วมช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2556–2560)

ในช่วงเวลานี้ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของการขับเคลื่อนเมืองโดยภาคประชาสังคม เนื่องจากผลการดำเนินการที่ผ่านมา ส่งผลให้ผู้คนในเมืองและหน่วยงานภายนอกเริ่มเห็นคุณค่าของเมืองเก่าสงขลา แต่อย่างไรก็ตาม ในขณะที่กระบวนการฟื้นฟูเมืองสงขลาอย่างมีส่วนร่วมกำลังเดินหน้าไปในทิศทางที่ดีและเริ่มได้รับความร่วมมือร่วมใจจากภาคประชาสังคม และประชาชนเมืองเก่าสงขลา นายพีระ ตันติเศรณี นายกเทศมนตรีนครสงขลา กลับถูกลอบทำร้ายจนเสียชีวิตในวันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2555 ส่งผลให้กระบวนการขับเคลื่อนเมืองเก่าสงขลาขาดผู้นำในเชิงโครงสร้าง

เป็นช่วงเวลาเดียวกับการประกาศใช้แผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 – 2559) ระบุว่า เป็นช่วงที่ประเทศไทยจะต้องเผชิญกับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทั้งภายนอกและภายในประเทศที่ปรับเปลี่ยนเร็วและซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เป็นทั้งโอกาสและความเสี่ยงต่อการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะข้อผูกพันที่จะเป็นประชาคมอาเซียนในปี พ.ศ. 2558 ผูกพันกับแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติที่ถูกประกาศใช้เป็นครั้งแรก โดยมีสาระสำคัญที่สอดคล้องกับแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 11 ในด้านการปรับตัวโดยเน้นการมีส่วนร่วมของภาครัฐ ภาคประชาชน องค์การปกครองท้องถิ่น ในการบริหารจัดการทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยว ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการฟื้นฟูเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้กระแสนิยมการท่องเที่ยวเมืองเก่า ส่งผลให้มีผู้ประกอบการภายนอกที่ใช้เมืองเก่าเป็นฐานประกอบการ และคนวัยทำงานเริ่มกลับถิ่น ทำให้เกิดคนกลุ่มใหม่ที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรม ดังนั้นแผนพัฒนา ฯ และกระแสดังกล่าวเป็นปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของเมืองเก่าทั่วประเทศ รวมถึงสงขลาด้วยเช่นกัน

แต่อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการเริ่มต้นที่ดีของ นายพีระ ตันติเศรณี อดีตนายกเทศมนตรีนครสงขลา จึงทำให้คนในเมืองเก่าสงขลา ภาคประชาสังคม หน่วยงานการศึกษาทั้งในและนอกพื้นที่ และบริษัทภาคเอกชน รวมถึงหน่วยงานภาครัฐส่วนกลางและท้องถิ่น ให้ความสำคัญและมีส่วนร่วมในการผลักดัน ขับเคลื่อน ฟื้นฟูเมืองมากขึ้น โดยเทศบาลนครสงขลา ภายใต้การนำของนายกเทศบาลนครสงขลาในสมัยนั้น คือ ดร. สมศักดิ์ ตันติเศรณี ผู้เป็นน้องของ นายพีระ ตันติเศรณี ได้เริ่มปรับปรุงอาคารเก่า ที่เป็นทรัพย์สินส่วนตัวให้เป็นแหล่งเรียนรู้ให้ข้อมูล

เรื่องเมืองและอาคารเก่าของสงขลา ในขณะเดียวกัน ก็เริ่มจัดทำร่างเทศบัญญัติเพื่อรักษาคุณค่า และควบคุมการเปลี่ยนแปลงกับตัวอาคารเก่า พร้อมกันนี้ **องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา** ก็ได้เริ่มมีบทบาทในการแสดงความคิดเห็น และร่วมสนับสนุนงบประมาณโดยผ่านการดำเนินการของกองผังเมือง ซึ่งภาครัฐท้องถิ่นทั้งสองหน่วยงานนี้ได้ทำงานร่วมกับภาคประชาสังคม คือ ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม เพราะถือว่าภาคี ฯ เป็นหน่วยงานวิชาการและเป็นตัวแทนของประชาชนในพื้นที่ในช่วงเวลานั้น ในส่วน **ภาคสถาบันการศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย** โดย ดร. จเร สุวรรณชาติ อาจารย์ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ก็เป็นบุคคลหนึ่งที่น่าหน่วยงานการศึกษามาเชื่อมโยงกับการทำงานของภาคประชาสังคมโดยร่วมกับภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม และได้ทำงานวิจัยโดยรับการสนับสนุนจากการเคหะแห่งชาติ และหน่วยงานทุนวิจัย สกสว. เพื่อให้การขับเคลื่อนเมืองเก่าสงขลาเกิดขึ้นอย่างมีหลักวิชาการ ซึ่งในระยะหลัง **สถาบันการศึกษาท้องถิ่น** ได้แก่ มหาวิทยาลัยทักษิณ และมหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา รวมถึงมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ก็ใช้พื้นที่เมืองเก่าสงขลาเป็นโจทย์ในการวิจัย อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลานั้นมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย ยังคงเป็นสถาบันการศึกษาหลักที่ร่วมขับเคลื่อนกับภาครัฐท้องถิ่น และภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม

ส่วนภาคประชาสังคม หลังจากที่ นายพีระ ตันติเศรณี ได้เสียชีวิตลง ภาคประชาสังคมที่เคยรวมตัวกันต่างฝ่ายกลับมีความชัดเจนในแนวคิดของตนเองมากขึ้น สงขลาฟอรัมหนึ่งในภาคประชาสังคมที่เกิดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2536 ก็แสดงจุดยืนว่าเป็นภาคประชาสังคมที่เน้นการทำงานด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเท่านั้น ส่วนกลุ่ม N.A.S. ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่เป็นศิลปินและนักวิชาการก็มุ่งเน้นการใช้ศิลปะเป็นหลักในการขับเคลื่อนเมือง โดยเน้นการดำเนินงานเชื่อมโยงกับประชาชนในพื้นที่ เป็นกลุ่มภาคประชาสังคมที่เน้นการทำงานแบบอิสระ ไม่เน้นโครงสร้างและไม่เน้นรูปแบบตายตัว ฟังพวงบประมาณของตนเองเป็นหลัก แต่ก็ไม่ปฏิเสธจากภาครัฐหากกิจกรรมมีเป้าหมายเดียวกัน ส่วนภาคประชาสังคมกลุ่มสุดท้าย ซึ่งเป็นกลุ่มนักวิชาการที่ร่วมขับเคลื่อนในสมัยอดีตนายกฯ พีระ ตันติเศรณี โดยจัดเป็นกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการตั้งแต่ พ.ศ. 2553 ต่อมากลุ่มนักวิชาการบางส่วนก็รวมตัวกันจัดตั้งเป็นภาคประชาสังคมเชิงโครงสร้างมีการจดทะเบียนชัดเจนในนาม **“ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม”** โดยมีการจดทะเบียนขึ้นใน พ.ศ. 2556 โดยมีคุณรังษิ รัตนปรากร เป็นนายกสมาคมฯ และได้มอบพื้นที่อาคารโรงสีแดงให้เป็นที่ทำการของภาคี ฯ ซึ่งกลุ่มนี้มีลักษณะการขับเคลื่อนเมืองเก่าโดยเน้นวิชาการ และตั้งเป้าหมาย **“สงขลาสู่มรดกโลก”** เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อน โดยมีวัตถุประสงค์ให้คนในเมืองเก่าสงขลาและภาคส่วนอื่น ๆ ได้เห็นถึงเป้าหมายระยะไกลและเห็นภาพสุดท้ายของการขับเคลื่อนเมืองเก่าสงขลา ดังที่กล่าวไว้

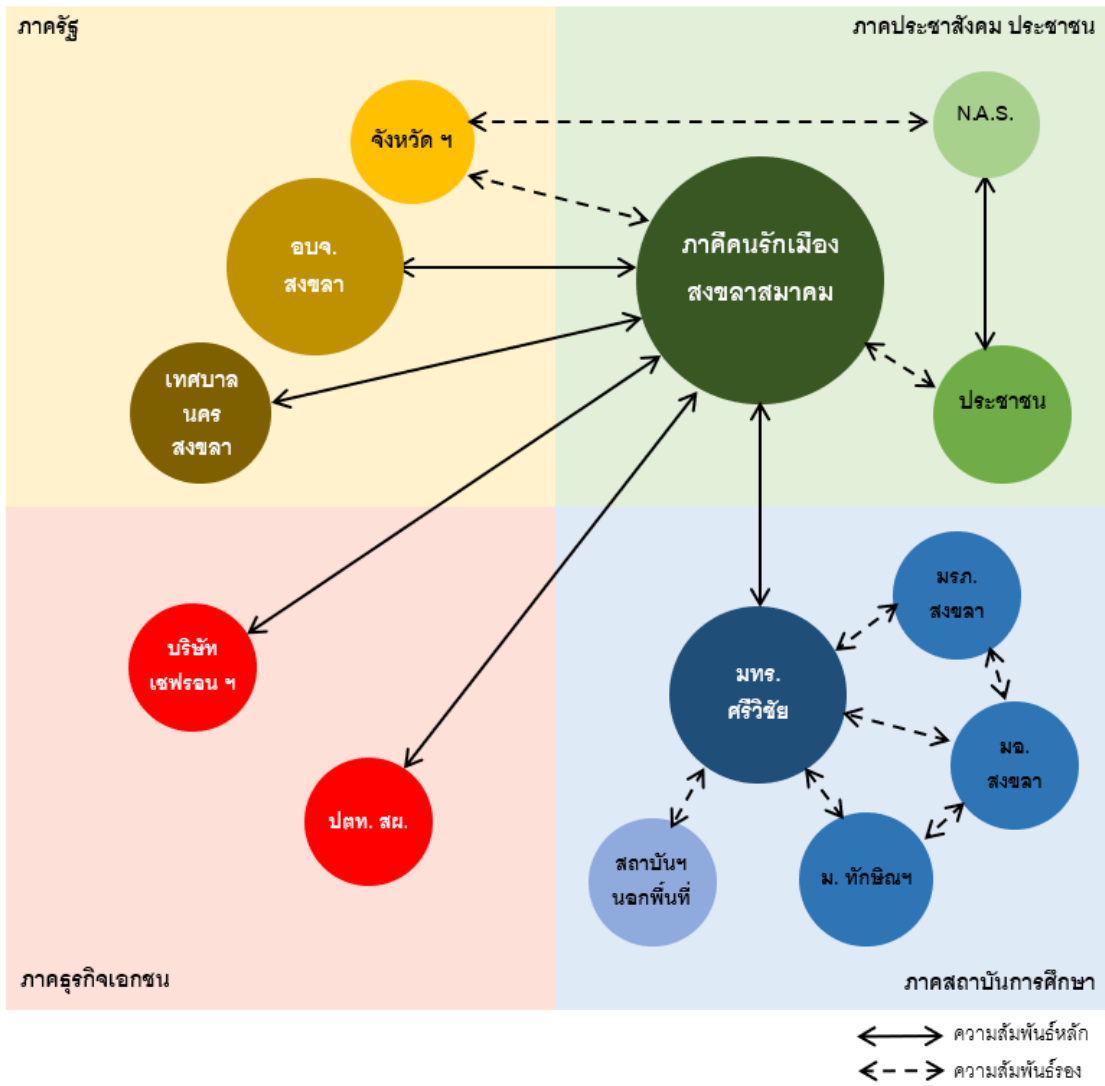
ข้างต้นว่า ทั้ง 3 กลุ่มนี้มีทิศทางการทำงานของตนเองอย่างชัดเจนและไม่ได้ทำงานร่วมกัน ดังนั้นในการรับรู้ของผู้คนส่วนใหญ่ที่สนใจมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนเมืองเก่าสงขลา จึงมุ่งเน้นการร่วมมือไปยังภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมเป็นหลัก

ภาคส่วนสุดท้ายที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมกับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าสงขลา คือ **ภาคส่วนของภาคเอกชน** ได้แก่ บริษัท ปตท. สำรวจและผลิตปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน) และบริษัท เซฟรอนประเทศไทยสำรวจและผลิต จำกัด ก็มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการสนับสนุนภาคประชาสังคม เพื่อขับเคลื่อนเมืองเก่าสงขลาสู่มรดกโลก ทั้ง 2 บริษัทนี้**สนับสนุนในรูปแบบของกิจกรรมเพื่อสังคม (CSR)** ซึ่งเป็นการสนับสนุนงบประมาณไปสู่ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม โดยในลักษณะการมีส่วนร่วมนั้น อยู่ในระดับรับฟังความคิดเห็นและการปรึกษาหารือ เพราะเป็นขั้นตอนในการมอบทุนสนับสนุนให้กับภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม

อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลายุคที่ 2 นี้ก็เริ่มมีสถาบันการศึกษาภายนอก รวมถึงสถาบันการศึกษาต่างประเทศเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินงานเช่นกัน เนื่องจากการตั้งเป้าหมายของภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมที่จะนำสงขลาไปสู่เมืองมรดกโลก จึงส่งผลให้หน่วยงานการศึกษาภายนอก รวมถึงหน่วยงานการศึกษาต่างประเทศ เช่น มหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์ National University of Singapore ก็เริ่มเข้ามามีบทบาทให้ความคิดเห็นผ่านกิจกรรมการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการของนักศึกษา และจัดทำความร่วมมือ (MOU) ในช่วงเวลานี้เช่นเดียวกัน เมืองเก่าสงขลาก็ได้เกิด**ความร่วมมือระหว่างประเทศ** ร่วมกับกลุ่มอนุรักษ์ฟื้นฟูเมืองเก่าประเทศต่าง ๆ โดยใน พ.ศ. 2557 ได้จัดการประชุมความร่วมมือทางวิชาการ (Symposium) ภายใต้ชื่อ “IMT-GT 2015 Symposium on Livable Old Town Tourism” จัดขึ้นที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเมืองสงขลา เป็นการประชุมความร่วมมือในด้านวิชาการเรื่องอนุรักษ์เมืองเก่าเพื่อความก้าวหน้าร่วมกัน โดยมีการเซ็นสัญญาความร่วมมือกับ 7 เมือง ใน 3 ประเทศ ได้แก่ เมืองมะละกา เมืองปีนัง ประเทศมาเลเซีย และเมืองเมตา เมืองปาเลมบัง เมืองบุโรพุทโธ ประเทศอินโดนีเซีย และ เมืองสงขลา เมืองภูเก็ต ของประเทศไทย เพื่อให้ทั้ง 7 เมืองแก่นี้กลายเป็นหนึ่งชุมชนแห่งการอนุรักษ์ (one community) ส่งผลให้ในช่วง พ.ศ. 2560 องค์การบริหารส่วนจังหวัดได้จัดจ้างมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราชทำ “โครงการศึกษาความเป็นไปได้เมืองเก่าสงขลาสู่มรดกโลก” ซึ่งถือได้ว่าเป็นการแสดงความคิดเห็นชอบและส่งเสริมเป้าหมายของภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม

ดังนั้น ในช่วงเวลานี้จะเห็นได้ว่ากลุ่มผู้มีส่วนร่วม หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา บริษัทธุรกิจภาคเอกชน และสถาบันการศึกษาท้องถิ่น **ทุนทางสังคม**ที่เข้ามามีส่วนร่วมอยู่ในลักษณะ 3+1 เกิดการมีส่วนร่วม

ร่วมหลายระดับตามแต่ประเภทโครงการ ในขณะที่อาคารเก่ายังคงเป็นทุนทางวัฒนธรรม สำคัญที่ได้รับการฟื้นฟู มีจำนวนมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 4.2 แสดงกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและลักษณะความสัมพันธ์ช่วงที่ 2

ที่มา: ผู้วิจัย

อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลานี้ภาครัฐท้องถิ่นยังคงไม่สามารถสร้างเครื่องมือและกลไกในการอนุรักษ์ จัดการเมืองและอาคารเก่าอย่างชัดเจน ทั้งเครื่องมือและกลไกทางกฎหมายที่จะควบคุมและสร้างแรงจูงใจ แต่ในด้านการเห็นคุณค่าและมูลค่าของอาคารเก่าในเมืองสงขลามีมากขึ้น ได้เริ่มมีการบูรณะอาคารเกิดขึ้นบ้าง โดยภาครัฐ ได้แก่ อาคารศาลเจ้าหลักเมือง เป็นต้น ส่วนประชาชนก็เริ่มเกิดการซื้อขายอาคารเก่า และซ่อมแซมบ้างเช่นกัน รวมเป็นจำนวน 52 หลัง (จากการสำรวจโดยนักวิจัย ดูตารางที่ 4.1) ในขณะเดียวกัน จากการที่การขับเคลื่อนเมืองเก่าสงขลาเกิดขึ้นอย่างคึกคัก เมืองเก่าสงขลาเริ่มเป็นที่รู้จัก มีผู้คนสนใจมากขึ้นและเริ่มเข้าสู่กระบวนการถูกพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว อาคารเก่าซึ่งถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นของเมืองเก่าสงขลา ก็เริ่มมีมูลค่าสูงขึ้น และเริ่มเกิดการซื้อขายอาคารเก่า โดยส่วนใหญ่แล้วจะเกิดการซื้อจากคนในเมืองมากกว่าบุคคลภายนอก ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นชนชั้นนำ 2-3 ราย ส่งผลให้การบูรณะอาคารในช่วงเวลานี้ในส่วนอาคารของเอกชนก็เริ่มส่งผลต่อการลดทอนความแท้ของตัวอาคาร และบูรณภาพของเมืองสงขลา นอกจากนี้จากกระแสนิยมการท่องเที่ยวเมืองเก่า ทำให้ลูกหลานชาวสงขลาเริ่มกลับบ้าน รวมถึงการเข้ามาของผู้ประกอบการภายนอก ส่งผลให้บรรทัดฐานทางสังคมและพิธีการในการดำเนินการมีส่วนร่วมเริ่มมีความต่างไปจากกลุ่มผู้นำเป็นผู้สูงอายุและนักวิชาการท้องถิ่นที่เป็นผู้บุกเบิกในช่วงแรก

4.1.3 กระบวนการมีส่วนร่วมช่วงที่ 3 (พ.ศ. 2561–2565)

ในปี พ.ศ. 2561 เป็นช่วงที่ประเทศไทยมีแผนพัฒนา หรือเป็นปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อเมืองเก่าสงขลาเพิ่มขึ้น ได้แก่ แผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) ที่ยังคงรับแนวคิดมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในอดีต ที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศในการพัฒนา “คน” บนหลักเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้แนวคิด “มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” ส่วนแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) มีเป้าหมายลดความเหลื่อมล้ำ และขับเคลื่อนการเจริญเติบโตจากการเพิ่มผลิตภาพการผลิตบนฐานการใช้ภูมิปัญญาและนวัตกรรม ใช้เทคโนโลยีเพื่อการบริหารจัดการและปรับตัวกับสถานการณ์ที่ไม่ปกติ เช่น การระบาดของโควิด และมุ่งเน้นการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาประเทศในทุกมิติ ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2560-2564) ที่เน้นพัฒนาการท่องเที่ยวด้วยการส่งเสริมวิถีไทย “Thainess” ขยายการท่องเที่ยวเมืองรอง และไทยเที่ยวไทย ขับเคลื่อนการท่องเที่ยวทุกระดับ ส่งผลให้กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประเภทอาคารและเมืองเก่าของสงขลา ยังคงเกิดขึ้นต่อเนื่อง โดยมีฐานจากการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องในรอบ 10 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2550 ถึง 2560

เมืองเก่าสงขลากลายเป็นที่สนใจและเป็นสถานที่ศึกษาดูงาน ของผู้สนใจในการพัฒนาเมืองเก่าเป็นจำนวนมาก ในช่วง พ.ศ. 2559 สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยกระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ได้ประกาศจัดจ้างศึกษาโครงการแผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าสงขลา ซึ่งจัดทำโดยมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย เสร็จสิ้นใน พ.ศ. 2560 ซึ่งถือเป็นการเห็นความสำคัญและให้การสนับสนุนเมืองเก่าสงขลาจากภาครัฐส่วนกลาง นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานภายนอกที่เห็นคุณค่าและให้การสนับสนุนเมืองเก่าสงขลา เช่น สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (CEA) ได้มีนโยบายก่อตั้งศูนย์ CEA สงขลา ขึ้นในเมืองเก่าสงขลา โดยได้จัดทำกรอบแนวคิดใน พ.ศ. 2563 ซึ่งแบบที่ได้รับความนิยมจะถูกก่อสร้างขึ้นจริงในบริเวณพื้นที่อาคารเดิมสถานีดับเพลิง ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากเทศบาลนครสงขลา อีกทั้งสมาคมสถาปนิกสยาม ก็ได้ทำการซื้ออาคารเก่า 3 คูหาจากเอกชนในพื้นที่ ใน พ.ศ. 2563 เพื่อจัดตั้งเป็น ASA Center อีกด้วย

ในส่วนของภาครัฐท้องถิ่น คือเทศบาลนครสงขลาได้เริ่มดำเนินการเอาสายไฟลงใต้ดินในเขตเมืองเก่าในถนนนครในและถนนนางงาม และพัฒนาพื้นที่ทำน้ำคักดีลิทรีฟิทัคซ์เมื่อ พ.ศ. 2651-2563 นอกจากนี้เทศบาลนครสงขลา ยังได้ร่วมกับองค์การบริหารส่วนจังหวัดทำการปรับปรุงพื้นที่ราชพัสดุทางด้านทิศเหนือติดพื้นที่เมืองเก่า ให้เป็นลานจอดรถสำหรับคนในเมืองและนักท่องเที่ยวซึ่งเสร็จสิ้นใน พ.ศ. 2563 เพื่อช่วยลดปริมาณการจราจรโดยรถยนต์ในเขตเมืองเก่าและสนับสนุนให้นักท่องเที่ยวได้เดินมากขึ้น ขณะเดียวกันก็ได้ประกาศลดเวลาการเดินรถขนาดใหญ่ในเขตเมืองเก่าเพื่อป้องกันแรงสั่นสะเทือนที่จะส่งผลกระทบต่อตัวอาคาร นอกจากนี้ยังได้ซื้อที่ดินของเอกชนและรื้อถอนอาคารเดิมที่อยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรม ออกแบบก่อสร้างอาคารใหม่โดยใช้งบประมาณขององค์การบริหารส่วนจังหวัด เพื่อสร้างอาคารให้เป็นพื้นที่ที่เกิดประโยชน์ต่อเมืองเก่า เมื่ออาคารหลังนี้ก่อสร้างเสร็จแล้วก็ได้มอบให้มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย ทำการเช่าและจัดเป็นพื้นที่ให้เกิดการพูดคุยของชุมชนและจัดกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมของเมืองเก่าสงขลา โดยอาคารนี้ชื่อว่า "คิด+ดี" หรือ อาคาร Historic Center

ขณะเดียวกันองค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา ก็ได้สนับสนุนเพื่อให้เมืองเก่าสงขลาสู่การเป็นเมืองมรดกโลก โดยสนับสนุนกิจกรรมเชิงวิชาการตลอดช่วง พ.ศ. 2561-2565 อาทิเช่น “เวทีวิชาการนานาชาติเมืองท่าและเส้นทางการค้าทางทะเลแห่งเอเชีย 2562” และกิจกรรมเรียนรู้เชิงปฏิบัติการระดับนานาชาติ ร่วมกับ 3 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์จากสาธารณรัฐประชาชนจีน มหาวิทยาลัยชิงหวา มหาวิทยาลัยเจ้อเจียง และ มหาวิทยาลัยหัวเฉียว ร่วมกับสถาบันอาศรมศิลป์ และสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี จากกรุงเทพฯ และมหาวิทยาลัย

เทคโนโลยีราชชมงคลศรีวิชัย 2 ปีต่อเนื่อง (พ.ศ. 2561 และ 2562) อีกทั้งยังเป็นหนึ่งในเจ้าภาพหลักที่สนับสนุนงบประมาณเพื่อจัดทำกระบวนการ Upstream สงขลาสู่มรดกโลกอีกด้วย ในขณะที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดใช้การสนับสนุนงบประมาณกิจกรรมเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนเมืองเก่า เทศบาลนครสงขลาใช้เทศบัญญัติที่ได้ประกาศใช้ใน พ.ศ. 2560 แต่แม้จะมีการประกาศใช้เทศบัญญัติแล้ว คนในเมืองก็ยังขาดการรับรู้และยังมีอาคารที่ถูกปรับปรุงโดยเสียความแท้เป็นจำนวนมากพอสมควร ซึ่งในประเด็นนี้ตัวแทนเทศบาลให้เหตุผลว่า “เนื่องจากเทศบัญญัติสามารถครอบคลุมได้เพียงกรอบและสัดส่วนอาคารเท่านั้น เพราะมีบางฝ่ายเกรงว่าจะเป็น **การรอนสิทธิ**” (ตัวแทนเทศบาลนครสงขลา, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2564)

สำหรับภาคสถาบันการศึกษาในช่วงนี้มีนักวิชาการที่เข้ามาศึกษาและลงพื้นที่เมืองเก่าสงขลาเพื่อทำงานวิจัยอยู่เป็นจำนวนมากทั้งสถาบันท้องถิ่น 4 มหาวิทยาลัย และสถาบันการศึกษาภายนอกด้วย ซึ่งเครื่องมือสำคัญของสถาบันการศึกษาที่ช่วยขับเคลื่อนและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมย่านเมืองเก่าสงขลาคือ งานวิจัย อย่างไรก็ตาม แม้มีผู้ลงพื้นที่ทำวิจัยอยู่เป็นจำนวนมากแต่การทำงานวิจัยที่ขาดความต่อเนื่อง และการวิจัยที่ไม่ได้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ก็ทำให้โอกาสของกระบวนการมีส่วนร่วมผ่านงานทางวิชาการนั้นเกิดขึ้นได้ไม่มากนัก นอกจากนี้มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา ได้จัดตั้ง “มูลนิธิสงขลาสู่มรดกโลก” ขึ้นด้วยเป้าหมายเพื่อนำเมืองเก่าสงขลาให้ได้รับการประกาศเป็นพื้นที่มรดกโลกเช่นเดียวกับภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม

ในส่วนภาคประชาสังคม มีความน่าสนใจคือ **สงขลาฟอรั่ม** ได้กลับเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการในเขตเมืองเก่าผ่านโครงการสวนแบ่งปัน ซึ่งจัดขึ้นในพื้นที่ย่านมุสลิมบ้านบน เป็นการดำเนินงานร่วมกับ ภาคประชาชน และปัจเจกชนในพื้นที่ ซึ่งประกอบด้วยนักออกแบบและผู้ประกอบการสร้างสรรค์ในพื้นที่ แต่อย่างไรก็ตาม **ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม** ยังคงเป็นภาคประชาสังคมหลักในการขับเคลื่อนเมืองเก่าสงขลา โดยยังคงใช้ประเด็น “สงขลาสู่เมืองมรดกโลก” เป็นเป้าหมาย โดยยังคงทำงานร่วมกับภาครัฐท้องถิ่นและภาคธุรกิจเอกชนที่สนับสนุนในรูปแบบกิจกรรมเพื่อสังคม (CSR) ซึ่งภาคธุรกิจเอกชนก็ได้แบ่งบทบาทหน้าที่ของตนอย่างชัดเจนในการร่วมอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา กล่าวคือ **บริษัท ปตท.สำรวจและผลิตปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน)** ให้การสนับสนุนงบประมาณและกิจกรรม การจัดทำสงขลาสู่มรดกโลก ส่วน **บริษัท เซฟรอน ประเทศไทยสำรวจและผลิต จำกัด** จะให้การสนับสนุนกิจกรรมสร้างสรรค์จากฐานทุนทางวัฒนธรรมในเมืองเก่าสงขลา อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์ตัวแทนภาคประชาสังคม 1 ได้กล่าวว่า “ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมก็จะลดบทบาท

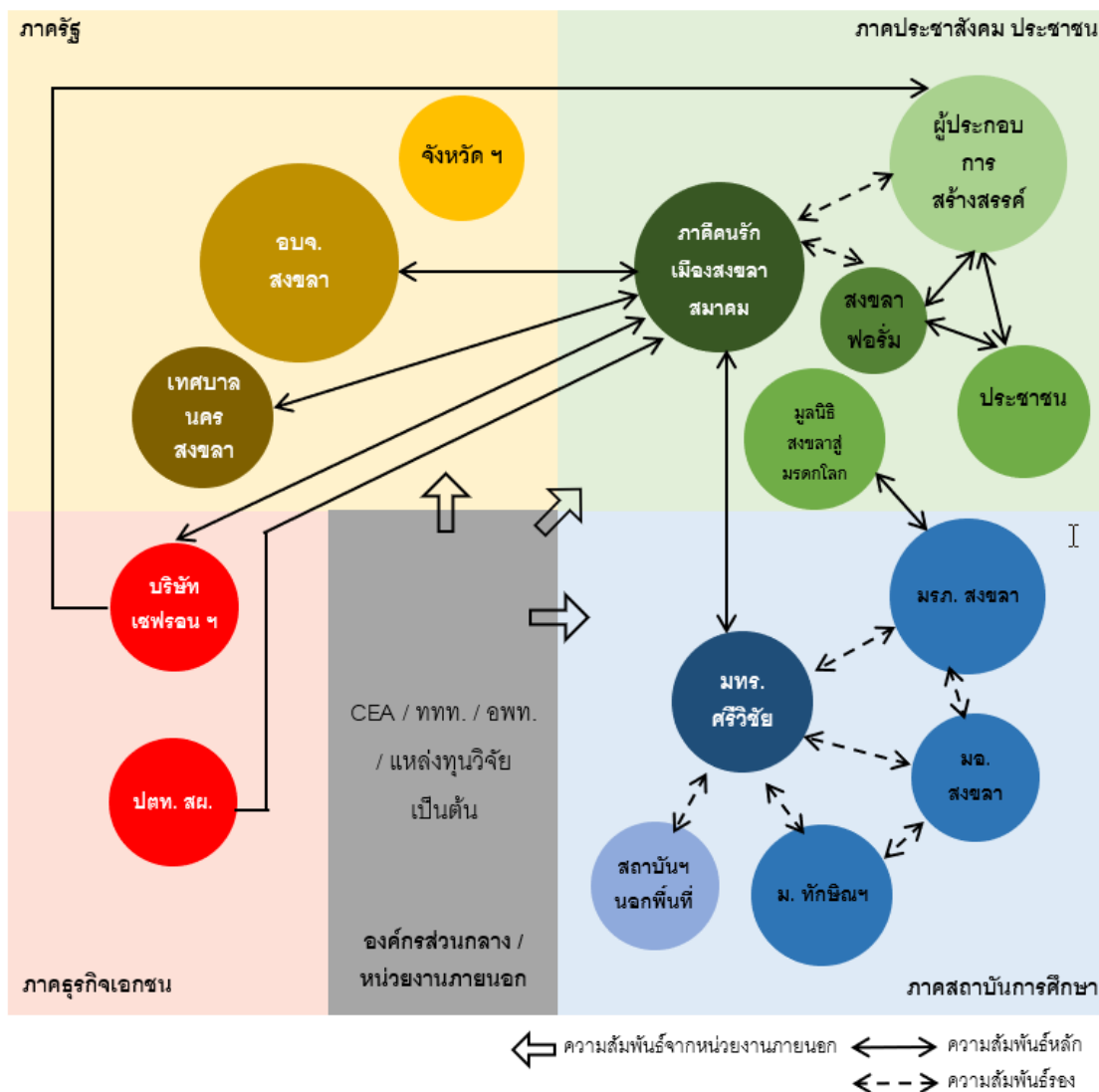
การขับเคลื่อนเมืองสงขลาสู่มรดกโลก หลังจกการทำงาน Upstream เพราะภาคีฯ มีขนาดเล็ก คนทำงานน้อย และยังไม่มีคนรุ่นใหม่มารับไม้ต่อ” (ตัวแทนภาคประชาสังคม 1, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2564)

กลุ่มคนอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง คือ **ประชาชน**ที่มีความรักและเห็นคุณค่าของเมืองสงขลา โดยมักจะทำงานร่วมกับประชาชนในพื้นที่ ซึ่งคนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็น **ผู้ประกอบการสร้างสรรค์** หรือศิลปินในพื้นที่ อาทิเช่น คุณปกรณ์ รุจิระวิไล ได้ปรับปรุงอาคารเก่าบนถนนนางงาม เป็นอาคาร A.E.Y. space เพื่อแสดงงานศิลปะ และเป็นพื้นที่กิจกรรมสร้างสรรค์ด้านภาพยนตร์ คุณปัญญา พูลศิลป์ ก็ได้ปรับปรุงอาคารเก่าเพื่อเป็นพิพิธภัณฑ์ผ้าโบราณสงขลา 238 Inspiration house ส่วน บริษัท สงขลาสเตชัน จำกัด เป็นบริษัทจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ส่วน บริษัท สงขลาเฮอริเทจ จำกัด ที่มีเป้าหมายในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น ช่อมแซมอาคารเก่า และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม รวมถึงผู้ประกอบการที่พักอาศัย เช่น บ้านในนคร และ Lyn's home boutique hostel ที่ผู้ประกอบการมักจะใช้เวลาให้ความช่วยเหลือในกระบวนการพัฒนาเมือง เช่น การพัฒนาพื้นที่ย่านมุสลิมหรือร่วมเสนอแนวทางการออกแบบพัฒนาย่านเก่าสงขลา เป็นต้น อย่างไรก็ตาม คนกลุ่มนี้จะทำงานกันและร่วมกิจกรรมกันแบบไม่มีโครงสร้างตายตัว **ใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการทำงาน ไม่เน้นทำงานแบบเป็นทางการ** เนื่องจากต้องประกอบอาชีพของตนเองเป็นหลัก แต่จุดเด่น คือ มักจะทำงานในลักษณะรากหญ้าร่วมกับประชาชนในพื้นที่

จะเห็นได้ว่าช่วงเวลานี้มีผู้สนใจและเห็นคุณค่าของเมืองเก่าสงขลา ทั้งที่เป็นคนเมืองสงขลาและคนภายนอกเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้ **บรรทัดฐานทางสังคมและพิธีการในการดำเนินการมีส่วนร่วม** มีความต่างมากขึ้น คือ กลุ่มคนรุ่นเก่าซึ่งเป็นคนยุค Baby Boom ยังคงดำเนินการมีส่วนร่วมโดยใช้พิธีการแบบราชการหรือเน้นเป็นทางการ ส่วนคนรุ่นใหม่คือคนยุค Gen Y และ Gen Z ที่เน้นพิธีการแบบไม่เป็นทางการ และมุ่งเน้นกิจกรรมสร้างสรรค์มากกว่าการทำกิจกรรมในรูปแบบประเพณี

นอกจากนี้ในเชิงพื้นที่และกายภาพของอาคารเก่าการเปลี่ยนแปลงอยู่มากพอสมควร จากการสำรวจพบว่า มีอาคารเก่าที่ได้รับการปรับปรุงจากทั้งภาครัฐและประชาชนเป็นจำนวนทั้งหมด 131 หลัง และนำสายไฟฟ้าลงใต้ดิน 2 เส้นถนน (ภาพที่ 4.4 และตารางที่ 4.1) ในขณะที่ **เทศบาล** บัญญัติยังไม่สามารถควบคุมการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบอาคาร และกลุ่มชนชั้นนำทำการซื้อและบูรณะอาคารในรูปแบบของตนเอง จึงส่งผลให้ **ความแท้ทั้งในด้านวัสดุและรูปแบบ**

ทางสถาปัตยกรรมของอาคารเก่าถูกลดทอนลง มีอาคารที่ถูกปรับปรุงเพื่อแสดงเอกลักษณ์ของเจ้าของมากขึ้น

ภาพที่ 4.3 แสดงกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและลักษณะความสัมพันธ์ช่วงที่ 3
ที่มา: ผู้วิจัย

4.2 ประเด็นสำคัญที่ค้นพบจากกระบวนการมีส่วนร่วมเมืองสงขลา

จากกระบวนการ 3 ช่วงเวลา ในระยะ 15 ปีที่ผ่านมา จะสังเกตได้ว่าประเภทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลักมีทั้งภาครัฐทั้งท้องถิ่น ภาคประชาสังคม ประชาชน ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา ครบถ้วนในลักษณะ 3+1 คล้ายคลึงกับกรอบวิจัยที่ได้ทำการทบทวนวรรณกรรมไว้ในเบื้องต้น ในขณะเดียวกันก็มีหน่วยงานภายนอกเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากในช่วง พ.ศ. 2560 -

2565 แต่อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าภาคประชาสังคมจะถูกนำเดี๋ยวโดยภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม เป็นหน่วยงานหลักที่เชื่อมโยงกับภาครัฐท้องถิ่นทั้งเทศบาลนครสงขลาและองค์การบริหารส่วนจังหวัด และยังเชื่อมโยงภาคเอกชน รวมถึงยังเป็นตัวเชื่อมโยงกับสถาบันการศึกษาทั้งในประเทศและต่างประเทศ อีกทั้งอาคารโรงสีแดงซึ่งเป็นที่ทำการของภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมก็ยังมีบทบาทคล้ายกับเป็นหน้าบ้านหรือห้องรับแขกของเมืองเก่าสงขลา แต่ในขณะเดียวกันประชาชนบางส่วนในพื้นที่กลับไม่ได้ทราบถึงการเคลื่อนไหว รวมถึงโครงการต่าง ๆ ที่ดำเนินการโดยภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม อีกทั้งกลุ่มคนรุ่นใหม่หรือเป็นปัจเจกบุคคลที่ทำงานในลักษณะขับเคลื่อนเมือง ก็ไม่ได้ร่วมมืออย่างเป็นทางการกับภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมเพื่อขับเคลื่อนสงขลาสู่มรดกโลก อาจสรุปได้ว่า การทำงานของภาคประชาสังคมภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม ทำงานยึดโยงกับหน่วยงานภาครัฐท้องถิ่นและองค์กรภายนอกได้ดี แต่ความเชื่อมโยงกับคนในเมืองยังเกิดขึ้นน้อย ในทางกลับกันกลุ่มผู้ประกอบการรุ่นใหม่ที่ทำงานขับเคลื่อนเมืองซึ่งสามารถเชื่อมโยงกับคนในเมืองได้ดี แต่จะเชื่อมโยงกับหน่วยงานภาครัฐไม่มากนัก

นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตที่น่าสนใจในทางกายภาพ คือ ในช่วงแรกแม้การปรับปรุงอาคารเก่าจะเกิดขึ้นน้อย แต่ความแท้และบูรณภาพของเมืองมีความสมบูรณ์ ซึ่งต่อมาโดยเฉพาะช่วง 5 ปี (พ.ศ. 2560 – พ.ศ. 2565) ที่ผ่านมาเห็นได้ชัดว่าตัวอาคารได้รับการปรับปรุงเป็นจำนวนมาก ซึ่งในภาพรวมของเมืองถือว่าเป็นเรื่องดีที่ทุกฝ่ายต่างเห็นความสำคัญของอาคารเก่า แต่หากพิจารณาลงรายละเอียดแล้วจะพบว่าอาคารส่วนใหญ่ที่ได้ทำการบูรณะนั้น มีส่วนทำลายความแท้และบูรณภาพของเมืองเก่าสงขลา อีกทั้งยังเกิดรูปแบบการบูรณะเฉพาะตัวบุคคลเกิดขึ้นในเมืองเก่าสงขลาด้วย ในขณะที่เครื่องมือทางกฎหมายคือเทศบัญญัติ ฯ ที่ประกาศในปี พ.ศ. 2560 มีการรับรู้ที่น้อย ส่วน Guidelines for Conservation ไม่ถูกประกาศใช้ และไม่มีแผนแม่บท (master plan) ในการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรม

ซึ่งประเด็นเหล่านี้แสดงให้เห็นว่ากระบวนการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นนั้น ยังมีช่องว่างของการทำงานร่วมกัน ดังนั้นจากผลการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth Interview) แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structure) และการสำรวจเชิงพื้นที่ ทำให้ผู้วิจัยได้ค้นพบและสรุปเป็นประเด็นที่น่าสนใจ 5 ประเด็น ซึ่งเป็นทั้งประเด็นที่เป็นลักษณะเด่น และมีบางประเด็นที่ควรจะต้องนำไปสู่การจัดทำข้อเสนอแนะบางประการ โดยจะขอลงรายละเอียดในแต่ละประเด็น ดังต่อไปนี้

4.2.1 ประเด็นที่ 1: การอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรทางวัฒนธรรมจากฐานทุนทางสังคม

หากพิจารณาถึงการสร้างเมืองสงขลาในอดีต ที่ได้สร้างกำแพงเมืองโอบล้อมการอยู่อาศัยของชาติพันธุ์ 3 กลุ่มไว้ร่วมกัน ทำให้ความแตกต่างทางวัฒนธรรมแต่ละกลุ่มคน ทั้งที่เป็นชนชั้นผู้ปกครองกลุ่มเศรษฐกิจและชาวบ้าน เกิดความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน เกิดเป็นความสัมพันธ์ทั้งในเชิงโครงสร้างทางการปกครองและโครงสร้างทางสังคม แต่ในปัจจุบันนี้การเป็นอยู่ของคนในเขตเมืองเก่าสงขลาได้ถูกพัฒนาด้วยระบบการปกครองจากส่วนกลาง ทำให้ระบบการพึ่งพากัน เช่นในอดีตลดทอนลง ดังเช่นที่ตัวแทนภาคการศึกษา 3 กล่าวไว้ว่า “เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นกับย่านเก่าของประเทศไทยทุก ๆ แห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่เปลี่ยนระบบการสัญจรจากทางน้ำเป็นทางบก ทำให้ย่านเมืองเก่าหลายที่เศรษฐกิจซบเซา ผนวกกับการย้ายถิ่นฐานของเยาวชนที่ศึกษาในกรุงเทพฯ หรือรวมถึงการที่ผู้อยู่อาศัยในถิ่นเดิมมีฐานะมากขึ้นแล้วเกิดการย้ายถิ่นฐานไปอยู่ต่างประเทศหรือพื้นที่ที่เศรษฐกิจดีกว่าในประเทศ ส่งผลให้ย่านเก่าหลายแห่งรวมถึงสงขลาอยู่ในสภาวะซบเซา ซึ่งในช่วงเวลานั้นก็ส่งผลต่อการลดทอนทุนทางสังคมของเมืองสงขลาด้วย เพราะทุนทางสังคมจะมีความเข้มแข็งได้นั้นขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ของผู้คนทั้งระดับความสัมพันธ์ที่เกิดจากวิถีชีวิตประจำวันและความสัมพันธ์ในเชิงโครงสร้างการปกครอง” (ตัวแทนภาคการศึกษา 3, สัมภาษณ์, เมษายน, 2565) อย่างไรก็ตาม จากการสัมภาษณ์ตัวแทนกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียพบว่า ทุนทางสังคมของสงขลานั้น ยังคงเกิดขึ้นอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะจากบุคคลหรือผู้นำที่สามารถสร้างจุดรวมของผู้คนได้ ตัวแทนภาคเอกชน 2 ได้กล่าวว่า “บุคคลที่เป็นต้นแบบให้ตนเองทำงานเพื่อส่งเสริมทุนทางวัฒนธรรมของสงขลานั้น คือ พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ ที่ได้สร้างแรงบันดาลใจให้กับตนในเรื่อง ความซื่อสัตย์ในการทำงานและการรักถิ่นฐาน” (ตัวแทนภาคเอกชน 2, สัมภาษณ์, มีนาคม, 2565) ในขณะที่ตัวแทนผู้ประกอบการรุ่นใหม่ 1 ได้กล่าวว่า “ที่มาเป็นผู้ประกอบการที่เกี่ยวกับการรักษามรดกทางวัฒนธรรมนั้น เกิดขึ้นจากการได้เรียนรู้แบบอย่างของผู้ใหญ่ในเมืองทั้งที่เคยทำงานกับ คุณพรรณิภา ไสริกุล ผู้อำนวยการสงขลาฟอรั่ม และได้เรียนรู้ในสมัยเรียนกับ ดร.จเร สุวรรณชาติ” (ผู้ประกอบการ 1, สัมภาษณ์, มีนาคม, 2565) จึงเป็นที่น่าสนใจว่าการสร้างทุนทางสังคม แม้ในปัจจุบันนี้ คนที่อยู่ในเมืองสงขลาจะไม่ได้มีเหตุที่ทำให้ต้องพึ่งพากันอย่างเช่นในอดีต แต่ด้วยระบบการศึกษาก็สามารถทำให้เกิดการสร้างทุนทางสังคมให้กับเยาวชนได้ด้วย ซึ่งสถานการณ์เช่นนี้มีความสอดคล้องกับทฤษฎีทุนทางสังคม Sociobiology and Sociology: A New Synthesis in International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences โดย Richard Machalek ที่เชื่อว่าความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นทรัพยากรที่สามารถนำไปสู่การพัฒนาและการสะสมทุนมนุษย์ (Richard M., Michael W., 2015) หากแต่ความเห็น

ของตัวแทนภาคประชาสังคม 2 และ 3 เห็นตรงกันว่าระบบการศึกษาท้องถิ่นในปัจจุบันยังต้องพัฒนา เนื่องจากระบบการศึกษาท้องถิ่นในปัจจุบันยังทำให้เกิดการสืบทอดหรือส่งต่อการเรียนรู้ได้ไม่มากนัก ซึ่งการศึกษามีความสำคัญต่อการสร้างทุนทางสังคมตามที่ตัวแทนภาคประชาสังคมกล่าวว่า “การพัฒนาคนด้วยการศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาทุนทางสังคมด้วย” (ตัวแทนภาคประชาสังคม 2, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน, 2564)

อย่างไรก็ตาม บุคคลสำคัญท่านหนึ่งซึ่งมีผลอย่างยิ่งต่อการสร้างทุนทางสังคมในด้านการอนุรักษ์และจัดการมรดกของเมืองเก่าสงขลา ซึ่งผู้ให้สัมภาษณ์ทุกคนกล่าวถึงและให้ความยอมรับนับถือก็คือ นายพีระ ตันติเศรณี อดีตนายกเทศบาลนครสงขลา หากประเมินผลจากกระบวนการอนุรักษ์เมืองเก่าสงขลาทั้ง 3 ช่วงตามที่ได้ศึกษาไว้ข้างต้นจะพบว่า นายพีระ ตันติเศรณี เป็นบุคคลที่ได้สร้างทุนทางสังคมในแง่ของการรักษาและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมย่านเก่าไว้เป็นอย่างมาก โดยใช้ตัวเองในฐานะนายกเทศมนตรีนครสงขลา เข้าไปทำงานเชื่อมโยงกับคนทุกกลุ่ม ทั้งในเชิงโครงสร้างทางการเมืองและในเชิงโครงสร้างทางสังคม ที่สำคัญเป็นการทำงานที่ลงลึกถึงประชาชนและชุมชน แต่อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าความสัมพันธ์ของผู้คนหรือทุนทางสังคมในด้านนี้ลดลง ดังเช่นตัวแทนชุมชน 1 ได้กล่าวว่า “นายกพีระ ท่านให้ความสำคัญกับการพูดคุยมากกับชุมชนและประชาชน ท่านก็มานั่งคุยบ่อย ๆ แต่หลังจากที่ท่านเสียชีวิต ก็ไม่มีผู้นำลงมาคุยกันแบบนี้ ส่วนภาคีฯ สมัยแรก ๆ ก็มีนัดรวมกันบ้าง แต่ 5-6 ปีที่ผ่านมาไม่มีเลย มีก็เรียกเข้าไปร่วมฟัง ไม่มีโอกาสให้แลกเปลี่ยนความเห็นเท่าไร” (ตัวแทนชุมชน 1, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน, 2564)

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนี้บุคคลที่ได้รับการกล่าวถึงในแง่ของผู้เสียสละอีกคนหนึ่ง คือ คุณรังษิรัตน์ปรากการ ในฐานะนายกภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม ที่ได้มอบพื้นที่โรงสีแดงให้เป็นพื้นที่กึ่งสาธารณะเพื่อประกอบกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมและเป็นพื้นที่จัดตั้งสำนักงานของภาคีฯ แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่า คุณรังสีได้รับการยอมรับจากผู้คนเฉพาะกลุ่ม หากแต่ภาคประชาสังคมนวมถึงภาคประชาชนบางกลุ่มยังไม่ได้ให้การยอมรับอย่างเท่าเทียมกับ นายพีระ ตันติเศรณี โดยที่ตัวแทนภาคประชาสังคม 3 ให้เหตุผลว่า “คุณรังสี เพิ่งกลับมาอยู่สงขลาเพียงไม่กี่ปี ดังนั้นการยอมรับจากประชาชนจึงมีไม่มาก และไม่ได้การยอมรับจากคนทุกกลุ่ม คุณรังสีเป็นคนดีแต่เรื่องการยอมรับแบบนี้ต้องอาศัยเวลา” (ภาคประชาสังคม 3, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน, 2564) ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของผู้ประกอบการรุ่นใหม่ “คุณรังสีอยู่กรุงเทพฯ มานานและมีอายุมากแล้ว จึงไม่ค่อยได้เดินเข้าหาคนในเมือง ต่างกับนายกพีระ ที่เข้าพบกับชุมชน ชาวบ้านทั้งแบบเป็นทางการและแบบมานั่งคุยถึงบ้าน ซึ่งมาทั้งในฐานะคนเมืองสงขลาและเป็นนายก ๆ ด้วย ชาวบ้านก็ให้ความร่วมมือมาก” (ผู้ประกอบการ 3, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน, 2564) จึงเป็นที่น่าสนใจว่า อาจจะเป็นเพราะ

ผู้คนในเมืองเก่าสงขลาคุ้นเคยกับผู้นำในลักษณะเดิม คือ ผู้นำที่อยู่ในภาครัฐ เพราะเชื่อว่ามีอำนาจบทบาทโดยตรง

จากประเด็นนี้ เป็นที่น่าสนใจว่าสาเหตุที่ทุนทางสังคมของเมืองสงขลามีแนวโน้มลดลงนั้น สันนิษฐานว่า เป็นเพราะลักษณะทางสังคมของเมืองสงขลาที่อาจจะไม่มีเงื่อนไขให้ต้องร่วมมือกัน เช่นในอดีต หรืออาจผนวกกับภาคประชาสังคมไม่สามารถเชื่อมโยงประชาชนด้วยข้อจำกัดที่มีผนวกกับบุคลิกของคนเมืองสงขลาที่ส่วนใหญ่มีลักษณะไม่ชอบการแสดงออก ตามที่ตัวแทนชุมชน 2 กล่าวไว้ว่า “คนสงขลาส่วนใหญ่ไม่ชอบการแสดงออก รักเมืองนะ แต่ถ้าไม่กระทบกับปัญหาจริง ๆ ก็จะไม่พูด” (ตัวแทนชุมชน 2, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน, 2564) ซึ่งคนในเมืองส่วนใหญ่ยังคงต้องการผู้นำที่อยู่ในบทบาทของภาครัฐท้องถิ่น ตามความเห็นของตัวแทนผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งหมดที่มีความเห็นตรงกัน รวมถึงระบบการศึกษาท้องถิ่นที่ยังต้องพัฒนาเพื่อให้คนรุ่นใหม่ได้ร่วมพัฒนาทุนทางสังคมด้วย ประเด็นนี้จึงเป็นที่น่าสนใจและถูกหยิบยกขึ้นสู่การจัดทำข้อเสนอแนะ เพราะทุนทางสังคมของเมืองเก่าในประเทศไทยหลายแห่งก็อยู่ในภาวะถดถอย คล้ายคลึงกับเมืองเก่าสงขลาด้วยเช่นกัน

4.2.2 ประเด็นที่ 2: ความสมดุลและคุณภาพของการมีส่วนร่วม

หากมองต่อเนื่องจากเนื้อหาในส่วนของการอนุรักษ์และพัฒนาจากฐานทุนทางสังคมที่ผ่านมา นั้น จะพบว่าประเด็นที่น่าสนใจ คือ การอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมบนฐานทุนทางสังคมอย่างเดียวนั้นอาจจะไม่เพียงพอ หากมองทุนทางสังคมในแง่ความสัมพันธ์ของผู้คน ก็พบว่ามีทั้งด้านบวกและด้านลบ กล่าวคือความสัมพันธ์ของผู้คนที่ดีจะส่งผลให้เกิดการรับรู้ และช่วยเหลือร่วมมือกันจากคนทุกกลุ่ม เป็นการเปิดโอกาสให้คนทุกกลุ่มสามารถร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมดำเนินการได้อย่างเท่าเทียม แต่ในอีกทางหนึ่งก็จะพบว่า จะเกิดการเลือกทำงานร่วมกันเฉพาะกลุ่ม ทำให้ความเท่าเทียมในการมีส่วนร่วมนั้นลดน้อยลง (Tristan C., 2004: 11-12) ดังเช่นที่เกิดขึ้นกับเมืองสงขลาในช่วงที่ 3 ตามเสียงสะท้อนของตัวแทนชุมชน 1 ผู้ประกอบการ 2 และตัวแทนภาคประชาสังคม 2 ว่า “ช่วงที่ผ่านมา เทศบาลฯ กับ ภาคีฯ ก็มีวิธีการคล้าย ๆ กันคือ เรียกมาฟัง ฟังเสร็จก็ให้ลงชื่อ และถ่ายภาพ แต่ไม่เผื่อเวลาให้ผู้เข้าร่วมได้แสดงความคิดเห็นเลย เหมือนแค่อยากได้รายชื่อเพื่อบอกว่าชาวบ้านเห็นด้วยกับโครงการนี้แล้ว และเวลาทำงานจริง ๆ ก็จะทำกันเองโดยที่บางที่พวกเราก็ไม่รู้เรื่อง” (ตัวแทนชุมชน 1, ผู้ประกอบการ 2 และตัวแทนภาคประชาสังคม 2, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน, 2564) ซึ่งหากวิเคราะห์โดยภาพรวมที่ผ่านมาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วง 5 ปีช่วงทำนี้ ผู้ให้สัมภาษณ์เห็นว่าการมีส่วนร่วมอยู่เพียงในระดับการรับฟัง (hearing) และเปิดโอกาสให้ร่วมแสดงความคิดเห็นได้บ้าง แต่ยังไม่ถึงระดับร่วม

นอกจากนี้ อบจ. สงขลา ก็ได้มาร่วมให้การสนับสนุนและให้งบประมาณในงานด้านวิชาการตามที่ได้กล่าวไว้แล้ว แต่อย่างไรก็ตาม จากความเห็นของตัวแทนภาคประชาชน และผู้ประกอบการ ที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกนั้นกลับพบว่า การดำเนินโครงการของเทศบาลนั้น ผู้คนในพื้นที่มีโอกาสได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นน้อยมาก เกือบทุกโครงการได้แค่รับฟังรับรู้ว่า จะเกิดโครงการขึ้น

ซึ่งในประเด็นนี้ตัวแทนเทศบาล ได้กล่าวว่า “ที่ผ่านมาเทศบาลก็ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าและได้ดำเนินโครงการต่าง ๆ ตามแผนที่ได้คุยกับภาคประชาสังคมไว้ แต่เนื่องจากเทศบาลมีกำลังคนน้อยเพราะงบประมาณประจำปีมีไม่มาก ขณะเดียวกันในเทศบาลฯ ก็ไม่ได้มีหน่วยงานที่จะดูแลเรื่องการมีส่วนร่วมหรือการทำกระบวนการแบบนี้โดยตรง หลายครั้งที่เราต้องใช้เวลาออกมาช่วยโดยไม่มีค่าใช้จ่าย จึงทำให้ที่ผ่านมาเทศบาลฯ ทำงานเชื่อมโยงโดยตรงกับภาคประชาสังคม คือ ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม เป็นหลัก เพราะเชื่อว่าภาคประชาสังคมจะสามารถเชื่อมโยงและทำให้เกิดการรับรู้รับฟังความคิดเห็นจากประชาชนในพื้นที่ได้” (ตัวแทนเทศบาล, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน, 2564) ในส่วน อบจ.สงขลา เป็นหน่วยงานภาครัฐท้องถิ่นที่มีความสำคัญที่จะช่วยหนุนเสริมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องงบประมาณ ตามคำสัมภาษณ์ของตัวแทน อบจ.สงขลา ว่า “อบจ.สงขลา ให้ความสำคัญกับเรื่องเมืองเก่า ทั้งในด้านงบประมาณและความร่วมมือด้านอื่น ๆ เพราะเราคิดว่าสงขลาจะได้มรดกโลกหรือไม่ ไม่ใช่เรื่องสำคัญ แต่เรื่องที่สำคัญที่สุด คือ ระหว่างทางที่เราดำเนินการ ก็จะช่วยให้เมืองสงขลาเกิดสิ่งดี ๆ ขึ้นกับคนในเมืองเก่า จากบ้านที่ปิดประตูกันส่วนใหญ่ ตอนนั้นก็เปิดกันเกือบหมด มีคนมาลงทุน มีคนมาท่องเที่ยว เมืองมีแผนโครงการเชิงอนุรักษ์ นี่คือนี่ที่อบจ.สงขลา ตีใจและให้การสนับสนุนมาตลอด” (ตัวแทน อบจ.สงขลา, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน, 2564) แต่อย่างไรก็ตาม อบจ.สงขลา ก็ไม่มีหน่วยงานที่รับผิดชอบเรื่องการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมย่านเมืองเก่าโดยตรงเช่นกัน ที่ผ่านมาได้ดำเนินการผ่านกองผังเมือง เพื่อเชื่อมต่อกับภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม

ดังนั้นในกรณีเมืองเก่าสงขลาจะเห็นได้ว่าแม้เทศบาลฯ และ อบจ. สงขลา จะให้ความสำคัญและมีความพยายามดำเนินการอย่างเต็มกำลังแล้ว อีกทั้งยังดำเนินการร่วมกับภาคประชาสังคมด้วย แต่ก็ยังไม่สามารถทำให้เกิดการรับรู้และรับฟังความเห็นอย่างทั่วถึงได้ แม้การดำเนินงานที่ผ่านมาภาครัฐมีความตั้งใจสูง แต่พบว่ายังไม่ถึงระดับที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับกลไก และโครงสร้างของเทศบาลฯ ขาดหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง ดังนั้นจึงยังคงมีข้อจำกัดที่เกิดขึ้นทั้งในระดับหน่วยงานและผู้ปฏิบัติงาน

ส่วนประเด็นในเรื่องความต่อเนื่องของการปกครองท้องถิ่นก็เป็นประเด็นสำคัญ ที่ทั้งในเมืองเก่าสงขลาและที่อื่น ๆ ก็ประสบปัญหาเช่นเดียวกัน ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีของ “อาคารคิด+

ดี” ถือเป็นกรณีของการทำงานร่วมกัน ระหว่างภาครัฐและภาคการศึกษาที่ดี คือ เทศบาลเป็นผู้ซื้อที่ดินจากเอกชนและออกแบบอาคารเอง โดยอบจ.สงขลา เป็นผู้มอบงบประมาณก่อสร้าง และมอบให้มทร.ศรีวิชัยเป็นผู้เช่าโดยให้ใช้ประโยชน์เพื่อรองรับกิจกรรมเชิงวิชาการ และกิจกรรมทางวัฒนธรรมของชุมชน แต่เมื่อเกิดการเลือกตั้ง ทำให้ผู้ว่าการเมืองเปลี่ยนฝ่าย ส่งผลให้อาคารหลังนี้ มทร.ศรีวิชัยไม่ได้ดำเนินการเช่าต่อ เทศบาลฯ เองก็ไม่ได้ดำเนินการกิจกรรมอะไรอย่างชัดเจน ชุมชนก็หมดโอกาสเข้าไปใช้พื้นที่ กรณีนี้แสดงให้เห็นถึงความไม่ต่อเนื่องเชิงนโยบาย และการขาดกลไกเชิงโครงสร้างภายในเทศบาลฯ นอกจากนี้ตัวแทนภาคเอกชน 1 ก็ได้กล่าวเสริมประเด็นนี้ว่า “เราก็อทำงานร่วมกับทั้งภาคประชาสังคมและภาครัฐท้องถิ่น ซึ่งหากมีการเลือกตั้งแล้วเปลี่ยนผู้นำ เราก็เหมือนต้องเริ่มทำงานใหม่ กว่า จะทำความเข้าใจกันได้ก็กินเวลาเป็นปี ทำงานอีกไม่กี่ปีก็ถึงเวลาเลือกตั้งอีกแล้ว” (ตัวแทนภาคเอกชน 1, สัมภาษณ์, ตุลาคม, 2564)

อีกประเด็นหนึ่งที่ส่งผลต่อข้อจำกัดในการทำงานของเทศบาลฯ และ อบจ.สงขลา ด้านการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าด้วยเช่นกัน คือ นโยบายและการดำเนินงานเชิงโครงสร้างของภาครัฐส่วนกลางในระดับจังหวัด คือ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดสงขลา หรือ ทสจ. สงขลา ซึ่งที่ผ่านมามีบทบาทน้อยมากในการร่วมขับเคลื่อนเมืองเก่าสงขลา เนื่องจากหน่วยงาน ทสจ.สงขลา ในระดับจังหวัดก็ขาดผู้เชี่ยวชาญในเรื่องมรดกทางวัฒนธรรม เพราะบุคลากรส่วนใหญ่เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้นจึงเห็นว่ากระบวนการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้น ทสจ. สงขลา จะมีบทบาทน้อยและไม่มีผู้ให้สัมภาษณ์กล่าวถึงเลย และอีกกรณีหนึ่ง คือ กระบวนการ upstream ซึ่งเป็นกระบวนการหนึ่งในการยื่นเมืองเก่าสงขลาสู่เมืองมรดกโลก ในกระบวนการนี้ผู้ดำเนินการหลัก คือ ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม ผู้สนับสนุนด้านงบประมาณ คือ ปตท.สผ. หน่วยงานภาคเอกชน โดยมีคุณรังษิ รัตนปรภากร เป็นผู้ลงนามเอกสารยื่นขอต่อ UNESCO ซึ่งแสดงให้เห็นถึงช่องว่างของหน่วยงานภาครัฐส่วนกลางในเรื่องของการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประเภทเมืองเก่า การขาดเจ้าภาพที่เป็นหน่วยงานภาครัฐส่วนกลางจึงเป็นประเด็นสำคัญ และถือเป็นข้อจำกัดที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของภาครัฐท้องถิ่นด้วยเช่นกัน

ด้วยข้อจำกัดและช่องว่างทั้งหมดที่กล่าวมา ได้แสดงถึงการดำเนินการของภาครัฐท้องถิ่นที่ยังไม่สามารถสร้างการมีส่วนร่วมที่มีคุณภาพ ความสมดุลและเท่าเทียมได้ให้เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการประสานงานกับภาคประชาชน

2) กลุ่มภาคประชาสังคม ประชาชน

ในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มนี้จะขอแบ่งเป็น 2 ส่วน เพื่อถ่ายทอดความเข้าใจ โดยส่วนแรก คือ ภาคประชาสังคม และส่วนที่สอง คือ ประชาชน

ภาคประชาสังคม

จากข้อมูลที่ผ่านมาสามารถระบุได้ว่า “ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม” เป็นเหมือนจุดศูนย์กลางในการเชื่อมโยงทั้งหน่วยงานภาครัฐท้องถิ่นและภาคเอกชน รวมถึงภาคการศึกษาด้วย โดยวัตถุประสงค์ของภาคีฯ ได้ระบุไว้ว่า “เป็นศูนย์รวมความสามัคคี ความนึกคิดระหว่างสมาชิกด้วยกัน ทั้งภาครัฐและภาคประชาชน” แต่ในทางปฏิบัติแล้วก็มีความเห็นและคำถามต่อบทบาทหน้าที่ของภาคีฯ ในการเป็นจุดเชื่อมโยงระหว่างหน่วยงานภาครัฐ กับประชาชนในพื้นที่

ในประเด็นนี้ ตัวแทนภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม ได้อธิบายว่า “ช่วง 5 ปีที่ผ่านมาภาคีฯ ขาดกำลังคนที่จะเชื่อมโยงสื่อสารกับคนในพื้นที่ ภาคีฯ เป็นมูลนิธิ ไม่ได้มีรายได้จากการประกอบการใด ๆ จึงไม่มีงบประมาณในการจ้างคนมารับผิดชอบหน้าที่ส่วนนี้ อีกทั้งในปัจจุบันกำลังการทำงานของภาคีฯ ก็ลดจำนวนลง ส่วนกำลังหลัก 5 คน เป็นผู้สูงอายุทั้งหมด จึงทำให้ภาคีฯ อ่อนกำลังลงและมีแนวโน้มที่จะลดบทบาทการทำงาน” (ตัวแทนภาคประชาสังคม 1, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน, 2564) สอดคล้องกับตัวแทนภาคการศึกษา 1 ที่ร่วมงานกับภาคีฯ ที่กล่าวว่า “กระบวนการ Upstream จะเป็นงานสุดท้ายที่ภาคีฯ จะทำงานในฐานะประชาสังคมหลัก ขับเคลื่อนสงขลาสู่มรดกโลก หลังจากนั้นก็จะลดบทบาทลงให้เป็นการดำเนินการในลักษณะเป็นหน่วยงานที่ให้ข้อมูลและรับรองผู้ที่มาเยือนเมืองเก่า โดยใช้โรงสีแดงเป็นพื้นที่ต้อนรับ” (ตัวแทนภาคการศึกษา 1, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน, 2564) ซึ่งในขณะที่ ภาคีฯ อ่อนกำลังลง มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลาก็ได้จัดตั้ง “มูลนิธิสงขลาสู่มรดกโลก” ขึ้นเมื่อช่วงต้น พ.ศ. 2565 แต่ในปัจจุบันยังไม่มีการดำเนินงานที่ชัดเจน

ในสถานการณ์ภาคประชาสังคมหลักที่เกิดขึ้นกับเมืองสงขลาเช่นนี้ ตัวแทนภาคประชาสังคม 2 ได้กล่าวเชิงให้เหตุผลไว้ว่า “เป็นเพราะที่ผ่านมาภาคีฯ ไม่ทำบทบาทหน้าที่ของตน คือไม่เชื่อมโยงกับประชาชนในพื้นที่ จึงทำให้สมาชิกสมาคมหรือคนที่อยากเข้าไปช่วยลดจำนวนลง” (ตัวแทนภาคประชาสังคม 2, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน, 2564) ขณะที่ตัวแทนภาคประชาสังคม 3 ได้แสดงความเห็นว่า “กระบวนการทำงานของภาคีฯ ไม่สร้างคนรุ่นใหม่ให้มาสืบทอด ดังนั้นกิจกรรมที่ทำก็จะมีรูปแบบเฉพาะกับกลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งคนรุ่นใหม่ก็ไม่อยากเข้าร่วม เป็นปัญหาของวิถีคิดของคนต่างวัย” (ตัวแทนภาคประชาสังคม 3, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน, 2564)

ซึ่งสถานการณ์ของภาคประชาสังคมอ่อนแอเช่นนี้ เกิดขึ้นกับชุมชนเก่าหลายแห่งในประเทศไทย ในกระบวนการฟื้นฟูย่านเก่าเกือบทุกแห่งเริ่มต้นด้วยกลุ่มคนหลังเกษียณ เมื่อแรกเริ่มก็ยังมีกำลังกายกำลังใจ แต่เมื่อดำเนินการมากกว่า 10 ปี กลุ่มผู้ริเริ่มก็มักจะอ่อนแรงลง เพราะต้องหางบประมาณเพื่อดำเนินการและดำเนินการด้วยตนเอง ที่สำคัญคือการขาดการเชื่อมโยงกับคนรุ่นใหม่ ในกรณีสงขลาหากวิเคราะห์ดูแล้วจะพบว่า ภาคีฯ มีจุดแข็ง คือ สามารถเชื่อมโยง

หน่วยงานที่มีงบประมาณและมีบทบาทหน้าที่รับผิดชอบให้เกิดการทำงานร่วมกันได้ แต่จุดอ่อนหรือข้อจำกัดก็คือไม่สามารถเป็นหน่วยงานที่เชื่อมโยงภาคประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมได้ อีกทั้งยังไม่มีระบบการสืบทอดองค์ความรู้และบทบาทหน้าที่ที่จะทำให้องค์กรขยายตัว และทำงานในระยะยาวต่อเนื่องไปสู่อนาคต อย่างไรก็ตาม มีผลสัมภาษณ์จากผู้ประกอบการที่สะท้อนความเห็นอย่างน่าสนใจว่า “งานสร้างการมีส่วนร่วมไม่ควรเป็นบทบาทของภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม แต่ควรจะเป็นบทบาทของทางเทศบาลนครสงขลา โดยเทศบาล ฯ ควรตั้งหน่วยงานขึ้นใหม่เพื่อดำเนินการและรับผิดชอบในบทบาทหน้าที่นี้ ซึ่งในประเด็นนี้ควรต้องเร่งดำเนินการหาทางแก้ไขเพื่อให้ภาคประชาสังคมสามารถดำเนินการและขับเคลื่อนในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าต่อไปได้” (ผู้ประกอบการ 1, สัมภาษณ์, ธันวาคม, 2564)

โดยสรุปการทำงานที่ผ่านมาของ ภาคประชาสังคมหลักของเมืองสงขลา ด้วยข้อจำกัดที่มีส่งผลให้เกิดการขาดความสมดุลในการทำงานกับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยมุ่งเน้นการเชื่อมโยงกับหน่วยงานภาครัฐ ภาคสถาบันการศึกษาและภาคเอกชน แต่ขาดการเชื่อมโยงกับภาคประชาชนในพื้นที่ อีกทั้งยังขาดระบบการทำงานที่จะสร้างกลุ่มคนรุ่นใหม่เพื่อสืบทอดการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในเมืองเก่าสงขลาในบทบาทของภาคประชาสังคม 2 ประเด็นนี้เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดปัญหากระบวนการมีส่วนร่วมในพื้นที่ ประชาชนจึงขาดการรับรู้และมีส่วนร่วมได้ในระดับน้อย

ประชาชน

ในส่วนประชาชน จากประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานพบว่าผู้อยู่อาศัยที่ส่วนใหญ่คือการย้ายถิ่นของชาวต่างชาติและเข้ารับการปกครองโดยรัฐไทย จึงส่งผลต่อลักษณะนิสัยของคนสงขลา จากการสัมภาษณ์มีหลายคนกล่าวถึงนิสัยพื้นฐานของคนสงขลาที่ส่งผลต่อคุณภาพการมีส่วนร่วมโดยสรุปดังนี้ “คนสงขลาเป็นคนรักความสงบ ประนีประนอม จะเกิดการรวมตัวกันก็ต่อเมื่อเป็นประเด็นใหญ่ ทั้งในด้านบวกและด้านลบที่ส่งผลถึงชีวิตความเป็นอยู่จริง ๆ ซึ่งต่างยืนยันว่าคนสงขลาเป็นคนรักถิ่นฐานแต่ไม่ค่อยแสดงออก” (ตัวแทนชุมชน 2, สัมภาษณ์, ธันวาคม, 2564) ดังนั้นการมีส่วนร่วมในลักษณะที่เปิดเวทีพูดคุยอย่างเป็นทางการนั้น จึงอาจไม่เหมาะสมกับบุคลิกของคนเมืองสงขลา หากย้อนกลับไปในยุคฟื้นฟูเมืองช่วงแรกที่ประสบความสำเร็จนั้น อาจเป็นเพราะ นายพีระ ตันติเศรณี ใช้วิธีการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ จึงสามารถเปิดใจและได้รับความร่วมมือ

อย่างไรก็ตาม จากรากฐานที่มีมานานของการอยู่ร่วมกัน คนส่วนใหญ่ในเมืองทำการค้า จึงมีผู้อยู่อาศัยทั้งที่เป็นชาวบ้านร้านค้า ที่ประกอบการค้าเล็กน้อย จนถึงการค้าขนาดใหญ่ของชน

ชั้นนำที่เป็นเศรษฐี และในปัจจุบันนี้ก็มียุคคนหนุ่มสาวที่กลับมาพัฒนาเมืองเก่า รวมถึงคนนอกที่เข้ามาทำการค้าในเมือง ดังนั้นจึงสามารถวิเคราะห์แบ่งออกภาคประชาชนในเมืองเก่าสงขลาได้เป็น 3 กลุ่มหลัก ดังนี้

- **กลุ่มชนชั้นผู้นำ (elite)** สงขลาเป็นเมืองที่มีรากฐานมานานและเป็นเมืองที่อยู่บนพื้นฐานทางการค้า ดังนั้นจึงมีกลุ่มชนชั้นนำที่เป็นเศรษฐีอยู่ในเมือง ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้ประกอบด้วย 4-5 ตระกูลหลัก และรวมถึงชนชั้นนำบางคนด้วย ซึ่งจากการสะท้อนของคนในเมืองและผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า กลุ่มชนชั้นนำนี้มีความเป็นปัจเจกสูง และไม่ดำเนินงานร่วมกัน ดังเช่นที่ผู้ประกอบการ 2 ให้ความเห็นว่า “กลุ่มคนชั้นนำ หรือ elite ในเมืองสงขลาที่ดีนะ ต่างก็มีใจรักเมืองเก่าและก็รักษาปรับปรุงอาคารในแบบของตัวเอง แต่กลุ่ม elite ของที่นี่ไม่ทำงานด้วยกันนะ เพราะต่างมีแนวทางของตนเองและมีเงินที่จะทำอะไรก็ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาใคร แต่ถ้าเค้าอยากร่วมงานกับใครที่ไม่ได้ระดับเดียวกับเค้า เค้าก็จะมาช่วยนะ” (ผู้ประกอบการ 2, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน, 2564) ซึ่งคนกลุ่มนี้ 2-3 คน ในปัจจุบันได้ดำเนินการซื้ออาคารเก่าในเขตเมืองสงขลาไว้จำนวนพอสมควร และเริ่มทำการปรับปรุงให้เป็นพื้นที่กึ่งสาธารณะบ้าง เป็นพื้นที่ส่วนตัวบ้าง หากมองในแง่ดีก็จะพบว่าคนกลุ่มนี้มีกำลังทรัพย์ที่สามารถช่วยรักษาอาคารเก่าของเมืองเอาไว้ได้ แต่ในทางกลับกันก็จะพบจุดอ่อนของการดำเนินงานของกลุ่มเศรษฐีนี้ ก็คือ ทำให้การรักษามรดกทางวัฒนธรรมนั้นเกิดขึ้นในรูปแบบต่างคนต่างทำ ดังที่ผู้ประกอบการ 4 ได้แสดงความเห็นและให้นิยามไว้อย่างชัดเจนว่า “เป็นการแสดงออกถึงการรักเมืองในรูปแบบสมบัติส่วนตัว” (ผู้ประกอบการ 4, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน, 2564)

- **กลุ่มชุมชนและชาวบ้านทั่วไป** สำหรับชาวบ้านและชุมชนโดยส่วนใหญ่แล้วให้ความร่วมมือกับทุกเรื่องที่ตนเองเห็นความสำคัญ ยกตัวอย่างเช่น การให้ความร่วมมือในการพัฒนา ถนนหนทาง ซึ่งถือว่าเป็นย่านจีนถิ่นแรกในการตั้งถิ่นฐานเมืองสงขลาในยุคเมืองบ่อयर่วมกับโครงการชุดวิจัย การส่งเสริมการเรียนรู้และสร้างพลังของท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนและเสริมสร้างคุณค่าเมืองเก่าสงขลา ซึ่งชาวชุมชนให้ความร่วมมือทั้งในระดับร่วมคิดร่วมทำและร่วมปฏิบัติการจนถึงรับผลร่วมกัน สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นรูปธรรม คือ การเป็นเจ้าของภาพและร่วมลงขันเพื่อให้เกิดงบประมาณเพื่อจัดกิจกรรม “เดินถิ่น ถิ่นจีนแรก” ในวันที่ 16-17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561 อีกทั้งยังได้ออกงบประมาณส่วนตัวเพื่อบูรณะอาคารห้องแถว 9 ห้องอีกด้วย และในอีกกรณีหนึ่งคือ โครงการสวนแบ่งปัน ที่ดำเนินการขึ้นโดย ชุมชนมุสลิมบ้านบ่อयर่วมมือกับ สงขลาฟอรั่มและผู้ประกอบการสร้างสรรค์อีก 3 ราย ดำเนินกิจกรรมในพื้นที่จนเกิดผลที่ชุมชนร่วมจัดกิจกรรมและร่วมดูแลรักษาสวนผักกินได้ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม สังเกตได้ว่ากระบวนการที่ได้รับความร่วมมือกับชุมชน มักจะเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากการทำงานผ่านงานขับเคลื่อนและงานวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ไม่ได้เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐท้องถิ่น ตามคำกล่าวของตัวแทนชุมชน 1 ว่า “ชุมชนให้ความร่วมมือเสมอ หากหน่วยงานที่เข้ามานั้นดำเนินงานจริง ๆ ไม่ใช่แค่มาถาม ๆ แล้วก็ไป เพราะต้องเข้าใจว่าชาวบ้าน ต่างก็ต้องทำมาหากิน ถ้าให้แค่มาฟังแล้วขอความเห็นบ้าง เค้าไม่อยากร่วม มันเสียเวลาเพราะพวกเค้ารู้สึกว่เค้าไม่ได้ประโยชน์จากการทำงานของคุณ” (ตัวแทนชุมชน 1, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน, 2564) แต่ถึงแม้จะมีภาคการศึกษาและภาคประชาสังคมบางส่วนที่ดำเนินงานผ่านกระบวนการวิจัยหรือขับเคลื่อนงานฐานชุมชน แต่การดำเนินงานในลักษณะนี้ก็มีข้อจำกัดเรื่องความต่อเนื่องของงบประมาณ จึงทำให้งานวิจัยบางส่วนเกิดขึ้นในลักษณะของงาน event แล้วก็จบลงโดยไม่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ในระยะยาว

● **กลุ่มผู้ประกอบการสร้างสรรค์** กลุ่มนี้ประกอบด้วยคนรุ่นใหม่ที่กำลังมาพัฒนาบ้านของตน และคนภายนอกซึ่งเข้ามาประกอบการ ซึ่งกลุ่มนี้มีท่าทีที่ชัดเจนว่าไม่ได้ให้ความสำคัญกับประเด็นสงขลาสู่มรดกโลก แต่จะให้ความสำคัญในเรื่องคุณภาพชีวิตของผู้อยู่อาศัยในเมืองเป็นหลัก ดังนั้นในรูปแบบการดำเนินงานจึงมักเชื่อมโยงกับประชาชน ชุมชน คนในพื้นที่ เช่น คุณปกรณ์ รุจิระวิไล ที่ได้ปรับปรุงอาคารเก่าในนาม A.E.Y. Space ให้เป็นพื้นที่แสดงผลงานศิลปะสร้างสรรค์ และฉายภาพยนตร์แนวศิลปะ คุณปัญญา พูลศิลป์ ที่จัดทำพิพิธภัณฑ์ผ้าพื้นถิ่น คุณเชาวลิต ไชยวานิช เจ้าของโฮสเทลที่ทำรายการวิทยุ สงขลาใกล้ ๆ ทะเล เพื่อเป็นพื้นที่สื่อสารคุณค่าของคนสงขลา ร้านอ่องเฮียบฮวด ที่เป็นร้านค้าแพที่ถ่ายทอดคุณค่าและความงามของเมืองสงขลา คุณดวงใจ นันทวงศ์ เปิดกิจการสงขลาเฮอริเทจ เพื่อบูรณะอาคารเก่า และจัดกิจกรรมศิลปะสร้างสรรค์กับเยาวชน เป็นต้น ซึ่งเป็นที่น่าสนใจว่าคนกลุ่มนี้สามารถทำงานร่วมกันได้ แต่จากการสัมภาษณ์ก็พบประเด็นที่น่าสนใจ คือ คนกลุ่มนี้มักจะไม่ค่อยให้ความร่วมมือกับภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม เนื่องจากวิธิตัดในการพัฒนาเมืองเก่าต่างกัน และมีช่องว่างของช่วงอายุ (generation gap) ซึ่งผู้ประกอบการ 3 ได้ให้เหตุผลว่า “ไม่ใช่เรื่องแปลกเพราะหลายแห่งที่มีกระบวนการพัฒนาเมืองก็เป็นแบบนี้ มุมมองต่างกันแต่ไม่ได้ไม่ชอบกัน ต่างฝ่ายต่างเคารพซึ่งกันและกันและดำเนินงานในรูปแบบความเชื่อและมุมมองของตนเอง” (ผู้ประกอบการ 3, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน, 2564)

ดังนั้นหากวิเคราะห์การทำงานของคนกลุ่มนี้แล้วจะพบว่ามีความพลังและความคิดสร้างสรรค์ นำเสนอกิจกรรมสร้างสรรค์ในรูปแบบใหม่บนฐานทุนทางวัฒนธรรมเดิมได้เป็นที่น่าสนใจ ส่วนการไม่ทำงานร่วมกับกลุ่มประชาคมเดิมนั้นไม่ใช่เรื่องผิด หากแต่ก็ควรค้นหาเครื่องมือหรือกลไกที่ทำให้

เกิดการดำเนินงานที่หนุนเสริมทั้งกับภาคประชาสังคม และภาครัฐท้องถิ่น เพื่อให้จุดเด่นของคนกลุ่มนี้สามารถสร้างเสริมความสมดุลและคุณภาพกระบวนการมีส่วนร่วมของเมืองสงขลา

3) กลุ่มภาคเอกชน

สงขลาได้รับการสนับสนุนจาก 2 บริษัทคือ บริษัท ปตท.สำรวจและผลิตปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน) และบริษัท เซฟรอนประเทศไทยสำรวจและผลิต จำกัด โดยทั้ง 2 บริษัทนี้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการพัฒนาเมืองและชุมชนบนฐานทุนทางวัฒนธรรมองค์กร

ปตท. สผ. ได้เข้ามาร่วมให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องการฟื้นฟูเมืองเก่าสงขลาตั้งแต่ พ.ศ. 2554 ต่อมาใน พ.ศ. 2557 จึงเกิดการร่วมมือขึ้นโดยร่วมกับภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม เทศบาลฯ และ TK Park รวมถึง มทร.ศรีวิชัย เพื่อจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ TK park ขึ้นที่โรงสีแดงถือเป็นจุดเริ่มต้นอย่างเป็นทางการที่ปตท.สผ. ให้ความสำคัญร่วมมือพัฒนาในด้านเมืองเก่า และให้ความร่วมมือเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. 2560 ซึ่งเป็นช่วงที่กลุ่มภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมได้ชูประเด็นสงขลาสู่มรดกโลก ปตท.สผ. ก็ให้งบประมาณในการปรับปรุงพื้นที่ของเอกชน คือ โรงสีแดงให้เป็นพิพิธภัณฑ์ ตลอดจนให้การสนับสนุนงบประมาณเพื่อจัดทำกระบวนการ Upstream จนถึงปัจจุบันนี้

ในส่วนของ บริษัท เซฟรอนฯ ก็ให้การสนับสนุนกิจกรรมวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์และกิจกรรมเชิงวิชาการที่เกี่ยวข้องมาตลอดระยะเวลากว่า 10 ปี เช่น การจัดทำป้ายสื่อความหมาย รวมถึงจิตรกรรมฝาผนังและประติมากรรมตามจุดสำคัญต่าง ๆ ในเขตเมืองเก่าสงขลาทั้งในพื้นที่ภาครัฐและพื้นที่ของเอกชน นอกจากนี้ยังได้ร่วมสนับสนุนโครงการปรับปรุง บ้านป่าปรางค์ ร่วมกับงานวิจัยของการเคหะฯ โดยให้การสนับสนุนงบประมาณ 5,000 บาทต่อเดือน เป็นระยะเวลาหนึ่งปีกับเจ้าของบ้าน ซึ่งเป็นเอกชน เพื่อสนับสนุนการเปิดบ้านเพื่อให้ผู้สนใจสามารถเข้าเยี่ยมชมได้

จากการมีส่วนร่วมของภาคธุรกิจเอกชนในรูปแบบของ CSR ทั้ง 2 บริษัท เป็นที่น่าสนใจว่าสามารถช่วยเติมเต็มช่องว่างการทำงานของภาครัฐทั้งในแง่งบประมาณและความรวดเร็วในการดำเนินการ อีกทั้งยังเป็นหน่วยงานที่หนุนเสริมการทำงานภาคประชาสังคมได้เป็นอย่างดี ประชาชนได้รับผลโดยตรงจากการสนับสนุนในลักษณะนี้ ทำให้กระบวนการมีส่วนร่วมมีคุณภาพและเป็นส่วนเสริมให้เกิดความสมดุลระหว่างภาครัฐ ภาคประชาสังคมและประชาชน นอกจากนี้การให้การสนับสนุนงบประมาณของบริษัทธุรกิจเอกชนรายใหญ่ผ่านระบบ CSR นั้น จะดำเนินการจัดสรรงบประมาณให้กับภาคประชาชนโดยมีเงื่อนไขว่า ต้องรวมตัวกันอย่างเป็นทางการ ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของสมาคม วิสาหกิจชุมชน หรือชมรม ก็สามารถขอรับการ

สนับสนุนได้ ซึ่งถือว่าเป็นการสร้างทุนทางสังคม ส่งเสริมการรวมตัวกันของปัจเจกชนเพื่อให้เกิดการทำงานอย่างมีส่วนร่วมได้อีกด้วย

4) กลุ่มภาคสถาบันการศึกษา

จากการวิเคราะห์สรุปผลจากกรณีศึกษาในบทที่ 2 พบว่าสถาบันการศึกษาสามารถเป็นตัวกลางเพื่อเชื่อมโยงให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วนได้เข้ามาร่วมกันพัฒนาเมืองเก่าได้ เพราะสถาบันการศึกษา คือภาคส่วนวิชาการที่เข้ามาหนุนเสริมเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากเมืองสงขลามีเป้าหมายสู่เมืองมรดกโลกตามที่ ภาควิช ได้ชูประเด็นเอาไว้ ดังนั้นการดำเนินการใด ๆ ทางกายภาพจึงต้องคำนึงถึงความถูกต้องตามหลักวิชาการอนุรักษ์โดยเฉพาะประเด็นเรื่องความแท้และบูรณภาพ (Authenticity & Integrity)

โดยทั่วไปแล้วสถาบันศึกษามักใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งเชิงประเด็นและเชิงพื้นที่ ซึ่งในช่วงแรกจะพบว่า มทร. ศรีวิชัย เป็นสถาบันการศึกษาท้องถิ่นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนเมืองเก่าสงขลามากที่สุดในช่วง 5 ปีแรกของการดำเนินงาน แต่ต่อมามีทั้งสถาบันการศึกษาท้องถิ่นและภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตั้งแต่ พ.ศ. 2561 ที่ผ่านมาจะพบว่าเกิดจากความร่วมมือทั้งมหาวิทยาลัยต่างประเทศและมหาวิทยาลัยนอกพื้นที่ที่เข้ามาทำกิจกรรมการเรียนรู้และงานวิจัยเป็นจำนวนพอสมควร ซึ่งหากย้อนไปดูในประเด็นทุนทางสังคมที่ได้เสนอไว้จะพบว่า ภาคการศึกษามีส่วนสำคัญยิ่งที่จะช่วยให้เกิดการถ่ายทอดและต่อยอดทุนทางสังคมของเมืองและสร้างสมดุลของการมีส่วนร่วมจากกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) ได้บ้างโดยเฉพาะการยกระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน อีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจ คือ การดำเนินงานโดยนักวิชาการท้องถิ่น ในภาวะที่นโยบายของสถาบันไม่ต่อเนื่อง ตามความเห็นของผู้ประกอบการ 1 ว่า “สงขลามีนักวิชาการในพื้นที่ให้ความสนใจและลงมือดำเนินงานในพื้นที่ แม้มหาวิทยาลัยจะมีนโยบายที่ไม่ต่อเนื่องก็ตาม แต่การดำเนินงานในลักษณะนี้ก็มีข้อจำกัดในด้านเวลาและงบประมาณของแต่ละตัวบุคคลเช่นกัน” (ผู้ประกอบการ 1, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน, 2564)

ดังนั้นจึงสามารถสรุปข้อจำกัดบางประการของสถาบันการศึกษาทั้งในท้องถิ่นและนอกพื้นที่ ที่ส่งผลต่อคุณภาพของกระบวนการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วม ดังนี้ (1) สถาบันการศึกษาท้องถิ่นขาดความต่อเนื่องเชิงนโยบายที่จะทำการศึกษาและพัฒนาเมืองเก่า (2) ขาดความต่อเนื่องของทุนวิจัยซึ่งขึ้นอยู่กับประเด็นและความสนใจที่ถูกกำหนดมาจากแหล่งทุนส่วนกลาง และ (3) งานวิจัยหากไม่ได้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ก็

ไม่ช่วยส่งเสริมและเปิดโอกาสการที่จะเชื่อมโยงกับภาคส่วนต่าง ๆ ให้เข้ามาร่วมพัฒนาพื้นที่ผ่านงานวิจัยได้ จึงอาจสรุปได้ว่าภาคส่วนของการศึกษายังไม่สามารถส่งเสริมให้กระบวนการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพและดำเนินงานต่อเนื่องกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม เนื่องจากมีข้อจำกัดดังกล่าว

โดยสรุปแล้วหากมองในแง่**ความสมดุลและคุณภาพการมีส่วนร่วม**นั้น เมืองเก่าสงขลา ในช่วงปี พ.ศ. 2550 – 2555 ถือว่าการมีส่วนร่วมมีความสมดุลและมีคุณภาพสูงจากการร่วมมือของ 2 ภาคส่วน คือ **ภาครัฐท้องถิ่น** กับ**ภาคประชาสังคม ประชาชน** แต่ต่อมาในช่วงปีพ.ศ. 2556 เป็นต้นมา เนื่องจากปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น ส่งผลให้มีกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามาให้ความร่วมมือมากขึ้น ครอบคลุมลักษณะ 3+1 แต่กลับขาดความสมดุล เนื่องจากมีภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมเป็นศูนย์กลางการขับเคลื่อนเพียงหนึ่งเดียว ซึ่งภาคีฯ มีข้อจำกัดด้านบุคลากร จึงไม่สามารถเชื่อมต่อสื่อสารกับประชาชนได้ดีเท่าที่ควร ส่งผลให้ประชาชนขาดความเท่าเทียมในการรับรู้และมีส่วนร่วม นอกจากนี้เมืองเก่าสงขลายังขาดกระบวนการสร้างคนรุ่นใหม่เข้ามารับมือต่อ จึงส่งผลให้ในเวลาต่อมาภาคีฯ เริ่มอ่อนแรง แต่ในส่วน**ภาคเอกชน** ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญในการเสริมข้อจำกัดของภาครัฐ และภาคประชาสังคม โดยเฉพาะในเรื่องการสนับสนุนงบประมาณเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมของภาคประชาสังคมและประชาชน อย่างไรก็ตาม หากดูผลการศึกษาระณีศึกษาต่างประเทศในบทที่ 2 จะพบว่า**สถาบันการศึกษา**ก็เป็นอีกภาคส่วนที่สามารถช่วยประสานเชื่อมโยง กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียให้มีส่วนร่วมอย่างสมดุลได้ หากสถาบันการศึกษาท้องถิ่นสามารถกำหนด นโยบายจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลาเป็นเป้าหมายระยะยาว ผ่านการดำเนินงานวิจัยและบริการสังคม ก็เป็นทางออกหนึ่งที่ช่วยให้การมีส่วนร่วม มีสมดุลและมีคุณภาพได้

4.2.3 ประเด็นที่ 3: การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเชิงพื้นที่ของภาครัฐ ภาคประชาสังคมและประชาชน

เมืองสงขลาบ่อียง เป็นเมืองเก่าขนาดเล็กมีพื้นที่เพียงประมาณ 0.0375 ตารางกิโลเมตร โดยหลักแล้วแบ่งเป็นพื้นที่ 2 ลักษณะคือ (1) พื้นที่เอกชน ได้แก่ บ้านพักอาศัย ร้านค้า และสมาคมต่าง ๆ และ (2) พื้นที่ของเทศบาลฯ ได้แก่ ถนนสายหลัก 3 สาย และซอย จากการดำเนินงานที่ผ่านมาพบว่า ทั้งภาครัฐท้องถิ่น ภาคประชาสังคม และประชาชน ต่างมีรูปแบบการจัดการเชิงพื้นที่เพื่อรักษาและต่อยอดมรดกวัฒนธรรมบนฐานทรัพยากรของตน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) ประชาชน

ในกลุ่มภาคประชาชน จะใช้พื้นที่ของตนเองคือ บ้าน หรือ ร้านค้าของตนเป็นที่จัดแสดง และ/หรือประกอบการที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลา ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ เจ้าของบ้านที่พร้อมให้เข้าชม หรือให้ข้อมูลเรื่องเมืองเก่าสงขลา เช่น บ้านลุงเทา ที่จัดแสดงถึงเรื่องเล่าของบรรพบุรุษที่อพยพมาจากปีนัง หรือบ้านนักพากย์ ของคุณจักรกฤษณ์ ประธานชมรมเก่าห้อง-หนองจิก ที่มีภาพเก่าพร้อมบอกเล่าเรื่องราวสงขลา เป็นต้น ซึ่งตัวแทน ชุมชน 1 ให้ความเห็นว่า “เราอยากบอกเล่าเรื่องดี ๆ ที่เป็นมรดกของเมืองสงขลาให้ผู้คนที่มาเที่ยว คำว่า ‘ไม่ต้องจ่ายเงินเราก็ได้’ แต่เราอยากสื่อให้รู้ว่าสงขลาเป็นมาอย่างไร มีอะไรที่มีคุณค่า” (ตัวแทน ชุมชน 1, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน, พุศศิกายน, 2564)

ภาพที่ 4.5 (ซ้าย) บ้านลุงเทา และ (ขวา) บ้านนักพากย์

ที่มา: นักวิจัย

ส่วนกลุ่มภาคประชาชนอีกประเภทหนึ่ง คือ ผู้ประกอบการรุ่นใหม่ ที่ใช้พื้นที่ในบ้านของตนเองเป็นสถานประกอบการและบอกเล่าเรื่องราวมรดกทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลา เช่น อาคาร 238 Inspiration house เป็นอาคารที่จัดแสดงผ้าโบราณสงขลา อาคารสงขลาเฮอริเทจ จัดจำหน่ายและพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น พร้อมกับจัดท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หรือ อาคาร A.E.Y. space ที่ใช้เป็นพื้นที่แสดงงานศิลปะ และกิจกรรมสร้างสรรค์ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การใช้พื้นที่เพื่อแสดงและต่อยอดมรดกทางวัฒนธรรมสงขลาของกลุ่มนี้ยังมีเงื่อนไขหรือข้อจำกัด คือ เป็นพื้นที่ส่วนบุคคล บางแห่งผู้มาเยือนสามารถเข้าชมและพูดคุยกับเจ้าของอาคารได้ในกรณีที่เจ้าของอาคารเปิดในบางเวลา และบางแห่งต้องนัดหมายล่วงหน้าตามความพร้อมของเจ้าของอาคาร โดยที่ตัวแทนผู้ประกอบการให้เหตุผลว่า “เราก็อยากนะ แต่เปิดตลอดไม่ไหว เพราะเราต้องทำงานอื่น ๆ หรือบางครั้งกลุ่มที่นัดมาพร้อมกัน เราก็ไม่สามารถรับได้ เพราะเรามีอยู่คนเดียว แต่ถ้าเป็นครั้งคราวหรือร่วมกิจกรรม event กับภาครัฐ หรือภาคีฯ เป็นครั้งคราว อันนี้ก็ร่วมได้เลย”

(ผู้ประกอบการ 1, สัมภาษณ์, ธันวาคม, 2564) ในขณะที่มีผู้ประกอบการบางรายเปิดพื้นที่ในลักษณะกึ่งสาธารณะเพื่อให้ผู้มาเยือนเข้าชมการจัดแสดงมรดกทางวัฒนธรรม ได้แก่ บ้านนครใน หอคิลป์สงขลา (Art mill) และ ไททัน โปรเจค เป็นต้น

2) สมาคมและศาสนสถาน

เป็นพื้นที่กึ่งสาธารณะที่มีองค์กรในรูปแบบสมาคม หรือศาสนา เป็นเจ้าของสถานที่ ได้แก่ พื้นที่โล่งบริเวณศาลหลักเมือง และพื้นที่โล่งบริเวณด้านหน้ามัสยิดบ้านบน ซึ่งที่ผ่านมาพื้นที่ทั้งสองแห่งนี้เปิดโอกาส มีความเป็นกลาง และให้ความร่วมมือทั้งภาครัฐ ภาคประชาสังคม และผู้ประกอบการ คนรุ่นใหม่ และสถาบันการศึกษา ได้ใช้พื้นที่เพื่อจัดกิจกรรม โดยไม่ขัดกับหลักศาสนา

3) ภาคประชาสังคม

ในส่วนภาคประชาสังคมของสงขลา ประกอบด้วยภาคประชาสังคมที่เป็นทางการ คือ ภาควิชาคนรักเมืองสงขลาสมาคม และสงขลาฟอรั่ม ซึ่งภาคประชาสังคมทั้งสองนี้มีลักษณะการใช้พื้นที่เพื่อจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในลักษณะเดียวกัน คือ ใช้พื้นที่ของตนเองซึ่งเป็นพื้นที่เอกชนและเปิดให้ผู้คนได้เข้าพื้นที่ในรูปแบบกึ่งสาธารณะ ซึ่งผู้มาเยือนสามารถเข้าพื้นที่ได้ทุกวัน โดยกลุ่มภาควิชาคนรักเมืองสงขลาสมาคมจะใช้พื้นที่โรงสีแดง (หับให้หิ้น) เช่น การเข้าชมนิทรรศการเมืองเก่าสงขลา และกิจกรรมร้องเพลง เป็นต้น ส่วนสงขลาฟอรั่มจะใช้อาคารพาณิชย์บริเวณถนนนครใน เป็นพื้นที่ทำการ และมีสินค้าท้องถิ่นจำหน่าย

อย่างไรก็ตาม สำหรับภาคประชาสังคมทั้งสองนี้ การทำงานในเชิงพื้นที่ไม่ได้ถูกจำกัดแค่ในพื้นที่อาคารของตน แต่ในกรณีการจัดกิจกรรมให้เกิดการรับรู้และมีส่วนร่วมในวงกว้าง ก็ได้ประสานงานร่วมมือกับพื้นที่ของเอกชน ทั้งที่เป็นบ้านพักอาศัยและร้านค้าตามแต่ประเด็นในการจัดกิจกรรม และยังรวมถึงการจัดกิจกรรมในพื้นที่สาธารณะซึ่งเป็นของภาครัฐท้องถิ่น ก็เกิดการประสานร่วมมือกันได้เป็นอย่างดี เช่น งานตลาดสองเล โดยภาควิชาคนรักเมืองสงขลาสมาคม ที่ได้จัดบนถนนนครนอกเชื่อมโยงกับพื้นที่โรงสีแดง หรือ งาน Spark U จัดขึ้นใน พ.ศ. 2560 โดยสงขลาฟอรั่ม ที่ได้ใช้พื้นที่ถนนยะหริ่ง เชื่อมโยงกับร้านหนังสือเล็ก ๆ โรงสีแดง บ้านโนนนคร และ Café de roo เป็นต้น

ภาพที่ 4.6 พื้นที่กิจกรรม Spark U

ที่มา : <https://www.thaihealth.or.th/spark-u>

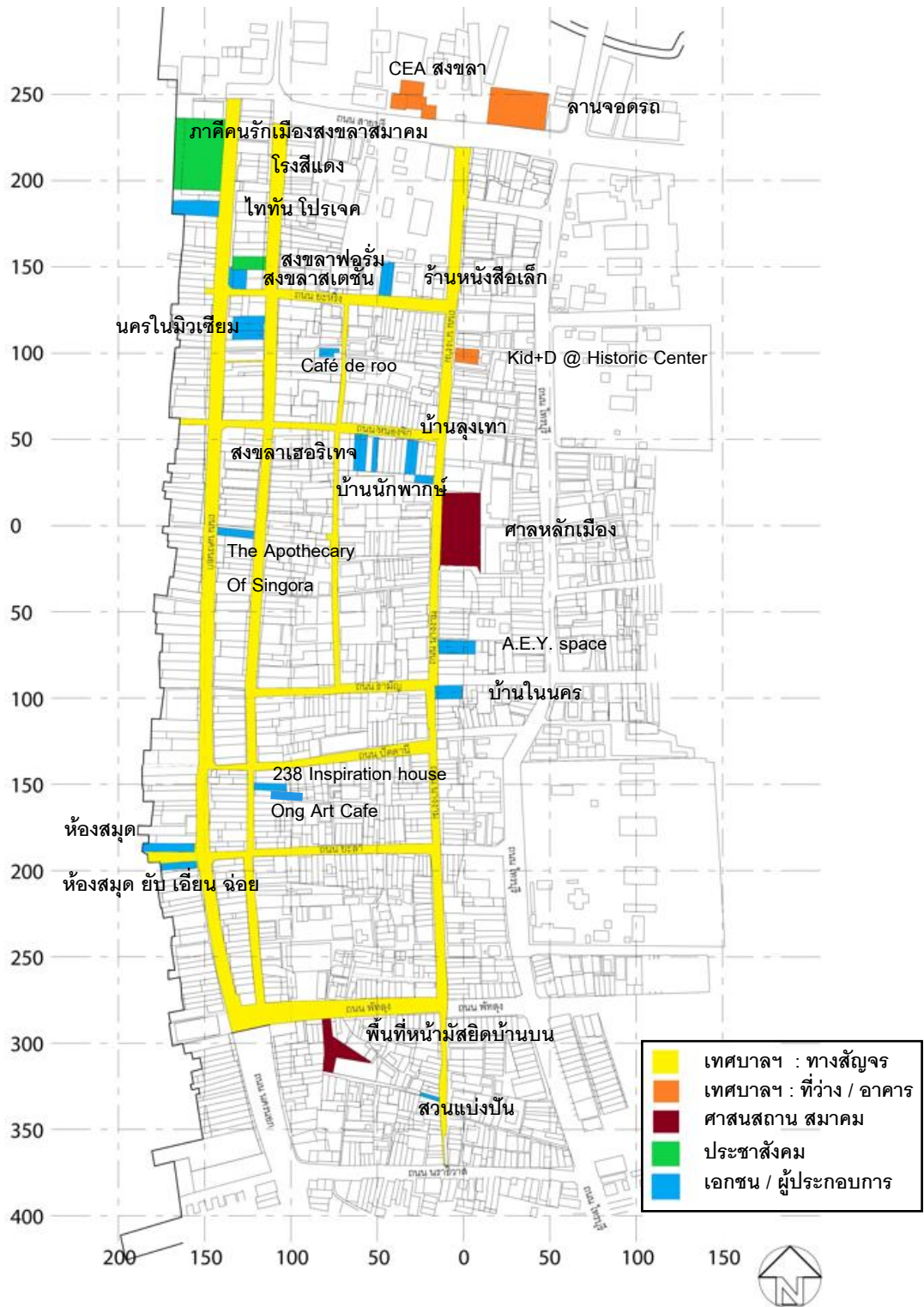
4) ภาครัฐ

ในส่วนภาครัฐท้องถิ่น คือ เทศบาลฯ มีพื้นที่ 2 ลักษณะคือ (1) พื้นที่สาธารณะที่ใช้เป็นทางสัญจร คือ ถนนสายหลัก 3 สาย ได้แก่ ถนนนครนอก ถนนนครใน และถนนนางงาม รวมถึงถนนซอยเชื่อมต่าง ๆ ซึ่งพื้นที่ในลักษณะนี้โดยหลักแล้ว จะถูกใช้เพื่อการจัดกิจกรรมส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมในระดับเมืองโดยเทศบาลฯ เป็นผู้ดำเนินการ หรือร่วมกับภาคประชาสังคม โดยเทศบาลให้การสนับสนุนเชิงพื้นที่ และ (2) พื้นที่อีกลักษณะหนึ่ง คือ พื้นที่เพื่อใช้ในการสาธารณูปการ สาธารณูปโภค เช่น สถานีดับเพลิง ที่ทางเทศบาลได้ทำการรื้อถอนเพื่อเตรียมก่อสร้างเป็นศูนย์ CEA สงขลา ที่มีกำหนดก่อสร้างใน พ.ศ. 2566

ภาพที่ 4.7 CEA สงขลา บนพื้นที่สถานีตำรวจดับเพลิง

ที่มา : <https://www.cea.or.th/th/news/cea-songkhla-29Apr2022>

ภาพที่ 4.8 การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเชิงพื้นที่ของภาครัฐ ภาคประชาสังคัมและประชาชน
ที่มา : ผู้วิจัย

กล่าวโดยสรุปแล้ว จะเห็นได้ว่าทั้งภาครัฐท้องถิ่น ภาคประชาสังคม และประชาชน ต่างมีพื้นที่ของตนเพื่อรักษาและสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าสงขลา ซึ่งมีทั้งระดับการดำเนินงานเชิงปัจเจก ในภาคประชาสังคมและประชาชน แต่ก็มีพื้นที่ที่ทุกฝ่ายสามารถขอดำเนินการได้ คือ **พื้นที่สาธารณะของเทศบาลฯ** นอกจากนี้พื้นที่สาธารณะยังเป็นพื้นที่กลางที่ทุกฝ่ายสามารถร่วมกันดำเนินการได้ หากประเด็นในการดำเนินงานหรือการจัดกิจกรรมนั้น ๆ เกิดประโยชน์ตามเป้าหมายของแต่ละภาคประชาสังคม หรือประชาชน ก็จะทำให้พื้นที่เกิดการขยายจากพื้นที่สาธารณะเชื่อมต่อกับพื้นที่ของเอกชน ประชาชนและภาคประชาสังคมได้ด้วยเช่นกัน ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมเชิงพื้นที่ ดังที่ตัวแทนภาคการศึกษากล่าวไว้ว่า “ทุกคนก็พยายามช่วยรักษามรดกทางวัฒนธรรมของสงขลา ตามที่ตนมีกำลังตามทุนทางสังคมและทุนทรัพยากรที่มี เพราะแต่ละคนก็มีความรักกับสงขลา แม้จะไม่มีพื้นที่ร่วมที่ทุกคนทุกฝ่ายสามารถมาร่วมพูดคุยกัน เพราะบางคนก็ชอบทำแบบส่วนตัว ไม่อยากยุ่งกับใคร หรือแม้แต่อาคารคิด + ดี เคยเป็นพื้นที่ที่ภาคการศึกษา ประชาสังคม และชุมชน ใช้เป็นที่รวมตัวคุยกัน แต่ตอนนั้นนโยบายก็เปลี่ยนไม่สามารถใช้พื้นที่ได้ แต่คิดว่าหากเทศบาลฯ เปิดพื้นที่ให้เกิดการทำงานร่วมกันทั้งในแบบ event เหมือนที่ผ่านมา หรือแบบถาวรก็น่าจะเป็นทางที่ใช้ให้เกิดการทำงานร่วมกันได้ โดยใช้พื้นที่ทางกายภาพเป็นเครื่องมือ” (ตัวแทนภาคการศึกษา 1, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน, 2564)

4.2.4 ประเด็นที่ 4: คุณค่าและมูลค่าของอาคารเก่าที่ส่งผลต่อรูปแบบการอนุรักษ์

สิ่งหนึ่งที่แสดงถึงลักษณะสำคัญของความคิดวิไลซ์ คือ ศิลปะของสถาปัตยกรรม (Beck, 1999) เพราะสถาปัตยกรรมเก่ามีส่วนช่วยย้ำเตือนความทรงจำของเรา แสดงอารยธรรมของเรา ประวัติศาสตร์ของเรา และสร้างความเข้าใจในตัวเรา (Quirk, 2014) สอดคล้องกับที่ จอห์น รัสกิน เขียนไว้ในศตวรรษที่ 19 ว่า ผู้คนต่างตระหนักดีว่ามีสิ่งพิเศษที่อาyumอบให้กับอาคาร อาคารเก่ามีความสำคัญเพราะถูกหล่อหลอมด้วยจิตวิญญาณของผู้คนที่สร้างมันขึ้นมา (Ruskin, 1961: 184) อย่างไรก็ตาม อาคารเก่ามิได้มีคุณค่าในด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเท่านั้น หากแต่ยังสร้างมิติที่มีความหมายในด้านอื่น ๆ ด้วย คือ มิติทางด้านเศรษฐศาสตร์ อาคารเก่าจึงอุดมไปด้วยคุณค่าและมูลค่าด้วยเช่นกัน

อาคารหรือสถาปัตยกรรมในเมืองเก่าสงขลาถือเป็นจุดเด่นของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ตามที่ตัวแทนชุมชน 1 ให้ความเห็นว่า “เวลาคนเค้ามาสงขลาเค้ามาดูอะไร เค้ามาดูตึกสมัยใหม่หรือ เปล่า เค้ามาดูอาคารเก่า เค้ามาดูในสิ่งที่บ้านเค้าไม่มี ชาวบ้านจากที่ไม่รู้ค่าของอาคารเก่า ก็เกิดความภูมิใจ” (ตัวแทนชุมชน 1, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน, 2564) สอดคล้องกับผู้ประกอบการ 2 ซึ่งแต่เดิมเป็นคนนอกพื้นที่กล่าวว่า “ที่พี่มาอยู่และทำโรงแรมที่นี่ ก็เพราะตอน

แรกที่มาหลงใหลความสวยของเมืองและอาคารเก่า จึงตัดสินใจลาออกจากงานแล้วมาตั้งรกรากที่นี่” (ผู้ประกอบการ 2, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน, 2564)

จากการสำรวจทางกายภาพและสถาปัตยกรรมทั้ง 3 ช่วงเวลา พบว่าทั้งภาครัฐและเอกชน ประชาชน ต่างมีส่วนในการบูรณะ ปรับปรุงสถาปัตยกรรมเก่าและสภาพแวดล้อม เป็นจำนวนทั้งสิ้น 202 หลัง (ดูรายละเอียดตารางที่ 4.1) ซึ่งในจำนวน 202 หลังนี้ เป็นการบูรณะอาคารโดยผู้เช่าจำนวน 42 หลัง หรือคิดเป็น 20.8 % ของจำนวนการบูรณะอาคารเก่าทั้งหมด (ดูรายละเอียดในภาพที่ 4.9 และ 4.10) ซึ่งเป็นที่น่าสนใจว่า ผู้เช่าจำนวนมากเป็นผู้ลงทุนบูรณะอาคารเอง

ภาพที่ 4.9 แสดงการบูรณะอาคารและสภาพแวดล้อมที่ดำเนินงานโดยภาครัฐ และภาคประชาชน

ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 4.10 แสดงการบูรณะอาคารและสภาพแวดล้อมตามประเภทผู้ครอบครอง

ที่มา : ผู้วิจัย

ตารางที่ 4.1 แสดงจำนวนการบูรณะอาคารและพื้นที่แยกตาม 3 ช่วงเวลา

การดำเนินการ บูรณะอาคารและ สภาพแวดล้อม	ช่วงที่ 1 พ.ศ. 2550 - 2555	ช่วงที่ 2 พ.ศ. 2556-2560	ช่วงที่ 3 พ.ศ. 2561-2565	รวม
เทศบาลฯ	-	2 พื้นที่ คือ ประตู เมือง และท่าเรือ	<ul style="list-style-type: none"> ● อาคาร 1 หลัง ● สายไฟฟ้าลงใต้ ดิน บนถนน 2 สาย ● สร้างลานจอด รถ 	<ul style="list-style-type: none"> ● ประตูเมือง 1 จุด ● ท่าเรือ 1 แห่ง ● อาคาร 1 หลัง ● สายไฟฟ้าลงใต้ดิน บนถนน 2 สาย ● สร้างลานจอดรถ
ประชาชน	19 หลัง	52 หลัง	130 หลัง	201 หลัง
รวมทั้งสิ้น	19 หลัง	52 หลัง	131 หลัง	202 หลัง

ผลจากการสำรวจการบูรณะอาคารและสภาพแวดล้อม มีความน่าสนใจ 3 ประการคือ

1) ในยุคแรก เป็นช่วงที่เป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการฟื้นฟูเมือง จึงมีการบูรณะและปรับปรุงเชิงกายภาพน้อยมาก ส่วนภาครัฐไม่มีการดำเนินการใด ๆ ในส่วนของประชาชนมีการบูรณะอาคารเพียง 19 หลังเท่านั้น แต่ในระยะเวลาที่ 2 เกิดการปรับปรุงเชิงกายภาพมากขึ้น ภาครัฐที่ดำเนินการนำสายไฟฟ้าลงใต้ดินในถนนเส้นหลัก รวมถึงการสร้างลานจอดรถเพื่อลดผลกระทบจากจำนวนรถยนต์ที่เข้าสู่พื้นที่เมืองเก่า ในขณะที่ภาคประชาชนก็บูรณะอาคารเป็นจำนวน 52 หลัง และยังคงบูรณะมากขึ้นเป็นจำนวน 130 หลัง ในช่วงระยะเวลาที่ 3 ซึ่งเป็นการบูรณะปรับปรุงอาคารเก่าทั้งเอกชนที่เป็นเจ้าของ และรวมถึงคนภายนอกซึ่งเป็นผู้เช่า เป็นสิ่งสะท้อนว่าการบูรณะอาคารเก่าเป็นการสร้างโอกาสทางธุรกิจด้วย

2) หากวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าและมูลค่าของอาคารเก่าในเมืองสงขลาแล้ว จะพบว่าในช่วงที่ 1 หรือประมาณ 15 ปีก่อนหน้านี้ อาคารเก่าในเมืองสงขลาโดยเฉลี่ยมีราคาหลังละไม่เกิน 2 ล้านบาท แต่ใน 10 ปีต่อมา ราคาของอาคารเก่าเพิ่มสูงถึงอย่างทวีคูณ ซึ่งปัจจุบัน อาคารห้องแถวเก่ามีราคาสูงถึงหลังละ 5 ล้านบาทเป็นราคาขั้นต่ำ ซึ่งหากวิเคราะห์เชิงวิชาการจะพบว่า แม้อาคารจะมีราคาสูงและเกิดการซื้อขาย หรือเช่า นำไปสู่การบูรณะเป็นจำนวนมาก แต่หากวิเคราะห์ในด้านความแท้และบูรณภาพที่เกิดขึ้นกับอาคารเก่าจะพบว่า อาคารส่วนใหญ่ที่ได้รับการบูรณะไม่สามารถรักษาความแท้ไว้ได้ ซึ่ง Duncan Marshall ผู้เชี่ยวชาญของ ICOMOS สากลได้ให้ความเห็นเพื่อประเมินคุณค่าในกระบวนการ Upstream ว่า “แม้อาคารเก่า

ในเมืองสงขลาจะได้รับการบูรณะ และบางหลังก็มีความสวยงามจนเป็นจุดถ่ายภาพของนักท่องเที่ยว แต่เป็นการทำลายความแท้ทั้งในด้านรูปแบบสถาปัตยกรรมและวัสดุ” (นักวิชาการ 1, สัมภาษณ์, มิถุนายน, 2565) ซึ่งอาจสรุปได้ว่าการบูรณะอาคารเก่าในเมืองสงขลาถูกให้ความสำคัญมากในเชิงปริมาณ แต่ในเชิงคุณภาพของการบูรณะแล้ว กลายเป็นปัจจัยที่ลดทอนความแท้ของสถาปัตยกรรมและบูรณภาพของเมืองเก่าสงขลาด้วยในเวลาเดียวกัน หากมองในประเด็นการควบคุมทางกฎหมาย คือ เทศบัญญัติ พบว่าเทศบัญญัติที่ประกาศใช้ใน พ.ศ. 2560 นั้นยังไม่สามารถควบคุมโดยครอบคลุมถึงความแท้และบูรณภาพได้ ดังเช่นที่ตัวแทนเทศบาลได้กล่าวว่า “ทางเทศบาลฯ ได้ร่วมมือกับภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม เสนอร่างเทศบัญญัติและ Design guideline ไว้โดยละเอียด มีการควบคุมเรื่องสีอาคาร วัสดุและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่รักษาคุณค่าทางสถาปัตยกรรม แต่เป็นที่น่าเสียดายบางฝ่ายได้คัดค้านและขอให้ตัดในส่วนที่เป็นรายละเอียดออก เหลือเพียงเนื้อหาการรักษารูปทรงเท่านั้น โดยให้เหตุผลว่าเป็นการรอนสิทธิและอาจทำให้เกิดปัญหาระหว่างเทศบาลฯ กับประชาชน” (ตัวแทนเทศบาล, สัมภาษณ์, กรกฎาคม, 2565)

3) ในส่วนประชาชนที่เป็นกลุ่มที่บูรณะอาคารเก่าไว้เป็นจำนวนมากนั้น มีกลุ่มที่เป็นผู้ดำเนินการสำคัญ คือ กลุ่มชนชั้นนำ หรือ เศรษฐี ที่ดำเนินการซื้ออาคารเก่าแล้วทำการบูรณะหลัก ๆ 2 ราย ซึ่งรายแรกจากการสำรวจพบว่า ได้บูรณะอาคารไปแล้วเป็นจำนวน 10 หลัง ส่วนรายที่ 2 ได้บูรณะอาคารแล้วเสร็จเป็นจำนวน 10 หลังเช่นกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าสนใจว่าชนชั้นนำให้ความสำคัญ เห็นคุณค่าและมีความรักในมรดกทางวัฒนธรรมของเมือง แต่ในอีกด้านหนึ่งกลับพบว่าการบูรณะอาคารของชนชั้นนำดังกล่าวนั้น กลับเป็นการปรับปรุงแบบเน้นความงาม (beautify) เพื่อสร้างรูปแบบเฉพาะตัวที่สร้างความแตกต่างจากสถาปัตยกรรมดั้งเดิม ซึ่งการดำเนินการดังกล่าว หากวิเคราะห์ตามหลักอนุรักษศาสตร์แล้วจะพบว่า อาคารที่ได้รับการบูรณะนั้นได้ทำลายความแท้ในเชิงรูปแบบสถาปัตยกรรม ที่แต่เดิมเป็นสถาปัตยกรรมอิทธิพลจีนฮกเกี้ยนจากเมืองไห่เค็งเป็นต้นแบบของเมืองสงขลา แต่กลับถูกเปลี่ยนรูปแบบไปตามความชอบส่วนตัวของเจ้าของอาคาร นอกจากจะสูญเสียคุณค่าทางสถาปัตยกรรมแล้วยังส่งผลต่อบูรณภาพของเมืองเก่าเป็นอย่างมาก ซึ่งในประเด็นนี้อาจจะพูดได้ว่า “เป็นการแสดงความรักมรดกทางวัฒนธรรมของสงขลาในแบบที่เป็นสมบัติส่วนตัว” ตามที่ผู้ประกอบการ 4 ได้ให้ความเห็นไว้แล้วก่อนหน้านี้

ภาพที่ 4.11 แสดงตำแหน่งและรูปแบบการบูรณะที่แสดงรูปแบบส่วนบุคคล

ที่มา : ผู้วิจัย

นอกจากนี้ผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งตัวแทนชุมชน นักวิชาการ และภาคประชาสังคม ได้แสดงความเห็นว่า เมืองสงขลาในอดีตที่มีเศรษฐกิจที่เห็นคุณค่าและให้ความสำคัญต่ออาคารเก่า เพราะเป็นผู้มีกำลังทรัพย์ไม่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินการอนุรักษ์ แต่กลับมีจุดอ่อนที่ไม่ต้องการทำงานร่วมกับผู้อื่น จึงเป็นเหตุให้การปรับปรุงอาคารเกิดขึ้นเร็ว แต่กลับส่งผลเสียต่อการขับเคลื่อนเมือง

ยกตัวอย่างเช่น กรณีการบูรณะศาลเจ้าปู่ณเถ้ากงใน พ.ศ. 2563 ทางชุมชนถนนหนองจิกและสถาบันอาศรมศิลป์ ได้ร่วมกันวางแผนบูรณะศาลเจ้าด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม โดยมีเป้าหมายว่าให้กระบวนการบูรณะสถาปัตยกรรม ศาลเจ้าปู่ณเถ้ากง เป็นเครื่องมือในการฟื้นฟูความศรัทธาและจิตวิญญาณของผู้คนในถนนหนองจิก ซึ่งกระบวนการดังกล่าวได้ดำเนินการถึงการขอเสนอแบบบูรณะซึ่งได้รับการอนุมัติแบบบูรณะจากกรมศิลปากรเป็นที่เรียบร้อยแล้วเมื่อ เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2562 ในส่วนงบประมาณก็ผ่านการระดมทุนโดยมีผู้มีจิตศรัทธาร่วมบริจาค 500,000 บาท เป็นเงินตั้งต้นให้กับชาวชุมชนได้ร่วมบริจาคต่อยอดให้ครบ 1 ล้านบาท เพื่อนำเงินดังกล่าวมาบูรณะศาลเจ้า อย่างไรก็ตาม เศรษฐีรายหนึ่งของเมือง เมื่อทราบข่าวก็ได้เข้าไปประสานงานกับประธานศาลเจ้าฯ โดยที่เสนอว่าจะออกเงินดำเนินการบูรณะให้ทั้งหมด แต่ขอดำเนินการเพียงผู้เดียวไม่ร่วมกับฝ่ายใด ๆ ซึ่งทางกรรมการศาลเจ้าเห็นประโยชน์ในการประหยัดงบประมาณจึงได้อนุมัติให้เศรษฐีรายนั้นดำเนินการ ส่งผลให้สถาปัตยกรรมที่มีคุณค่า สูญเสียความแท้เพิ่มขึ้นอีก 1 หลัง เป็นต้น

ภาพที่ 4.12 เปรียบเทียบก่อนและหลังการบูรณะศาลเจ้าปู่ณเถ้ากง

ที่มา : Facebook: Techatorn Tanrattanapong

จากประเด็นทั้ง 3 ประเด็นที่วิเคราะห์พบในเรื่องคุณค่าและมูลค่าของอาคารเก่าที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าสงขลา สามารถสังเคราะห์สรุปถึงเหตุปัจจัยได้ว่า

- การบูรณะอาคารเก่าในเมืองสงขลา เป็นการดำเนินงานที่ผู้คนเห็นคุณค่าและมูลค่า แต่ยังขาดองค์ความรู้ในการบูรณะ จึงทำให้ไม่เกิดความสมดุลระหว่างคุณค่าและมูลค่ากับอาคารเก่า
- เทศบัญญัติท้องถิ่น ซึ่งเป็นเครื่องมือของภาครัฐที่ยังไม่ครอบคลุมถึงด้านการรักษาและป้องกันการสูญเสียความแท้ ทั้งในด้านวัสดุและรูปแบบสถาปัตยกรรม
- การอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเชิงกายภาพของเมืองเก่าสงขลาไม่ได้มีอุปสรรคในด้านงบประมาณ แต่ทัศนคติของชนชั้นนำที่ไม่ทำงานร่วมกับผู้อื่น ถือเป็นอุปสรรคหนึ่งของการพัฒนาเมืองเก่า

4.2.5 ประเด็นที่ 5: เครื่องมือและกลไกเพื่อความเท่าเทียมในการอนุรักษ์และพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่า

หากวิเคราะห์จากเนื้อหาที่ผ่านมา จะพบว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้ง 4 ฝ่าย มีเครื่องมือและกลไกในการดำเนินงานที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าสงขลา ซึ่งสรุปได้เป็นตารางด้านล่างนี้

ตารางที่ 4.2 การวิเคราะห์ผลของเครื่องมือและกลไกเพื่อสร้างความเท่าเทียมในการมีส่วนร่วม

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย		เครื่องมือ	กลไกการมีส่วนร่วม	ผลลัพธ์
ภาครัฐ ท้องถิ่น	เทศบาลนคร สงขลา	เทศบัญญัติ และ Design guideline	ดำเนินการโดย ผ่านภาคีคนรัก เมืองสงขลา สมาคม	<ul style="list-style-type: none"> ● เทศบัญญัติและDesign guideline ยังไม่ครอบคลุมถึงการรักษาและป้องกันการสูญเสียความแท้ทางกายภาพ และยังขาดการสื่อสารกับคนในพื้นที่ ● ภาคีฯ ซึ่งถือเป็นภาคประชาสังคมหลัก ขาดกำลังในการสื่อสารกับชุมชน

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย		เครื่องมือ	กลไกการมีส่วนร่วม	ผลลัพธ์
	อบจ.สงขลา	งบประมาณ	สนับสนุน เป้าหมายสงขลา สู่เมืองมรดกโลก ดำเนินการโดย ผ่านภาคีคนรัก เมืองสงขลา สมาคม ให้การ สนับสนุน งบประมาณด้าน กิจกรรมเชิง วิชาการ	<ul style="list-style-type: none"> ● มีจุดเด่นในด้านการสนับสนุนงบประมาณ ช่วยเสริมกำลังและทำงานร่วมกับเทศบาล
ภาค ประชา สังคม	ภาคีคนรัก เมืองสงขลา สมาคม	การกำหนดเป้าหมาย สงขลาสู่มรดกโลก และ ความรู้เชิงวิชาการใน การอนุรักษ์และฟื้นฟู เมืองเก่า	ความสัมพันธ์ ทางสังคมกับ ภาครัฐท้องถิ่น ภาคการศึกษา และภาคเอกชน บริษัทมหาชน	<ul style="list-style-type: none"> ● สร้างการรับรู้การพัฒนาเมืองสงขลาสู่มรดกโลกต่อสังคมภายนอกได้ดี ● ขาดการมีส่วนร่วมกับภาคประชาชนเนื่องจากข้อจำกัดด้านกำลังคน ส่งผลต่อการขาดการรับรู้และมีส่วนร่วมจากคนในพื้นที่
	ประชาชน ชุมชน	ความเห็นและความ ร่วมมือ รวมถึง งบประมาณส่วนตัว	ความสัมพันธ์ ส่วนบุคคล	<ul style="list-style-type: none"> ● ให้ความร่วมมือดี แต่ขาดการรับรู้และมีโอกาสมีส่วนร่วมในโครงการของภาครัฐและภาคประชาสังคมหลักในระดับรับฟัง
	ผู้ประกอบการ สร้างสรรค์	ความเห็นและความ ร่วมมือ รวมถึง งบประมาณส่วนตัว	ความสัมพันธ์ ส่วนบุคคล ระหว่าง ผู้ประกอบการ และชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> ● ให้ความร่วมมือสูง เนื่องจากได้รับผลโดยตรงจากการท่องเที่ยวที่ได้รับผลกระทบจากโครงการต่าง ๆ ในเขตเมืองเก่า

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย		เครื่องมือ	กลไกการมีส่วนร่วม	ผลลัพธ์
ภาคเอกชน	บริษัท ปตท. สผ. และ บริษัท เซฟรอน ฯ	สนับสนุนงบประมาณ เพื่อสนับสนุนเป้าหมาย สงขลาสู่เมืองมรดกโลก โดย บริษัท ปตท.สผ. และ บริษัท เซฟรอนฯ สนับสนุนงบประมาณ กิจกรรมมรดกทาง วัฒนธรรมสร้างสรรค์	ดำเนินการโดย ร่วมกับภาคีคนรัก เมืองสงขลา สมาคม และกลุ่ม ผู้ประกอบการ สร้างสรรค์	<ul style="list-style-type: none"> ● ช่วยเติมเต็มช่องว่างของ ภาครัฐท้องถิ่นในด้าน งบประมาณ ● ช่วยเสริมกำลังให้กับภาค ประชาสังคมให้ทำงานได้ รวดเร็วมากขึ้น
ภาค การศึกษา	ทั้งภายใน และภายนอก พื้นที่	งานวิจัย	ดำเนินงาน ร่วมกับทุกฝ่าย	<ul style="list-style-type: none"> ● ได้รับความร่วมมือจากผู้มี ส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย แต่ การดำเนินงานมีข้อจำกัด ตามงบวิจัย การดำเนินงาน จึงขาดความต่อเนื่อง ไม่ ค่อยส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงในพื้นที่

จากการวิเคราะห์กรณีศึกษาต่างประเทศทั้ง 7 แห่ง พบว่า ทุกแห่งให้ความสำคัญกับการ สื่อสาร ผู้ดำเนินการหลักมีเครื่องมือหรือวิธีการสื่อสารกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียครอบคลุมทุกกลุ่ม ยกตัวอย่างเช่นเมือง Liverpool ที่ใช้แผ่นพับแทรกไปในหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น หรือ เมือง Adelaide ที่เน้นเครื่องมือทางกายภาพ ได้แก่ 3D City Model เพื่อสื่อสารแบบเสมือนจริง ทำให้คนทุกระดับ สามารถรับรู้และเกิดความเข้าใจอย่างเท่าเทียม เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม จากผลสรุปตามในตารางที่ 4.2 พบว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดของ สงขลา มีเครื่องมือและกลไกในการดำเนินการเพื่อการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรม เมืองในบทบาทหน้าที่ของตน แต่ยังไม่พบเครื่องมือหรือกลไกใดที่ช่วยให้เกิดการสื่อสาร เพื่อ ส่งเสริมความเท่าเทียมให้เกิดขึ้นในกระบวนการมีส่วนร่วม กลไกหลักที่ถูกคาดหวังในการทำหน้าที่ สื่อสารเพื่อความเท่าเทียม คือ ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม แต่เนื่องจากข้อจำกัดของกำลังคน จึงทำให้ภาคีฯ ไม่สามารถทำงานในประเด็นนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม ก็มีความเห็น บางส่วนของผู้ประกอบการ 1 มีความเห็นว่า “การสื่อสารเพื่อสร้างความเท่าเทียมของการมีส่วนร่วม ควรเป็นหน้าที่ของเทศบาลฯ เพราะเป็นหน้าที่ของภาครัฐท้องถิ่นที่ควรสื่อสารกับประชาชนใน

พื้นที่” (ผู้ประกอบการ 1, สัมภาษณ์, ธันวาคม, 2564) แต่ด้วยข้อจำกัดของเทศบาลฯ ด้านโครงสร้างการบริหารที่ไม่มีหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรง จึงยังไม่สามารถดำเนินงานในส่วนนี้ได้เช่นกัน

4.2.6 ประเด็นที่ 6: ระดับการมีส่วนร่วมและประเภทผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตามขนาดและประเภทโครงการตัวอย่างความสำเร็จจากบทเรียนของสงขลา

จากบทเรียนของเมืองเก่าสงขลาในการดำเนินการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรม แม้จะพบว่ามีข้อดีหรือประเด็นปัญหาของการมีส่วนร่วมดังที่ได้กล่าวไปบ้างแล้ว แต่เมืองเก่าสงขลาก็มีตัวอย่างที่น่าสนใจที่แสดงให้เห็นว่าระดับของการมีส่วนร่วมผู้มีส่วนได้ส่วนเสียไม่จำเป็นต้องอยู่ในระดับที่เท่ากัน เพราะบางประเภทของโครงการ อาจต้องการความร่วมมือของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่แตกต่างไป จึงนำมาข้อค้นพบเพื่อเป็นบทเรียนที่เมืองเก่าแห่งอื่นสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ โครงการตัวอย่างสามารถแบ่งตามขนาดและประเภทของโครงการดังนี้

1) โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์ในพื้นที่สาธารณะขนาดเล็ก

พื้นที่สาธารณะขนาดเล็กมักจะเป็นพื้นที่ที่ถูกมองข้ามและไม่ได้รับการพัฒนา โดยเฉพาะพื้นที่ประเภทตรอกหรือซอย เนื่องจากพื้นที่ประเภทนี้ภาครัฐท้องถิ่นอาจมองว่าไม่คุ้มค่าในการพัฒนา และในบางกรณีก็อาจกังวลว่าอาจบรืรัฐเอื้อคนเฉพาะกลุ่ม ในขณะที่ชุมชนหรือผู้ประกอบการก็มักจะมองว่าพื้นที่ในลักษณะนี้อยู่ในการดูแลของภาครัฐเองจึงไม่พัฒนาเอง

สำหรับเมืองเก่าสงขลา สถาปนิกกองช่างของเทศบาลนครสงขลาได้ชักชวนผู้ประกอบการสร้างสรรค์ เข้ามาร่วมพัฒนาให้พื้นที่ดังกล่าวให้มีเสน่ห์ด้วยงานศิลปะ เช่น โครงการพัฒนาตรอกด้านข้าง Linn Hostel เพื่อเป็นพื้นที่ศิลปะสร้างสรรค์ และการออกแบบปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณถนนยะหริ่ง เพื่อเพิ่มพื้นที่สีเขียวในเขตเมืองเก่า ที่ได้รับการจัดทำขึ้นในปี พ.ศ. 2565 จะเห็นได้ว่าในโครงการลักษณะนี้เทศบาลฯ ผู้ประกอบการสร้างสรรค์ และเอกชนผู้ครอบครองอาคาร มีส่วนร่วมถึงระดับขั้นปฏิบัติการร่วมกัน จึงเกิดผลดีทั้งในมิติทางวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจของเมืองผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยว

ภาพที่ 4.13 การปรับปรุงภูมิทัศน์ในพื้นที่สาธารณะขนาดเล็กในเมืองเก่าสงขลาด้วยการมีส่วนร่วม
ที่มา: ชายแดน เติยร

2) โครงการจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ระดับย่าน

กิจกรรมระดับย่านได้รับการจัดขึ้นบ่อยครั้งในย่านเมืองเก่า โดยมีวัตถุประสงค์หลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นการสร้างความปลอดภัยทางสังคมวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น เป็นกิจกรรมที่กระตุ้นเศรษฐกิจ รวมถึงการเป็นกิจกรรมเพื่อแสดงถึงวัฒนธรรมอย่างสร้างสรรค์

เมืองเก่าสงขลามีการดำเนินงานในกิจกรรมระดับนี้ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมที่น่าสนใจ เช่น (1) กิจกรรม Spark U บนถนนยะหริ่ง โดยกลุ่มภาคประชาสังคม สงขลาฟอรั่ม ในปี พ.ศ. 2560 (2) งานเดินทึน ถิ่นจีนแรก บนถนนหนองจิก โดยสถาบันการศึกษา ในปี พ.ศ. 2561 และ (3) กิจกรรมสวนแบ่งปัน โดยสงขลาฟอรั่มและกลุ่มผู้ประกอบการสร้างสรรค์ เมื่อปี พ.ศ. 2563 เป็นต้น กิจกรรมในลักษณะนี้มักจะถูกนำโดยภาคประชาสังคมในพื้นที่ หรือภาคการศึกษา ส่วนผู้ประกอบการและชุมชน ประชาชน จะเข้ามามีส่วนร่วมให้ความคิดเห็นและร่วมปฏิบัติ โดยที่ภาครัฐท้องถิ่นมีส่วนร่วมในลักษณะให้การสนับสนุนและอำนวยความสะดวก และภาคธุรกิจ เอกชนสนับสนุนงบประมาณในบางกิจกรรม ซึ่งกิจกรรมสร้างสรรค์ที่เกิดขึ้นในระดับย่านนี้มักจะครอบคลุมถึงมิติทางด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม อันเนื่องจากแนวคิดการอนุรักษ์ในปัจจุบันไม่ได้เน้นแค่เพียงการอนุรักษ์ด้านมรดกทางวัฒนธรรม หากแต่ยังเห็นความเชื่อมโยงกับมิติทางเศรษฐศาสตร์และสิ่งแวดล้อมด้วย

ภาพที่ 4.14 กิจกรรมสร้างสรรค์ระดับย่านในเมืองเก่าสงขลา

เป็นที่น่าสนใจว่าการดำเนินงานอย่างร่วมมือกันถึงขั้นปฏิบัติการโดยภาคประชาสังคม ภาคการศึกษา ผู้ประกอบการ และชุมชน เป็นงานที่ได้รับการตอบรับและเสียงสะท้อนเป็นอย่างดีจากคนในพื้นที่ เพราะเหตุว่าเป็นการดำเนินงานโดย “คนใน” ที่มีความเข้าใจถึงบริบท รวมถึงเงื่อนไขต่าง ๆ ในพื้นที่ แตกต่างจากการที่ภาครัฐว่าจ้างบริษัทภายนอกมาดำเนินการ ซึ่งอาจขาดความเข้าใจถึงกลไกการทำงานในพื้นที่ และไม่ตอบรับกับความต้องการของคนในพื้นที่ อีกทั้งยังเป็นการเปิดโอกาสการสร้างทุนทางสังคมของคนในเมืองเก่าด้วย

3) โครงการจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ระดับเมือง

งานกิจกรรมสร้างสรรค์ระดับเมืองถือเป็นงานใหญ่ที่ไม่เพียงแต่สร้างความภาคภูมิใจทางด้านมรดกทางวัฒนธรรมให้กับคนในพื้นที่เท่านั้น แต่ยังเป็นกิจกรรมที่สะท้อนถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมให้กับคนภายนอกได้รับรู้ด้วย ตัวอย่างของกิจกรรมในลักษณะนี้ คือ กิจกรรม “Portrait of Songkhla” โดยสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (CEA) ให้การสนับสนุนจัดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2563 มีแนวคิดในการกระตุ้นให้เกิดพื้นที่สร้างสรรค์ เป็นกิจกรรมที่สนับสนุนงบประมาณให้นักสร้างสรรค์ที่อยู่ในพื้นที่เป็นผู้ดำเนินการหลัก เทศบาลฯ ให้การสนับสนุนในเชิงพื้นที่ส่วนสาธารณะ ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมร่วมแสดงความคิดเห็นและเอื้อเฟื้อพื้นที่โรงสีแดงเพื่อจัดนิทรรศการ ผู้ประกอบการรายย่อยให้ข้อมูลแสดงความคิดเห็นและสละพื้นที่อาคารบางส่วนเพื่อร่วมแสดงนิทรรศการ ภาคการศึกษาให้การสนับสนุนข้อมูล นอกจากนี้ ภาคเอกชนก็ให้การสนับสนุนงบประมาณบางส่วน รวมถึงชาวชุมชนภาคประชาชนก็ร่วมแสดงการเป็นเจ้าภาพที่ดีเพื่อต้อนรับผู้มาเยือนในช่วงการจัดแสดงนิทรรศการ

ภาพที่ 4.15 ภาพกิจกรรมสร้างสรรค์ระดับเมือง Portrait of Songkhla

ที่มา: <https://www.cea.or.th/en/news/cea-tcdc-2566>

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า Portrait of Songkhla เป็นกิจกรรมระดับเมือง ของเมืองเก่าสงขลาที่เกิดการมีส่วนร่วมในลักษณะ 3 + 1 โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ถึงแม้ว่าหน่วยงานภาคส่วนต่าง ๆ จะมีระดับการมีส่วนร่วมจะแตกต่างกัน แต่หากทุกฝ่ายได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม จนเกิดการรับรู้ร่วมกัน เกิดการสื่อสารอย่างเท่าเทียม และเป็นกิจกรรมที่เก็บรวบรวมและนำเสนอ “ความทรงจำร่วม” ของคนในชุมชน อีกทั้งยังส่งผลต่อยอดให้เกิดเป็น ความทรงจำร่วมใหม่ (new collective memory) ของคนในพื้นที่ ถือเป็น การต่อยอดทุนทางสังคม นอกจากนี้ยังส่งผลทั้งในทางเศรษฐกิจด้วย

4) โครงการสร้างพื้นที่ทางกายภาพเพื่อส่งเสริมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม

โครงการที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือที่น่าสนใจอีกโครงการหนึ่ง คือ อาคารศูนย์การเรียนรู้ย่านเมืองเก่า “คิดบวกดี” (Kid + Dee @ Historic Center) โครงการนี้มีจุดเริ่มต้นโดยมีแนวคิดและความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับเมืองเก่าอื่น ๆ ได้ โครงการนี้เกิดขึ้นจากแนวคิดของเทศบาลฯ ที่ต้องการปรับปรุงอาคารเก่าที่อยู่ในสภาพทรุดโทรมเป็นพื้นที่เรียนรู้ โดยเทศบาลฯ ซื้อที่ดินและทำการออกแบบร่วมกับมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย แต่ด้วยงบประมาณของเทศบาลฯ มีจำกัด จึงเกิดความร่วมมือสนับสนุนงบประมาณก่อสร้างหลักโดย

องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา และงบประมาณบางส่วนจาก บริษัท เซฟรอนประเทศไทย
สำรวจและผลิต จำกัด

อาคารหลังนี้ก่อสร้างแล้วเสร็จ และเปิดใช้งานในปี พ.ศ. 2561 โดยมหาวิทยาลัยเทคโนโลยี
ราชมงคลศรีวิชัยเป็นผู้เช่าเพื่อดำเนินการให้เป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมทางวิชาการ กิจกรรมการมี
ส่วนร่วมโครงการต่าง ๆ ของภาครัฐ รวมถึงการใช้เป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมทางวัฒนธรรม

ภาพที่ 4.16 ภาพอาคารคิด+ดี และกิจกรรม

ที่มา: <https://www.facebook.com/historiccenter/photos>

บทเรียนจากโครงการของเมืองเก่าสงขลา สามารถนำมาสรุปเป็นตารางเพื่อแสดงถึง
ประเภทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และระดับการมีส่วนร่วมของแต่ละโครงการ เพื่อเป็นแนวทางใน
การประยุกต์ใช้กับการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าที่มีบริบทใกล้เคียงกับเมือง
เก่าสงขลาได้ดังนี้ ซึ่งระดับการมีส่วนร่วมมี 6 ระดับ ตามที่ได้สรุปไว้ในกรอบทบทวนวรรณกรรม โดย
เรียงจาก (1) ร่วมรับฟังความเห็น (2) ร่วมแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจ (3) ร่วมวางแผนดำเนินงาน
(4) ร่วมดำเนินงาน (5) ร่วมประเมิน และ (6) ร่วมรับผลประโยชน์

ตารางที่ 4.3 แผนภาพแสดงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและระดับการมีส่วนร่วมของแต่ละลักษณะโครงการ

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ลักษณะโครงการ	ภาครัฐ ท้องถิ่น	ภาคประชา สังคม	ภาคประชาชน และเอกชน			ภาค การศึกษา	หน่วยงาน ภายนอก พื้นที่
			ประชาชน	ผู้ประกอบการ สร้างสรรค์	บริษัท เอกชน		
โครงการ พื้นที่สาธารณะ ขนาดเล็ก	ร่วมดำเนินการ (เจ้าภาพหลัก) ร่วมประเมินผล ร่วมรับผล			ร่วม ดำเนินการ ร่วมรับผล	ร่วม วางแผน	ร่วมแสดง ความเห็น และร่วม ตัดสินใจ	
โครงการ จัดกิจกรรม สร้างสรรค์ระดับ ย่าน	ร่วมแสดง ความเห็น และร่วม ตัดสินใจ	ร่วมดำเนินการ (เจ้าภาพหลัก) ร่วมประเมินผล ร่วมรับผล	ร่วม ดำเนินการ ร่วมรับผล	ร่วม ดำเนินการ (เจ้าภาพหลัก) ร่วมประเมินผล	ร่วม วางแผน	ร่วมแสดง ความเห็น และ ร่วมตัดสินใจ ร่วมประเมินผล	
โครงการ จัดกิจกรรม สร้างสรรค์ระดับ เมือง	ร่วมแสดง ความเห็น และร่วม ตัดสินใจ	ร่วมแสดง ความเห็น และร่วม ตัดสินใจ	ร่วม ดำเนินการ ร่วมรับผล	ร่วมดำเนินการ (เจ้าภาพหลัก) ร่วมประเมินผล ร่วมรับผล	ร่วม วางแผน	ร่วมแสดง ความเห็น และร่วม ตัดสินใจ	ร่วมดำเนินการ (เจ้าภาพหลัก) ร่วมประเมินผล ร่วมรับผล
โครงการสร้างพื้นที่ ทางกายภาพเพื่อ ส่งเสริมการจัดการ มรดกวัฒนธรรม	ร่วมดำเนินการ (เจ้าภาพหลัก) ร่วมประเมินผล ร่วมรับผล	ร่วม วางแผน ร่วมรับผล	ร่วมแสดง ความเห็น และร่วม ตัดสินใจ		ร่วม วางแผน	ร่วมดำเนินการ ร่วมประเมินผล ร่วมรับผล	

 ร่วมรับฟัง
 ร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมตัดสินใจ
 ร่วมวางแผนดำเนินงาน
 ร่วมดำเนินการ
 ร่วมประเมินผล
 ร่วมรับผล

จากตารางที่ 4.3 จะเห็นได้ว่าในแต่ละโครงการระดับการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียไม่จำเป็นต้องอยู่ในระดับเดียวกัน แต่จำเป็นต้องมีผู้ดำเนินการหลักที่เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ ได้เข้าร่วมตามความถนัดและบทบาทของตน และหากโครงการใดเกิดการมีส่วนร่วมในลักษณะ 3 + 1 เช่น โครงการจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ระดับย่านและระดับเมือง รวมถึงโครงการสร้างพื้นที่ทางกายภาพเพื่อส่งเสริมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าสงขลา ตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น จะส่งผลให้ทุกภาคส่วนได้รับผลร่วมกัน การสื่อสารเกิดขึ้นอย่างทั่วถึง เนื่องจากการดำเนินการร่วมกันทุกภาคส่วน อีกทั้งยังส่งผลต่อคุณภาพของทุนทางสังคมที่เข้มแข็งเพิ่มขึ้นด้วย

4.2.7 ประเด็นที่ 7: บรรทัดฐานทางสังคม กับช่องว่างระหว่างวัยของผู้นำรุ่นบุกเบิกและคนรุ่นใหม่

จากการทบทวนวรรณกรรมหัวข้อปัจจัยทางสังคมที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม ที่ศาสตราจารย์ ศรีศักร วัลลิโภดม ที่แสดงความเห็นว่า “ปัญหาของการอนุรักษ์และการสร้างสรรค์ใหม่ในย่านเมืองเก่าที่เห็นได้ชัดเจนนที่สุดคือ ช่องว่างระหว่างวัยของคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่” หากมองย้อนกลับไปในช่วงที่ประเทศไทยเกิดกระแสฟื้นฟูย่านเก่า ย่านเก่าหลายแห่งถูกฟื้นฟูโดยกลุ่มคนวัยเกษียณ เพราะเป็นกลุ่มคนที่มีความผูกพันกับบ้านเกิดของตนเอง รู้ประวัติศาสตร์ของพื้นที่ และไม่ติดเงื่อนไขด้านเวลาในการทำงานเพื่อมีส่วนร่วม แต่เมื่อเวลาผ่านไปกลุ่มรุ่นบุกเบิกก็มีอายุมากขึ้น ย่านหรือเมืองเก่าบางแห่งขาดกระบวนการส่งไม้ต่อให้คนรุ่นใหม่ ส่งผลให้ไม่มีกลุ่มผู้นำในการขับเคลื่อน หรือบางแห่งก็เป็นผู้ประกอบการรุ่นใหม่ที่ขาดการเรียนรู้ประสบการณ์ทำงานจากคนรุ่นก่อน ทำให้สูญเสียคุณค่าและอาจนำไปสู่การเจเนตรีฟิเคชัน (gentrification) ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์

สำหรับเมืองเก่าสงขลา กลุ่มผู้บุกเบิกการฟื้นฟูเมืองในยุคแรกเป็นคนยุค Baby Boom ยังคงดำเนินการมีส่วนร่วมโดยใช้วิธีการแบบราชการหรือเน้นเป็นทางการ เช่น ภาครัฐรักเมืองสงขลาสมาคม เป็นต้น ซึ่งบรรทัดฐานทางสังคมนิยมใช้ **วิธีการแบบราชการหรือเน้นเป็นทางการ** แต่วิธีการแบบไม่เป็นทางการ เช่น การพูดคุยแลกเปลี่ยนความเห็นในวงน้ำชา หรือการขอรับบริจาคเงินจากการจัดวงน้ำชา ก็ถือเป็น **วิถีประชา** ที่นิยมปฏิบัติทั้งในหมู่ชาวไทยพุทธ ชาวจีน และชาวมุสลิม

อย่างไรก็ตาม ในกระบวนการมีส่วนร่วมระยะที่ 2 ช่วงกลาง เป็นช่วงที่กลุ่มผู้บุกเบิกมีอายุมากขึ้น เป็นเวลาเดียวกับที่คนสงขลาวันทำงานที่ใช้ชีวิตต่างแดนเริ่มกลับมาใช้ชีวิตและประกอบกิจการที่เมืองเก่าสงขลา ผนวกกับกระแสนิยมท่องเที่ยวเมืองเก่าทำให้มีผู้ประกอบการภายนอกเข้ามาเปิดกิจการในเมืองเก่าสงขลาด้วยเช่นกัน ซึ่งคนกลุ่มใหม่นี้ส่วนใหญ่เป็นคนยุค Gen Y และ Gen Z ที่มักไม่นิยมวิธีการแบบเป็นทางการ และมุ่งเน้นกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์มากกว่าการทำกิจกรรมในรูปแบบประเพณี ส่งผลให้ **บรรทัดฐานทางสังคมและวิธีการในการดำเนินการมีส่วนร่วม** มีความต่างมากขึ้นระหว่างกลุ่มคนสองวัย

หากพิจารณาจากโครงการตัวอย่างในประเด็นค้นพบที่ 6 พบว่าแม้สงขลาจะมีปัญหาช่องว่างระหว่างวัย แต่ก็สามารถดำเนินการร่วมกันได้ในบางประเภทโครงการ ในกรณีนี้ วุฒิชัย (2565) ให้ความเห็นว่า “กลุ่มคนรุ่นเก่าชอบทำงานโดยใช้วิธีอย่างเป็นทางการ เพราะทำงานเชื่อมโยงกับหน่วยงานภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นความเคยชินมาจากอดีต เพราะกลุ่มคนจีนที่มาตั้งถิ่นฐานในยุคแรกก็รู้จักวิธีเข้ากับภาครัฐ แต่ในปัจจุบัน โลกเปลี่ยนไปสังคมก็เปลี่ยนไป รวมถึง

สงขลาเองก็มีกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่หลากหลายมากขึ้น ในกรณีลูกหลานคนสงขลาที่กลับมาประกอบอาชีพ คนกลุ่มนี้ยังสามารถเชื่อมโยงกับบรรทัดฐานทางสังคมของคนรุ่นเก่าได้เพราะ ยังมีพ่อแม่ที่คอยบอกเล่าและแนะนำวิธีการดำเนินชีวิตในเมืองเก่าสงขลา ส่วนคนใหม่ที่ย้ายมาประกอบกิจการในเมืองสงขลา ก็อาจจะเรียนรู้ผ่านสภาพแวดล้อมของเมืองและความช่วยเหลือกันจากการประกอบอาชีพ ดูตัวอย่างจากการจัดกิจกรรม Portrait of Songkhla หรืองาน Spark U ก็สามารถดำเนินการร่วมกันได้ ซึ่งเป็นการดำเนินงานหลักโดยผู้ประกอบการรุ่นใหม่” ในส่วนความแตกต่างของวิถีคิดและวิถีดำเนินการมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม วุฒิชัย (2565) ได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า “มีความแตกต่างแน่นอน เพราะคนรุ่นใหม่เขาก็ชอบนำเสนอวัฒนธรรมในมุมที่สร้างสรรค์ มากกว่าคนรุ่นเก่าที่มักจะคุ้นชินกับวิธีการแบบเดิม แต่ในส่วนของ การแลกเปลี่ยนในวงน้ำชา หรือ การจัดวงน้ำชาเพื่อขอความช่วยเหลือก็ยังคงนิยมปฏิบัติทั้งกับกลุ่มคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ อาจจะเป็นเพราะว่าเป็นวิถีประเพณีที่มีมาแต่เดิม ซึ่งเป็นพิธีการที่ไม่มีพิธีรีตองมากนัก ตรงไปตรงมาและไม่มีการบังคับ” จากข้อมูลดังกล่าวสามารถนำมาทำการเปรียบเทียบเพื่อแสดงให้เห็นถึงจุดต่างและจุดร่วมบรรทัดฐานทางสังคมกลุ่มคนต่างวัยในเมืองเก่าสงขลา ดังในตารางด้านล่างนี้

ตารางที่ 4.4 บรรทัดฐานทางสังคม พิธีการ และวิถีประเพณีของคนต่างวัยในเมืองเก่าสงขลา

กลุ่มและช่วงวัย	ลักษณะ ¹⁶	บรรทัดฐานทางสังคม	พิธีการ	วิถีประเพณี
คนรุ่นบุกเบิก Baby Boom	เคารพกฎเกณฑ์ มีกติกามีวินัย มีความทุ่มเทและความอดทน ให้ความสำคัญกับผลงานแม้ว่าจะต้องใช้เวลาานกว่าจะประสบความสำเร็จ	เป็นคนรักสงบผู้คนมีระบบ ความสัมพันธ์จากฐานความเป็นเพื่อน และการแต่งงานข้ามศาสนา รวมถึงยังมีวิถีชีวิตที่ยึดโยงกับหลักศาสนา ปราบกฎผ่านทางระบบของสังคมในเมืองเก่าสงขลาทั้งในรูปแบบของวิถีประเพณีและจารีต ในขณะที่โครงสร้างเชิงอำนาจผู้คนในพื้นที่จะยึดโยงกับผู้นำท้องถิ่นซึ่งในอดีต	ทำงานโดยใช้วิธีอย่าง เป็นทางการ เพราะทำงานเชื่อมโยงกับหน่วยงานภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นความเคยชินมาจากอดีต เพราะกลุ่มคนจีนที่มาตั้งถิ่นฐานในยุคแรกก็รู้จักวิถีเข้ากับภาครัฐ	การพูดคุยแลกเปลี่ยน ความเห็นในวงน้ำชาและการขอรับบริจาคเงินจากการจัดเลี้ยงวงน้ำชา

¹⁶ อ้างอิงจาก: กนกพันธุรงค์ โลกุตระวงศ์.(2555). การจัดการช่องว่างระหว่างวัยเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กร. วารสารปัญญาภิวัฒน์. 3/2, หน้า136-137.

กลุ่ม และช่วงวัย	ลักษณะ ¹⁶	บรรทัดฐานทางสังคม	พิธีการ	วิถี ประชา
ผู้ประกอบการ รุ่นใหม่ Gen Y และ Gen Z	เป็นกลุ่มคนที่มีลักษณะ พฤติกรรมชอบอะไรๆ ไม่ ต้องเป็นทางการ มีความเป็น ส่วนตัวสูง ไม่ชอบอยู่ในกรอบ และไม่ชอบเงื่อนงำที่ผูกพันมาก นักแต่จะให้ความสำคัญ ในเรื่อง ความสมดุลระหว่างงานกับ ครอบครัว มีแนวคิดการทำงาน ในลักษณะ “รู้ทุกอย่างทำทุก อย่าง” ได้เพียงลำพัง ไม่ต้อง พึ่งพาใคร	ชอบกิจกรรมทางสังคม มีความคิด สร้างสรรค์ให้ความช่วยเหลือกัน ในกลุ่ม ไม่ค่อยเชื่อมโยงกับภาครัฐ ให้ความสำคัญกับมรดกทาง วัฒนธรรม มักนิยมในสื่อศิลปะใน การเคลื่อนไหวเมือง	ไม่นิยมพิธีการแบบ เป็นทางการ และ มุ่งเน้นกิจกรรมเชิง สร้างสรรค์มากกว่า การทำกิจกรรมใน รูปแบบประเพณี	

ดังนั้นจะพบว่าแม้สงขลาจะมีปัญหาของความต่างระหว่างวัย เพราะขาดการกระบวนการ
ส่งต่อประสบการณ์ คล้ายคลึงกับเมืองเก่าหลายแห่งในประเทศไทย แต่หากสามารถค้นพบจุดร่วม
บางประการที่ยังคงปฏิบัติอยู่ เช่น วิถีประชาอย่างในกรณีของเมืองเก่าสงขลา ก็จะทำให้พบพิธีการ
ทางสังคมที่เอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนต่างวัยเกิดขึ้นได้ ซึ่งเป็นข้อดีของการมีความต่าง
ระหว่างวัยในเมืองเก่าเพราะจะทำให้เมืองเก่ามีกิจกรรม ที่หลากหลายทั้งในรูปแบบประเพณีและ
ในรูปแบบเชิงสร้างสรรค์

4.3 บทสรุปกระบวนการมีส่วนร่วม

จากทฤษฎีการมีส่วนร่วมที่ Creighton (2005) ระบุว่าคนที่คนจะพิจารณาว่าตนได้รับ
ผลกระทบและเลือกที่จะมีส่วนร่วมในโครงการหรือไม่นั้น อย่างน้อยขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ 6
ประการ คือ 1) ความใกล้ชิดกับปัญหา 2) ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ 3) การเข้าถึงประโยชน์ใช้
สอยหรือบริการ 4) ประเด็นทางด้านสังคม/สิ่งแวดล้อม 5) ค่านิยม และ 6) อำนาจที่ได้รับการ
มอบหมายตามกฎหมาย นอกจากนี้ ประชาชนทั่วไปจะเข้ามามีส่วนร่วมนั้นปัจจัยสำคัญ คือ การ
ให้ข้อมูลข่าวสารต่อสาธารณชนทั่วไป และต้องแสดงให้เห็นชัดเจนเพื่อให้ประชาชนเข้าถึงช่องทาง
ในการเข้ามีส่วนร่วมได้ ซึ่งสอดคล้องกับ Roger (1978) ที่กล่าวว่าปัจจัยที่เป็นแรงกระตุ้นให้บุคคล
เป็นตัวตัดสินใจเข้าร่วมกระทำกิจกรรมใหม่ ๆ ในชุมชนหรือยอมรับสิ่งใหม่ ๆ คือ การ
ติดต่อสื่อสาร

จะเห็นได้ว่าปัญหาหลักของการขาดสมดุลและขาดคุณภาพของการมีส่วนร่วมของเมือง
เก่าสงขลา คือ ขาดผู้นำที่สามารถโน้มน้าวให้เกิดการมีส่วนร่วม ส่งผลให้ไม่มีเครื่องมือและ

กลไกในการสื่อสาร ทำให้กระบวนการมีส่วนร่วมขาดความเท่าเทียม โดยเฉพาะกลุ่มประชาชนที่แสดงความคิดเห็นว่าตนเองมีโอกาสน้อยที่จะได้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมดำเนินการ ดังนั้นการมีส่วนร่วมจึงเกิดขึ้นตามความสัมพันธ์ของแต่ละกลุ่มคน ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า ที่ทุกฝ่ายไม่สามารถเข้าร่วมมือกันได้นั้น ไม่ใช่เพราะข้อจำกัดของทุนทางสังคมหรือข้อจำกัดทางด้านงบประมาณ หากแต่สันนิษฐานว่า เมืองเก่าสงขลายังขาดประเด็นร่วม หรือ agenda ของคนเมืองสงขลา ประเด็นเมืองสงขลาสู่มรดกโลก ที่ถูกยกโดยกลุ่มภาคประชาสังคมภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมนั้น เห็นได้ชัดเจนว่ายังไม่ใช่ประเด็นร่วมของทุกฝ่าย จึงไม่เกิดพลังของการมีส่วนร่วม แต่ในขณะที่ทุกฝ่ายก็แสดงออกถึงความรักในบ้านเกิดเมืองนอนของตนเอง แต่ก็อยู่ในลักษณะที่เลือกกลุ่มทำงานตามความพอใจหรือบางฝ่ายก็ทำด้วยตัวคนเดียวเพื่อแสดงถึงความรักบ้านรักเมือง แต่บางครั้งเป็นการดำเนินงานโดยขาดความรู้ ส่งผลให้เกิดการลดทอนความแท้และบูรณาภาพทางกายภาพ ในขณะที่เทคโนโลยีที่ประภาศใช้ ก็ยังไม่สามารถควบคุมการสูญเสียคุณค่าของอาคารเก่าได้ สถานการณ์ในปัจจุบันของเมืองเก่าสงขลาจึงถือเป็นการมีส่วนร่วมแบบไม่มีโครงสร้าง ที่ขาดผู้นำการมีส่วนร่วมที่ได้รับการยอมรับ

บทที่ 5 สรุปผล และข้อเสนอแนะ

เมืองเก่าสงขลาเป็นพื้นที่ที่ผ่านกระบวนการอนุรักษ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมมาเป็นระยะเวลานาน การดำเนินงานของกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องจึงมีการปรับเปลี่ยนวิธีการมีส่วนร่วมไปตามบริบททางสังคม และปัจจัยต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งส่งผลต่อการอนุรักษ์และปรับเปลี่ยนทางกายภาพที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญทั้งระดับอาคารและเมือง ในบทนี้มีเป้าหมาย สรุปผลงานวิทยานิพนธ์ตามวัตถุประสงค์ เพื่ออธิบายถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในการอนุรักษ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลาอย่างมีส่วนร่วมที่ดำเนินการมาตลอดระยะเวลา 15 ปี ตลอดจนจัดทำข้อเสนอแนะในการนำผลการศึกษานี้ไปใช้ต่อการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานอนุรักษ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา และเมืองอื่น ๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงกัน

5.1 สรุปผลการศึกษา

การสรุปผลการศึกษา ทำการสรุปสี่ประเด็น ประกอบด้วย สรุปการดำเนินการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลาในสามช่วงเวลา สรุปหน่วยงานที่มีส่วนร่วมและลักษณะการมีส่วนร่วมของเมืองเก่าสงขลา สรุปสถานการณ์ปัจจุบันในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วมของเมืองเก่าสงขลา และแนวโน้มการมีส่วนร่วมของเมืองเก่าสงขลาในอนาคต โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1.1 สรุปการดำเนินการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา
การดำเนินการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประเภทเมืองเก่าสงขลาในช่วงเวลาที่ผ่านมา 15 ปี สามารถแบ่งออกเป็น 3 ช่วงเวลา ดังนี้

ช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2550–2555) การดำเนินการอนุรักษ์เริ่มต้นอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมในปี พ.ศ. 2550 โดยผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้ขับเคลื่อนและเชื่อมโยงกับภาคประชาชน และภาคประชาสังคม นักวิชาการที่ในขณะนั้นยังทำงานร่วมกัน เป็นการขับเคลื่อนอย่างไม่เป็นทางการ ในขณะนั้นยังไม่มีเครื่องมือหรือกลไกในเชิงกฎหมาย อย่างไรก็ตาม ถือได้ว่าการขับเคลื่อนช่วยสร้างความเข้มแข็งและทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในระดับการปรึกษาหารือระหว่างภาคประชาสังคมและประชาชน ส่งผลให้เกิดการขับเคลื่อนอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมและทำให้เมืองเก่าสงขลาเป็นที่รู้จัก จากตารางที่ 5.1

จะเห็นได้ว่าเทศบาลฯ ภาคประชาสังคม และประชาชน มีความยึดโยงกันอย่างเหนียวแน่น กระบวนการมีส่วนร่วมมีความสมดุลและมีคุณภาพ **สงขลาเริ่มเป็นที่รู้จัก** หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2553 เมืองสงขลาได้รับการประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่า จากคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า หน่วยงานภายนอกจึงเริ่มสนใจเมืองเก่าสงขลา มากขึ้น

ช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2556–2560) ปี พ.ศ. 2555 ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญ เนื่องจากสูญเสียผู้นำการขับเคลื่อนให้เกิดการมีส่วนร่วม คือ นาย พีระ ตันติเศรณี ถูกลอบสังหาร ผนวกกับในช่วงเวลาดังกล่าว แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 – 2559) ข้อผูกพันที่จะเป็นประชาคมอาเซียนในปี พ.ศ. 2558 ผนวกกับแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติที่ถูกประกาศใช้เป็นครั้งแรกจากนโยบายใช้การท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นปัจจัยภายนอกที่ส่งผลเมืองเก่าสงขลาเริ่มเข้าสู่การพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยว ส่งผลให้ภาคประชาสังคมเกิดการจัดตั้งภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมขึ้นอย่างเป็นทางการ เพื่อเป็นหน่วยงานที่มีบทบาทหลักในการขับเคลื่อนการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าสงขลา โดยชูประเด็น "สงขลาสู่เมืองมรดกโลก" ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม สามารถเชื่อมโยงกับภาครัฐ ท้องถิ่น ภาคเอกชนและภาคการศึกษาได้เป็นอย่างดี ส่งผลให้เกิดความร่วมมือจากภาคเอกชน อันได้แก่ บริษัท ปตท.สำรวจและผลิตปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน) และ บริษัท เซฟรอนประเทศไทยสำรวจและผลิต จำกัด โดยบริษัททั้งสองแห่งนี้เข้ามาสนับสนุนให้งบประมาณกิจกรรมวัฒนธรรม เชิงสร้างสรรค์ และสนับสนุนการขับเคลื่อนเมืองสงขลาสู่มรดกโลก นอกจากภาคีฯ แล้ว ยังมีภาคประชาสังคมอีกกลุ่มหนึ่ง คือ กลุ่ม N.A.S. ซึ่งใช้ศิลปะเป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน โดยทำงานเชื่อมโยงกับภาคประชาชนในพื้นที่ได้อย่างใกล้ชิด นอกจากนี้ ภาคสถาบันการศึกษา อันประกอบด้วยสถาบันการศึกษา 4 แห่ง ก็เริ่มมีบทบาทในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม โดย มทร.ศรีวิชัยมีความโดดเด่นมากที่สุดเนื่องจากทำงานอย่างใกล้ชิดกับภาคีฯ ช่วงเวลานี้จึงถือเป็นช่วงที่เมืองเก่าสงขลาเริ่มมีการมีส่วนร่วมอยู่ในรูปแบบ 3+1 ส่งผลให้อาคารเก่าที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมได้รับการซ่อมแซมและซื้อขายเป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม ในการดำเนินงานนั้น **ยังไม่มีเครื่องมือทางกฎหมายที่จะมาช่วยอนุรักษ์และจัดการอาคารเก่าและพื้นที่อย่างชัดเจน** ส่งผลกระทบให้เกิดการลดทอนความแท้ของตัวอาคาร และบูรณภาพของเมืองสงขลา นอกจากนี้ จากกระแสนิยมการท่องเที่ยวเมืองเก่า ส่งผลให้ลูกหลานชาวสงขลาเริ่มกลับบ้าน รวมถึงการเข้ามาของผู้ประกอบการภายนอก ส่งผลให้บรรทัดฐานทางสังคม และพิธีการในการดำเนินการมีส่วนร่วม เริ่มมีความต่างไปจากเดิมที่กลุ่มผู้นำรุ่นบุกเบิก

ช่วงที่ 3 (พ.ศ. 2556–2560) จากการขับเคลื่อนงานเป็นเวลา 10 ปีที่นับตั้งแต่จุดเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2550 ผวนกับแผนนโยบาย อันได้แก่ แผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 และแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 2 ซึ่งเน้นการพัฒนาอย่างสมดุลในทุกมิติ ตลอดจนการมุ่งเน้นนำเสนอความเป็นไทยผ่านการท่องเที่ยว โดยใช้งานวิจัยและเทคโนโลยีเพื่อรับมือกับภาวะการเปลี่ยนแปลงที่ซับซ้อนมากขึ้น เหตุปัจจัยดังกล่าวส่งผลให้เมืองเก่าสงขลากลายเป็นพื้นที่ศึกษาดูงานและเป็นเมืองเก่าที่มีผู้มาเยือนมากขึ้น ในส่วนของภาครัฐท้องถิ่น เทศบาลฯ ได้เริ่มดำเนินการโครงการอนุรักษ์อย่างเป็นรูปธรรมด้วยการนำสายไฟฟ้าลงใต้ดิน และการปรับปรุงพื้นที่จอดรถเพื่อลดผลกระทบจากการจราจรในเขตเมืองเก่า อีกทั้งยังประกาศเทศบัญญัติเทศบาลนครสงขลา พ.ศ. 2560 เพื่อการควบคุมการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ อย่างไรก็ตาม การนำเทศบัญญัติไปบังคับใช้กลับไม่ได้ผลนัก เพราะขาดกระบวนการสร้างการรับรู้ อีกทั้งสาระสำคัญของเทศบัญญัติดังกล่าวยังไม่สามารถปกป้องความแท้ของตัวอาคารเก่าได้

ในส่วภาคประชาสังคม ประชาชนกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ก็มีการขับเคลื่อนมากขึ้น โดยกลุ่มผู้ประกอบการสร้างสรรค์ยังคงทำงานเชื่อมโยงกับประชาชนในพื้นที่ ผ่านการจัดกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ ในขณะที่กลุ่มชนชั้นนำก็ทำการซื้ออาคารเก่าในเมืองมากขึ้น พร้อมทั้งปรับปรุงในรูปแบบของตนเอง ในส่วภาคประชาสังคม กลุ่ม N.A.S. ได้ลดบทบาทลงและทำงานเชื่อมโยงกับกลุ่มผู้ประกอบการ ในขณะที่ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมยังคงมีบทบาทเป็นศูนย์กลางการเชื่อมโยงหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานต่าง ๆ จากภายนอก เพื่อขับเคลื่อนเมืองเก่าสงขลาสู่มรดกโลก อย่างไรก็ตาม ด้วยข้อจำกัดทางด้านกำลังคนและงบประมาณทำให้ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมไม่สามารถเชื่อมโยงกับภาคประชาชนได้เท่าที่ควร ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2565 เริ่มมีองค์กรใหม่เกิดขึ้นในนามมูลนิธิเมืองเก่าสงขลาสู่มรดกโลก เป็นการทำงานคู่ขนาน หรืออาจซ้อนทับกับบทบาทของภาคีฯ ในเรื่องการนำสงขลาสู่มรดกโลก ในขณะที่ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม ก็มีแนวโน้มที่จะลดบทบาทลงหลังจากกระบวนการ Upstream Process เพื่อประเมินการเข้าสู่กระบวนการจัดทำเอกสารเพื่อเสนอขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก ในขณะเดียวกันหน่วยงานภายนอกเข้ามาดำเนินการในเมืองเก่าสงขลามากขึ้น และมีแนวโน้มว่าจะมีจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ผ่านงานวิจัย และโครงการพัฒนาต่าง ๆ ตามนโยบายการขับเคลื่อนเศรษฐกิจสังคมของภาครัฐส่วนกลาง

5.1.2 สรุปรูปหน่วยงานที่มีส่วนร่วมและลักษณะการมีส่วนร่วมของเมืองเก่าสงขลา

จากการศึกษาการดำเนินการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าสงขลา ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา สามารถสรุปรูปหน่วยงานที่มีส่วนร่วม และลักษณะการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าสงขลาที่เกิดขึ้น

จากตารางสรุปกระบวนการมีส่วนร่วมของเมืองเก่าสงขลาในช่วงปี พ.ศ. 2550-2565 (ตารางที่ 5.1) ได้แสดงให้เห็นว่าในแต่ละช่วงเวลามีองค์ประกอบของหน่วยงานต่างๆ และบทบาทของผู้นำที่แตกต่างกันไป ในช่วงที่ 1 เทศบาลฯ เป็นผู้นำในการขับเคลื่อนโดยประสานกับภาคประชาสังคมและประชาชน ในช่วงที่ 2 มีความชัดเจนว่าภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมเป็นหน่วยงานหลักที่ประสานงานเชื่อมโยงกับภาครัฐหลายหน่วยงานทั้งในระดับท้องถิ่นและจังหวัด รวมถึงภาคเอกชน และภาคการศึกษา แต่ในขณะเดียวกันการประสานกับภาคประชาชนกลับมีความสัมพันธ์น้อยลง มีเพียงกลุ่ม N.A.S. ซึ่งเป็นภาคประชาสังคมกลุ่มหนึ่ง ที่ทำงานประสานกับชุมชนและประชาชน โดยเชื่อมโยงงบประมาณบางส่วนจากจังหวัด ต่อมาในช่วงที่ 3 ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมก็ยังคงเป็นแกนหลักในการประสานงานกับภาครัฐ บริษัทเอกชนและสถาบันการศึกษา รวมถึงหน่วยงานภายนอก แต่มีขนาดองค์กรเล็กลง โดยมีมูลนิธิสงขลาสู่มรดกโลกที่ได้จัดตั้งภายใต้มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลาเริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้น โดยอาจมีบทบาทมาซ้อนทับกับภาคีฯ ส่วนประชาสังคมกลุ่ม N.A.S. ก็ลดบทบาทลงและคลายตัวทำงานร่วมกับกลุ่มผู้ประกอบการสร้างสรรค์ ซึ่งมีบทบาททำงานขับเคลื่อนมรดกทางวัฒนธรรมอย่างชัดเจนมากขึ้น และมีแนวโน้มจะเป็นกลุ่มผู้นำในการขับเคลื่อนในอนาคต

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน หากเทียบกับกรอบแนวคิดที่ได้ศึกษาไว้ คือการมีส่วนร่วมในลักษณะ 3 + 1 อันประกอบด้วย ภาครัฐ ภาคประชาสังคม ภาคประชาชน และภาคการศึกษา ก็จะพบว่าเมืองเก่าสงขลาได้รับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมจากภาคี ครบทั้ง 4 ส่วน คือ ภาครัฐท้องถิ่น ภาคประชาสังคม ภาคเอกชน รวมถึงสถาบันการศึกษา แต่ยังให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมกับประชาชนไม่มากนัก แต่หากมองภาพรวมในระดับเมืองก็จะพบว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแต่ละกลุ่มก็ดำเนินการแบบมีส่วนร่วมเชื่อมโยงกับกลุ่มอื่น ความสัมพันธ์ฐานทุนทางสังคม ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ (formal and informal participation)

ประเด็นสำคัญที่ค้นพบประเด็นหนึ่ง คือการขาดเจ้าภาพหรือผู้นำที่ชัดเจน รวมถึงขาดเวทีหรือ “platform” ที่เป็นที่ยอมรับกันของทุกกลุ่ม ส่งผลให้ทั้งตัวแทนภาครัฐท้องถิ่น สถาบันการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคประชาสังคม และประชาชน ต่างดำเนินงานตามเงื่อนไขและความพร้อมของแต่ละส่วน ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมอยู่ในลักษณะ

องค์กรอาสาสมัคร ส่วนกลุ่มผู้ประกอบการ และประชาชนก็ดำเนินการในลักษณะอาสาสมัครแบบปัจเจก (individual volunteer) ซึ่งจำกัดความได้ว่า **เมืองเก่าสงขลาเป็นการมีส่วนร่วมในลักษณะ “อาสาสมัครจากฐานทุนทางสังคม”**

ข้อดีของการดำเนินการมีส่วนร่วมในปัจจุบันของเมืองสงขลาลักษณะนี้คือ ผู้คนมีอิสระในการเข้าร่วม สามารถดำเนินการได้เร็วเพราะไม่ติดกับปัญหาเชิงโครงสร้างและข้อจำกัดของภาครัฐ อีกทั้งเป็นการดำเนินงานที่ไม่คาดหวังผลตอบแทนทางการเงิน แต่ละฝ่ายสามารถดำเนินงานได้ตามความถนัดวิธีของตนเอง ในขณะเดียวกันก็มี**ข้อด้อย**หรือประเด็นที่ควรตระหนัก คือ การมีส่วนร่วมไม่สม่ำเสมอ บางโครงการสามารถทำให้การมีส่วนร่วมเกิดขึ้นได้ในระดับร่วมปฏิบัติการ ร่วมรับผลประโยชน์ แต่มีอีกหลายโครงการ การมีส่วนร่วมเกิดขึ้นในระดับรับฟังความเห็นเท่านั้น กลุ่มผู้เข้าร่วมขาดความเท่าเทียม เนื่องจากเกิดการเชื่อมโยงเฉพาะกลุ่มตามความสัมพันธ์ นอกจากนี้การดำเนินการมีส่วนร่วมขาดความต่อเนื่อง เพราะแต่ละฝ่ายมีอิสระในเดิหน้าหรือหยุดการดำเนินงานได้ทุกเมื่อ

5.1.3 สถานการณ์ปัจจุบันในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วมของเมืองเก่าสงขลา

จากการดำเนินงานที่ผ่านมาสามารถสรุปสถานการณ์ในปัจจุบัน ที่สะท้อนถึงอุปสรรคและปัญหา ได้ดังนี้

(1) เมื่อพิจารณาเรื่องทุนทางวัฒนธรรม อาคารเก่าถือเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าอันโดดเด่นของเมืองเก่าสงขลา แต่ในปัจจุบัน**อาคารเก่าจำนวนหนึ่งถูกลดทอนคุณค่า**อย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์ จากการขาดความรู้ในการบูรณะและปรับการใช้สอยอาคารของเจ้าของอาคาร ผนวกกับการที่กฎหมายท้องถิ่นไม่สามารถรักษาคุณค่าและความแท้

(2) เมื่อพิจารณาเรื่องทุนทางสังคม วิถีประชาตามแบบของเมืองเก่าสงขลา คือ การพูดคุยแลกเปลี่ยนกันในวงน้ำชา รวมถึงการขอความรับการสนับสนุนทางการเงินด้วยการจัดเลี้ยงน้ำชา ยังคงเป็นพิธีการทางสังคม ที่คนรุ่นบุกเบิกและผู้ประกอบการสร้างสรรค์ยังคงปฏิบัติอยู่ อย่างไรก็ตาม ด้วยวิถีประชาดังกล่าว อาจไม่เพียงพอต่อการส่งเสริมความสัมพันธ์ของกลุ่มคนทั้ง 3 ระดับตามแนวคิดทุนทางสังคม หากเทียบกับ**ความแตกต่างในวิถีคิดในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม**ระหว่างกลุ่มคนรุ่นบุกเบิกกับผู้ประกอบการสร้างสรรค์ **ส่งผลต่อการลดทอนคุณภาพของทุนทางสังคม**

(3) เมื่อพิจารณาเรื่องหน่วยงานที่ดำเนินงาน สรุปได้ว่าหน่วยงานหลายภาคส่วนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานมากขึ้น ลักษณะการมีส่วนร่วมในปัจจุบันเป็นแบบ “อาสาสมัครฐาน

ทุนทางสังคม” ซึ่งนับเป็นจุดเด่น อย่างไรก็ตาม เมืองเก่าสงขลายังขาดผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานทุกภาคส่วน จึงขาดความชัดเจนในกระบวนการมีส่วนร่วม

(4) เมื่อพิจารณาเรื่องขององค์ประกอบของหน่วยงาน สรุปได้ว่า ภาคประชาสังคม **ขาดคนรุ่นใหม่มารับช่วงต่อ** เนื่องจากไม่มีกระบวนการสร้างคนรุ่นใหม่ การมีส่วนร่วมที่ผ่านมายังมีข้อจำกัดในเรื่องการให้โอกาสกับประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มคนทั่วไปและผู้ประกอบการสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ ให้เข้ามาเป็นสมาชิกของกลุ่มองค์กร

โดยสรุปจากสถานการณ์ดังกล่าว หากไม่มีการดำเนินงานเพื่อเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมรับรู้ปัญหา และสร้างผู้นำที่จะสามารถเชื่อมโยงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วนให้เข้ามาร่วมแก้ปัญหา เมืองเก่าสงขลาจะมี **แนวโน้มที่จะสูญเสียทุนทางวัฒนธรรม** โดยเฉพาะมรดกทางสถาปัตยกรรม การดำเนินงานของหน่วยงานภาคส่วนต่าง ๆ เกิดการทำงานที่ **ซ้อนทับไม่มีระบบและกลไก** ซึ่งจะทำให้ **ทุนทางสังคม** หรือความสัมพันธ์ของผู้คนที่ถูกปลูกฝังมาเป็นเวลานาน **ลดทอนลง** ไปด้วยเช่นกัน

5.1.4 แนวโน้มการมีส่วนร่วมของเมืองเก่าสงขลาในอนาคต

จากสถานการณ์และลักษณะการมีส่วนร่วมดังกล่าวไปข้างต้น จะเห็นได้ว่ามีทั้งข้อดีหรือลักษณะเด่น และปัญหาที่ควรได้รับการแก้ไขเพื่อส่งเสริมคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมในเมืองเก่าสงขลา ตลอดจนคุณภาพของทุนทางสังคมที่สั่งสมมาเป็นเวลานาน อย่างไรก็ตาม ในอนาคตอันใกล้สงขลาจะได้รับผลจากปัจจัยภายนอกในระดับประเทศ อันได้แก่ **แผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561 - 2580) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566 - 2570) ตามแนวคิด Thailand 4.0 และแผนการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2566-2570) ที่เน้นการพัฒนา กลุ่มเศรษฐกิจสร้างสรรค์ วัฒนธรรมและบริการที่มีมูลค่าสูง (creative, culture & high value services) และการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างสมดุลผ่านการท่องเที่ยว** เมืองเก่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ได้รับความสนใจในการพัฒนา ซึ่งแผนระดับประเทศดังกล่าว จะส่งผลเชิงนโยบายที่ผลต่อการดำเนินการทั้งในแผนพัฒนาจังหวัด และแผนพัฒนาท้องถิ่น (พ.ศ. 2566-2570) เทศบาลนครสงขลา ซึ่งสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม คือการเน้นให้เกิดการมีส่วนร่วมในทุกระดับ การปกป้องศิลปวัฒนธรรม โบราณสถาน และสิ่งแวดล้อมในเมืองเก่า อย่างไรก็ตาม จากโครงการวิจัยแนวทางการแก้ไขอุปสรรคเชิงกฎหมาย และนโยบายภาครัฐต่อการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม โดยรองศาสตราจารย์ ดร.วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ และคณะ (2565, 6-4) ได้สรุปว่า **กฎหมายแม่บททุกชุด สามารถคุ้มครองและ**

ส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมได้ส่วนหนึ่ง แต่มรดกที่ไม่ได้รับการคุ้มครองคือ สิ่งปลูกสร้าง และพื้นที่ที่มีคุณค่าแต่ไม่ใช่โบราณสถานที่ยื่นทะเบียน ซึ่งรวมถึงมรดกที่ถือครองโดยภาคเอกชน ด้วยเหตุนี้อาคารเก่าทั้งหมดในเขตเมืองสงขลา จึงไม่ได้รับการปกป้องและส่งเสริม จากกฎหมายแม่บท ยกเว้นเพียงศาลหลักเมือง ซึ่งเป็นโบราณสถานขึ้นทะเบียน

จากสถานการณ์ปัจจุบัน ผนวกกับปัจจัยภายนอกที่มีอยู่ในปัจจุบัน สามารถคาดการณ์ถึงแนวโน้ม (trend) ในอนาคต ของเมืองเก่าสงขลาได้ดังนี้

1) **ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะมีจำนวนมากขึ้น แต่ดำเนินการแบบซ้ำซ้อนกัน** จากสถานการณ์ปัจจุบันที่ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคมกำลังลดบทบาทลง ในขณะที่มูลนิธิสงขลาสู่มรดกโลกที่กำลังดำเนินการและมีเป้าหมายในลักษณะใกล้เคียงกับภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม เมืองเก่าสงขลายังคงขาดผู้นำหลักในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม ผนวกกับหน่วยงานภายนอกมีแนวโน้มที่จะเข้ามาร่วมทำงานในเมืองเก่าสงขลามากขึ้น เมืองเก่าสงขลาจึงมีแนวโน้มที่กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะการดำเนินงานที่ซ้ำซ้อนกันมากขึ้น

2) **เมืองสงขลา มีแนวโน้มเข้าสู่กระบวนการการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่และวิถีชีวิต ในลักษณะปรากฏการณ์เจนตรีฟิเคชัน (gentrification)** เนื่องจากปัจจุบันมีการขายอาคารเก่าในพื้นที่เป็นจำนวนมาก จึงส่งผลให้มรดกทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่ดั้งสมมานาน ขาดความต่อเนื่องและอาจสูญหายไปได้ ดังนั้นในประเด็นนี้ จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องดำเนินการให้ผู้อยู่อาศัยในชุมชนเห็นถึงโอกาสของเมืองสงขลา ทั้งในแง่คุณค่าทางมรดกทางวัฒนธรรมและมูลค่าทางเศรษฐกิจ เพื่อป้องกันการสูญเสียจากการย้ายออกของผู้คนดั้งเดิมที่เป็นทั้งเจ้าของและผู้สืบทอดคุณค่าทางมรดกทางวัฒนธรรม อันจะส่งผลต่อการสูญหายของทุนทางสังคมของเมืองสงขลาด้วย

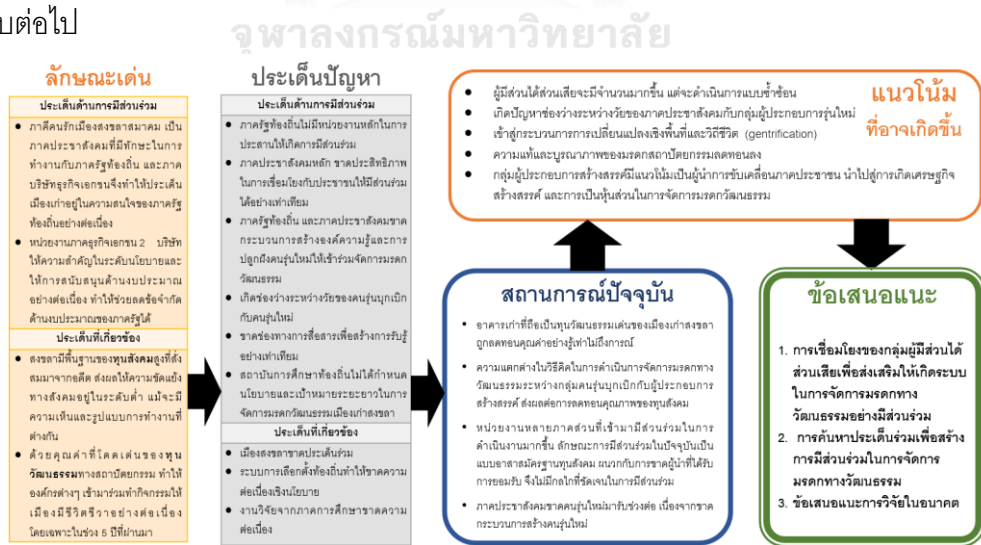
3) **ความแท้และบูรณภาพลดทอนลง** จากการขาดความรู้ในด้านการอนุรักษ์ ขาดกลไกทางสังคมเพื่อการเรียนรู้ในเรื่องการบูรณะ และการปรับประโยชน์ใช้สอยอาคาร ในขณะที่นโยบาย กฎหมาย และมาตรการจากภาครัฐส่วนกลางที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมยังเป็นอุปสรรคและปัญหาต่อการอนุรักษ์และส่งเสริมการมีส่วนร่วม ผนวกกับเทศบัญญัติ ท้องถิ่นในปัจจุบันที่ไม่สามารถรักษาความแท้ทางสถาปัตยกรรม ส่งผลให้มรดกทางวัฒนธรรมด้านสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์เมือง ซึ่งเป็นจุดเด่นของเมืองเก่าสงขลาสูญเสียความแท้และบูรณภาพ

4) **ปัญหาช่องว่างระหว่างวัย (generation gap)** ด้วยสถานะของผู้เป็นแกนนำของกลุ่มองค์การภาคประชาสังคมเมืองเก่าสงขลาในปัจจุบันที่ขาดระบบเชื่อมโยงให้กลุ่มคนรุ่นใหม่ทำงานเชื่อมต่อกับคนรุ่นบุกเบิก ผนวกกับกลุ่มผู้นำบางส่วนมีข้อจำกัดในดำเนินการอย่างมีส่วนร่วมกับผู้อื่น ส่งผลให้เกิดช่องว่างระหว่างวัยในการทำงานร่วมกันของกลุ่มคนต่าง ๆ ผล

ดังกล่าวยังทำให้ขาดโอกาสส่งต่อองค์ความรู้และเชื่อมโยงประสบการณ์จากกลุ่มคนรุ่นบุกเบิกไปสู่คนรุ่นใหม่อีกด้วย

5) **กลุ่มผู้ประกอบการสร้างสรรค์มีแนวโน้มเป็นผู้นำการขับเคลื่อนภาคประชาชน** นำไปสู่การเกิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และการเป็นหุ้นส่วน (partnership) ในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม ในปัจจุบันมีธุรกิจเกิดขึ้นใหม่ในเมืองสงขลาเป็นจำนวนมาก และกลุ่มผู้ประกอบการสร้างสรรค์มีแนวโน้มจะเป็นผู้นำการขับเคลื่อนภาคประชาชนในอนาคต คนกลุ่มนี้ให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่เป็นการประกอบกิจการที่ครอบคลุมทั้งในมิติของสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสังคม นอกจากนี้ องค์การอิสระที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมืองเก่า และสถาบันการศึกษาในประเทศไทย ต่างก็มีทิศทางที่จะส่งเสริมการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมอย่างเชื่อมโยงกับมิติเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม ตามแนวทางสากลเพื่อฟื้นฟูเมืองอย่างสร้างสรรค์ และนำไปสู่การเป็นหุ้นส่วน เพื่อสร้างความเป็นเจ้าของ (ownership) ให้กับคนในพื้นที่ ด้วยทิศทางที่เกิดขึ้นนี้จะส่งผลดีต่อการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าสงขลา โดยเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตผู้อยู่อาศัยในเมือง มากกว่าเพียงแค่รองรับนักท่องเที่ยวและผู้มาเยือน

จากการดำเนินงานตลอดช่วงเวลา 15 ปีของเมืองเก่าสงขลา ที่วิเคราะห์ให้เห็นถึงสถานการณ์ปัจจุบันของเมืองเก่าสงขลาที่พบทั้งลักษณะเด่น ประเด็นปัญหา และแนวโน้มที่อาจจะเกิดขึ้นกับเมืองสงขลาในอนาคต ผู้วิจัยนำผลการวิเคราะห์ไปสังเคราะห์และสรุปเป็นข้อเสนอแนะดังที่แสดงไว้ในภาพที่ 5.1 และจากนั้นจะนำเสนอรายละเอียดของข้อเสนอแนะทั้ง 3 ประการในลำดับต่อไป

ภาพที่ 5.1 แผนภาพแสดงการสังเคราะห์ลักษณะเด่น ประเด็นปัญหา สถานการณ์ปัจจุบัน และแนวโน้มที่จะเกิดขึ้น เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะ

5.2 ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อนำไปสู่การพัฒนาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมให้แก่เมืองเก่าสงขลา รวมถึงการนำผลการศึกษาไปปรับใช้กับเมืองเก่าอื่น ๆ ของประเทศไทย มีรายละเอียดดังนี้

5.2.1 การเชื่อมโยงของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพื่อส่งเสริมให้เกิดระบบในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วม

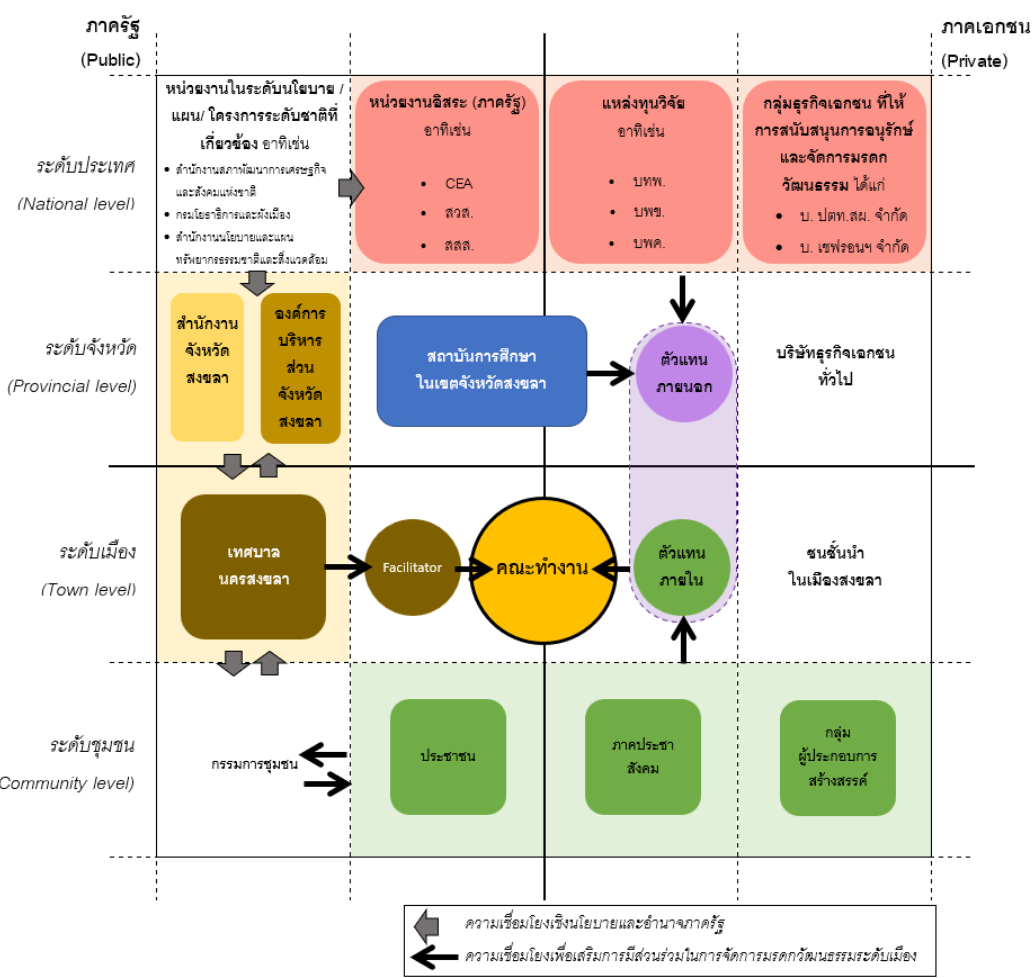
จากการวิเคราะห์พบว่าเมืองเก่าสงขลาขาดผู้นำให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วม นำมาซึ่งปัญหาต่าง ๆ ทั้งในประเด็นของการสื่อสารที่ไม่เท่าเทียม ขาดคนรุ่นใหม่เพื่อมาร่วมเรียนรู้และรับไม้ต่อจากคนรุ่นบุกเบิก รวมถึงปัญหาที่ผู้คนขาดความรู้ในการรักษาอาคารเก่า ดังนั้นประเด็นสำคัญที่สุดที่จะช่วยให้ปัญหาต่าง ๆ ได้รับการแก้ไข คือ การค้นหาผู้นำที่สามารถโน้มน้าว และเชื่อมโยงกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายเข้ามาร่วมคิดร่วมดำเนินงาน และรับผลร่วมกันอย่างเท่าเทียมได้

จากหลักการสากลที่ระบุว่าภาครัฐท้องถิ่นควรจะทำหน้าที่นี้ เนื่องจากเป็นผู้มีอำนาจในการดูแลรักษาพื้นที่โดยตรง ซึ่งสอดคล้องกับผลจากการศึกษา เนื่องจากทั้งภาคประชาสังคมและประชาชน ผู้ประกอบการรุ่นใหม่ ภาคการศึกษา ต่างเห็นว่าเทศบาลนครสงขลาในฐานะภาครัฐท้องถิ่นมีความเหมาะสมที่จะดำเนินการในฐานะผู้นำท้องถิ่น ในขณะที่ ตัวแทนจากอบจ. สงขลา กล่าวว่า “อบจ. ยินดีเป็นตัวกลางและเป็นเวทีเพื่อทำให้เกิดการพูดคุยได้ เนื่องจากอบจ. มีงบประมาณและมีพื้นที่รวมถึงมีบุคลากรที่จะทำให้เกิดวงพูดคุยทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ แต่ในความเป็นจริงแล้วเทศบาลมีความใกล้ชิดกับประชาชนมากกว่า” (ตัวแทน อบจ. สงขลา, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2564)

อย่างไรก็ตาม เทศบาลนครสงขลา มีข้อจำกัดในด้านงบประมาณและบุคลากร ตามที่ตัวแทนภาคเทศบาลฯ ที่กล่าวว่า “บทบาทหน้าที่นี้ควรเป็นเทศบาล แต่ด้วยข้อจำกัดทางงบประมาณและด้วยการแบ่งหน้าที่ภาระงานตามโครงสร้างของเทศบาลที่มีอยู่ในปัจจุบัน ไม่มีบุคลากรที่รองรับการทำงานในส่วนนี้ ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว เทศบาลสามารถตั้งสำนักเพื่อที่ดำเนินการให้เกิดการมีส่วนร่วมได้ แต่ยังคงขาดงบประมาณในการดำเนินงาน” (ตัวแทนเทศบาลนครสงขลา, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2564) เทศบาลฯ จึงยังไม่พร้อมที่จะรับเป็นผู้นำ

นอกจากนี้ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าสงขลา ยังได้รับผลกระทบในเชิงนโยบายในระดับประเทศและระดับจังหวัดจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งทั้งภาครัฐและเอกชน ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงมีข้อเสนอให้เกิดการจัดตั้งกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียให้เกิดการร่วมทำงานใน

รูปแบบ “คณะทำงาน” โดยมีเทศบาลนครสงขลาเป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) เพื่อเป็นหน่วยงานประสานให้เกิดการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมด้วยการมีส่วนร่วมระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ โดยที่มีกรรมการภายนอกจากตัวแทนของสถาบันการศึกษาท้องถิ่น และกลุ่มธุรกิจเอกชนที่ให้การสนับสนุนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม หรืออาจรวมถึง หน่วยงานอิสระ (ภาคีรัฐ) และแหล่งทุนวิจัยด้วย ในขณะที่ตัวแทนภาคประชาสังคม ประชาชน และกลุ่มผู้ประกอบการสร้างสรรค์ จะเข้าร่วมในฐานะกรรมการภายใน

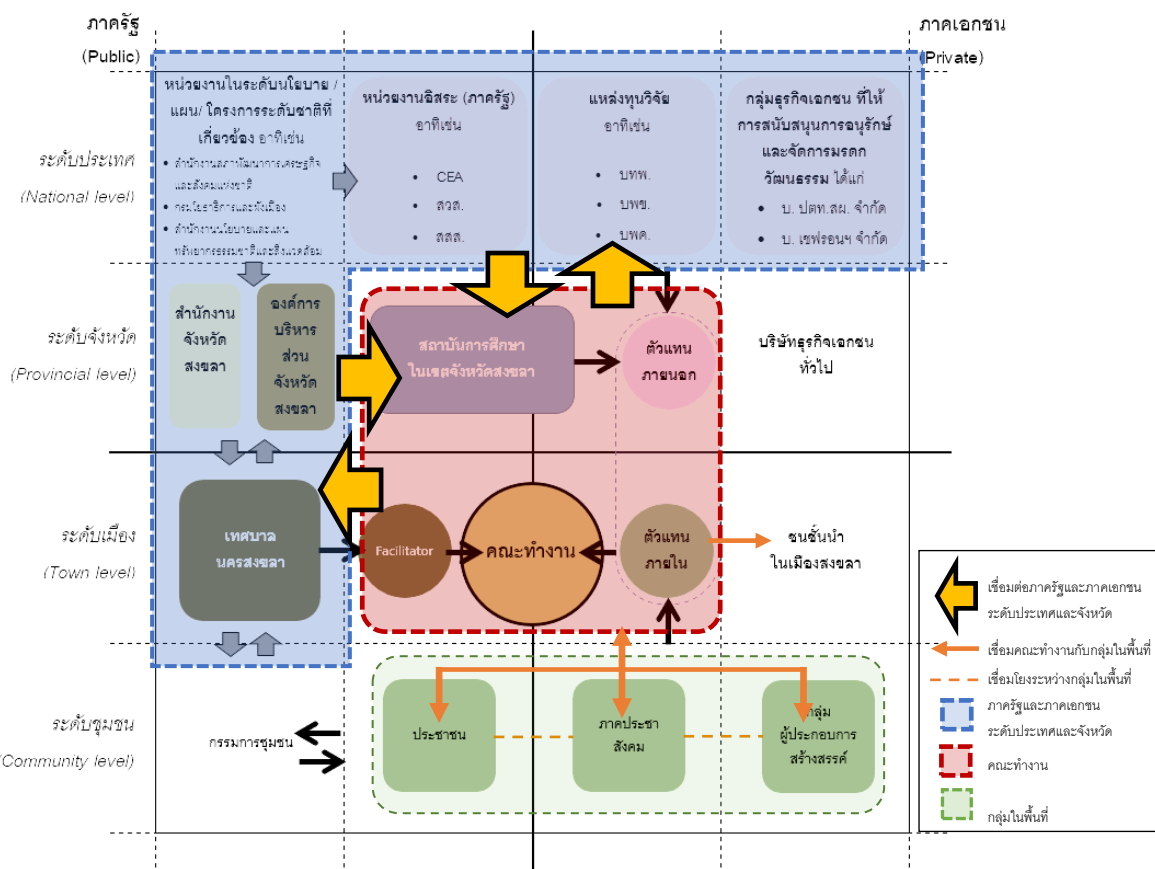

ภาพที่ 5.2 การเชื่อมโยงของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพื่อส่งเสริมให้เกิดระบบในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วมของเมืองเก่าสงขลา

ตัวอย่างรูปแบบคณะทำงานเป็นดังนี้ คณะทำงานจะประกอบด้วยตัวแทนจากภาคส่วนต่าง ๆ จำนวนประมาณ 12 คน อันประกอบด้วย ตัวแทนจากเทศบาลฯ 2 คน ในฐานะผู้อำนวยความสะดวกและเลขาคณะทำงาน กรรมการภายนอก จำนวน 4 คน ตัวแทนจากสถาบันการศึกษา ธุรกิจเอกชน และรวมถึงหน่วยงานอิสระ (ภาคีรัฐ) และแหล่งทุนวิจัย ในฐานะ

ผู้เชี่ยวชาญ ส่วนกรรมการภายใน จำนวน 6 คน (ตัวแทนจากภาคประชาสังคม 2 คน ประชาชน 2 คน และผู้ประกอบการสร้างสรรค์ 2 คน) ทั้งนี้ควรมีการคัดเลือกกรรมการใหม่ทุก 4 ปี เป็นไปตามวาระของแผนงบประมาณ ซึ่งกรรมการที่เป็นตัวแทนจากภาคส่วนต่าง ๆ อาจจะดำรงตำแหน่งต่อไปหากได้รับการยอมรับจากเสียงส่วนใหญ่ในภาคส่วนนั้น ๆ แต่จะดำรงตำแหน่งได้ต่อเนื่องไม่เกิน 2 วาระ

การจัดตั้งคณะทำงานในลักษณะนี้ จะช่วยให้เกิดการประสานงานระหว่างภาครัฐ และภาคเอกชนในระดับประเทศและระดับจังหวัด กับภาคประชาสังคม ประชาชน และกลุ่มผู้ประกอบการสร้างสรรค์ในพื้นที่ ซึ่งจะช่วยแก้ไขประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นตามที่ได้กล่าวไว้ นอกจากนี้คณะทำงานดังกล่าวยังสามารถคัดเลือกและแจกแจงโครงการต่าง ๆ ของภาครัฐ และภาคเอกชนที่มาจากภายนอกให้กับกลุ่มคนภายใน เพื่อดำเนินโครงการนั้น ๆ ได้อย่างเหมาะสมกับทักษะและความชำนาญของแต่ละกลุ่ม โดยเกิดการรับรู้ร่วมกันผ่านการพูดคุยทั้งแบบเป็นทางการและแบบวิถีประชาชนของคนสงขลา การดำเนินการดังกล่าว นอกจากจะทำให้แต่ละกลุ่มมีอิสระและสามารถดำเนินการด้วยทุนทางสังคมของตนแล้ว ยังช่วยให้เมืองเก่าสงขลาสามารถรองรับกิจกรรมที่หลากหลายทั้งในรูปแบบประเพณีดั้งเดิม และในรูปแบบกิจกรรมสร้างสรรค์ เป็นการส่งเสริมให้เกิดทุนทางสังคมผ่านการร่วมคิด ร่วมทำของคนทุกกลุ่มตามความเหมาะสมเพื่อรักษาทุนทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลา

ภาพที่ 5.3 การเชื่อมโยงระหว่างคณะทำงาน ภาครัฐและภาคเอกชน กับกลุ่มในพื้นที่

ในทางทฤษฎีการมีส่วนร่วมและการทบทวนจากกรณีศึกษาต่างประเทศ พบว่าส่วนใหญ่แล้วผู้นำการมีส่วนร่วมสามารถเป็นได้ทั้งภาครัฐและภาคประชาสังคม แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาเมืองเก่าสงขลาพบว่าทั้งภาครัฐท้องถิ่น และภาคประชาสังคมเองก็ต่างมีข้อจำกัดทางด้านบุคลากรและงบประมาณ เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ (organic) ตามความสัมพันธ์ของผู้คน โดยไม่มีโครงสร้างหรือทิศทางที่ชัดเจน (non-linear) ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่แตกต่างไปจากการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมจากทฤษฎีและกรณีศึกษาต่างประเทศ เป็นลักษณะปัญหาเฉพาะที่ไม่เพียงแต่เกิดขึ้นกับเมืองเก่าสงขลาหากแต่รวมถึงเมืองเก่าอื่น ๆ ในประเทศไทยด้วยเช่นกัน

ดังนั้น “คณะทำงาน” ดังที่ได้เสนอนี้จึงเป็นการสร้างแนวทางการทำงานร่วมกันที่เหมาะสมกับบริบทการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วมของประเทศไทย โดยไม่เป็นภาระของภาครัฐท้องถิ่นเพียงฝ่ายเดียว อีกทั้ง “คณะกรรมการ” ในรูปแบบนี้ยังสามารถพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาอื่นได้ อาทิเช่น

- พัฒนาความต้องการร่วมไปสู่เครื่องมือทางกฎหมาย เนื่องจากคณะทำงานสามารถพัฒนาความเห็นจากตัวแทนต่าง ๆ ที่เห็นพ้องต้องกันเป็นข้อตกลงร่วม หลักจากนั้นสามารถพัฒนาไปสู่ “ธรรมนูญชุมชน” หากทุกฝ่ายนำไปปฏิบัติและเห็นชอบแล้ว ก็สามารถยกระดับไปสู่การประกาศเป็นกฎหมายท้องถิ่น หรือ เทศบัญญัติ ได้เช่นกัน
- สร้างมาตรการจูงใจ (incentive measure) เพื่อรักษาความแท้ของอาคาร โดยการมอบรางวัลยกย่อง เชิดชู และสร้างการยอมรับในฐานะผู้รักษามรดกทางวัฒนธรรม เนื่องจากรางวัลอาจจะเป็นเครื่องมือที่เหมาะสม สำหรับผู้อยู่อาศัยในเมืองเก่า รวมถึงชนชั้นนำ ที่ส่วนใหญ่แล้วต้องการการยอมรับนับถือทางสังคมมากกว่าผลตอบแทนทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว
- การพัฒนา “คณะทำงาน” ไปสู่องค์กรในรูปแบบที่สามารถสร้างรายได้ พึ่งพาตนเองได้ อื่น เช่น กลุ่มธุรกิจเพื่อสังคม กระทั่งต่อยอดไปสู่บริษัทหุ้นส่วนร่วมทุนในรูปแบบ 4P (Public-Private-People Partnership) เพื่อประโยชน์ในด้านการเงินเพื่อเป็นทุนในการอนุรักษ์ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพร้อมและความต้องการของภาคส่วนต่าง ๆ ในพื้นที่
- บังคับปัญหาเจนทริฟิเคชัน (gentrification) โดย “คณะทำงาน” สามารถเชื่อมโยงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการทำธุรกิจสร้างสรรค์ อันได้แก่ สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (องค์การมหาชน) (CEA) หรือ สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม (สวส.) เป็นต้น เพื่อให้หน่วยงานดังกล่าวได้เข้ามาร่วมถ่ายทอดและพัฒนารูปแบบธุรกิจให้กับผู้ประกอบการดั้งเดิม ผู้ประกอบการรุ่นใหม่ รวมถึงชนชั้นนำในพื้นที่ เพื่อธุรกิจที่เกิดขึ้นในพื้นที่ช่วยรักษาคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรม ตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (creative economic)

5.2.2 การค้นหาประเด็นร่วมเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม

เมืองเก่าในประเทศไทยมีลักษณะที่แตกต่างกันไปตามบริบททางสังคม-วัฒนธรรม และทิศทางการพัฒนาในแต่ละภูมิภาค ดังนั้นการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าด้วยการมีส่วนร่วม ก็น่าจะมีรูปแบบเฉพาะตัวที่ควรได้รับการค้นหาและดำเนินการให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่นั้น ๆ

ในการอนุรักษ์อาคารเก่าหรือกระบวนการฟื้นฟูเมืองเก่าบ่อยครั้งที่สถาปนิกอนุรักษ์ หรือผู้ดำเนินการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อให้ผู้คนที่เกี่ยวข้องได้ร่วมมือกันในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม แต่มักไม่ค่อยประสบความสำเร็จ เนื่องจากอาคารเก่าหรือโบราณสถานที่ตั้งเป็นโจทย์เพื่อให้เกิดการดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วมนั้น กลับไม่ได้รับความสนใจและการให้คุณค่าจากกลุ่ม

คนในพื้นที่ จึงไม่สามารถดำเนินการอนุรักษ์อาคารเก่าหรือจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในเมืองเก่าอย่างมีส่วนร่วมดังที่ตั้งเป้าหมายเอาไว้

จากการศึกษาวิทยานิพนธ์นี้ ผ่านกรณีศึกษาเมืองเก่าสงขลา ทำให้สามารถเสนอแนะข้อค้นพบวิธีการค้นหาประเด็นร่วมเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปปรับใช้ในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วมกับเมืองเก่าอื่น ๆ ในประเทศไทย โดยมี 3 ขั้นตอนหลักดังต่อไปนี้

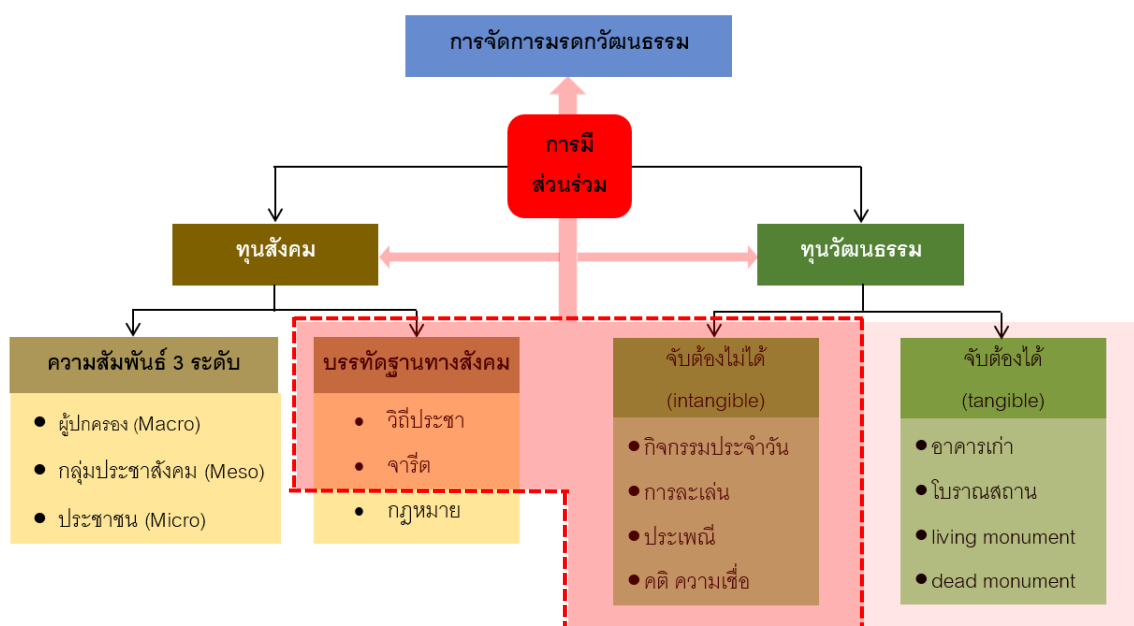
ขั้นตอนที่ 1 ประเมินความสัมพันธ์ของทุนทางสังคมทั้ง 3 ระดับ อันประกอบด้วย ระดับผู้ปกครองหรือภาครัฐท้องถิ่น (Macro level) ระดับกลุ่มคนหรือกลุ่มประชาสังคม (Meso level) และระดับปัจเจกชนหรือประชาชน (Micro level) ว่าแต่ละระดับมีความสัมพันธ์ในลักษณะใด และให้ความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมประเภทใด

ขั้นตอนที่ 2 วิเคราะห์บรรทัดฐานทางสังคม โดยเน้นการวิเคราะห์ในด้านวิถีประชาและจารีต เพื่อค้นหาว่ากลุ่มคนทั้ง 3 ระดับตามฐานทุนทางสังคม ยังคงเคารพและมีการปฏิบัติร่วมกันตามวิถีประชาและจารีตใด เพื่อค้นหาวิถีปฏิบัติร่วมที่ผู้คนทุกระดับให้คุณค่า และวิถีปฏิบัติดังกล่าวอยู่ในกิจกรรมประจำวัน งานประเพณี วัฒนธรรมหรือความเชื่อใดในสังคม

ขั้นตอนที่ 3 วิเคราะห์ทุนทางวัฒนธรรมที่มีในพื้นที่ ทั้งที่เป็นแบบจับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ว่ามีทุนทางวัฒนธรรมประเภทไหนรูปแบบใดที่เชื่อมโยงกับวิถีประชาและจารีต เพื่อค้นหาจุดเชื่อมโยงระหว่างทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคม อย่างไรก็ตาม ในขั้นตอนนี้วิทยานิพนธ์พบประเด็นที่น่าสนใจว่า วัฒนธรรมประเภทจับต้องไม่ได้จะมีความเชื่อมโยงกับวิถีประชาและจารีต มากกว่าวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เนื่องจากมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ส่วนใหญ่ยังคงเป็นวิถีปฏิบัติประจำที่ผู้คนยังคงปฏิบัติและสืบต่อมา ในขณะที่อาคารเก่าในเมืองเก่าส่วนใหญ่เป็นสมบัติส่วนตัวของเอกชน ส่วนมรดกในรูปแบบโบราณสถานของภาครัฐ แม้จะเป็นพื้นที่สาธารณะแต่ก็ไม่ได้รองรับวิถีชีวิตในปัจจุบัน จึงทำให้ผู้คนทั่วไปขาดการเชื่อมโยงกับมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้

เมื่อค้นพบจุดเชื่อมโยงระหว่างความสัมพันธ์ของกลุ่มคน บรรทัดฐานทางสังคมกับมรดกทางวัฒนธรรมแล้ว การอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วม

นั่นก็จะเกิดขึ้นได้ยากเป็นรูปธรรม อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมให้เกิดขึ้นไปพร้อมกันด้วย ซึ่งข้อค้นพบนี้มีวิธีการที่แตกต่างจากการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าที่หน่วยงานผู้ดำเนินการมักจะเริ่มต้นด้วยการกำหนดให้อุรักษ์ที่ตัวมรดกทางวัฒนธรรมจับต้องได้เป็นโจทย์หลัก จึงทำให้การมีส่วนร่วมเกิดขึ้นได้ในระดับที่จำกัด และไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร

ภาพที่ 5.4 แสดงการค้นหาประเด็นร่วมเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5.3 ข้อเสนอแนะต่อยอดวิจัยในอนาคต

วิทยานิพนธ์นี้ได้ศึกษาและนำเสนอผลในประเด็นที่มีผลต่อคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจอันเกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตของผู้คนในเมืองเก่า จึงทำให้มีข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยในอนาคต ดังต่อไปนี้

- 1) การศึกษาเพื่อหาแนวทางการสร้างมาตรการจูงใจเพื่อรักษามรดกทางวัฒนธรรมโดยภาคเอกชน เนื่องจากการเครื่องมือของภาครัฐในปัจจุบันมีเพียงกฎหมายในลักษณะควบคุมและกำกับ (command & control) ซึ่งภาครัฐมีข้อจำกัดทั้งในเชิงกฎหมายและนโยบายการสนับสนุนงบประมาณเพื่อสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนรักษาทุนทางวัฒนธรรมของตน ดังนั้นหากมีมาตรการจูงใจจากภาคเอกชนสู่ประชาชนที่เหมาะสมและเอกชนได้รับประโยชน์บางอย่างจาก

ภาครัฐ จะช่วยเปิดโอกาสให้เมืองเก่าได้รับการดูแล และเป็นหนทางหนึ่งที่สามารถรักษาอาคาร รวมถึงวิถีชีวิตคนในเมืองเก่าได้

2) การศึกษาขีดความสามารถในการรองรับทางมรดกทางวัฒนธรรม (cultural carrying capacity) เนื่องจากนโยบายส่วนกลางมักมุ่งเน้นการฟื้นฟูเชิงเศรษฐกิจผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งการพัฒนาในลักษณะนี้มักส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต และวัฒนธรรมของคนในพื้นที่ ดังนั้นหากมีการศึกษาที่บ่งบอกถึงขีดความสามารถในการรองรับ จะช่วยให้ผู้คนในเมืองมีคุณภาพชีวิตที่ดีโดยไม่ต้องพึ่งพาเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวด้านเดียว

3) การศึกษาเพื่อค้นหาประเด็นร่วมในการสร้างการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมในเมืองเก่า ประเด็นหนึ่งที่ได้พบจากวิทยานิพนธ์นี้ คือ เมืองสงขลาขาดประเด็นร่วมที่ชัดเจน ทำให้การมีส่วนร่วมเป็นไปอย่างไม่มีโครงสร้างและไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ดังนั้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อค้นหาประเด็นร่วมที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ มีความสนใจร่วมกัน จะมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการยกระดับการมีส่วนร่วมและสร้างความเท่าเทียมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมให้เกิดขึ้นได้

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กนกพันธุ์ โลกุตรวงศ์. (2555). การจัดการช่องว่างระหว่างวัยเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ใน
องค์การ. วารสารปัญญาภิวัฒน์, 3(2), 136-137.

กวรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์. (2548). พัฒนาการแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานใน
ประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม
ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร.

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (2553). โครงการศึกษาวิจัย
มาตรฐานที่อยู่อาศัยและชุมชนเพื่อคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์และคุณค่าของเมือง. รายงาน
ฉบับสมบูรณ์เสนอต่อการเคหะแห่งชาติ.

งามพิศ สัตย์สงวน. (2528). การจัดระเบียบสังคม. วารสารพัฒนาบริหารศาสตร์, 25(3), 361-386.

ฉัตรชัย สุระภา. (2554). ระบบอุปถัมภ์ในการเมืองท้องถิ่น: ศึกษาเฉพาะกรณีองค์การบริหาร
ส่วนตำบลธัญญา อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ชญาอนุตม์ ถาวโรฤทธิ. (2554). การศึกษาโครงสร้างและองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ
และสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าสงขลา.

วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาการวางผังเมืองและสภาพแวดล้อม บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ชนัญ วงษ์วิภาค. (2547). การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน.
กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ชนัญ วงษ์วิภาค. (2558). การจัดการมรดกวัฒนธรรม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<https://www.slideshare.net/chaloempornchantong/ss-71952551> [17 สิงหาคม 2562]

ชูวิทย์ สุขฉายา. (2552). การอนุรักษ์เมือง. กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง
จำกัด.

ถนอม พูนวงศ์. (2545). ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ธรรมบุญ เพ็งทอง. (2549). วิวัฒนาการและโครงสร้างเกี่ยวกับสังคม. [ออนไลน์] แหล่งที่มา:

<https://www.moe.go.th/วิวัฒนาการและโครงสร้าง/> [6 มิถุนายน 2563]

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2549). ต้นแบบบันทึกข้อตกลงเพื่อการจัดกลุ่มพื้นที่การให้บริการของ

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. รายงานการวิจัย เสนอต่อกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น.

นพวงศ์ รักษาพันธุ์. (2561). **ศิลปะถนน พหุวัฒนธรรม และการฟื้นฟูชุมชนเมืองจอร์จทาวน์**

ประเทศมาเลเซีย. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, กระทรวงวัฒนธรรม.

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. (2546). **การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิคและกรณีตัวอย่าง.**

กรุงเทพฯ: 598 Print.

ประเวศ วะสี. (2541). **ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม และ ศิลธรรม.**

กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.

ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนนันทกุล. (2548). **ชีวิต ความคิดและงานของ ม.ร.ว.อดิน รพีพัฒน์. (ฉบับ 2548). ในระบบอุปถัมภ์กับการพัฒนาสังคม: ด้านหนึ่งในการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย**

(น. 10-39). การแสดงปาฐกถาพิเศษ ป่วย อังภากรณ์ครั้งที่ 9 คณะเศรษฐศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามลดา.

ปิ่นรัชฎ์ กาญจนันธุ์. (2552). **การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์

แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เปรมชัย จันทรจำปา. (2558). **การจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเมืองในเขต**

เทศบาลนครสงขลา. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์, สาขาบริหารธุรกิจ

, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ผุสดี ทิพพัส. (2527). **บ้านในกรุงเทพฯ: รูปแบบและการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ.**

2325-2525). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พัฒนพงศ์ สุกิจปาณีนิจ. (2552). **ทุนทางสังคมกับการพัฒนาประเทศ.** วิทยานิพนธ์ปริญญา

มหาบัณฑิต, คณะเศรษฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พัฒนพงศ์ สุกิจปาณีนิจ. (2553). **ทุนทางสังคมกับการพัฒนาประเทศ.** บทความการประชุมทาง

วิชาการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่ 48: สาขาเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ, 50-

57.

ไพฑูรย์ เครือแก้ว. (2513). **ลักษณะสังคมไทย.** พระนคร: โรงพิมพ์เลียงเชียงใหม่เจริญ.

ไพรัตน์ เตชะรินทร์. (2527). **นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การ**

พัฒนาปัจจุบันของประเทศไทย ในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา.

กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์.

ภราเดช พยัสมวิเชียร. (2549). **การพัฒนาด้านท่องเที่ยวของไทยทั้งอดีต ปัจจุบัน อนาคต. จุลสาร**

วิชาการท่องเที่ยว, 3-16.

- ยงธนิศร์ พิมลเสถียร. (2555). ประเด็นวิกฤตเรื่องการอนุรักษ์ชุมชนประวัติศาสตร์ในเมืองสำหรับประเทศไทย. หน้าจั่ว, 9, 101-119.
- ยงธนิศร์ พิมลเสถียร. (2556). การปรับปรุงฟื้นฟูเมืองและการอนุรักษ์เมืองเก่า. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยงธนิศร์ พิมลเสถียร. (2556). เอกสารประกอบการสอน วิชา ผม. 732 การอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ในทวีปเอเชีย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2526). หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: ไทยอนุเคราะห์ไทย.
- วรรณศิลป์ พีรพันธุ์. (2553). กฎบัตรและมาตรฐานระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เมือง. วารสารวิจัยและสาระคณะสถาปัตยกรรมและผังเมืองมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 7(1), 5-6.
- วรุฒิ โรมรัตนพันธ์. (2548). ทูทางสังคม. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.
- วันชัย วัฒนศัพท์. (2546). การมีส่วนร่วมกับการพัฒนาองค์กร บรรยายในการสัมมนานายจ้างและลูกจ้างภาครัฐวิสาหกิจ เรื่อง “ระบบทวิภาคีกับการแก้ปัญหาแรงงานในรัฐวิสาหกิจ. วันที่ 6-8 มีนาคม 2546 โรงแรมพญาเชนเตอร์ เมืองพญา ชลบุรีจัดโดย กองรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน กระทรวงแรงงาน.
- วันชัย วัฒนศัพท์. (2549). ระบบทวิภาคีกับการแก้ไขปัญหาแรงงานในรัฐวิสาหกิจ ศูนย์สันติวิธีและธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้า. กรุงเทพฯ: กองรัฐวิสาหกิจสัมพันธ์ กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน กระทรวงแรงงาน.
- วันชัย วัฒนศัพท์ และคณะ (ผู้แปล). (2548). คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน. แปลจากเอกสารของ James L. Creighton. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ. (2560). แนวคิดในการอนุรักษ์วัฒนธรรมเมือง: จากหลักการกฎบัตรสากล สู่ข้อพิจารณาสำหรับประเทศไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ และคณะ. (2565). แนวทางการแก้ไขอุปสรรคเชิงกฎหมายและนโยบายภาครัฐต่อการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2534). **การอนุรักษ์และสร้างสรรค์ใหม่ ท่ามกลางกระแสของการเปลี่ยนแปลง**. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://lek-prapai.org/home/view.php?id=938>
- ศิริลักษณ์ ตันตยกุล. (2559). การบริหารจัดการแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม ณ ถิ่นกำเนิดชาวจีนโพ้นทะเล : กรณีศึกษาหอสังเกตการณ์และหมู่บ้านแห่งไคผิง. **วารสารศูนย์ศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียง**, 16(2).
- สงบ ส่งเมือง. (2529). ประวัติศาสตร์เมืองสงขลา. **วารสารปาริชาติ**. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตสงขลา, 3(1), 1-12.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2548). **แผนและผังแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่า**. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2558). **โครงการนำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ประเภทย่านชุมชนเก่าไปสู่การปฏิบัติ : แผนจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมย่านชุมชนเก่าท่าอุเทน จังหวัดนครพนม**. กรุงเทพฯ: บริษัท โมโนกราฟ สตูดิโอ จำกัด.
- สำนักงานเลขาธิการผู้แทนราษฎร. (2559). **การวิเคราะห์การร่วมทุนระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน**. รายงานวิชาการสำนักงบประมาณของรัฐสภา ฉบับที่ 3.
- สำนักศิลปะและวัฒนธรรม. (2550). **การศึกษาองค์ความรู้และแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวแนวยั่งยืน ย่านกุฎจีนและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง เขตธนบุรี**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.
- สิทธิพร ภิรมย์รัตน์. (2546). การอนุรักษ์ชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม: แนวคิดหลักการและผลการปฏิบัติ. **หน้าจั่ว**, 20, 40-56.
- สินาด ตีรวิวัฒนไชย และคณะ. (2558). **ทรัพยากรสำคัญสำหรับการพัฒนาเมืองสงขลา**. **แผนงานนโยบายสาธารณะเพื่อการพัฒนาอนาคตของเมือง**. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษามหานครและเมือง มหาวิทยาลัยรังสิต.
- สุนันท์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา. (2536). **70 ปีแห่งการอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรม**. หน้าจั่ว, 12, 30-48.
- สุนีย์ มัลลิกะมาลย์. (2545). **รัฐธรรมนูญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2547). **การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภาวดี เชื้อพราหมณ์. (2546). **ติกแถว ผลผลิตทางกายภาพและวัฒนธรรม ในชุมชนเมืองเก่า จังหวัดสงขลา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

อคิน รพีพัฒน์. (2525). **สลัม: ปัญหาและแนวทางแก้ไข**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อคิน รพีพัฒน์. (2527). **การมีส่วนร่วมของชุมชนในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทยในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภารการพิมพ์.

อรรถัย ก๊กผล. (2546). **คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิปริญญาโทนักบริหาร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อรรถัย ก๊กผล. (2552). **คู่มือ การมีส่วนร่วมของประชาชนสำหรับนักบริหารท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: จรัสสนิทวงศ์การพิมพ์.

อาทิตย์ บุคดาตวง. (2554). **ความสามารถในการนำทุนทางสังคมออกมาใช้ของชุมชนบ้านบางไพร อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

เอซีโอ มานชินี. (2561). **เราต่างเป็นนักออกแบบ การออกแบบนวัตกรรมสังคม**. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ อินี บุคส์.

ภาษาอังกฤษ

Anthicha Munkong. (2017). The role of cultural capital and the community's economic development: Case study of community in Ban Toon sub-district, Muang district, Phayao. 12(39), 91 - 100.

Arnstein, S.R. (1969). A Ladder Of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216-224.

Balen, K.V. and AzillizVandesande. (2015). *Community Involvement in Heritage*. Antwerp: Apeldoorn Garant.

Beck, R.B., Black, L., Krieger, L.S., Naylor, P.C. and Shabaka, D.I. (1999). *World History: Patterns of Interaction*. Evanston, IL: McDougal Littell.

Beck, W., van der Maesen, L. and Walker, A. (2012). Theoretical Foundation. in Maesen, L.J.G. and Walker, A. (eds.), *Social Quality: From Theory to Indicators*. London: Palgrave Macmillan.

- Boniotti, C. (2021). The public–private–people partnership (P4) for cultural heritage management purposes. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, ahead-of-print.
- Bonnie Mak Kwun-ling. (2011). *Community Participation in Tourism: A Case Study from Tai o, Hongkong*. Master's Thesis of Philosophy, the University of Hongkong, Hongkong.
- City of Malmo. (2013). *En modell for fysisk stadsfornyelse i samverkan*. [Online] Available from:
<http://malmo.se/download/18.6559ffe5145840d28d62bf7/1398428088202/Modell+f%C3%B6r+Fysisk+stadsf%C3%B6rnyelse+i+samverkan.pdf> [18 September 2022]
- Claridge, T. (2004). *Designing Social Capital Sensitive Participation Methodologies*. New Zealand: Social Capital Research.
- Clarke, A. and Crane, A. (2018). Cross-Sector Partnerships for Systemic Change: Systematized Literature Review and Agenda for Further Research. *Journal of Business Ethics*, 150(2), 303-313.
- Cogan, A. and Sharpe, S. (1986). *The Theory of Citizen Involvement*. In *Planning Analysis: The Theory of Citizen Participation*. University of Oregon. [Online} Available from: <https://pages.uoregon.edu/rjp/PPPM613/class10theory.htm>
- Cohen, J.M. and Uphoff, N.T. (1980). *Participations place in rural development: Seeking clarity through specificity*. New York: World Developments.
- Creighton, J.L. (1994). *Involving Citizens in Community Decision Making: A Guidebook*. Washington, DC: Program for Community Problem Solving.
- Della Lucia, M. and Franch, M. (2017). The effects of local context on World Heritage Site management: the Dolomites Natural World Heritage Site, Italy. *Journal of Sustainable Tourism*, 25(12), 1756-1775.
- Didas S. Lelloo, P.C.M., Volume 05-Issue 05. (2018). Local Community-Based Participation on Conservation of Heritage Building: Experiences from Bagamoyo Historical Town, Tanzania. *International Research Journal of Engineering and Technology*

- (IRJET), 5(5), 2212 - 2226.
- Erwin, W. (1976). **Participation Management: Concept Theory and Implementation**. Atlanta G.: Georgia State University.
- Europa Nostra Finland. (2018). **Heritage is Our: Citizens Participating in Decision Making**. Helsinki: Forssa Print.
- Gottler, M. and Ripp, M. (2017). **Community Involvement in Heritage Management Guidebook**. Germany: Regensburg.
- Grootaert, C. and Bastelaer, T.v. (2002). **Understanding and measuring social capital: a multidisciplinary tool for practitioners**. Washington, D.C.: World Bank.
- Iamtrakul, P. and Klaylee, J. (2018). The Study on Relationship between Social Capital and Site Potential: Case study of Thakhlung Municipality, Pathumthani. **Journal of Architectural/Planning Research and Studies (JARS)**, 15(2), 17-42.
- ICOMOS. (1964). **Venice Charter the International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites**. [Online] Available from: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/venice_e.pdf
- ICOMOS. (1975). **The Resolution of Bruges: Principles Governing the Rehabilitation of Historic Towns**. [Online] Available from: <https://www.icomos.org/en/resources/charters-and-texts/180-articles-en-francais/chartes-et-normes/384-resolutions-of-the-international-symposium-on-the-conservation-of-smaller-historic-towns-at-the-4th-icomos-general-assembly>
- ICOMOS. (1987). **Washington Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas**. [Online] Available from: https://www.icomos.org/charters/towns_e.pdf
- ICOMOS. (1999). **Burra Charter The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance**.
- ICOMOS. (2005). **Vienna Memorandum on “World Heritage and Contemporary Architecture – Managing the Historic Urban Landscape”**. [Online] Available from: <https://whc.unesco.org/archive/2005/whc05-15ga-inf7e.pdf>
- ICOMOS. (2009). **Hoi An Protocols for Best Conservation Practice in Asia**. [Online] Available from: <https://bangkok.unesco.org/content/hoi-protocols-best->

conservation-practice-asia

- ICOMOS. (2011). **Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas**. [Online] Available from:
https://www.icomos.org/Paris2011/GA2011_CIVVIH_text_EN_FR_final_20120110.pdf
- Khan, H. (2015). ARCHITECTURAL CONSERVATION AS A TOOL FOR CULTURAL CONTINUITY: A Focus on the Built Environment of Islam. **International Journal of Architectural Research: ArchNet-IJAR**, 9(1), 1 - 17.
- Kimmelman, M. (2014). **The Museum with a Bulldozer's Heart: MoMA's Plan to Demolish Folk Art Museum Lacks Vision**. [Online] Available from:
<https://www.nytimes.com/2014/01/14/arts/design/momas-plan-to-demolish-folk-art-museum-lacks-vision.html>
- Koorosh, S.S., Sza, I. and Ahad, F. (2015). Evaluating Citizens' Participation in the Urban Heritage Conservation of Historic Area of Shiraz. **Procedia - Social and Behavioral Sciences**, 170, 390-400.
- Kunlayanee Pornpinatepong et al. (2007). **An Investigation of Policy Options for Sustainable Fishery in Songkhla Lake**. Thailand: Economy and Environment Program for Southeast Asia (EEPSEA).
- Liisa, P., Christian, F. and Sandra, O.C. (2016). **Public-Private-People Partnerships in Urban Planning**. [Online] Available from:
<https://www.balticurbanlab.eu/materials/working-paper-public-private-people-partnerships-urban-planning>
- Linn, R.L. (2001). **Educational measurement (The American Council on Education)**. USA: Macmillan.
- Machalek, R. and Martin, M.W. (2015). **Sociobiology and Sociology: A New Synthesis in International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences**. 2nd edition. California: Elsevier.
- Morrison, T. (2003). **Staff supervision in social care**. Southampton: Ashford Press.
- Neubeck, K.J. and Glasberf, D.S. (1996). **Sociology**. New York: McGraw-Hill Inc.

- Pimonsathean, Y. (2018). **The Tripartite Structure of Local Built Heritage Conservation in Thailand. Managing Change: Urban Heritage and Community Development in Historic Asian Cities.** Singapore: Department of Architecture School of Design & Environment National University of Singapore.
- Putnam, R. (1993). **The prosperous community: Social capital and public life.** [Online] Available from: <https://prospect.org/infrastructure/prosperous-community-social-capital-public-life/>
- Quirk, V. (2014). **Glenn Lowry on American Folk Art Museum: The Decision Has Been Made.** [Online] Available from: <https://www.archdaily.com/472021/glenn-lowry-on-american-folk-art-museum-the-decision-has-been-made>
- R., C. (1993). **Challenging the Professions: Frontiers for rural development.** London: Intermediate Technology Publications.
- Ross, H., Buchy, M. and Proctor, W. (2002). Laying Down the Ladder: A Typology of Public Participation in Australian Natural Resource Management. **Australian Journal of Environmental Management**, 9(4), 205-217.
- Ruan, Y. and Gu, X. (2004). An Analysis about the Practical Patterns to Conserve the Historic Districts in China. **Journal of Tongji University Social Science Section**, 5, 1-6.
- Ruskin, J. (1961). **The Seven Lamps of Architecture.** New York: The Noonday Press.
- Schwetschke, S. and Durugbo, C.M. (2018). How firms synergise: Understanding motives and management of co-creation for business-to-business services. **International Journal of Technology Management**, 76, 258.
- Silva, K.D. and Chapagain, N.K. (2013). **Asian Heritage Management: Context Concern and Prospects.** New York: Routledge.
- Storey, D. (1999). Issues of Integration, Participation and Empowerment in Rural Development: The Case of LEADER in the Republic of Ireland. **Journal of Rural Studies**, 15(3), 307-315.
- The National Council for Voluntary Organization. (2022). **Types of Participation.** [Online] Available from: <https://involve.org.uk/resources/knowledge-base/what/participation>

[9 March 2023]

- Throsby, D. (2001). **Economics and culture**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Timmer, P.J. (2014). **Public-Private Partnership (PPP) in Managing Historical Urban Precincts. Best practices and lessons learned in the Netherlands**. Cultural Heritage Agency Ministry of Education, Culture and Science the Netherlands: 2014.
- UN Habitat. (2005). **Best Practices on Social Sustainability in Historic Districts**. [Online] Available from: <https://unhabitat.org/best-practices-on-social-sustainability-in-historic-districts>
- UNESCO. (2012). **Community Development through World Heritage**. Spain: University at Politecnica de Valencia.
- UNESCO. (2015). **Policy Document for the Integration of a Sustainable Development Perspective into the Processes of the World Heritage Convention**. Adopted by the General Assembly of States Parties to the World Convention at its 20th Session.
- United Nations General Assembly. (1987). **Report of the world commission on environment and development: Our common future**. Oslo, Norway: United Nations General Assembly, Development and International Co-operation: Environment. [Online] Available from: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>
- United States Environmental Protection Agency. (2002). **Superfund Community Involvement Manual**. [Online] Available from: <https://www.epa.gov/superfund/superfund-community-involvement-tools-and-resources>
- Wang, J. (1998). The Preservation for the Historic District: Concept and the Method (in Chinese). *City Planning Review*, 3(6), 34-36.
- World Bank. (1996). **The World Bank Participation Source Book**. [Online] Available from: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/289471468741587739/pdf/multi-page.pdf>
- WORLD HEALTH ORGANISATION/UNICEF. (1978). **Alma-Ata Primary Health Care, Health**

for all series no.1. Geneva: WHO. [Online] Available from:

<https://sites.google.com/site/archcommunity/development/concepts>

Yi, L. (2012). Public Participation Issues in Preservation Planning: Practices Historic District. Master's Thesis, University of Pennsylvania, Philadelphia, PA

สัมภาษณ์

วุฒิชัย เพ็ชรสุวรรณ, ตุลาคม, 2561 และ มิถุนายน, 2565

ตัวแทนเทศบาลนครสงขลา, พฤศจิกายน, 2564

ตัวแทนองค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา, พฤศจิกายน, 2564

ตัวแทนภาคประชาสังคม 1, ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม, พฤศจิกายน, 2564

ตัวแทนภาคประชาสังคม 2, สงขลาฟอรั่ม, พฤศจิกายน, 2564

ตัวแทนภาคประชาสังคม 3, N.A.S, พฤศจิกายน, 2564

ตัวแทนภาคธุรกิจเอกชน 1, บริษัท ปตท. สำรวจและผลิตปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน), ตุลาคม, 2564

ตัวแทนภาคธุรกิจเอกชน 2, บริษัท เซฟรอนประเทศไทยสำรวจและผลิต จำกัด, มีนาคม, 2565

ตัวแทนชุมชน 1, พฤศจิกายน, 2564

ตัวแทนชุมชน 2, ธันวาคม, 2564

ตัวแทนนักวิชาการ 1, มทร.ศรีวิชัย, พฤศจิกายน, 2564 และ มิถุนายน, 2565

ตัวแทนนักวิชาการ 2, มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา, กุมภาพันธ์, 2565

ตัวแทนนักวิชาการ 3, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, เมษายน, 2565

ตัวแทนนักวิชาการ 4, สถาบันอาศรมศิลป์, มกราคม, 2565

ผู้ประกอบการ 1, ธันวาคม, 2564

ผู้ประกอบการ 2, พฤศจิกายน, 2564

ผู้ประกอบการ 3, พฤศจิกายน, 2564

ผู้ประกอบการ 4, พฤศจิกายน, 2564

Website

<https://coinstreet.org/>

<http://www.nhrc.or.th/getattachment/>

<https://www.barefoot-mag.com/tag/>

<https://sites.google.com/site/archcommunitydevelopment/concepts>

<http://historicurbanlandscape.com/themes/196/userfiles/download/2016/6/7/wirey5prpznidqx.pdf>

<http://www.codi.or.th/>

<https://www.nha.co.th/view/1/Home>

ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาคผนวก ก.

พัฒนาการของการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่า
ในประเทศไทยและ การวิเคราะห์การดำเนินงานขององค์กรและหน่วยงานที่
เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในประเทศไทย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

1) พัฒนาการของการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าในประเทศไทย

พัฒนาการด้านงานอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าของประเทศไทย มีจุดเริ่มต้นตั้งแต่ในอดีตครั้งสมัยสุโขทัย หากวิเคราะห์ให้ดีแล้วจะพบว่า การอนุรักษ์ที่เกิดขึ้นนั้น เกิดจากบริบทของการศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาหรือพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นเสมือนสมมติเทพ ดังนั้นการดำเนินการอนุรักษ์ในช่วงเวลานี้จึงอยู่บนฐานความเชื่อที่มีผลทางจิตใจว่าได้บุญและเป็นการสืบสานพระพุทธศาสนา

ตัวอย่างหนึ่งในสมัยอยุธยา ที่ทำให้เราได้ทราบถึงแนวความคิด วิธีการในการอนุรักษ์ และบทบาทของพระเจ้าแผ่นดินและพระสงฆ์ในกระบวนการอนุรักษ์ได้เป็นอย่างดีคือ การย้ายพระพุทธรูปไสยาสน์ที่วัดป่าโมกข์ในสมัยพระเจ้าท้ายสระ พ.ศ. 2250 - พ.ศ. 2275 จารึกป่าโมกข์ได้บรรยายถึงบทบาทของพระเจ้าแผ่นดินและความรับผิดชอบของพระองค์ในฐานะองค์อุปถัมภ์พุทธศาสนาและบทบาทของพระสงฆ์โดยเฉพาะพระเถระผู้ใหญ่ในฐานะผู้ให้คำปรึกษาแก่พระเจ้าแผ่นดินในเรื่องการอนุรักษ์โดยอ้างอิงแนวคิดทางพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังกล่าวถึงบทบาทของช่าง และวิธีการในการย้ายพระพุทธรูปไสยาสน์โดยแสดงให้เห็นถึงขนาดของงานที่ใหญ่โตและยุ่งยาก แม้จะมีการห้ามไม่ให้รื้อองค์พระพุทธรูปไสยาสน์แล้วนำอิฐไปก่อใหม่ แต่ก็ไม่ใช่เพราะต้องการรักษาคุณค่าทางศิลปะหรือประวัติศาสตร์ แต่เป็นเพราะพระพุทธรูปไสยาสน์ เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธรูปเจ้าและเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่แล้วจึงไม่เป็นการสมควรที่จะทำลายและสร้างขึ้นใหม่ สิ่งหนึ่งที่สามารถสรุปได้จากจารึกในเรื่องแนวความคิดในการอนุรักษ์คือการเน้นที่การปฏิสังขรณ์ที่รักษาความหมายด้านสัญลักษณ์ (ปิ่นรัชฎ์, 2552:19) ดังนั้นหากเปรียบเทียบกับหลักการอนุรักษ์ของต่างประเทศจะพบว่า การอนุรักษ์ในประเทศไทยในช่วงเวลานี้เป็นการรักษาความหมายเชิงสัญลักษณ์ (symbolic meaning) มากกว่าการเน้นไปที่การรักษาความแท้ และบูรณภาพ (authenticity & integrity) อย่างไรก็ตามความคิดดังกล่าวยังคงปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบัน ในรูปแบบการอนุรักษ์แบบประเพณีนิยมที่ปรากฏให้เห็นในการปฏิสังขรณ์วัดวาอารามทั้งในประเทศไทยและเอเชีย

ยุคต่อมาในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะในช่วงรัชสมัย รัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 มีการให้ความสำคัญด้านการอนุรักษ์เด่นชัดขึ้น สรุปได้ 7 ประการดังนี้ ประการแรกคือการออกกฎหมาย ประกาศเขตวังวัดผู้รั้งเขตวัด มีการกำหนดโทษรุนแรงและให้ราษฎรที่อยู่โดยรอบศาสนสถานช่วยสอดส่องดูแลและแจ้งให้ทางการทราบหากมีการรื้อทำลายวัด ประการที่ 2 คือการเริ่มสะสมของเก่า หรือการพิพิธภัณฑน์ ใน พ.ศ. 2402 คือพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑน์ จนมาถึงในสมัย

รัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2417 ได้จัดตั้งพิพิธภัณฑที่หอคองคอเดีย โปรดให้เรียกว่าหอ Museum ประการที่ 3 คือการจัดตั้งโบราณคดี สโมสรเมื่อ พ.ศ. 2450 เพื่อสนับสนุนวิชาการโบราณคดีสมัยใหม่ ประการที่ 4 คือการกำหนดวิธีการอนุรักษ์ที่ชัดเจนขึ้นในการบูรณะพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม โดยไม่ทำให้ของเก่าเป็นของใหม่ ส่วนที่ซ่อมใหม่ก็ทำให้กลมกลืน ประการที่ 5 ได้มีการประกาศให้พระนครศรีอยุธยาเป็นเมืองโบราณ ใน พ.ศ. 2451 ประการที่ 6 คือ การจัดตั้งหน่วยงานดูแลด้านการอนุรักษ์โบราณสถานขึ้นคือกรมศิลปากรเมื่อ พ.ศ. 2455 และ ประการที่ 7 คือการเข้ามาของนักวิชาการโบราณคดีและประวัติศาสตร์ชาวต่างประเทศโดยมีสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเป็นผู้นำฝ่ายไทย (ยงธนิศร์, 2556 : 60) จึงเห็นได้อย่างชัดเจนว่าประเทศไทยในช่วงนี้ได้รับอิทธิพลการอนุรักษ์จากตะวันตกทั้งในแง่ของแนวคิดและเทคนิค และยังคงมีความต่อเนื่องของอิทธิพลจากตะวันตกที่มีผลต่อการอนุรักษ์ผ่านการทำงานร่วมกันระหว่างประเทศ ในยุคต่อมาคือช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งประเทศไทยได้เข้าร่วมประชุมนานาชาติด้านการอนุรักษ์เป็นครั้งแรกร่วมกับสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศใน พ.ศ. 2478

การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตย ใน พ.ศ. 2475 นำมาสู่ยุคสมัยใหม่ของการอนุรักษ์ด้วยบทบาทของการรักษาสมบัติทางวัฒนธรรมของชาติที่เดิมเคยอยู่ภายใต้การสนับสนุนของพระมหากษัตริย์ กลับกลายเป็นหน้าที่ของรัฐบาลใน พ.ศ. 2476 งานของราชบัณฑิตยสถานในแผนกโบราณคดี ได้ย้ายโอนมาอยู่ภายใต้กรมศิลปากร ซึ่งเป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นใหม่ ดูแลงานกรมหอสมุดและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รวมถึงงานโบราณคดี โบราณสถานไว้ด้วยกัน ในปีต่อมาได้มีการประกาศพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ และมีการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของประเทศไทย อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลานี้ประเทศไทยได้รับอิทธิพลของการอนุรักษ์จากตะวันตกมากขึ้น โดยเฉพาะการปฏิสังขรณ์แบบ Anastylis ของฝรั่งเศส ในขณะเดียวกันก็มีแนวคิดของการอนุรักษ์แบบชาตินิยมเกิดขึ้นในประเทศไทยในช่วงสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลอีกหลายคน ต่อมาหลวงวิจิตรวาทการซึ่งครั้งหนึ่งเคยดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร เป็นบุคคลหนึ่งซึ่งให้การสนับสนุนนโยบายนี้ ผลจากการอนุรักษ์ในแนวทางนี้นำมาซึ่งการปฏิสังขรณ์โบราณสถานสำคัญหลายแห่งโดยเฉพาะเมืองหลวงเก่าอยุธยาและสุโขทัย ซึ่งเป็นการบูรณะอย่างเต็มรูปแบบและฉาบปูนใหม่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือบางกรณีถึงกับสูญเสียรูปแบบและวัสดุดั้งเดิม จึงทำให้เกิดการถกเถียงอย่างมากระหว่างนักโบราณคดีประวัติศาสตร์ และผู้ดำเนินการอนุรักษ์ ถึงการสูญเสียหลักฐานด้านประวัติศาสตร์ทางสถาปัตยกรรมและคุณค่าด้านสุนทรียภาพ (ปิ่นรัชฎ์, 2552: 28)

ช่วงเวลาต่อมา ประเทศไทยมีนโยบายการสร้างความมั่นคงและความเป็นปึกแผ่นของชาติ ผนวกกับการรักษาวัฒนธรรมและสร้างเอกลักษณ์ไทย ผนวกกับการได้รับอิทธิพลจากองค์กรระหว่างประเทศในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมหลัก 2 แห่งคือ UNESCO และ UNDP ซึ่งมองเห็นศักยภาพของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมอันสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศด้อยพัฒนาและกำลังพัฒนา (สุนันท์, 2536: 37) ผ่านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม รัฐบาลไทยได้บรรจุแผนการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมลงในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 4 นั้นหมายถึงว่าการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมนั้นจะต้องเป็นไปเพื่อการสร้างเอกลักษณ์และพัฒนาทางเศรษฐกิจ ซึ่งแนวคิดของการอนุรักษ์ในยุคนี้เน้นในเรื่องของความงามและการแสดงถึงความเป็นไทย โดยพัฒนาขึ้นเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ โดยการพัฒนาโบราณสถานสำคัญ 4 แห่งได้แก่ เมืองโบราณสุโขทัย อโยธยา ปราสาทเมืองสิงห์ และปราสาทพนมรุ้ง ต่อมาในแผนพัฒนาฉบับที่ 5 ได้กำหนดให้แหล่งโบราณสถานอีก 5 แหล่งพัฒนาขึ้นเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ได้แก่ ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร ศรีเทพ ปราสาทหินพิมาย และพระนครคีรี

โดยสรุปการดำเนินงานในยุคนี้ เป็นหน้าที่ของกรมศิลปากรซึ่งเป็นหน่วยงานรัฐแม้จะมีการระบุดความร่วมมือระหว่างรัฐและองค์กรเอกชนเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วม แต่ในทางปฏิบัติแล้ว การดำเนินงานของกรมศิลปากรที่เกี่ยวข้องกับอุทยานประวัติศาสตร์เป็นไปในลักษณะของการรวมศูนย์มากกว่าการอนุรักษ์ที่มีส่วนร่วมจากชุมชนอย่างแท้จริง (ปิ่นรัชฎ์, 2552: 30)

อย่างไรก็ตามการดำเนินงานอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าของประเทศไทยในช่วงเวลาต่อจากนี้จะเริ่มมีทิศทาง และเกิดการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน หรือถึงองค์กรต่าง ๆ มากขึ้น ตามเนื้อหาในหัวข้อถัดไป โดยแบ่งการศึกษาของพัฒนาการงานอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าเป็น 2 ช่วงหลัก คือ ช่วง พ.ศ. 2525-2537 และ ช่วง พ.ศ. 2527 ถึงปัจจุบัน โดยมีรายละเอียดเนื้อหาดังต่อไปนี้

1) พัฒนาการด้านงานอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าในประเทศไทยในช่วง พ.ศ. 2525 เมื่อครั้งเฉลิมฉลองสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี จนถึง พ.ศ. 2537

ในช่วง พ.ศ. 2525 ในการพัฒนาการของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน ยังคงได้รับอิทธิพลและความต่อเนื่องของพัฒนาการในช่วงที่ผ่านมา ทั้งในด้านของแนวคิดการอนุรักษ์เพื่อนำถึงการแสดงออกทางเอกลักษณ์ของชาติ การมีอิทธิพลจากแนวคิดการอนุรักษ์ของตะวันตก การอนุรักษ์ที่ยังคงอยู่ในการดำเนินงานของภาครัฐที่มีอำนาจ และกฎหมาย อย่างไรก็ตาม ในช่วง พ.ศ. 2525 ถือเป็นจุดเปลี่ยนอันสำคัญ ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงแนวคิดในการอนุรักษ์ของ

ประเทศไทย เมื่อมีการเฉลิมฉลองการสถาปนากรุงเทพมหานครเป็นราชธานี ซึ่งเป็นเหตุให้รัฐบาลจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 200 ปีขึ้น ในวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2521 คณะรัฐมนตรีในขณะนั้นได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นเพื่อมีหน้าที่ในการกำหนดนโยบายและวางแผนการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และกำหนดหลักเกณฑ์ของการใช้ที่ดินในการพัฒนาควบคุมการก่อสร้างอาคาร รวมถึงการปรับปรุงโบราณสถานในบริเวณพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน ชั้นนอก และบริเวณกรุงธนบุรี อย่างไรก็ตามแนวคิดของการอนุรักษ์ที่เน้นความงามและเอกลักษณ์ของความเป็นไทย รวมถึงการอนุรักษ์ที่เน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวส่งผลให้โครงการต่าง ๆ มักจะเน้นการให้ความสำคัญกับการเปิดมุมมองโบราณสถานพื้นที่ประวัติศาสตร์สำคัญและพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา โดยการเปิดและสร้างพื้นที่เปิดโล่ง รวมถึงจัดความแออัดของบริเวณชุมชน ซึ่งส่งผลกระทบต่ออย่างมากกับชุมชนเก่าภายในกรุงรัตนโกสินทร์ ในขณะเดียวกันสถาบันพระมหากษัตริย์ของประเทศไทย ก็ได้ทรงให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ดังเช่นในโครงการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นแม่กองบูรณะปฏิสังขรณ์ตามคำกราบบังคมทูลขอของรัฐบาล การบูรณะได้ดำเนินการตั้งแต่ พ.ศ. 2520 และเสร็จสมบูรณ์เมื่อ พ.ศ. 2525

ในขณะเดียวกันรัฐบาลก็ได้เริ่มจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์เพิ่มขึ้น 10 แห่ง ภายใต้แนวคิดของการบูรณะโบราณสถาน ให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ที่สวยงามเพื่อรองรับการท่องเที่ยวและแสดงถึงประวัติศาสตร์สำคัญของประเทศไทย ต่อมาใน พ.ศ. 2528 กรมศิลปากรได้ออกระเบียบการบูรณะโบราณสถาน พ.ศ. 2528 ซึ่งระเบียบดังกล่าวเกิดขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับหลักการสากลเวนิสชาร์เตอร์ และเข้ากับหลักการสากลต่าง ๆ ในขณะนั้น ต่อมาใน พ.ศ. 2530 รัฐบาลไทยได้มีความสัมพันธ์กับต่างประเทศชัดเจนขึ้นในด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม โดยร่วมให้สัตยาบันในอนุสัญญามรดกโลกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ ในการนี้รัฐบาลไทยได้เสนอแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรม เพื่อยื่นเสนอเป็นมรดกโลกในอนาคต อันได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและเมืองบริวาร อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยศรีสัชนาลัยและกำแพงเพชร รวมถึงแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง ต่อมาในช่วง พ.ศ. 2530 ถึง พ.ศ. 2532 ได้เริ่มดำเนินโครงการที่กำหนดไว้ในแผนแม่บทโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ที่มีโครงการย่อย 20 โครงการ ซึ่งบางโครงการได้ส่งผลกระทบต่ออย่างชัดเจนต่อชุมชนเมืองเก่า ทำให้มีเสียงวิพากษ์เกิดขึ้นมากมาย นักวิชาการเริ่มให้ความสนใจต่อการอนุรักษ์ชุมชนเมืองเก่า เช่น การรื้ออาคารศาลาเฉลิมไทยออก เพื่อสร้างอนุสาวรีย์รัชกาลที่ 3 และลานพลับพลามหาเจษฎาบดินทร์ตามแผนในโครงการกรุงรัตนโกสินทร์

หรือ โครงการปรับปรุงป้อมมหาภาพ ที่จะต้องย้ายคนออกจากพื้นที่ ต่อมาใน พ.ศ. 2531 ได้เกิดปรากฏการณ์สำคัญ ที่สามารถปลุกจิตสำนึกในการอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรมของชาติ ในวงกว้างอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนนั่นคือ การที่สื่อมวลชนของไทยได้ร่วมมือเป็นแกนนำในการทวงทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์คืนจากแหล่งศิลปะแห่งชิคาโก ซึ่งถือเป็นเหตุการณ์สำคัญที่แสดงถึงการรักษามรดกทางวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของสื่อมวลชน

ต่อมาใน พ.ศ. 2532 ไทยได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกในสภากาโรโบราณสถานระหว่างประเทศ (ICOMOS) ซึ่งเป็นองค์การภายใต้องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก (UNESCO) ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์คุ้มครองทำนุบำรุงและส่งเสริมโบราณสถาน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การศึกษาและความร่วมมือในการดูแลโบราณสถานของประเทศสมาชิก ในพ.ศ. 2534 อุทยานประวัติศาสตร์พระนครคีรีอโยธยาและเมืองบริวาร อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยศรีสัชนาลัยและกำแพงเพชร แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง ถูกประกาศขึ้นเป็นมรดกโลก อุทยานประวัติศาสตร์ดังกล่าวกลายเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีผู้มาเยี่ยมชมเยือนจำนวนมาก ส่งผลให้รัฐบาลจัดเตรียมงบประมาณในการบูรณะและพัฒนาแหล่งมรดกโลก ทำให้กรมศิลปากรเองอยู่ในภาวะเร่งด่วนในการบูรณะและพัฒนา จึงต้องใช้ระบบการจัดจ้างเหมาเอกชนเข้ามาช่วยในการอนุรักษ์โบราณสถาน ซึ่งส่งผลทั้งด้านดีและด้านเสีย ข้อดีคือสามารถทำให้เกิดรายได้และเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับช่างผู้รับเหมา ส่วนข้อเสียก็คือการขาดการควบคุมดูแลกำกับคุณภาพของงานบูรณะ ในช่วง พ.ศ. 2535 ได้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติโบราณสถานโบราณวัตถุศิลปวัตถุและแหล่งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ฉบับที่ 2 (2535) โดยเนื้อหาสาระสำคัญคือการปรับเพื่อให้เท่าทันสถานการณ์ อีกทั้งเป็นการเพิ่มความสำคัญของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับโบราณสถานและเพิ่มความหมายของโบราณสถานให้กว้างขึ้น พร้อมทั้งเพิ่มการเก็บรายได้จากโบราณสถานด้วย ในปีเดียวกันได้มีการออกพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ในมาตรา 35 พระราชบัญญัติได้กำหนดให้รัฐมนตรีจัดทำแผนปฏิบัติการเรียกว่า แผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม และในมาตรา 36 กำหนดให้แผนการจัดการดังกล่าวประกอบด้วยแผนงานและแนวทางดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งรวมถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้สังเกตเห็นได้ว่าแนวความคิดในการอนุรักษ์ในเชิงนโยบายและกฎหมายได้ขยายตัวออกจากการอนุรักษ์เฉพาะตัวอาคาร ไปสู่พื้นที่ในลักษณะย่าน ชุมชนและเมือง ถือเป็นพัฒนาการแนวคิดที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนรวมถึงผู้ที่เกี่ยวข้องได้เริ่มมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งใน พ.ศ. 2537 สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) ให้บริษัทที่

ปรึกษาเอกชนวางแผนแม่บทและแผนงานในการปฏิบัติ เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ในระยะยาว

2) พัฒนาการดำเนินงานอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าในประเทศไทยในช่วง พ.ศ. 2537 จนถึงปัจจุบัน

หากวิเคราะห์ถึงลำดับการพัฒนาด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชนในประเทศไทยในช่วงที่ผ่านมา สามารถสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

- 1) การอนุรักษ์เพื่อแสดงเอกลักษณ์ความเป็นชาติ
- 2) การอนุรักษ์ดำเนินการโดยภาครัฐตามบทบาทหน้าที่ของหน่วยงาน
- 3) เน้นการอนุรักษ์ที่เน้นความงาม
- 4) เกิดแนวความคิดการพัฒนาเศรษฐกิจผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
- 5) มุ่งเน้นจัดทำโครงการอนุรักษ์เฉพาะมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าระดับสูง

ด้วยประเด็นดังกล่าวผนวกกับแนวความคิดการอนุรักษ์จากต่างประเทศเช่น กฎบัตรวอชิงตัน หรือ ผลจากการประชุมสุดยอดของโลก (Earth Summit) ที่เมืองริโอ เดอจาเนโร ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงแนวคิดในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชนของประเทศไทย ให้มีความสำคัญกับการอนุรักษ์ในลักษณะย่าน เมือง และให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมมากขึ้น ซึ่งส่งผลต่อบทบาทขององค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ในทุกระดับ ทั้งในองค์กรเดิม และองค์กรที่เกิดขึ้นใหม่มาหลายระดับ ซึ่งในการแสดงถึงพัฒนาการในช่วง พ.ศ. 2537 - ปัจจุบันนี้ จึงจะขอนำเสนอการพัฒนากิจการด้านอนุรักษ์ และจัดการมรดกทางวัฒนธรรม ตามประเภทขององค์กรที่เกี่ยวข้อง โดยได้แบ่งเป็น 6 ประเภท ดังนี้

1) องค์กรหลัก หมายถึงองค์กรที่เป็นภาครัฐ และมีเครื่องมือทางกฎหมายในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน ได้แก่

1.1) กรมศิลปากร เป็นองค์กรที่รับผิดชอบทางด้านอนุรักษ์โบราณสถานและศิลปกรรมของชาติโดยตรง กรมศิลปากรก่อตั้งในสมัยรัชกาลที่ 6 และได้มีการพัฒนาเรื่อยมา โดยได้มีการประกาศจัดตั้งกรมศิลปากร ขึ้นในวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2554 หลังจากนั้นได้มีการยุบกรมศิลปากรในสมัยรัชกาลที่ 7 ให้เป็นแผนกศิลปากรในราชบัณฑิตยสถาน ด้วยเหตุเศรษฐกิจตกต่ำในช่วงนั้น แต่ต่อมาไม่นานได้เปลี่ยนชื่อแผนกศิลปากรมาเป็นศิลปกรรมสถาน และมีการย้ายสังกัด อีก 2-3 ครั้ง จนถึงปัจจุบันกรมศิลปากรเป็นหนึ่งในกระทรวงวัฒนธรรมซึ่งเป็นกระทรวงใหม่

ที่ก่อตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2546 เครื่องมือสำคัญของกรมศิลปากรในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม คือ พระราชบัญญัติโบราณสถานโบราณวัตถุศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 และฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2535) อย่างไรก็ตามการปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมตามพระราชบัญญัติโบราณสถานนี้จะเน้นไปที่การปกป้องอาคารและโบราณสถานสำคัญของภาครัฐ เนื่องจากว่า พบโบราณสถานฯ เน้นการควบคุมมากกว่าสร้างแรงจูงใจ จึงเป็นเหตุให้อาคารสำคัญที่อยู่ในครอบครองโดยประชาชน มักจะหลีกเลี่ยงการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ดังนั้นพระราชบัญญัติโบราณสถานจึงมีความเหมาะสมกับอาคารหรือสิ่งก่อสร้างหรือบริเวณที่มีคุณค่าที่เป็นโบราณสถานเท่านั้น ไม่เหมาะสมกับมรดกทางวัฒนธรรมประเภทเมืองเก่า

1.2) กรมโยธาธิการและผังเมือง มีเครื่องมือสำคัญ ที่ส่งผลกระทบต่อการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน คือพระราชบัญญัติการผังเมือง โดยจะกำหนดสีน้ำตาลอ่อน ที่แสดงถึงที่ดินประเภทอนุรักษ์ และส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย ในการจัดทำผังเมืองรวมของแต่ละจังหวัด โดยสามารถกำหนดประโยชน์การใช้ที่ดินและควบคุมกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ รวมถึงการกำหนดความสูงของอาคาร กำหนดขนาดอาคาร และกิจกรรมบางประเภท อย่างไรก็ตามการกำหนดย่านในประเทศไทยด้านอนุรักษ์ในประเทศไทยนี้ยังมีข้อจำกัด คือไม่มีบัญชีอาคารสำคัญที่ควรอนุรักษ์อยู่ด้วย จึงทำให้สามารถควบคุมได้เพียงโครงการพัฒนาอาคารที่กำลังจะเกิดขึ้นใหม่แต่ไม่สามารถอนุรักษ์อาคารปัจจุบันได้ (ยงธนิศร์, 2556:160)

1.3) สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) เป็นหน่วยงานในสังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีเครื่องมือสำคัญในการอนุรักษ์ คือพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535 การดำเนินงานของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มักจะเกี่ยวข้องกับการจัดทำแผนและการประสานงานผู้เกี่ยวข้องโดยเฉพาะท้องถิ่นและชุมชนให้เกิดกลไกในการอนุรักษ์ เพื่อปกป้องแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมรวมถึงพื้นที่โดยรอบที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการเป็นองค์การของรัฐที่ประสานในเรื่องของมรดกโลกทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรม กลุ่มงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในเมืองมี 2 กลุ่ม กลุ่มแรก คือกลุ่มงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม กลุ่มที่สองคือกลุ่มงานอนุรักษ์เมืองเก่า ซึ่งการทำงานที่ผ่านมาสามารถสรุปเป็นภารกิจได้ 4 ลักษณะคือ (1) จัดตั้งหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นในทุกจังหวัด ซึ่งมักจะใช้ที่ตั้งในมหาวิทยาลัยราชภัฏของจังหวัดนั้น ๆ (2) ประกาศเขตอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมซึ่งก่อนการประกาศเขตดังกล่าวจะต้องมีการจัดทำแผนการอนุรักษ์ และปรับปรุงสภาพแวดล้อมก่อน เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปปฏิบัติ (3) อบรมสัมมนาเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม (4)

จัดตั้งศูนย์ข้อมูลโดยมีโครงการสำรวจและจัดข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งศิลปกรรมในท้องถิ่นซึ่งจะเก็บข้อมูลในหน่วยอนุรักษ์ท้องถิ่น ซึ่งในปัจจุบัน สผ. ได้ดำเนินการจัดตั้งงบประมาณ ที่มีการประกาศเขตเมืองเก่า ผ่านสำนักงานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจังหวัด (ทสจ.) เพื่อให้เกิดการจัดจ้างที่ปรึกษาในการจัดทำแผนแม่บทและผังแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองนั้น ๆ โดยคาดหวังผลที่เป็นรูปธรรม อย่างไรก็ตามการดำเนินงานของ สผ. โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การประกาศเขตเมืองเก่า จะต้องได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานท้องถิ่น เพื่อให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม แต่ส่วนใหญ่ที่ผ่านมาหน่วยงานท้องถิ่น ไม่ได้รับแผนหรือโครงการไปดำเนินการต่อ เนื่องจากหน่วยงานท้องถิ่นส่วนใหญ่อ้างว่าไม่มีผู้เชี่ยวชาญ และไม่มียกงบประมาณในการดำเนินการ ผนวกกับการเมืองท้องถิ่นที่มีระยะเวลาจำกัด จึงส่งผลให้การดำเนินงานของ สผ. เกิดการเปลี่ยนแปลงงบประมาณในการศึกษาและดำเนินการ และบางแห่งไม่ได้ส่งผลต่อการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมอย่างเป็นรูปธรรม

1.4) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ เทศบาลตำบล เทศบาลเมือง เทศบาลนคร กรุงเทพมหานคร และเมืองพัทยา รวมถึงองค์การบริหารส่วนตำบลองค์การบริหารส่วนจังหวัด ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ใกล้ชิดประชาชนและชุมชนมากที่สุด หลังจากรัฐบาลมีนโยบายกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่นตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 แล้ว องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจและหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เมือง การบำรุงรักษาศิลปจารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีตามมาตราที่ 16 (11) และยังมีอำนาจหน้าที่ในด้านการผังเมืองตามมาตรา 16 (25) ด้วย ซึ่งอาจกำหนดให้ส่วนของเมืองที่มีคุณค่าเป็นพื้นที่อนุรักษ์ได้ ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่งได้ดำเนินการอนุรักษ์เมืองหรือส่วนของเมืองแล้ว ได้แก่ กรุงเทพมหานครในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ เทศบาลนครเชียงใหม่บริเวณในเขตกำแพงเมือง เทศบาลนครภูเก็ตในพื้นที่ย่านการค้าเมืองเก่า เทศบาลนครระยองบริเวณถนนยมจินดา เทศบาลนครลำปางบริเวณกาดกองต้า และเทศบาลตำบลเมืองเขต ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูตลาดริมน้ำจังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นต้น (ยงธนิศร์, 2556: 99) นอกจากนี้ยังได้มีการออกเทศบัญญัติ มีข้อบัญญัติท้องถิ่นบางแห่ง เช่นใน พ.ศ. 2550 ได้มีการออกเทศบัญญัตินครเข็ญราย เรื่องกำหนดลักษณะแบบรูปทรง ระยะเวลาและระดับของอาคารและบริเวณห้ามก่อสร้าง และต่อมาใน พ.ศ. 2553 เทศบาลตำบลเข็ญคานก็ได้ออกเทศบัญญัติ เทศบาลตำบลเข็ญคาน เรื่องกำหนดประเภทลักษณะแบบรูปทรง ระยะเวลาและระดับของอาคารและบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง นอกจากนี้ใน พ.ศ. 2560 องค์การบริหารการปกครองจังหวัดสงขลา ได้จัดตั้งงบประมาณ 5 ล้านบาท เพื่อจัดจ้างที่ปรึกษาให้ดำเนินการศึกษาคุณค่าเมืองเก่า และทำเอกสารบัญชีเพื่อนำเมืองเก่าสงขลาเข้าสู่ระบบกระบวนการเป็นเมืองมรดกโลก

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าหากองค์กรปกครองท้องถิ่นเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมก็สามารถดำเนินการได้อย่างเป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยกฎหมาย และรวมถึงสร้างแรงจูงใจได้

1.5) สำนักงานกรรมการสิทธิมนุษยชนจัดตั้งเมื่อ พ.ศ. 2544 แม้จะเป็นองค์กรอิสระ แต่ในช่วงเวลาที่ผ่านมาก็มีส่วนสำคัญต่อการช่วยเหลือชุมชนในการปกป้องรักษามรดกทางวัฒนธรรม โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ในมาตรา 66 และ 67 ที่กล่าวว่า

มาตรา 66

บุคคลที่รวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน

มาตรา 67

- สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมเพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้ อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสม
- การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพ จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชน และจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อน รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือด้านสุขภาพ ให้ความเห็นประกอบ ก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว
- สิทธิของชุมชนที่จะฟ้องหน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐที่เป็นนิติบุคคลเพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายนี้ ย่อมได้รับความคุ้มครอง

ซึ่งการดำเนินงานของกรรมการที่ปรึกษาสิทธิมนุษยชน ได้มีส่วนช่วยชุมชนในการอนุรักษ์ย่านและชุมชนเก่า เช่น ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ในรายงานที่ 1130/2558 เรื่อง เมืองเก่ากับการปกป้องคุ้มครองด้านสิทธิมนุษยชน จากกรณีชุมชนเจริญไชยดูใน (<http://www.nhrc.or.th/getattachment/>)

2) **องค์กรรอง** หมายถึงองค์กรหรือหน่วยงานทั้งที่เป็นภาครัฐและเอกชน ที่มีวัตถุประสงค์ขององค์กรทั้งหมดหรือบางส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชนประกอบด้วย

2.1) สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เป็นองค์กรที่ดูแลรับผิดชอบทรัพย์สินที่ได้มาจากการดำรงตำแหน่งพระมหากษัตริย์ ซึ่งได้มีการจดทะเบียนตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 มีหน้าที่ดูแลรักษาและจัดหาผลประโยชน์อันเกี่ยวเนื่องกับทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ มีการดำเนินการ เช่น ให้เช่าอสังหาริมทรัพย์ การลงทุนกิจกรรมต่าง ๆ ในทรัพย์สินที่เป็นที่ดินและอาคาร และการก่อสร้างอาคารเพื่อให้ชุมชนสามารถเช่าอยู่บนที่ดินของทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้ ซึ่งถือเป็นการลงทุนทางสังคม โดยได้เริ่มโครงการในพื้นที่ชุมชนพลับพลาไชย ซึ่งต้องใช้พื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นทางด่วนใน พ.ศ. 2531 ต่อมาจึงได้ขยายวิธีการเดียวกันนี้ไปยังชุมชนอีกหลายแห่ง สำหรับด้านการอนุรักษ์อาคารประวัติศาสตร์ที่อยู่ในความดูแลของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้มีการริเริ่มด้วยการบูรณะวังลดาวัลย์ ซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มอาคารในพื้นที่สำนักงานใหญ่ริมคลองผดุงกรุงเกษม ต่อมาในช่วง พ.ศ. 2540 ได้มีการปรับองค์กรโดยให้มีการดำเนินกิจกรรมตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงและความมั่นคงยั่งยืน ทำให้เกิดแนวทางในการดำเนินงานพัฒนาสังคมและชุมชนมากขึ้นซึ่งรวมถึงการอนุรักษ์อาคารและชุมชนตึกแถวเก่าที่อยู่บนพื้นที่ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากด้วย เช่น ตึกแถวบริเวณถนนหน้าพระลาน ชุมชนท่าวัง ชุมชนท่าเตียน ชุมชนแพ่งนราและแพ่งภูธร ตึกแถวบริเวณถนนบ้านหม้อ และชุมชนซอยเลื่อนฤทธิ์ในย่านเยาวราช ทั้งนี้ ได้ดำเนินการจัดตั้งกองโครงการอนุรักษ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2543 ต่อมาได้ขยายหน่วยงานเป็นฝ่ายบริหารงานอนุรักษ์มีหน้าที่ในการสำรวจ จัดทำบัญชีอาคารอนุรักษ์ประเมินสภาพเพื่อวางแผนการอนุรักษ์ การปรึกษาผู้เชี่ยวชาญและหารือกับชุมชนและผู้เช่าเพื่อดำเนินการอนุรักษ์ให้เป็นไปตามหลักวิชาการสากล ทั้งนี้ ในการดำเนินการส่วนใหญ่เป็นการลงทุนปรับปรุงบูรณะซ่อมแซมอาคารเพื่อให้ชาวชุมชนได้เช่าอาศัย และทำการค้า ในบางกรณี เช่น ชุมชนซอยเลื่อนฤทธิ์เป็นการร่วมกันลงทุนเพื่อซ่อมแซมและบูรณะอาคารกับผู้เช่า ซึ่งโดย

ส่วนใหญ่แล้วไม่มีนโยบายในการย้ายชุมชนออกไปแต่อย่างใด ดังนั้น จึงถือเป็นหน่วยงานที่ทำงานอนุรักษ์เชิงก้าวหน้าที่เป็นองค์กรของรัฐ ที่ทำงานร่วมกับผู้เชี่ยวชาญ และองค์กรพัฒนาชุมชน ผ่านโครงการบ้านมั่นคงเพื่อให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชน

2.2) สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์

สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์ (The Siam Society) เป็นองค์กรเอกชนที่เก่าแก่อายุกว่าร้อยปี ก่อตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2447 โดยการรวมตัวกันของนักวิชาการทั้งไทย และต่างประเทศ มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมความรู้และเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับศิลปวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมในประเทศไทย รวมถึงประเทศไทยใกล้เคียง สยามสมาคมฯ มีห้องสมุดที่รวบรวมองค์ความรู้หนังสือหายาก ที่เกี่ยวข้องกับศิลปกรรมแขนงต่าง ๆ รวมทั้งได้มีการอนุรักษ์สถานการณ์ด้านนาคือ บ้านคำเที่ยง ภายในบริเวณสำนักงานเพื่อเป็นแบบอย่างในการอนุรักษ์ด้วย กิจกรรมที่สยามสมาคมฯ ได้ดำเนินการส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมในลักษณะของการให้ความรู้และการโน้มน้าวเพื่อให้เกิดการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม เช่น การจัดบรรยายเชิงวิชาการ การจัดพิมพ์วารสารวิชาการ การจัดทัศนศึกษาเพื่อเยี่ยมชมแหล่งประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน พ.ศ. 2554 ได้มีการริเริ่มโครงการพิทักษ์มรดกสยาม ที่ทำให้เกิดประเด็นร่วมสมัยในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่กว้างขึ้นของประเทศ อีกทั้งยังมีการร่วมเคลื่อนไหวและแสดงจุดยืนในโครงการที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมต่าง ๆ เช่น โครงการปรับปรุงบริเวณบ่อมหากาฬ โครงการพัฒนา พื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นต้น

2.3) สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์

สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์เป็นองค์กรที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางและดำเนินการสนับสนุนสมาชิก ซึ่งส่วนใหญ่เพื่อการประกอบวิชาชีพออกแบบ แต่ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์นั้น ได้มีกลุ่มสถาปนิกข้าราชการและนักวิชาการที่เห็นถึงความสำคัญของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าและอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการถูกทำลายลง จึงได้มีการรวมตัวจัดตั้งกรรมาธิการวิชาการสาขาอนุรักษ์ศิลปกรรมขึ้น ในช่วง พ.ศ. 2500 และผลักดันให้เกิดกิจกรรมอนุรักษ์หลายประการ เช่น การจัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา การอนุรักษ์สวนลุมพินี ต่อต้านการสร้างอาคารบดบังอาคารที่มีคุณค่า เป็นต้น ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น กรรมาธิการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรม และขอพระราชทานรางวัลอนุรักษ์สถาปัตยกรรมดีเด่นและบุคคลดีเด่นจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ตั้งแต่ พ.ศ. 2525 และในช่วง พ.ศ. 2543 ถึง พ.ศ. 2544 ได้เพิ่มประเภทรางวัลดีเด่นให้แก่ชุมชนพื้นถิ่นด้วยจนถึงปัจจุบัน ซึ่งการให้รางวัลทั้งอาคาร ชุมชน และบุคคล ถือเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนการอนุรักษ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับ

อาคารที่เป็นของเอกชน และกลุ่มชุมชนที่ทำงานขับเคลื่อนในพื้นที่เมืองเก่า ทั้งในแง่ของการสร้างเสริมกำลังใจ และเป็นเครื่องมือเชิงเศรษฐกิจที่สามารถให้ทำอาคารที่อยู่ในมือของภาคเอกชน ได้แสดงถึงคุณค่าและนำไปสู่การเพิ่มมูลค่าทางการตลาดได้

2.4) สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม

สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม ตั้งโดยกลุ่มบุคคลที่มีความสนใจและมีเจตนารมณ์สอดคล้องกัน เป็นองค์กรภาคเอกชน เพื่อเป็นกลไกสนับสนุนกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2514 โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) ส่งเสริมการอนุรักษ์แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมทางนิเวศวิทยา (2) สนับสนุนให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม และ (3) ให้ข้อคิดเห็นทางวิชาการเกี่ยวกับการอนุรักษ์แก่ผู้ที่สนใจ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผลงานหรือโครงการที่โดดเด่นของสมาคม คือการเสนอให้มีการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ ส่งเสริมการสร้างหมู่บ้านที่บ้านเชียง การขอพื้นที่จากการรถไฟแห่งประเทศไทยเพื่อจัดสร้างสวนจตุจักร การเสนอโครงการอนุรักษ์วนอุทยานเขาใหญ่ซึ่งปัจจุบันเป็นอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ และขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางธรรมชาติ เป็นต้น ในปัจจุบันสมาคมฯ ก็ยังคงร่วมขับเคลื่อนประเด็นต่าง ๆ ในเชิงอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน เช่น ในกรณีของโครงการพัฒนาพื้นที่การไฟฟ้ามักกะสัน โครงการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำเจ้าพระยา เป็นต้น

2.5 สมาคมอิโคโมสไทย

สมาคมอิโคโมสไทย (ICOMOS Thailand) คือองค์กรวิชาการอิสระเพื่อสาธารณประโยชน์ด้านการอนุรักษ์ของมรดกทางวัฒนธรรมทำหน้าที่ประสานงานการทำงานในฐานะคณะกรรมการระดับชาติตัวแทนของประเทศไทยในองค์กร ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) ซึ่งเป็นองค์กรระหว่างประเทศที่ปรึกษาด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน และมรดกโลกทางวัฒนธรรมของยูเนสโก โดยมีกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานริเริ่มก่อตั้งขึ้นมาตั้งแต่ พ.ศ. 2528 ในชื่อ “คณะกรรมการโบราณสถานแห่งชาติว่าด้วยสภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ” ที่ต่อมาภายหลังได้มีการเปิดรับสมัครสมาชิกที่ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในส่วนราชการ และจดทะเบียนนิติบุคคลเป็นสมาคมในปัจจุบัน เพื่อเป็นเครือข่ายของบุคลากรผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม ตลอดจนสาธารณชนโดยทั่วไป ผู้มีความสนใจทางด้านการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม มีภารกิจในการรวบรวม ศึกษา และเผยแพร่ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับหลักการ เทคนิคและนโยบายทางด้านการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ของโบราณสถานและมรดกทางวัฒนธรรม ตลอดจนให้ความช่วยเหลือ หนุนรงค์ ให้คำปรึกษาแนะนำในการแก้ปัญหา หรือสนับสนุนโครงการการอนุรักษ์

และการใช้ประโยชน์ของโบราณสถานทั้งภาครัฐเอกชน และชุมชน ทั้งในระดับภายในประเทศ และระดับระหว่างประเทศ

ใน พ.ศ. 2548 ในวาระของการฉลองสองทศวรรษอิโคโมสไทย ได้มีการจัดการประชุมวิชาการและประชุมเชิงปฏิบัติการที่ถือเป็นการเริ่มต้นของเส้นทางสู่กฎบัตรประเทศไทย นำมาสู่การยกย่องและปรับปรุงกฎบัตร อิโคโมสไทยจึงได้เป็นหน่วยงานหลักในการจัดทำกฎบัตรฯ สำหรับนำมาใช้กับแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมของไทยตามแนวคิดสากลที่ร่วมสมัยขึ้น โดยได้รับความอนุเคราะห์การสนับสนุนเรื่องกระบวนการในการรับฟังความคิดเห็นของภาคประชาชน จากคณะอนุกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม ในคณะกรรมการการศาสนา วัฒนธรรม จริยธรรม ศิลปะและวัฒนธรรม วุฒิสภา เริ่มการเผยแพร่ประกาศใช้มาตั้งแต่ พ.ศ. 2554 (ดูเพิ่มเติมใน http://www.icomosthai.org/THcharter/63546_Charter_updated.pdf)

3) องค์การที่มีความเกี่ยวข้องในทางปฏิบัติ ประกอบด้วย (ยกตัวอย่างมาพอสังเขป)

3.1) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.)

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2503 ในขณะนั้นมีชื่อว่าองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (อสท.) เกิดขึ้นในช่วงที่ประเทศไทยมีการพัฒนาอย่างรวดเร็ว ในระยะแรกภารกิจหลักของ อสท. คือ ส่งเสริมและประชาสัมพันธ์อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทย ซึ่งเป็นการดำเนินการอย่างจริงจังเป็นครั้งแรก ก่อนที่จะมีการก่อตั้ง อสท. การกระจายข้อมูลด้านการท่องเที่ยวดำเนินการโดยกรมประชาสัมพันธ์ และการรถไฟแห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นเครือข่ายการสื่อสารคมนาคมที่ดีที่สุดของประเทศในขณะนั้น

จากอดีตที่ผ่านมาจนถึง พ.ศ. 2535 ที่มุ่งเน้นการทำการตลาดและส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นหลักได้มีการดำเนินการวางแผนและการพัฒนาเกิดขึ้นบ้าง แต่ส่วนใหญ่จะเพื่อขยายธุรกิจการท่องเที่ยวของประเทศให้เกิดผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ ดังนั้น จึงทำให้มีผลกระทบทางลบหลายด้านเกิดขึ้นควบคู่ไปกับการพัฒนาหลักที่เป็นเหตุเป็นผล แม้ว่าเศรษฐกิจจะดีขึ้น แต่ก็ก่อให้เกิดปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อมตามมาอย่างมาก ในขณะนี้เองที่ทฤษฎีการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนได้เกิดขึ้นและถูกประยุกต์ใช้

ภาคการท่องเที่ยวได้เห็นถึงผลกระทบในด้านลบของการพัฒนาด้านท่องเที่ยวในอดีต ดังนั้น จึงเริ่มหาความมั่นใจว่าการวางแผนนับจากนั้นจะต้องมีความยั่งยืนมากขึ้น (ซึ่งสอดคล้องกับผลจาก World Summit ณ กรุงริโอเดจาเนโร เมื่อ พ.ศ. 2535/วาระ 21) นอกจากแผนพัฒนาซึ่งได้ดำเนินการในช่วงแรก ยังได้มีการศึกษาความเป็นไปได้ในสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญหลายแห่ง

เช่นกัน เพื่อคำนวณความสามารถในการรองรับ ซึ่งการศึกษาดังกล่าวต่อมาได้ถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นแผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้ถูกกำหนดขึ้นและได้รับการอนุมัติจากคณะรัฐมนตรี และตามมาด้วยการออกแผนปฏิบัติการทำให้เกิดการศึกษาและการส่งเสริมการท่องเที่ยวสวนทรัพยากรชุมชนเพิ่มมากขึ้น รวมถึงโครงการ Home stay การท่องเที่ยวเชิงเกษตร ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวเชิงผจญภัย เป็นต้น ซึ่งทำให้ภาคเอกชนได้จัดตั้งสมาคมรวมกัน เช่น สมาคมไทยท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และผจญภัย สมาคมเรือไทย เกิดพระราชบัญญัติผู้ประกอบการท่องเที่ยวและมัคคุเทศก์ พ.ศ. 2535 เกิดพระราชบัญญัติสภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เพื่อเป็นองค์กรบูรณาการของภาคเอกชนซึ่งมีสถานภาพทางกฎหมาย

อย่างไรก็ตาม ใน พ.ศ. 2545 แม้ว่าจะไม่มีตัวเลข และรายงานใดที่จะแสดงถึงการกระจายรายได้ด้านการท่องเที่ยวในขณะนั้น แต่ก็ยังไม่มีหลักฐานที่แสดงถึงการพัฒนาอย่างมีนัยสำคัญเช่นกัน นักท่องเที่ยวได้กระจายตัวออกไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ซึ่งมีนักท่องเที่ยวอยู่มากกว่า 1 ล้านคน แต่เป็นเพียงแค่บางภูมิภาคเท่านั้น จังหวัดที่รับนักท่องเที่ยวจำนวนมากกว่า 1 ล้านคน ประกอบด้วย กรุงเทพฯ ๙ 9,780,143 คน ชลบุรี 2,810,759 คน ภูเก็ต 2,746,786 คน พังงา 1,567,811 คน เชียงใหม่ 1,477,847 คน หาดใหญ่ 1,044,900 คน ประเด็นนี้ไม่ได้รับการพิจารณาในการวางแผนกลยุทธ์ของรัฐบาล การพิจารณาจากกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการลงทุนขนาดใหญ่ ทำให้เห็นว่าการลงทุนไม่มากนักในด้านการท่องเที่ยวสวนทรัพยากรชุมชน ตัวอย่างเช่น เทศกาลศิลปะและวัฒนธรรมเมืองล้านนา ใช้งบประมาณมูลค่ากว่า 70 ล้านบาท แต่กิจกรรมทั้งหมดดำเนินการโดยบริษัทจากกรุงเทพฯ ที่เป็นผู้ทำสัญญารับเหมาดำเนินการ จนทำให้คนล้านนาเริ่มตั้งคำถามว่าทำไมเทศกาลศิลปวัฒนธรรมเมืองล้านนา จึงให้คนล้านนามีส่วนร่วมเพียงน้อยนิด ดังนั้นจึงไม่แน่ใจว่าผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจจะลงไปสู่ชุมชนมากเท่าใด (ดูรายละเอียดใน ภรา เดช, 2549: 3-16)

จากปัญหาดังกล่าว เกิดจากการมุ่งเน้นการโฆษณาเพื่อชักชวนนักท่องเที่ยวเข้าสู่ประเทศตามวัตถุประสงค์ขององค์กร ซึ่งเน้นการเพิ่มขึ้นเชิงปริมาณ มากกว่าที่จะเน้นการรักษาต้นทุนทางวัฒนธรรมและชุมชน ส่งผลให้สามารถดึงนักท่องเที่ยวเชิงปริมาณมาเยือนประเทศได้มาก และส่งผลดีทางเศรษฐกิจ แต่ยังคงมีปัญหาหรือผลกระทบจากการท่องเที่ยวเกิดขึ้น ทั้งในประเด็นของการสร้างรายได้และการมีส่วนร่วมในระดับชุมชน และการเสื่อมคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยวประเภทชุมชนดั้งเดิมและมรดกทางวัฒนธรรม

3.2) องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.)

สืบเนื่องจากที่รัฐบาลมีนโยบายที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มรายได้ และกระจายรายได้ไปสู่ชุมชนท้องถิ่น โดยให้มีการบริหารและพัฒนาพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวในเชิงบูรณาการ โดยมีองค์กรกลางทำหน้าที่กำหนดนโยบายและแผนยุทธศาสตร์ และประสานงานกับท้องถิ่นหรือพื้นที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว หรือส่งเสริมและพัฒนาพื้นที่ที่มีศักยภาพในการท่องเที่ยวให้มีการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในเชิงคุณภาพ รวมทั้งสามารถระดมบุคลากรงบประมาณ และเครื่องมือเครื่องใช้มาใช้ในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างมีเอกภาพ และแก้ไขปัญหาโดยรวดเร็ว ตลอดจนส่งเสริมให้มีการนำความรู้ด้านการบริหารจัดการสมัยใหม่มาใช้เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ จึงมีการตราพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) ขึ้นมาใน พ.ศ. 2546 โดยได้กำหนดพันธกิจหลักดังนี้

- 1) บริหารจัดการการพัฒนาการท่องเที่ยวด้วยความยั่งยืนด้วยแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน (Community-Based Approach)
2. เป็นองค์กรทำงานเชิงประสานและบูรณาการการทำงานร่วมกับทุกภาคี
3. พัฒนาขีดความสามารถการท่องเที่ยวให้ทันต่อพลวัตการท่องเที่ยว

ในการปฏิบัติงาน อพท. จะต้องดำเนินการศึกษาความพร้อมของพื้นที่ และหากพื้นที่ใดมีคุณค่าก็สามารถเสนอต่อคณะรัฐมนตรี เพื่อประกาศเป็นพื้นที่พิเศษ โดยจะได้รับงบประมาณจากรัฐบาลเพื่อพัฒนาพื้นที่ โดยจะมีระยะเวลาดำเนินการ 10 ปี เพื่อพัฒนาพื้นที่นั้น ๆ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

ซึ่งแม้จะไม่ได้ระบุอย่างชัดเจนในพันธกิจ แต่ในทางปฏิบัติ อพท. กลับมีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน ด้วยเหตุผลสำคัญ 2 ประการ คือ (1) การเกี่ยวข้องเชิงพื้นที่ พื้นที่พิเศษที่ได้รับการประกาศ เป็นพื้นที่แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมหลายแห่ง เช่น พื้นที่จังหวัดเลย เมืองเก่าน่าน เมืองโบราณอู่ทอง สุพรรณบุรี กลุ่มพื้นที่ [อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย – ศรีสัชนาลัย – กำแพงเพชร](#) และรวมถึงพื้นที่ที่ยังไม่ได้รับการประกาศเขตพื้นที่พิเศษ เช่น ลุ่มน้ำแม่กลองคลองดำเนินสะดวก และคู้บางกะเจ้า เป็นต้น (2) การเกี่ยวข้องเชิงแนวคิดและการปฏิบัติ เพราะการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นหัวใจ หลักการ และเป็นเป้าหมายขององค์กร จึงต้องดำเนินการพัฒนาพื้นที่ด้านกระบวนการมีส่วนร่วมกับชุมชน และหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากในแต่ละพื้นที่ อพท. จะมีระยะเวลาดำเนินการ 10 ปี จึงต้องทำให้ชุมชนเกิดความเป็นเจ้าของ (ownership) มรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง รวมถึงชุมชนต้องยกระดับไปสู่การเป็นผู้ประกอบการ (entrepreneurship) และบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมได้ ซึ่ง อพท. สามารถนำงบประมาณ

ลงไปช่วยกระตุ้นพื้นที่ของเอกชน โดยผ่านชมรมหรือองค์กรในท้องถิ่นที่ผ่านการรับรองโดยรัฐ ท้องถิ่น ทำให้สามารถเกิดการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ที่มีคุณค่าของเอกชน เช่น การปรับปรุงบ้าน ตาสีงห์คำให้เป็นแหล่งเรียนรู้คุณค่าบ้านไม้เก่าเมืองเชียงคาน ซึ่ง อพท. สนับสนุนงบประมาณในการบูรณะบางส่วน ผ่านทางชมรมบ้านไม้เก่า และดำเนินการบูรณะร่วมกันโดยเจ้าของบ้าน และคนในชุมชน เป็นต้น

การดำเนินการของ อพท. ในลักษณะดังกล่าว ซึ่งส่งผลดีต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรม ทั้งในด้านสถาปัตยกรรมและชุมชน เป็นการดำเนินการที่เกิดผลทั้งในระยะสั้นและระยะยาว อย่างไรก็ตามความยั่งยืนขึ้นอยู่กับความพร้อมของชุมชน และนโยบายของภาครัฐท้องถิ่น

3.3) สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.)

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2543 ตามพระราชกฤษฎีกาจัดตั้ง สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) พ.ศ. 2543 เป็นองค์กรของรัฐตามพระราชบัญญัติองค์การมหาชน พ.ศ. 2542 ภายใต้การกำกับดูแลของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ต่อมาในเดือนตุลาคม 2545 ได้ย้ายมาอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ โดยมีพันธกิจ 4 ประการดังนี้

1) สนับสนุนและให้การช่วยเหลือแก่องค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชนเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การเพิ่มรายได้ การพัฒนาที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน ทั้งในเมืองและชนบท โดยยึดหลักการพัฒนาแบบองค์รวมหรือบูรณาการและหลักการพัฒนาที่สมาชิกมีส่วนร่วมเป็นแนวทางสำคัญ ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและประชาสังคม

2) สนับสนุนและให้การช่วยเหลือทางการเงินแก่องค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชน

3) สนับสนุนและให้การช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาองค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชน ตลอดจนประสานงานการสนับสนุนและการให้การช่วยเหลือดังกล่าวจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน

4) ส่งเสริมและสนับสนุนและสร้างความร่วมมือขององค์กรชุมชน ทั้งในระดับท้องถิ่นระดับจังหวัดและระดับประเทศ (ดูเพิ่มเติมใน <http://www.codi.or.th/>)

แม้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนจะเน้นในด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย คุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม แต่เนื่องจากความเกี่ยวข้องเชิงพื้นที่ (ที่กระจายไปทั่วประเทศ) จึงได้มีส่วนในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน ผ่านกระบวนการฟื้นฟูชุมชนของโครงการบ้านมั่นคง ทั้งในเชิง

กายภาพและการยกระดับปากท้องของชุมชนผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยการบูรณาการทางวัฒนธรรมที่เป็นจุดเด่นของชุมชน

3.4) การเคหะแห่งชาติ

การเคหะแห่งชาติเป็นหน่วยงานรัฐวิสาหกิจ สังกัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ก่อตั้งขึ้นเมื่อ วันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2516 ตามประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 316 ดำเนินงานภายใต้พระราชบัญญัติ การเคหะแห่งชาติ พ.ศ. 2537 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2550 มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดให้มีเคหะ เพื่อให้ประชาชนได้มีที่อยู่อาศัย พร้อมทั้งจัดให้มีระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ สิ่งอำนวยความสะดวกแก่ผู้อยู่อาศัย ทำนุบำรุง ปรับปรุง และพัฒนาผู้อยู่อาศัยให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่ประชาชนที่ประสงค์จะมีเคหะของตนเอง (ดูเพิ่มเติมใน <http://www.nha.co.th/view//1Home>)

หากพิจารณาถึงวัตถุประสงค์การตั้งการเคหะแห่งชาติในยุคเริ่มต้น จะพบว่าเป็นองค์กรที่มุ่งเน้นการสร้าง จัดหาและก่อสร้างที่อยู่อาศัย รวมถึงค้นหาความช่วยเหลือทางการเงิน เพื่อให้ประชาชนมีที่อยู่อาศัย อย่างไรก็ตามในเวลาต่อมาการเคหะแห่งชาติได้ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชนที่อยู่อาศัยดั้งเดิมมากขึ้น ตามพระราชบัญญัติ การเคหะแห่งชาติ พ.ศ. 2537 โดยมีวัตถุประสงค์ข้อหนึ่งระบุว่า “ปรับปรุงหรือย้ายแหล่งเสื่อมโทรม เพื่อให้มีสภาพการอยู่อาศัยสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและสังคมดีขึ้น” ส่งผลให้มีโครงการจัดจ้างที่ปรึกษาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชนดั้งเดิม เช่น โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการการพัฒนาชุมชนที่อยู่อาศัยที่มีคุณค่าของเมืองในภูมิภาคแนวทางอนุรักษ์ : กรณีศึกษาชุมชนตลาดเก่าท่าม่วง อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี (พ.ศ. 2559) โครงการการศึกษาและจัดทำโครงการนำร่องการปรับปรุงที่อยู่อาศัยและชุมชนในชนบทภาคใต้ คลองแดน (พ.ศ. 2551) และโครงการศึกษาวิจัยมาตรฐานที่อยู่อาศัยและชุมชนเพื่อคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์และคุณค่าของเมือง (พ.ศ. 2553) เป็นต้น

อย่างไรก็ตามโครงการส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อการพัฒนาเชิงวิชาการ และชี้นำแนวทางการรักษาคุณค่าของชุมชนที่อยู่อาศัยดั้งเดิมให้เกิดขึ้น แต่เนื่องจากองค์กรไม่ได้เน้นการอนุรักษ์ เป็นหลัก จึงเกิดการอนุรักษ์อย่างเป็นรูปธรรมได้ไม่มาก

3.5) องค์กรในโครงสร้างของภาครัฐ เช่น กรมพาณิชย์จังหวัด และกรมการพัฒนาชุมชน เป็นต้น ซึ่งการดำเนินการส่วนใหญ่เป็นลักษณะกระตุ้นให้เกิดการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจ เช่น การพัฒนาย่านการค้าเก่าในลักษณะถนนคนเดินที่ทำมาอย่างต่อเนื่องในระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา

หรือโครงการ OTOP นวัตกรรมที่มุ่งเน้นการส่งเสริมทางเศรษฐกิจผ่านการท่องเที่ยว บนทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนนอกจากนี้ ยังรวมถึงการดำเนินการในรูปแบบของ CSR ขององค์กรต่าง ๆ เช่น ปตท. โรงไฟฟ้า SCG และเซฟรอน เป็นต้น ที่เน้นการส่งเสริมภาพลักษณ์ที่ดีขององค์กรที่มีต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม

แต่อย่างไรก็ตามเป็นที่สังเกตว่าโครงการจากองค์กรทั้งใน 2 ลักษณะนี้ ไม่เป็นการยืนยันว่าจะนำไปสู่ความยั่งยืน เนื่องจากการดำเนินการจะขึ้นอยู่กับนโยบายของรัฐบาล ส่วนใหญ่เป็นโครงการเร่งด่วน เน้นกระตุ้นเศรษฐกิจ ผ่านการจัดกิจกรรมในลักษณะเฉพาะช่วงเวลา (event based)

4) องค์กรรากหญ้า อันได้แก่ กลุ่มภาคประชาสังคม NGO คณะกรรมการชุมชน และกลุ่มผู้ขึ้นขอประวัติศาสตร์ ส่วนใหญ่เกิดการรวมตัวกันของกลุ่มคนท้องถิ่นในรูปแบบสมาคม ชมรมหรือ จดทะเบียนเป็นบริษัท เพื่อดำเนินงานอนุรักษ์และรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่น ในลักษณะ Bottom up เช่น ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม จ.สงขลา ชมรมพัฒนาชุมชนริมน้ำจันทบุรี จ.จันทบุรี ชมรมอนุรักษ์โบราณวัตถุสถาน และสิ่งแวดล้อม จ.ลพบุรี ชมรมรักษาดลาดเก่าท่าม่วง จ.กาญจนบุรี ชมรมรักบ้านเกิด จ.นครศรีธรรมราช และกลุ่มคนใจบ้าน จ.เชียงใหม่ เป็นต้น องค์กรในลักษณะนี้ถือเป็นปัจจัยที่สำคัญในกระบวนการอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์ในเมืองเก่าให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืนเพราะเป็นกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลัก

5) องค์กรภาคเอกชน ในที่นี้จะขอแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

5.1) กลุ่มนักธุรกิจรายย่อย และกลุ่มบริษัทพัฒนาอสังหาริมทรัพย์รายใหญ่

สำหรับกลุ่มผู้ประกอบการรายย่อย เป็นการดำเนินการด้วยตัวบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งเพื่อประกอบธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ในลักษณะผู้ประกอบการ เช่น โรงแรมพระยาพาลาซโซ โรงแรมเดอะภูธร พิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นชาวบางกอก และบ้านปริบูรณ์หอศิลป์ลำปาง เป็นต้น การทำงานของกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นโครงการขนาดเล็ก ที่อยู่ร่วมอย่างสร้างสรรค์และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมที่ดีในย่านชุมชน ตั้งแต่การบูรณะปรับปรุงอาคารเก่าให้กลับมามีชีวิตและรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยว หรือกิจกรรมในชุมชน ตลอดไปถึงการร่วมพัฒนาให้ชุมชนเก่าที่ตนเองดำเนินการอยู่เป็นแหล่งท่องเที่ยว สร้างรายได้ให้กับตนเองและชุมชนเก่าได้

ส่วนกลุ่มบริษัทพัฒนาอสังหาริมทรัพย์รายใหญ่ เกิดจากการมองเห็นทั้งคุณค่าและมูลค่าของมรดกทางวัฒนธรรม ทั้งในลักษณะอาคารเก่าเป็นหลังและเมืองเก่าด้วย เช่น โครงการพัฒนา

เว็จนาคระเขษม โครงการเอเชียทีค และโครงการพัฒนาปรับปรุงโรงหนังปรีนซ์ เป็นต้น เนื่องจากกลุ่มนี้มองมรดกทางวัฒนธรรมในมุมมองของธุรกิจ ผนวกกับความพร้อมทางการเงิน ดังนั้นจึงมีโอกาสเป็นเจ้าของอาคารและเมืองเก่าผ่านการซื้อหรือเช่าระยะยาว และใช้งบประมาณในการปรับปรุงอาคารเก่ารวมถึงพื้นที่โดยรอบ ซึ่งข้อดีของการดำเนินโครงการของกลุ่มองค์กรประเภทนี้คือ มีงบประมาณในการรักษาและบูรณะอาคารทางกายภาพ ในขณะเดียวกันก็มีแนวโน้มอย่างชัดเจนว่าโครงการส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปแบบ gentrification หมายถึงการอนุรักษ์ทางกายภาพที่ดี ช่วยสร้างเศรษฐกิจให้กับตนเองและเมืองเก่าผ่านการค้าขายและการท่องเที่ยว แต่ไม่สามารถรักษาคุณค่าและจิตวิญญาณสถานที่อันเนื่องมาจากวิถีชีวิตของชุมชนเอาไว้ได้ เพราะการพัฒนาในลักษณะนี้มีเงื่อนไขและความจำเป็นทางธุรกิจที่ส่วนใหญ่ต้องให้คนในพื้นที่ย้ายออกไปจากถิ่นฐานเดิม

5.2) กลุ่มบริษัทออกแบบอนุรักษ์ และผู้รับเหมา

กลุ่มหรือองค์กรในลักษณะนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นการสนับสนุนทางด้านการออกแบบอนุรักษ์สถาปัตยกรรม และการปรับปรุงย่านชุมชนเก่า ทั้งที่เป็นโครงการของภาครัฐและเอกชน เช่น บริษัท แชนฟ้า จำกัด บริษัท สโตนเฮนจ์ จำกัด และบริษัท กุฎาคาร จำกัด เป็นต้น ดังนั้นการดำเนินงานของกลุ่มบริษัทออกแบบอนุรักษ์ และผู้รับเหมา จะส่งผลต่อการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชนหรือไม่ นั้น จะขึ้นอยู่กับคุณภาพเชิงวิชาการ ทักษะในการออกแบบและเทคนิคบูรณะก่อสร้าง

6) องค์กรการศึกษา หรือ สถาบันการศึกษา

สถาบันการศึกษาเป็นองค์กร ที่ควรคำนึงถึงเป็นอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน ทั้งของประเทศไทยและในต่างประเทศ องค์กรการศึกษาจะเป็นตัวกลางที่เชื่อมโยงการทำงานเชิงนโยบายของภาครัฐ และการทำงานของภาคประชาสังคมที่เป็นแบบรากหญ้าเข้ามามีส่วนกัน ซึ่งเป็นองค์กรที่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากองค์กรการศึกษา เป็นหน่วยงานที่มีบุคลากรที่หลากหลาย มีองค์ความรู้ และสามารถดำเนินการได้อย่างสร้างสรรค์และบูรณาการ ที่สำคัญ คือเป็นภาคส่วนที่สามหรือองค์กรภายนอกที่ไม่มีความเกี่ยวข้องกับความคิดในเชิงขัดแย้งที่มีอยู่แล้วในพื้นที่ จึงมีความเป็นกลาง สามารถดำเนินการอย่างมีส่วนร่วมได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตามความสำเร็จที่จะเกิดขึ้นนั้น ขึ้นอยู่กับลักษณะและระยะเวลาในการทำงานในพื้นที่ของแต่ละบุคลากร การทำงานในเชิงลึก การสร้างความผูกพันกับคนในพื้นที่และทำงานในระยะยาวจะมี เงื่อนไขในความสำเร็จมากกว่าการทำงานในพื้นที่เพียงแค่ช่วงเวลาสั้น ๆ โครงการ

อนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชนที่ดำเนินการโดยสถาบันการศึกษาที่ถือเป็นตัวอย่าง และประสบความสำเร็จ เช่น โครงการฟื้นฟูเมืองเก่าบางลำพู และโครงการฟื้นฟูเมืองเก่ากะตี่จิ้น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) โครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าเมืองภูเก็ต (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง) และ โครงการฟื้นฟูชุมชนริมน้ำจันทบูร (สถาบันอาศรมศิลป์) เป็นต้น

3.1.3) สรุปพัฒนาการด้านอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชนในประเทศไทย

กล่าวโดยสรุป พัฒนาการด้านอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชนในประเทศไทยในช่วงแรกนั้น มีพื้นฐานมาจากการอนุรักษ์ด้วยความศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นการดำเนินงานตามการสั่งการของผู้ว่า ในช่วงต่อมาประเทศไทยได้มีอิทธิพลแนวความคิดการอนุรักษ์จากต่างประเทศ ซึ่งส่งผลทั้งในแง่หลักการ และเทคนิคการอนุรักษ์ ในขณะที่ประเทศไทยเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมได้ถูกหยิบยกมาเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญ ดังนั้นการอนุรักษ์จึงมิได้คำนึงเฉพาะตัวโบราณสถานโดด ๆ แต่จะต้องคำนึงถึงบริเวณโดยรอบและย่านชุมชนด้วย ซึ่งแนวคิดนี้ก็ได้ถูกถ่ายทอดมาจากต่างประเทศ และรวมถึงประสบการณ์ในการอนุรักษ์ของประเทศไทยที่เกิดจากโครงการปรับปรุงเมืองเก่าโดยการเน้นคุณค่าด้านความงามโดยขาดการคำนึงถึงชุมชนเก่าที่อยู่โดยรอบ

ในช่วง พ.ศ. 2525 มีเหตุการณ์สำคัญ คือการเฉลิมฉลองสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 200 ปี กรมศิลปากร และสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) ได้ดำเนินการโครงการทั้งในลักษณะการบูรณะปรับปรุงโบราณสถาน และโครงการศึกษาเพื่อวางแผนและผังแม่บทในการอนุรักษ์เมืองเก่าต่าง ๆ เกิดขึ้น การดำเนินงานและโครงการในลักษณะนี้ของหน่วยงานภาครัฐหลัก ยังคงดำเนินการอย่างต่อเนื่องมาจนถึงในปัจจุบัน ในขณะที่ช่วง 15 ปีที่ผ่านมา มีหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ เข้ามามีส่วนในการอนุรักษ์โบราณสถานและชุมชนมากขึ้น ซึ่งสะท้อนให้ว่าสังคมไทยเห็นความสำคัญ และต้องการกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สถานการณ์และฟื้นฟูเมืองเก่า อย่างไรก็ตามหน่วยงานภาครัฐหลายหน่วยงานได้มีการระดมทุนดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วมไว้ในกระบวนการ แต่ส่วนใหญ่แล้วเป็นการกำหนดในเชิงนโยบาย ซึ่งยังไม่สามารถนำไปสู่การมีส่วนร่วมที่แท้จริงได้ และในขณะเดียวกันบริษัทภาคเอกชนก็ได้เล็งเห็นศักยภาพของมรดกทางวัฒนธรรมทางสถาปัตยกรรมและเมืองเก่าทั้งในด้านคุณค่าและมูลค่า ส่งผลให้เกิดการซื้อขายและเช่าอาคารเก่าอันทรงคุณค่ารวมถึงพื้นที่เมืองเก่าด้วย ซึ่งการทำโครงการในลักษณะพัฒนาเมืองเก่าของภาคเอกชนนี้ได้ส่งผลทั้งด้านดีและด้านลบ ซึ่งมีแนวโน้มที่

จะเป็นการอนุรักษ์แบบ Gentrification คือเน้นเฉพาะกายภาพ ไม่สามารถรักษาจิตวิญญาณของสถานที่และชุมชนไว้ได้ อย่างไรก็ตามกระแสการอนุรักษ์ทั่วโลกรวมถึงประเทศไทย มีการมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนมากขึ้นและลึกซึ้งขึ้น จึงทำให้มีองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชนทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เริ่มหันเข้ามาเห็นถึงความสำคัญต่อการอนุรักษ์ เช่น องค์กรบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) องค์กรพัฒนาชุมชน (พอช.) ตลอดจนการเกิดขึ้นของกลุ่มประชาสังคมที่รักบ้านรักเมืองบางส่วนที่ได้ถูกแต่งตั้งเป็นอนุกรรมการเมืองเก่าโดย สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) อย่างไรก็ตามโดยภาพรวมแล้วการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชนของประเทศไทยยังอยู่ในลักษณะแยกส่วนระหว่างหน่วยงานภาครัฐที่มีนโยบายและกฎหมายกับการทำงานอนุรักษ์ฟื้นฟูแบบรากหญ้า ดังนั้นหน่วยงานสำคัญอีกหน่วยงานหนึ่ง ที่สามารถเชื่อมโยงและเข้าไปทำกระบวนการอนุรักษ์ และฟื้นฟูเมืองเก่าอย่างสร้างสรรค์และบูรณาการได้ คือ สถาบันการศึกษา ซึ่งถือเป็นองค์กรภายนอกที่สามารถเข้าไปทำงานร่วมกับกลุ่มคนในชุมชนและมีโอกาสช่วยลดความขัดแย้งในพื้นที่ได้ ในขณะที่เดียวกันก็สามารถเชื่อมโยงกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อทำงานให้เกิดการทำงานฟื้นฟูเมืองเก่าแบบบูรณาการ และประสานกับภาครัฐท้องถิ่นเพื่อให้เกิดความยั่งยืนได้

2) การวิเคราะห์การดำเนินงานขององค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในประเทศไทย

จากการศึกษาพัฒนาการด้านงานอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าในประเทศไทยทำให้สามารถแยกแยะ และรวบรวมลักษณะการดำเนินงานอนุรักษ์ย่านชุมชนเก่าในประเทศไทย ตามประเภทได้ 4 ลักษณะ คือ

- การดำเนินการโดยองค์กรหลักและองค์กรรองที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เมืองเก่าโดยตรง (ทั้งหน่วยงานรัฐและองค์กรอิสระ)
- การดำเนินงานโดยสถาบันการศึกษา ผ่านงานวิจัยและงานขับเคลื่อน ร่วมกับองค์กรที่มีความเกี่ยวข้องในทางปฏิบัติ
- การดำเนินงานจากองค์กรรากหญ้า
- การดำเนินการโดยภาคธุรกิจเอกชน ผ่านการลงทุนเพื่อทำโครงการอนุรักษ์และพัฒนา

ซึ่งจะขอเปรียบเทียบการดำเนินงานขององค์กรและหน่วยงาน ลักษณะโครงการ และเครื่องมือ ในการอนุรักษ์เมืองเก่าของประเทศไทย ซึ่งมีรายละเอียดตามตารางด้านล่างดังนี้

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบการดำเนินงานของหน่วยงาน ลักษณะโครงการ และเครื่องมือ ในการอนุรักษ์เมืองเก่าของประเทศไทย

ที่มา : ผู้วิจัย

ประเภทการดำเนินการ	หน่วยงาน	ลักษณะโครงการ	เครื่องมือ
ดำเนินการโดยองค์กรหลักและองค์กรรอง (ทั้งหน่วยงานรัฐ และองค์กรอิสระ)	กรมศิลปากร	<ul style="list-style-type: none"> • ขึ้นทะเบียนและบูรณะโบราณสถาน • โครงการการศึกษาและวางแผนแม่บท เช่น โครงการแผนแม่บทอุทยานประวัติศาสตร์ 	พรบ. โบราณสถานฯ พ.ศ. 2535 โดยการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน
	กรมโยธาธิการและผังเมือง	<ul style="list-style-type: none"> • โครงการวางผังเมืองรวม และผังเฉพาะ 	พรบ. การผังเมือง พ.ศ. 2535 โดยผังเมืองรวม และผังเมืองเฉพาะ
	สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.)	<ul style="list-style-type: none"> • โครงการศึกษาเพื่อกำหนดขอบเขตเมืองเก่า • โครงการศึกษาผังแม่บทและแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า • โครงการศึกษาและวิจัย ที่เกี่ยวเนื่องกับการอนุรักษ์เมืองเก่า เช่น โครงการนำมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมประเภทย่านชุมชนเก่า เป็นต้น 	พรบ. ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 โดยการประกาศพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม
องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ เทศบาล อบต. อบจ.	<ul style="list-style-type: none"> • การประกาศเทศบัญญัติเพื่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรม เช่น เทศบัญญัติเทศบาลตำบลเชียงคาน พ.ศ. 2553 เพื่อการรักษาน้ำไม้เก่าและบริเวณโดยรอบและเทศบัญญัตินครเข็ญราย พ.ศ. 2550 เป็นต้น • การให้การสนับสนุนด้านงบประมาณผ่านการดำเนินการศึกษา และโครงการปรับปรุงทางกายภาพ เช่น อบจ. สงขลา ได้จัดตั้งงบประมาณเพื่อระบุคุณค่า และกำหนดขอบเขตเมืองเก่า เพื่อนำสงขลาเข้าสู่กระบวนการเป็นเมืองมรดกโลก อีกทั้งยังจัดตั้งงบประมาณในแผนประจำปีเพื่อปรับปรุงสาธารณูปการ 	<ul style="list-style-type: none"> • พรบ. ควบคุมอาคาร ฉบับที่ 2 – ฉบับที่ 4 พ.ศ. 2540 • ข้อบัญญัติท้องถิ่น • งบประมาณและรายได้จากท้องถิ่น 	

ประเภทการดำเนินการ	หน่วยงาน	ลักษณะโครงการ	เครื่องมือ
	สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์	<p>สาธารณูปโภคในเขตเมืองเก่า เป็นต้น</p> <ul style="list-style-type: none"> โครงการอนุรักษ์แบบเน้นเฉพาะตัว อาคาร เช่น โครงการบูรณะเรือนพระยาศรีธรรมมาธิราช และวังวชิระเวสม์ เป็นต้น โครงการฟื้นฟูกลุ่มอาคารอนุรักษ์ เช่น บริเวณย่านท่าเตียน ย่านท่าช้างวังหลวง และบ้านหม้อ เป็นต้น 	<ul style="list-style-type: none"> มีวิธีการดำเนินการร่วมกับผู้เชี่ยวชาญและสอบถามความเห็นจากคนในชุมชน มีนโยบายการบูรณะที่มี 2 ลักษณะ คือลงทุนและให้ชุมชนได้เข้า กับการร่วมลงทุนกับผู้เช่าเพื่อบูรณะปรับปรุงอาคารและเมืองเก่า เช่นที่ชุมชนเลื่อนฤทธิ์ มีนโยบายไม่ย้ายชุมชนออกจากพื้นที่
	สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์	<ul style="list-style-type: none"> ค้นหา และประเมินคุณค่า อาคาร ชุมชน และบุคคลที่มีผลงานการอนุรักษ์ดีเด่น ร่วมการขับเคลื่อนกิจกรรมอนุรักษ์ ร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ เช่น ในกรณีรื้อย้ายชุมชนบ่อมหากาพย์ 	การประทานรางวัล อาคาร ชุมชน และบุคคลอนุรักษ์ดีเด่น จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
	อโคโมสไทย	<ul style="list-style-type: none"> การจัดทำเวทีเชิงวิชาการ การทัศนศึกษาทางวัฒนธรรม การดำเนินงานเชิงวิชาการที่มีผลต่อหลักการอนุรักษ์ของไทย เช่น กฎบัตรประเทศไทยว่าด้วยการบริหารจัดการแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม พ.ศ. 2554 การดำเนินงานเชื่อมโยงการทำงานอนุรักษ์ของไทย กับหน่วยงานสากล 	<ul style="list-style-type: none"> ความรู้เชิงวิชาการและหลักการอนุรักษ์ในระดับสากล การเชื่อมโยงเครือข่ายในงานอนุรักษ์ทั้งในระดับประเทศและระดับสากล
ดำเนินการโดยสถาบันการศึกษา ร่วมกับองค์กรต่าง ๆ	องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน(อพท.)	<ul style="list-style-type: none"> โครงการวางแผนแม่บทเพื่อพัฒนาพื้นที่สูงการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นโครงการที่จัดจ้างที่ปรึกษาเพื่อกำหนดแนวทางและโครงการในพื้นที่ที่ได้รับการประกาศเป็นพื้นที่พิเศษ โครงการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นโครงการย่อยที่ส่งผลการอนุรักษ์ และพัฒนามรดกทางวัฒนธรรม ทั้งในระดับอาคารหลังเดียว จนถึงการพัฒนาในลักษณะครอบคลุมพื้นที่ย่าน 	<ul style="list-style-type: none"> การประกาศพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมขึ้นเป็นเขตพื้นที่พิเศษ การทำงานแบบเชื่อมโยงกับนักวิชาการ และหน่วยงานท้องถิ่น มีช่องทางในการใช้งบประมาณเพื่อสนับสนุน และกระตุ้นให้เกิดการดำเนินงานในพื้นที่เอกชน โดยผ่านทางชมรมหรือ

ประเภทการดำเนินการ	หน่วยงาน	ลักษณะโครงการ	เครื่องมือ
			สมาคมที่ได้รับการรับรองจากหน่วยงานท้องถิ่น
	สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.)	โครงการบ้านมั่นคง คือโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยบางส่วนที่ทำในพื้นที่ย่านชุมชนเก่า เช่น สามชุก จ.สุพรรณบุรี และท่าอุเทน จ.นครพนม เป็นต้น	สถานีที่ลงพื้นที่ทำงานร่วมกับชุมชนอย่างใกล้ชิด
	การเคหะแห่งชาติ	โครงการที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน เช่น โครงการการศึกษาและจัดทำโครงการนำร่องการปรับปรุงที่อยู่อาศัยและชุมชนในชนบทภาคใต้ (คลองแดน)(พ.ศ. 2551) โครงการศึกษาวิจัยมาตรฐานที่อยู่อาศัยและชุมชนเพื่อคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์และคุณค่าของเมือง (พ.ศ. 2553)และ โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาชุมชนที่อยู่อาศัยที่มีคุณค่าของเมืองในภูมิภาคแนวทางอนุรักษ์ : กรณีศึกษาชุมชนตลาดเก่าท่าม่วง อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี (พ.ศ. 2559) เป็นต้น	การจัดจ้างที่ปรึกษาเพื่อดำเนินโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูที่อยู่อาศัยดั้งเดิม
องค์กรสนับสนุนทุนวิจัย สกสว. (สกว.เดิม) และ วช.)		ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมาเน้นให้เกิดโครงการวิจัยเพื่อรับใช้สังคมมากขึ้น เน้นให้เกิดงานวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมและบูรณาการ เพื่อให้เกิดผลในขับเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรม เช่น หน่วยวิจัย ABC ของ สกสว. เป็นต้น	<ul style="list-style-type: none"> • งบประมาณในการวิจัย • มีผู้เชี่ยวชาญที่แนะนำนักวิจัยอย่างใกล้ชิด

ประเภทการดำเนินการ	หน่วยงาน	ลักษณะโครงการ	เครื่องมือ
ดำเนินการโดยองค์กรรากหญ้า	กลุ่มประชาสังคมต่าง ๆ ในพื้นที่	ส่วนใหญ่จะเป็นการรวมตัวกันของกลุ่มบุคคลผู้มีใจรักในมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเพื่อขับเคลื่อนตั้งแต่กิจกรรมในระดับเล็ก เช่น การจัดวงน้ำชา การจัดเวทีเสวนา ตลอดจนถึงการทำกิจกรรมใหญ่ในเมือง เช่น ชมรมอนุรักษ์โบราณวัตถุสถาน และสิ่งแวดล้อมเมืองเก่าลพบุรี ที่เป็นแกนนำในการจัดงานวันแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ขึ้นทุกปี จนกลายเป็นหมุดหมายของคนในเมือง ที่จะร่วมกันแต่งชุดไทยและร่วมทำกิจกรรมทางวัฒนธรรม เป็นเวลา 5 วันติดต่อกัน และรวมไปถึงการดำเนินการร่วมกับสถาบันการศึกษา หรือท้องถิ่นเพื่อทำกิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม	<ul style="list-style-type: none"> ● ความพร้อมในการเสียสละของกลุ่มคน ● ความสัมพันธ์ของเครือข่าย ● ความเชื่อมโยงกับผู้เชี่ยวชาญ ● รัฐธรรมนูญสิทธิมนุษยชน ● อำนาจในการต่อรองกับองค์กรปกครองท้องถิ่น ในเชิงฐานเสียงการเมือง
ดำเนินการโดยองค์กรภาคธุรกิจเอกชน	กลุ่มผู้ประกอบการรายย่อย	โครงการอนุรักษ์และปรับปรุงอาคารเก่าขนาดเล็กเพื่อประกอบกิจการ ในชุมชนเมืองเก่า เช่น โรงแรมเดอะภูธร ในย่านสามแพร่ง	<ul style="list-style-type: none"> ● ความสัมพันธ์กับคนในชุมชน ● การประกอบการที่ส่งผลดีต่อเศรษฐกิจในเมืองเก่า
	บริษัทพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ในทางอนุรักษ์ (ผู้ประกอบการรายใหญ่)	โครงการบูรณะปรับปรุงสภาพแวดล้อม และอาคารเก่าในพื้นที่เมืองเก่า เช่น โครงการพัฒนาเวียงนครเกษม และโครงการเอเชียทีกัด เป็นต้น	<ul style="list-style-type: none"> ● งบประมาณจำนวนมหาศาลที่สามารถซื้อหรือเช่า อาคารและย่านชุมชนเก่า ● มุมมองทางธุรกิจที่ทำให้เมืองเก่ามีเศรษฐกิจที่ดีขึ้น

อย่างไรก็ตาม หากวิเคราะห์ผลการเปรียบเทียบจากตารางที่ 1 จะพบว่าการดำเนินงานอนุรักษ์เมืองเก่าในประเทศไทยของแต่ละองค์กรนั้น มีจุดเด่น จุดด้อย และข้อผิดพลาดที่อาจจะเกิดขึ้นแตกต่างกันไปโดยมีรายละเอียดดังนี้

1) การดำเนินการโดย องค์กรหลักและองค์กรรองที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เมืองเก่าโดยตรง (ทั้งหน่วยงานรัฐและองค์กรอิสระ)

จุดเด่น

- ดำเนินการโดยผู้เชี่ยวชาญ
- สามารถกำหนดในเชิงนโยบาย และมีอำนาจในการควบคุมโดยกฎหมาย

จุดด้อย

- ขาดการดำเนินการอย่างมีส่วนร่วม เนื่องจากเงื่อนไขและข้อจำกัดของภาครัฐ
- เน้นนโยบายในลักษณะกำกับและควบคุม (command & control) ขาดมาตรการจูงใจ
- การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และการกำหนดเขตเมืองเก่า ถือเป็นภาระอนสิทธิในความเข้าใจของคนทั่วไป เนื่องจากขาดมาตรการจูงใจทางเศรษฐกิจ

ข้อผิดพลาดที่อาจจะเกิดขึ้น

- โครงการอนุรักษ์โบราณสถานและบริเวณโดยรอบที่เกิดขึ้น ไม่สามารถตอบรับกับความต้องการของชุมชน และเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรม
- การขาดแรงจูงใจในการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน จะนำไปสู่การซื้อ-เช่า อาคารและย่านประวัติศาสตร์ของภาคธุรกิจเอกชนรายใหญ่ ซึ่งอาจจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาในเมืองเก่าแบบ Gentrification

2) การดำเนินการโดย สถาบันการศึกษา ผ่านงานวิจัยและงานขับเคลื่อน ร่วมกับองค์กรที่มีความเกี่ยวข้องในทางปฏิบัติ

จุดเด่น

- สามารถเป็นตัวกลาง เพื่อประสานและเชื่อมโยงระหว่างหน่วยงานเชิงนโยบาย องค์กรปกครองท้องถิ่นกับกลุ่มประชาสังคมในพื้นที่
- เป็นองค์กรที่มีความรู้เชิงวิชาการ สามารถโน้มน้าว สร้างสรรค์และดำเนินงานอย่างบูรณาการ
- สามารถสร้างโมเดลในการบริหารจัดการเมืองเก่า เช่น โครงการกิจการสังคมเพื่อการฟื้นฟูชุมชนริมน้ำจันทบูร โครงการพิพิธบางลำภูที่สถาบันการศึกษาร่วมขับเคลื่อนกับชุมชนจนเกิดเป็นแหล่งเรียนรู้ และสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนเป็นต้น

จุดด้อย

- งานวิจัยมีระยะจำกัด ไม่สามารถดำเนินการในระยะยาวได้
- ต้องพึ่งพางบประมาณจากหน่วยงานต่าง ๆ และไม่สามารถพึ่งงบประมาณในการปรับปรุงเชิงกายภาพบนพื้นที่เอกชนได้ ยกเว้นการทำงานร่วมกับ อพท.

ข้อผิดพลาดที่อาจจะเกิดขึ้น

- หากดำเนินการโดยมุ่งเน้นความสำเร็จในระยะเวลาที่จำกัด โดยมีบทบาทเป็นผู้นำ อาจส่งผลให้เป็นการล้าหน้ามวลชนและไม่เกิดความยั่งยืน

3) การดำเนินการโดยองค์กรรากหญ้า

จุดเด่น

- ดำเนินการด้วยใจรัก
- เป็นองค์กรที่สำคัญที่สุดต่อการอนุรักษ์เมืองเก่า เพราะใกล้ชิดและมีความเป็นเจ้าของมากที่สุด
- เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ จึงไม่มีข้อจำกัดด้านเวลา

จุดด้อย

- มักจะเกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มประชาสังคมในพื้นที่ และภาครัฐท้องถิ่น
- ความสำเร็จขึ้นอยู่กับคุณภาพของคน ความเป็นพลเมือง (citizen) และเครือข่ายที่ทำให้การอนุรักษ์เมืองเก่าเกิดความสร้างสรรค์ หลากหลายและครอบคลุมมิติ สังคม เศรษฐกิจ
- ไม่สามารถดำเนินการในระดับนโยบายได้
- โดยมากจะขาดการวางแผนระยะยาว และมุมมองทางด้านธุรกิจ

ข้อผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้น

- ความขัดแย้งระหว่างบุคคล จะกลายเป็นความขัดแย้งทางสังคม และการเมือง
- หากองค์กรไม่มีความเข้มแข็ง จะนำไปสู่การสูญสลายทั้งในด้านกายภาพ สังคม และวัฒนธรรม

4) การดำเนินการโดยภาคธุรกิจเอกชน

จุดเด่น

- สามารถสร้างผลสำเร็จในการปรับปรุงเชิงกายภาพได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากไม่มีเงื่อนไขทางงบประมาณในการลงทุน
- สามารถดำเนินการบูรณะอาคารและเมืองเก่าได้ในระดับดี เพราะมีความเข้าใจว่าคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมนั้น ๆ สามารถนำมาต่อยอดให้เกิดผลเชิงมูลค่าได้
- โครงการพัฒนาสามารถยกระดับทางเศรษฐกิจได้

จุดด้อย

- ภาคเอกชนรายย่อยมักจะเน้นเพียงแค่ทำโครงการขนาดเล็ก คือการบูรณะอาคาร เพื่อประกอบการในเมืองเก่า ขาดการต่อยอดเชิงคุณค่าให้เกิดขึ้นในระดับย่าน
- โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ มักจะดำเนินการโดยขาดการมีส่วนร่วมกับชุมชน ด้วยเหตุผลและความเร่งรีบทางธุรกิจ

ข้อผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้น

- โครงการพัฒนาขนาดใหญ่บนพื้นที่เมืองเก่า มีแนวโน้มที่จะเป็นการพัฒนาแบบ Gentrification ไม่สามารถรักษาวินัยชุมชนและจิตวิญญาณสถานที่ของเมืองเก่าไว้ได้

การแสดงถึงจุดเด่น จุดด้อย และข้อผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นตามที่ได้กล่าวมานั้น เป็นการวิเคราะห์ แบบเป็นกรณีตามประเภทขององค์กรที่ดำเนินงานด้านการอนุรักษ์เมืองเก่า ซึ่งหากจะวิเคราะห์ในปัญหาภาพรวมของประเทศ จะต้องทำการศึกษาเปรียบเทียบกับต่างประเทศซึ่งมีประสบการณ์การอนุรักษ์เมืองเก่ามาก่อนประเทศไทย ซึ่งประเทศที่ถือเป็นต้นแบบในการอนุรักษ์เมืองเก่าที่จะนำมาเปรียบเทียบนั้น ได้แก่ อังกฤษ สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น ซึ่งทั้ง 3 ประเทศนี้ มีวิวัฒนาการของขบวนการ กลไกและเครื่องมือในการอนุรักษ์ย่านชุมชนเก่ามายาวนาน จึงจะขอなたรางสรุปวิวัฒนาการของการอนุรักษ์ชุมชนประวัติศาสตร์ในกรณีศึกษาต่างประเทศที่สรุปไว้โดยรองศาสตราจารย์ ดร. ยงธนิศร์ พิมลเสถียร ในประเด็นวิกฤตการณ์อนุรักษ์ชุมชนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย (ยงธนิศร์, 2555)

ตารางแสดงวิวัฒนาการของการอนุรักษ์ชุมชนประวัติศาสตร์ในต่างประเทศ

ลำดับเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง	ปีที่เริ่มดำเนินการ (คริสต์ศักราช)		
	อังกฤษ	สหรัฐอเมริกา	ญี่ปุ่น
1) การเป็นประเทศประชาธิปไตย ¹⁷	1688-1832	1775-1783	1868-1880
2) การออกกฎหมายอนุรักษ์โบราณสถาน (แบบของโบราณ)	1882 (Ancient Monument Act)	1906 (Ancient Act)	1871 (Historic Objects Preservation Proclamation)
3) การถ่ายโอนอำนาจ/ภารกิจสู่ส่วนท้องถิ่น	1944	(ตั้งแต่ประกาศอิสรภาพ)	1974
4) การกระจายอำนาจทางผังเมือง (ท้องถิ่นวางผังเมืองและบังคับใช้โดยกฎหมายท้องถิ่น)	1974 (Listed Building)	1924 (Zoning) 1928 (Planning)	1968
5) การอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์โดยใช้ข้อกำหนดท้องถิ่นในผังเมือง	1967	1931 เมือง Charleston	1968 มี 2 เมืองคือ (Kanazawa และ Kurashiki)
6) การเพิ่มเติมย่านประวัติศาสตร์ในกฎหมายอนุรักษ์หรือผังเมือง	1975 เรียก Conservation Area	1965 เรียก Historic District	1975 เรียก Denken-Chiku (ชื่อย่อ)
7) การสร้างแรงจูงใจทางเศรษฐกิจ	1953 (ยกเว้นภาษีมรดก)	1978 (นำค่าฟื้นฟูมาหักภาษี)	1953 (เงินสมทบการซ่อมแซม)

ที่มา : ปรับปรุงจาก ยงธนศิริ, 2555 หน้า 111

ดังนั้นหากเปรียบเทียบการอนุรักษ์เมืองเก่าของต่างประเทศ 3 แห่งในตารางที่ 2 จะพบว่าการอนุรักษ์เมืองเก่าของประเทศไทยมีความล่าช้าและเป็นปัญหาต่อการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งสามารถสกัดเหตุปัจจัยของปัญหา (gaps) ในการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าของประเทศไทยในภาพรวมได้ดังนี้

- 1) ขาดการให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง หน่วยงานรัฐมีนโยบายให้เกิดการดำเนินการอย่างมีส่วนร่วมแต่ไม่ถูกนำไปสู่การปฏิบัติจริง ยกตัวอย่างเช่น

¹⁷การเป็นประเทศประชาธิปไตยในที่นี้ เป็นการแสดงถึงการให้ความสำคัญของกระบวนการมีส่วนร่วมของประเทศกรณีศึกษา

ในกรณีการจัดทำผังเมืองรวม การมีส่วนร่วมด้วยการทำ Public Hearing 2 ครั้ง ถือว่า
อยู่ในระดับต่ำของกระบวนการมีส่วนร่วม

- 2) ขาดมาตรการจูงใจทางเศรษฐกิจ การรักษาสถาปัตยกรรมในเมืองเก่าที่เป็นเอกลักษณ์
ของเอกชนก็ยากที่จะทำให้เกิดขึ้นจริงได้ (ยงธนิศร์, 2555: 116)
- 3) ประชาชนขาดความเป็นพลเมือง (citizenship) ส่วนใหญ่เคยชินกับการเป็นผู้รับจาก
ภาครัฐ ซึ่งเป็นรากที่ฝังลึกจากระบบสังคมมูลนายและระบบอุปถัมภ์
- 4) ขาดการดำเนินการอย่างบูรณาการ เนื่องจากเมืองเก่าไม่ได้มีเพียงอาคารที่มีคุณค่า แต่
มีความเกี่ยวข้องกับผู้คนที่หลากหลาย เช่น คนในชุมชน นักท่องเที่ยว ดังนั้นการ
อนุรักษ์เมืองเก่าจะต้องคำนึงถึงมิติทางสังคม สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและคุณภาพชีวิต
ด้วย และต้องอาศัยการทำงานอย่างบูรณาการจากหลายภาคส่วน จึงจะนำไปสู่ความ
ยั่งยืนของเมืองเก่าได้

ภาคผนวก ข.

กรณีศึกษาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมือง
เก่าในประเทศไทย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

แม้จะเกิดผลสรุปถึงพัฒนาการของการอนุรักษ์และจัดการเมืองเก่าของประเทศไทยซึ่งทำให้เราเห็นถึงโอกาสในการดำเนินงาน แต่ก็ได้เห็นถึงปัญหาและช่องว่างที่เป็นอุปสรรคเช่นกัน จึงทำให้การดำเนินงานอนุรักษ์และจัดการเมืองเก่าอย่างมีส่วนร่วมไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างเป็นระบบและเป็นที่ยอมรับนัก อย่างไรก็ตามในช่วง พ.ศ. 2537 เป็นต้นมา แม้จะยังมีโครงการอนุรักษ์และจัดการเมืองเก่าอย่างมีส่วนร่วมไม่มากนัก แต่ก็เกิดความพยายามที่จะดำเนินงานอนุรักษ์และจัดการเมืองเก่าอย่างมีส่วนร่วม ผ่านการดำเนินงานจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในลักษณะการกำหนดกระบวนการมีส่วนร่วมลงในสัญญาการจัดจ้าง (TOR) ซึ่งมีระยะเวลาดำเนินงานจำกัดโดยปกติเป็นเวลา 1 ปี ในขณะที่มีบางโครงการได้ดำเนินการเริ่มต้นมาจากชุมชนที่อาศัยอยู่ในเมืองเก่าเอง และ/หรือร่วมกับสถาบันการศึกษา ซึ่งมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องและมีแนวโน้มจะขยายผลได้มากกว่า ดังนั้นจึงจะขอยกตัวอย่างกรณีศึกษา 6 แห่งที่ดำเนินการไปแล้วและมีความน่าสนใจ เพื่อสรุปผลเป็นประเด็นสำคัญและนำไปใช้ในการศึกษาและวิเคราะห์ขั้นต่อไป

กรณีที่ 1) เมืองเก่าภูเก็ต จ.ภูเก็ต

ย่านอนุรักษ์เมืองภูเก็ตในเขตเทศบาลนครภูเก็ตที่มีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการว่า “เขตอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมหรือย่านอาคารเก่า” ตามประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เรื่องกำหนดเขตพื้นที่และมาตรการควบคุมสิ่งแวดล้อมในบริเวณพื้นที่จังหวัดภูเก็ต พ.ศ. 2552 กฎหมายฉบับนี้มีต้นกำเนิดมาจากประกาศกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมฯ ในเรื่องเดียวกันที่บังคับใช้ตั้งแต่ พ.ศ. 2538 มีการทบทวนและประกาศใช้ต่อเนื่องจนถึงฉบับปัจจุบัน นับเป็นย่านอนุรักษ์เมืองแห่งแรกที่ได้มีการใช้ช่องทางของกฎหมายสิ่งแวดล้อมในการปกป้องคุ้มครอง โดยในการประกาศพื้นที่อนุรักษ์ดังกล่าว ได้ใช้แนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนและท้องถิ่นตั้งแต่ พ.ศ. 2537 ทั้งนี้เป็นไปตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ซึ่งเป็นการดำเนินการก่อนที่จะมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และ พ.ศ. 2550 ที่สนับสนุนสิทธิชุมชนในการรักษาสิ่งแวดล้อมและมรดกทางวัฒนธรรม การถ่ายโอนภารกิจจากส่วนกลางสู่ส่วนท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมของประชาชน

การริเริ่มการอนุรักษ์เมืองเก่าภูเก็ต

จากการที่พื้นที่ในเขตเมืองเก่าภูเก็ต มีอาคารประวัติศาสตร์โดยเฉพาะตึกแถวที่มีคุณค่าอยู่เป็นจำนวนมากแต่อาคารเหล่านี้กำลังเสื่อมสภาพลง แผนที่อาคารใหม่ทำให้สภาพแวดล้อมในเมืองเก่ากำลังเปลี่ยนแปลงไปมาก ในขณะเดียวกันมาตรการควบคุมการพัฒนาที่เหมาะสมก็ยัง

ไม่ได้มีการนำมาใช้ ดังนั้นใน พ.ศ. 2537 หลายหน่วยงานทั้งจากภาครัฐและองค์กรเอกชน รวมถึงองค์กรท้องถิ่นในเมืองภูเก็ตได้ตระหนักถึงปัญหานี้ จึงได้ร่วมกันหาแนวทางในการอนุรักษ์และได้กำหนดพื้นที่ประมาณ 175 ไร่ ซึ่งครอบคลุมถนนรัชฎา ถนนพังงา ถนนกระบี่ ถนนดีบุก ถนนภูเก็ต ถนนเทพกษัตรี ให้เป็นเขตพื้นที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ออกประกาศโดยกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ต่อมาใน พ.ศ. 2540 ได้มีการแก้ไขประกาศฉบับนี้โดยขยายพื้นที่ทางด้านตะวันออก ทำให้รวมมีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 210 ไร่ จนปัจจุบันหลังจากกฎหมายเดิมได้หมดอายุลง จึงได้มีการใช้ประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เรื่อง กำหนดเขตพื้นที่และมาตรการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมในบริเวณพื้นที่จังหวัดภูเก็ต พ.ศ. 2546 และต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน สิ่งเน้นสาระสำคัญใน 2 เรื่อง คือเรื่องความสูงของอาคารไม่เกิน 12 เมตร และการรักษาช่องทางเดินด้านหน้า (หรือ ห่งอคาเก้) เพราะเป็นเอกลักษณ์ของรูปแบบอาคาร

ในด้านความเคลื่อนไหวส่วนท้องถิ่นเองนั้น เทศบาลนครภูเก็ตและชุมชนได้สังเกตเห็นถึงคุณค่าของอาคารเก่า จึงได้จัดทำโครงการพัฒนาและอนุรักษ์ย่านการค้าเมืองเก่าภูเก็ต แต่เนื่องจากอาคารส่วนใหญ่เป็นอาคารเอกชนที่อยู่อาศัยและทำการค้าสืบทอดมาตั้งแต่ชั้นบรรพชน เทศบาลไม่สามารถใช้งบประมาณของรัฐได้โดยตรงจึงได้เน้นวิธีการดำเนินโครงการโดยทำงานร่วมกับชุมชนและองค์กรต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับสถาบันการศึกษา ตั้งแต่สถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง (โดยรองศาสตราจารย์ ดร. ยงฉนิศร์ พิมลเสถียร) แต่การที่จะให้ทุกฝ่ายทำงานโดยมีวัตถุประสงค์เดียวกัน เทศบาลจึงมีบทบาทสำคัญในการปลุกจิตสำนึก และสื่อสารให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์อาคาร ส่วนเนื้อเรื่องวิถีชีวิตนั้นชาวภูเก็ตมีความรักหวงแหน และสืบทอดประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์อย่างเข้มแข็งอยู่แล้ว

กิจกรรมที่ได้ดำเนินการ

หากมองย้อนกลับไปจะพบว่ามีกิจกรรมหลากหลายลักษณะที่ภาครัฐท้องถิ่น คณะกรรมการชุมชนและสถาบันการศึกษา ได้ทำกิจกรรมร่วมกันเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าภูเก็ต ยกตัวอย่างเช่น

- การจัดทำฐานข้อมูลสถาปัตยกรรมและจัดทำแผนพัฒนาและอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในพื้นที่นำร่องถนนถลาง โดยคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบังเป็นผู้ดำเนินการศึกษา

- การจัดนิทรรศการและจัดงานย้อนอดีตเมืองภูเก็ตซึ่งได้กลายเป็นกิจกรรมประจำมาตั้งแต่ พ.ศ. 2541 ในช่วงแรกมีการจัดเส้นทางชมเมืองเก่าที่มีระยะทาง 46 กิโลเมตรที่มีทั้งหมด 6 ช่วงย่อย ในปีแรก ๆ ได้จัดงานในช่วงวันสิ่งแวดล้อมโลก คือ ช่วงต้นเดือนมิถุนายน ต่อมาได้รับความนิยมมากขึ้นจึงได้เลื่อนมาจัดในช่วงวันตรุษจีน จึงเรียกชื่องานนี้ว่า “งานย้อนอดีตเมืองภูเก็ต” จุดเด่นที่สำคัญของโครงการนี้คือการที่ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ตั้งแต่ขั้นระดมความคิดเห็นมีการประชุมหารืออย่างไม่เป็นทางการกันตามบ้านหรือโรงเรียนหลายครั้ง เพื่อให้ทุกฝ่ายมีความเข้าใจที่ตรงกัน จิตสำนึกและความเข้าใจที่ชุมชนมีอยู่ทำให้ในอนาคตชุมชนจะสามารถพัฒนาและอนุรักษ์สภาพแวดล้อมให้เป็นไปในทิศทางที่มีความสมดุล ทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนเอง โดยมีข้อมูลจากผู้ดำเนินการศึกษาที่ประกอบด้วยประวัติศาสตร์ ภาพถ่าย และแบบสถาปัตยกรรม เป็นหลักในทางวิชาการ
- การช่วยเหลือและส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์อาคารที่เป็นของเอกชน เทศบาลนครภูเก็ตได้สนับสนุนให้มีการจัดตั้ง “มูลนิธิเมืองเก่าภูเก็ต” ขึ้นใน พ.ศ. 2546 เพื่อส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์อาคารอย่างเป็นรูปธรรมโดยการออกเงินสมทบจากเจ้าของอาคารในการบูรณะด้วยกิจกรรมส่วนใหญ่จะเป็นการเปิดช่องทางเดิน หรือหังอคาเก้ ที่ได้มีการปิดมาก่อนหน้านี้เพื่อนำลักษณะอาคารดั้งเดิมกลับคืนมา รวมทั้งการนำป้ายโฆษณาขนาดใหญ่ที่บดบังอาคารออก การจัดตั้งมูลนิธิดังกล่าวเป็นการช่วยเหลือและส่งเสริมการอนุรักษ์โดยองค์กรไม่แสวงหากำไร ซึ่งจะมีบทบาทมากในกรณีที่รัฐบาลไม่มีนโยบายในการช่วยเหลือภาคเอกชนในการให้แรงจูงใจในการอนุรักษ์
- ในด้านความเคลื่อนไหวของภาคประชาชนในช่วงแรกนั้นยังคงเป็นลักษณะต่างคนต่างทำ โดยต่อมาก็ได้มีการจัดตั้งสมาคมไทยพารานากันใน พ.ศ. 2549 ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความสนใจในวัฒนธรรมของชาวภูเก็ตคล้ายกับที่มีในคาบสมุทรมลายู และได้จัดกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของเมืองภูเก็ต รับเป็นกลุ่มเอกชนที่เริ่มให้ความสนใจในการอนุรักษ์ ต่อมาใน พ.ศ. 2551 กลุ่มผู้อยู่อาศัยในย่านถนนถลางซึ่งเป็นถนนสายหลักในเมืองเก่าได้รวมตัวกันขึ้นเพื่อร่วมรักษาดูแลพื้นที่ใช้ชี้อย่างเป็นทางการว่า “คณะกรรมการชุมชน Old Phuket Town (เมืองเก่าภูเก็ต)” โดยได้จดทะเบียนเป็นคณะกรรมการชุมชนกับเทศบาลนครภูเก็ตเมื่อ พ.ศ. 2552 และมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการประสานงานระหว่างผู้อยู่อาศัยกับเทศบาลฯ และมูลนิธิเมืองเก่าในการวางแผนและบริหารจัดการเมืองเก่าภูเก็ต

- การปรับปรุงสาธารณูปโภคโดยเฉพาะการนำสายเคเบิลลงใต้ดิน โดยเริ่มใน พ.ศ. 2552 ได้มีโครงการเคเบิลใต้ดินถนนกลาง ซึ่งเทศบาลได้ดำเนินการร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ ได้แก่ การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค (รวมงบประมาณร้อยละ 46.6) บริษัท ทีโอที (รวมงบประมาณร้อยละ 13) และหน่วยงานสาธารณูปโภคอื่น (รวมงบประมาณร้อยละ 26.1) ซึ่งในเวลาต่อมาก็ได้ขยายพื้นที่นำสายเคเบิลลงใต้ดินไปยังถนนอื่นในเมืองเก่าภูเก็ตด้วย

สำหรับเมืองเก่าภูเก็ต ถือเป็นโครงการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่ายุคแรก ๆ ของประเทศไทย ที่มีความน่าสนใจ ประสบความสำเร็จและเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับโครงการอื่น ๆ ที่ตามมาหลังจากนี้ แต่อย่างไรก็ตาม รองศาสตราจารย์ ดร. ยงฉนิศร์ พิมลเสถียร ได้สรุปถึงประเด็นสำคัญของการอนุรักษ์และจัดการเมืองเก่าภูเก็ตในอนาคตไว้อย่างน่าสนใจดังนี้

แม้ว่าจะได้มีการเคลื่อนไหวด้านกฎหมาย และการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรมในช่วงเวลาที่ผ่านมาแล้ว แต่การอนุรักษ์เมืองเก่าภูเก็ตก็ยังมีสิ่งที่จะต้องพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนในอนาคตอีกหลายประการ ดังนี้

1. **การปกป้องอาคารสำคัญ** การประกาศตามกฎหมายสิ่งแวดล้อมเป็นเพียงการป้องกันมิให้มีการพัฒนาอาคารใหม่ที่ขัดแย้งหรือทำลายสภาพแวดล้อมโดยรวม แต่ไม่ได้เป็นหลักประกันว่าจะสามารถป้องกันการรื้อถอนอาคารเก่าที่มีคุณค่าได้ นอกจากนี้อาคารเก่าในพื้นที่ก็ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานเนื่องจากมีข้อจำกัดด้านกรรมสิทธิ์เป็นหลัก จึงมีความจำเป็นที่จะต้องหาวิธีการในการป้องกันอาคารที่เป็นของเอกชนมิให้มีการรื้อโดยอาจเริ่มจากการจัดทำบัญชีอาคารที่มีคุณค่าซึ่งควรทำในระดับท้องถิ่น
2. **การจัดการระบบแรงจูงใจทางเศรษฐศาสตร์** เพื่อลดแรงกดดันจากการพัฒนาที่ให้เอกชน สามารถร่วมทุนอาคารได้อย่างกว้างขวางซึ่งต้องทำในระดับประเทศ การมีกองทุนฟื้นฟูเมืองเก่าที่สามารถลงทุนในระบบสาธารณูปโภคให้เหมาะสมกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมและลักษณะเฉพาะของย่าน
3. **การออกกฎหมายท้องถิ่น** เพื่อรักษาลักษณะสถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อมหากมีการก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารในพื้นที่อนุรักษ์ที่มีรายละเอียดมากกว่าประกาศกระทรวงฯ รวมทั้งการมีคณะกรรมการท้องถิ่นเพื่อการกรองรูปแบบอาคารที่จะพัฒนาในเมืองเก่าด้วย การดำเนินการดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้จะต้องอาศัยวิสัยทัศน์ในการอนุรักษ์ของรัฐบาลกลางในการให้การสนับสนุนและอำนวยความสะดวกให้ท้องถิ่นมีอำนาจดำเนินการได้ตามหลักการกระจายอำนาจซึ่งเป็นนโยบายของรัฐมาตั้งแต่ พ.ศ. 2542 แต่เป็นที่น่า

เสียชีวิตว่ายังไม่มีมาตรการหรือเครื่องมือที่มาจากหน่วยงานของรัฐบาลกลางที่จะเอื้อให้ท้องถิ่นและคนดำเนินการในเรื่องอนุรักษ์ย่านชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนได้เลย

(คัดย่อและปรับปรุงจาก ยงธนิศร์ 2556:136-144)

2) ย่านชุมชนตลาดเก่าสามชุก จ.สุพรรณบุรี

ย่านชุมชนตลาดสามชุกเป็นสถานที่ทางการค้าเก่าแก่ที่สะท้อนให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและความเป็นเมืองเก่าในภาคกลางของประเทศไทยได้เป็นอย่างดี ในพื้นที่ตลาดสามชุกมีระบบการครอบครองที่ดินแบ่งได้เป็นสองระบบคือ ระบบที่ดินที่ในกรรมสิทธิ์ของกรรมนารักษ์และระบบการครอบครองที่ดินส่วนบุคคล

การริเริ่มการอนุรักษ์ย่านชุมชนตลาดเก่าสามชุก

ในอดีตย่านตลาดสามชุกมีความเฟื่องฟูมาก แต่เนื่องจากการเปลี่ยนทิศทางการสัญจรจากทางน้ำไปสู่ทางบก ผนวกกับปัญหาเศรษฐกิจของไทยในช่วง พ.ศ. 2540 ส่งผลให้เมืองเก่านี้กำลังดำเนินไปสู่ความล่มสลาย และกรรมนารักษ์ต้องการพื้นที่คืน จึงก่อให้เกิดปัญหาหระหว่างคนในชุมชนกับภาครัฐท้องถิ่น ชาวชุมชนเองก็คิดเห็นเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายที่ต้องการให้รื้อตลาด กับฝ่ายที่ไม่ต้องการให้รื้อทิ้ง ดังนั้นฝ่ายที่ต้องการรักษาย่านตลาดเก่าเอาไว้จึงได้ไปเชิญนักวิชาการภายนอกชุมชนคือ ดร. สมเกียรติ อ่อนวิมล มาเปิดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน โดยใช้ที่ว่า การอำเภอกุยกันเพื่อหาทางออกจึงเกิดการตั้งเป็น “คณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุก” โดยแบ่งเป็น 4 ฝ่าย คือ ฝ่ายพัฒนา ฝ่ายเศรษฐกิจ ฝ่ายวิชาการ ฝ่ายท่องเที่ยวและดำเนินการในลักษณะการจัดกิจกรรมเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ ตั้งแต่ พ.ศ. 2541 แต่ยังไม่ค่อยประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ทั้งในด้านเศรษฐกิจ และความเข้าใจในด้านการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่า จนถึง พ.ศ. 2545 มูลนิธิชุมชนไท ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาที่อยู่อาศัยและเศรษฐกิจ ในฐานะผู้ร่วมดำเนินการหลักกับคณะกรรมการฯ ผ่านการดำเนินงานโครงการเมื่อนำอยู่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องเพื่อแก้ไขประเด็นปัญหาสำคัญ 3 ประเด็น ประกอบด้วย (1) ความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย บนพื้นที่เช่าสัญญาระยะสั้น (2) การฟื้นฟูเศรษฐกิจ และ (3) ความเข้าใจร่วมกันในการอนุรักษ์เมืองเก่า จึงต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนทางความคิด (dialogue) และการดำเนินการอย่างมีส่วนร่วมกับผู้คนที่หลากหลายกลุ่มทั้งกลุ่มเจ้าของที่ดิน กลุ่มชาวชุมชน กลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล และกลุ่มนักวิชาการที่เกี่ยวข้อง เพื่อหาแนวทางที่เป็นกรอบแนวคิด ซึ่งเป็นข้อสรุปร่วมของการทำงาน

กิจกรรมที่ได้ดำเนินการ

- การบันทึกประวัติศาสตร์ผ่านการบอกเล่า (oral history) การบันทึกประวัติศาสตร์ครัวเรือนและประวัติศาสตร์ชีวิตของผู้คนเป็นหนึ่งในกระบวนการเก็บข้อมูลที่สำคัญ เนื่องจากเป็นกระบวนการในการสร้างพื้นที่ของผู้คนให้สืบค้นอัตลักษณ์ และความเป็นตัวตนของกลุ่มคนนั้น ๆ ซึ่งแตกต่างจากประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชน โดยลักษณะของประวัติศาสตร์ชีวิตนั้นจะอธิบายถึงวิถีของผู้คนในชนชั้นของสามัญชน
- การศึกษาแบบปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (participatory action research) แนวทางในการศึกษาแบบปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ผู้คนที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนในการศึกษาตั้งแต่การสร้างกรอบแนวคิด กรอบกระบวนการ การกำหนดกิจกรรม การวิเคราะห์ข้อมูลการสร้างทางเลือกทางการวางแผน ตลอดจนการสร้างกระบวนการตัดสินใจ
- กระบวนการเดินสำรวจร่วมกัน (walk – through survey) การสำรวจข้อมูลเป็นหนึ่งในกระบวนการที่สำคัญในการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันเพราะข้อมูลที่ได้ต้องมีความสมบูรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลเกี่ยวกับสิทธิการครอบครองและสถานการณ์การอยู่อาศัย เนื่องจากเป็นชุดข้อมูลที่ต้องนำไปประสานงานกับหน่วยงานเจ้าของที่ดินในการดำเนินการในขั้นตอนต่อไป ซึ่งการเดินสำรวจข้อมูลร่วมกัน (เช่น กายภาพ ลักษณะของผู้เช่า ปัญหาทางสังคม)
- การประเมินคุณค่าทางประวัติศาสตร์ (historical assessment) ขั้นตอนของการประเมินคุณค่าของพื้นที่ โดยกลุ่มคนที่หลากหลายทางความคิดเป็นกระบวนการที่สำคัญในการสร้างกรอบแนวคิดและทิศทางในการอนุรักษ์ สำหรับในการศึกษารั้งนี้ภายหลังจากการเดินสำรวจร่วมกันซึ่งได้ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษามาแล้ว กระบวนการถัดมาคือ การประเมินคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ศึกษา ซึ่งกระบวนการนี้เป็นขั้นตอนที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ของผู้คนที่เกี่ยวข้องทั้งชาวชุมชน นักวิชาการ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ตลอดจนนักพัฒนาอิสระ ซึ่งกิจกรรมการแลกเปลี่ยนนี้ใช้วิธีการประเมินคุณค่าผ่านภาพถ่าย (picture image assessment) โดยใช้รูปถ่ายตัวอาคารในลักษณะของรูปด้านหน้าอาคารเป็นเครื่องมือในการประเมินร่วมกันเนื่องจากรูปด้านหน้าของอาคารเป็นส่วนที่มีผลกระทบทางสายตาแก่ผู้คนมากที่สุด ในรายละเอียดของการประเมินกายภาพของอาคารมีรายละเอียดที่แบ่งออกเป็น 7 องค์ประกอบของอาคาร คือ วัสดุผนัง วัสดุหลังคา รูปแบบของประตูหน้าต่าง ช่องลม และส่วนประดับของ

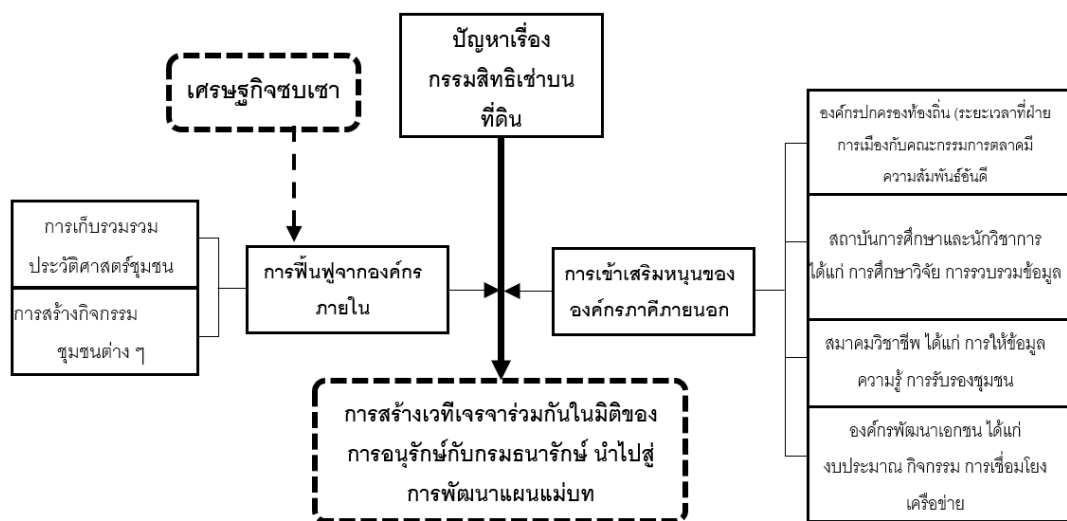
อาคาร (เช่น ลายฉลุอาคาร และลายฉลุเชิงชาย เป็นต้น) นอกจากนี้ยังรวมถึงลักษณะเฉพาะทางในเชิงของลักษณะของการใช้สอยพื้นที่ เช่น ระเบียง และป้ายโฆษณา เป็นต้น โดยการประเมินได้ใช้เทคนิคการประเมินผ่านรูปภาพ (photo image assessment) ซึ่งใช้เวทีสาธารณะซึ่งเปิดโอกาสให้ทั้งนักวิชาการ ชาวบ้าน เจ้าหน้าที่ของรัฐ มีส่วนในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น มาตรวัดในการประเมินจะถูกแบ่งออกเป็น 5 ระดับคือ มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์สูงมาก สูง ปานกลาง น้อย และไม่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โดยมีรายละเอียดแยกในแต่ละองค์ประกอบโดยเวทีแลกเปลี่ยนจะแสดงทัศนคติผ่านกลุ่มชอย ก่อนที่จะมาหาข้อสรุปในระดับชุมชนเพื่อสร้างฉันทามติต่อไป ทั้งนี้ในกระบวนการประเมินจะเป็นการประเมินร่วมกันแบบกลุ่มย่อย ๆ ตามแนวชอยของตนเอง

- การประเมินทางวิศวกรรม (engineering lab test) บริบทของพื้นที่ศึกษาในตลาดสามชุก ส่วนใหญ่ลักษณะทางโครงสร้างและวัสดุที่ใช้จะเป็นวัสดุไม้ ซึ่งจากระยะเวลาการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันความเสื่อมสภาพทางกายภาพของอาคารอาจทำให้เกิดความเสี่ยงภัยทางการอยู่อาศัย ดังนั้นจึงได้ใช้วิธีการวิเคราะห์ทางโครงสร้างตามวิธีการทางวิศวกรรม โดยให้ชาวชุมชนนำเศษไม้ที่หลงเหลืออยู่ในการต่อเติมซ่อมแซมที่พักอาศัยของตนเองมาเป็นตัวอย่างของโครงสร้างในการทดสอบคุณภาพของวัสดุในการรับน้ำหนักในห้องทดสอบ
- การสร้างพื้นที่เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นบ้านขุนจ่านงฯ การขับเคลื่อนกระบวนการชุมชนผ่านทางข้อมูลประวัติศาสตร์ นอกจากจะก่อให้เกิดการเก็บรวบรวมหลักฐานทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยผ่านความทรงจำของผู้คนหรือเอกสารชิ้นต้นแล้วนั้น ยังนำมาซึ่งการใช้ฐานข้อมูลเหล่านี้ไปสู่การปรับปรุงพื้นที่ทางกายภาพให้เป็นศูนย์ข้อมูลของชุมชน จนภายหลังต่อมากลายเป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชน และเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ด้วย (โดยการสนับสนุนงบประมาณจากมูลนิธิชุมชนไทย ผ่านโครงการเมืองน่าอยู่ และข้อมูลทางกายภาพจากคณะครุศาสตร์ศึกษาศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง)
- เวทีการแลกเปลี่ยนแนวคิด (public dialogue) เวทีสาธารณะในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการศึกษาครั้งนี้ถูกใช้ในหลายระดับทั้งระดับชุมชน ระดับเมือง และระดับเวทีสาธารณะ โดยในแต่ละเวทีมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันโดยการจัดเวทีแลกเปลี่ยนในระดับชุมชนหรือกลุ่มย่อย จะมีเป้าหมายเพื่อหาหรือในรายละเอียด เช่น การหาฉันทามติใน

การปรับปรุงอาคาร (ยกตัวอย่างเช่น การหาข้อสรุปเกี่ยวกับการปรับปรุงหลังคา เป็นต้น) การวางแผนและทิศทางการศึกษา เป็นต้น ส่วนเวทีในระดับเมือง หรือท้องถิ่นจะมีเป้าหมายในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของการอนุรักษ์ ทิศทางการดำเนินการ ตลอดจนการสนับสนุนทางงบประมาณจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สำหรับเวทีสาธารณะในวงกว้าง ซึ่งทางคณะกรรมการตลาดสามชุกได้ประสานงานหน่วยงานภายนอกท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง เช่น สมาคมสถาปนิกสยาม(ในพระบรมราชูปถัมภ์), ICOMOS, ชาวมุขมชนอื่น ๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงกับพื้นที่ศึกษา และนักวิชาการต่าง ๆ โดยเป้าหมายของเวทีในระดับนี้คือ การแลกเปลี่ยนและเผยแพร่แนวคิดของท้องถิ่นในวงกว้างเพื่อให้เกิดกระแสการทำงานโดยมีชุมชนเป็นกลไกในการขับเคลื่อนต่อไปซึ่งจากส่วนนี้ส่งผลให้คณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกได้รับพระราชทานรางวัลองค์กรชุมชนอนุรักษ์ดีเด่น พ.ศ. 2548 จากสมาคมสถาปนิกสยาม (ในพระบรมราชูปถัมภ์) ซึ่งเป็นการสร้างกำลังใจและชื่อเสียงให้กับตลาดสามชุกเป็นอย่างมาก (คัดย่อและปรับปรุงจาก สักรินทร์ และคณะ, 2550)

นอกจากนี้ยังได้ร่วมกันศึกษาเพื่อเสนอข้อกำหนดเชิงพื้นที่ เพื่อนำไปใช้ในการประกาศเป็นกฎหมายท้องถิ่น ซึ่งแนวทางการออกข้อกำหนดเฉพาะย่านในพื้นที่ตลาดสามชุกและพื้นที่ที่เกี่ยวข้องเนื่องเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการวางแผนในระยะยาวที่สามารถป้องกันการเปลี่ยนแปลงทั้งกิจกรรมการใช้สอยพื้นที่และกายภาพของพื้นที่ แต่กระนั้นก็ตามการสร้างข้อกำหนดที่เกี่ยวข้องกับสิทธิของผู้คนเป็นเนื้อหาที่มีความละเอียดอ่อนมากจึงต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างมาก และจากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างตลาดสามชุกกับตลาดวิเศษไชยชาญ ทำให้คณะกรรมการพัฒนาตลาดสามชุกได้เห็นถึงความสำคัญของการออกข้อกำหนดเฉพาะย่าน เนื่องจากหากไม่มีข้อกำหนดดังกล่าว หากเกิดภัยพิบัติขึ้นในพื้นที่อาจทำให้เกิดปัญหาตามมาเป็นอย่างมาก เพราะพื้นที่ศึกษาเป็นบริเวณที่ถูกก่อสร้างขึ้นตั้งแต่อดีตก่อนที่จะมีกฎหมายหลายฉบับ แต่หากเกิดภัยพิบัติขึ้นและชุมชนต้องทำการปรับปรุงชุมชนขึ้นใหม่ข้อกำหนดบางประการจะทำให้ไม่สามารถก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างได้เหมือนดังเช่นเดิม คณะกรรมการตลาดสามชุกได้นำเสนอแนวทางเบื้องต้นในการกำหนดพื้นที่ของการสร้างข้อกำหนดเฉพาะย่านขึ้น โดยการนำเสนอในครั้งนี้จะอ้างอิงจากข้อมูลเชิงกายภาพ และลักษณะการครอบครองที่ดินของบริเวณพื้นที่ศึกษาในการแบ่งแยกพื้นที่เพื่อสร้างกำหนดที่สอดคล้อง โดยแบ่งพื้นที่ของการอนุรักษ์ออกเป็น 3 ระดับคือ (1) พื้นที่อนุรักษ์ระดับ 1 ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีอาคารคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โดยได้เสนอแนวทางของข้อกำหนดเฉพาะย่านคือ การควบคุม

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมอย่างเข้มงวด การควบคุมความสูงของอาคารไม่เกิน 9 เมตรและการควบคุมกิจกรรมการใช้งานภายในอาคารและประเภทของอาคาร (2) พื้นที่อนุรักษ์ระดับ 2 ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีอาคารที่มีการเปลี่ยนผ่านของคุณค่าทางสถาปัตยกรรม โดยได้เสนอแนวทางของข้อกำหนดเฉพาะย่านคือ การควบคุมรูปแบบทางสถาปัตยกรรม การควบคุมความสูงของอาคารไม่เกิน 12 เมตร และควบคุมกิจกรรมประเภทอุตสาหกรรม และ (3) พื้นที่อนุรักษ์ระดับ 3 ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีอาคารที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมระดับปานกลาง โดยมีข้อเสนอแนะในการควบคุมรูปแบบทางสถาปัตยกรรมให้สอดคล้องกับรูปแบบในบริเวณที่ 1 และ 2 การควบคุมความสูงของอาคารไม่เกิน 16 เมตร และการควบคุมกิจกรรมอุตสาหกรรมหนักในกระบวนการในการสร้างข้อกำหนดเฉพาะย่านนั้น เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยระยะเวลาและกระบวนการศึกษาอย่างชัดเจน อีกทั้งต้องสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกขั้นตอนเพื่อหาฉันทามติร่วมกัน ซึ่งในปัจจุบันยังไม่สามารถหาข้อสรุปได้เนื่องจากต้องอาศัยกลไกในระดับสภาเทศบาลตำบลสามชุกในการออกกฎหมายดังกล่าวต่อไป

แผนภูมิที่ 1 กลไกในการอนุรักษ์โดยผู้มีส่วนร่วม ในกรณีย่านตลาดสามชุก จ.สุพรรณบุรี

ที่มา : สักรินทร์ และคณะ 2550 : 51

3) ย่านชุมชนเก่าเชียงคาน จ.เลย

พื้นที่เทศบาลตำบลเชียงคาน จังหวัดเลย เป็นพื้นที่เมืองริมแม่น้ำโขงที่มีประวัติศาสตร์ของการตั้งถิ่นฐานมาช้านานตั้งแต่อาณาจักรล้านช้าง ซึ่งจากประวัติศาสตร์ที่มีการก่อเกิดของชุมชนมาช้านานนี้ทำให้เนื้อเมืองของเมืองเชียงคานมีมิติของวิวัฒนาการที่หลากหลายและต่อเนื่องมาสู่

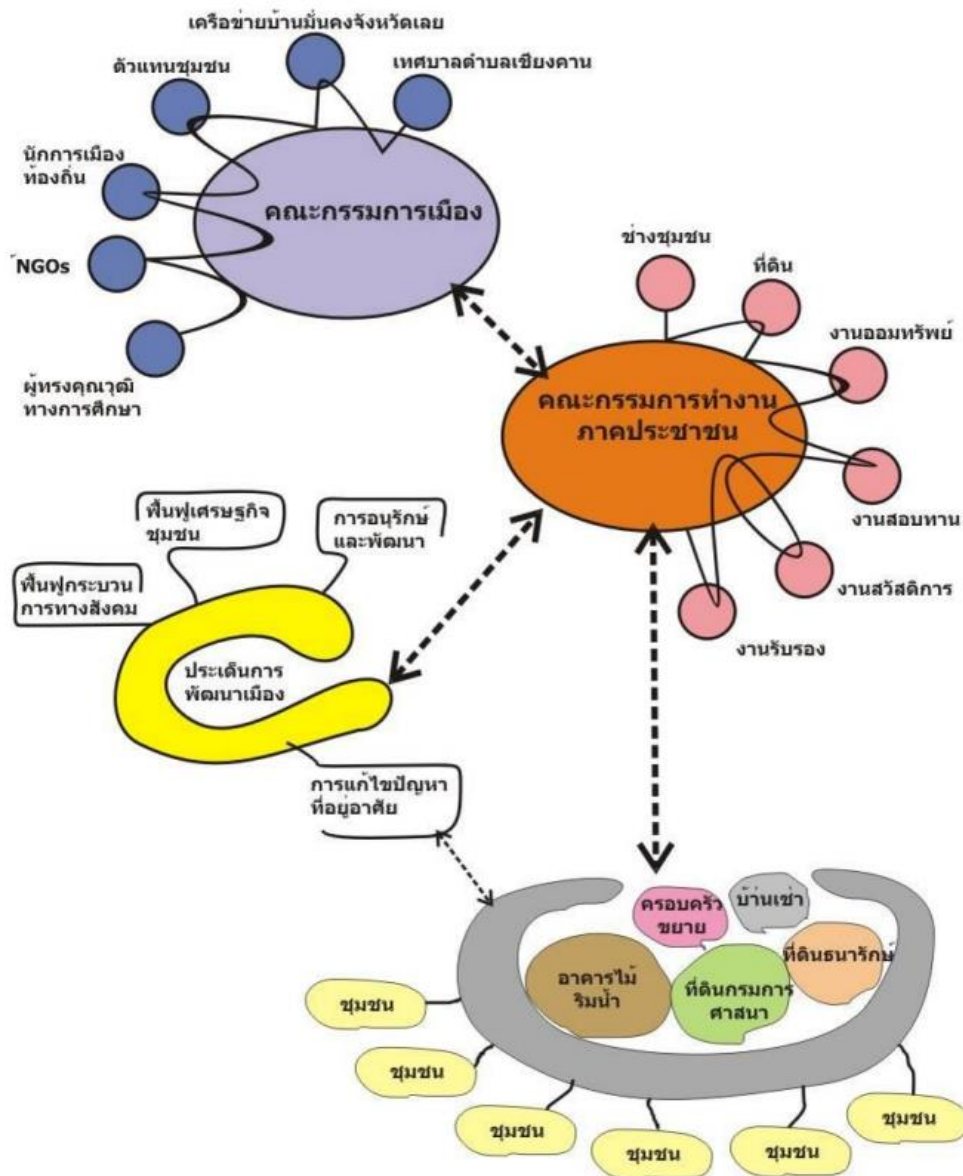
ปัจจุบัน ในปัจจุบันพื้นที่เมืองเชียงคานมีพื้นที่ขนาด 2.7 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 1,687 ไร่ มีประชากรทั้งสิ้น 6,127 คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 2,274 หลังคาเรือน ในวิวัฒนาการความเป็นเมืองของเชียงคาน มีเนื้อเมืองที่หลากหลายที่ปรากฏในปัจจุบัน เช่น พื้นที่ทางกายภาพที่แสดงถึงประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานของเมือง ดังจะเห็นได้จากอาคารไม้ริมแม่น้ำโขง พื้นที่เสื่อมโทรมทางการอยู่อาศัย เช่น การบุกเบิกในพื้นที่สาธารณะประโยชน์ เป็นต้น ซึ่งจากเนื้อเมืองที่มีทั้งหมดของการอนุรักษ์ และมิติของปรับปรุงพื้นที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยนี้ ทำให้กระบวนการการพัฒนาเมืองของเชียงคานต้องคิดค้นกระบวนการพัฒนาที่ผสมผสานการแก้ไขปัญหาในทั้งสองมิติที่สอดคล้องและเป็นบูรณาการของการวางแผนเมือง อย่างไรก็ตามการฟื้นฟูเมืองเก่าเชียงคานได้รับความสนใจและเริ่มต้นมาจากกิจกรรมทางการท่องเที่ยว

การริเริ่มการอนุรักษ์ย่านชุมชนเก่าเชียงคาน

ช่วง พ.ศ. 2540 เริ่มมีนักท่องเที่ยวต่างชาติเดินทางเข้ามาในประเทศไทยเพื่อพักผ่อน ต้องการความเป็นส่วนตัว เงียบสงบ และมีวิวทิวทัศน์ที่สวยงาม จึงได้เข้ามาท่องเที่ยวที่อำเภอเชียงคาน ทำให้เริ่มมีโรงแรมเกิดขึ้นประมาณ 2 - 3 แห่ง ขณะนั้นเชียงคานยังเป็นเพียงชุมชนเล็ก ๆ ที่ประชาชนส่วนใหญ่ยังคงอาศัยอยู่บนถนนศรีเชียงคาน (เส้นทางหลักของการเดินทางสัญจร) ซึ่งในขณะนั้นเชียงคานยังไม่เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวชาวไทยมากนัก จนกระทั่งใน พ.ศ. 2550 เริ่มมีนักท่องเที่ยวชาวไทยเข้ามาท่องเที่ยว โดยส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มที่มาจากอุทยานแห่งชาติภูกระดึง แล้วเข้ามาพักที่เชียงคานก่อนค่อยเดินทางกลับ แต่ในสมัยนั้นที่พักมีน้อย ไม่เพียงพอต่อความต้องการ ทำให้นักท่องเที่ยวต้องมาขอพักตามบ้านเรือนที่เปิดอยู่ โดยเจ้าของบ้านคิดค่าเช่าในราคาถูก หรือบางบ้านอาจให้อยู่เลยโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย และดูแลนักท่องเที่ยวเหล่านั้นเหมือนคนในครอบครัว ซึ่งวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีน้ำใจ และเป็นกันเองของคนเชียงคาน ทำให้นักท่องเที่ยวกลุ่มแรก ๆ ที่เข้ามาเกิดความประทับใจ เกิดการบอกต่อ ทำให้จำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ ชาวบ้านที่แต่เดิมเคยอาศัยอยู่บริเวณถนนชายโขงแล้วย้ายไปอยู่บริเวณถนนศรีเชียงคานเพื่อประกอบกิจการร้านค้า (เนื่องจากการค้าบริเวณถนนชายโขงแต่ก่อนซบเซา) จึงเริ่มย้ายกลับมาปรับปรุงบ้านเรือนบริเวณถนนชายโขงอีกครั้งเพื่อทำเป็นโฮมสเตย์ ร้านขายของที่ระลึก และร้านอาหาร จนกระทั่งใน พ.ศ. 2552 เทศบาลเชียงคานเล็งเห็นถึงศักยภาพด้านการท่องเที่ยวจึงได้ร่วมมือกับชาวบ้าน คุ้มวัดต่าง ๆ และผู้ประกอบการร้านค้า จัดงานฉลองเมืองเชียงคานร้อยปี โดยใช้ชื่องานว่า "100 ปี เชียงคานเมืองโบราณริมฝั่งโขง" ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นในการพัฒนาเมืองเชียงคานมาจนถึงปัจจุบัน

ซึ่งในช่วง พ.ศ. 2552 เทศบาลตำบลเชียงคานได้ทำงานร่วมกับ 2 ภาครหลัก คือ กรมโยธาธิการและผังเมือง สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน และมีความร่วมมือเชิงวิชาการกับสถาบันพัฒนาศาสตร์ ผังเมือง และนฤมิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคามร่วมกับคณะกรรมการพัฒนาเมืองที่สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม กลุ่มที่หนึ่ง คือ กลุ่มคณะกรรมการเมืองที่ประกอบด้วยหน่วยงานเทศบาลเครือข่ายระดับจังหวัด หน่วยงานพัฒนาเอกชน ตัวแทนชุมชน นักการเมืองท้องถิ่น และผู้ทรงคุณวุฒิทางการศึกษา กลุ่มที่สองคือ กลุ่มคณะทำงานภาคประชาชน ที่แบ่งออกเป็น 6 กลุ่มงานคือ งานช่างชุมชน งานที่ดิน งานออมทรัพย์ งานสอบทาน งานสวัสดิการ และงานรับรอง กลุ่มที่สาม คือ กลุ่มคณะทำงานระดับชุมชน ที่มีประเด็นทั้งที่อยู่อาศัย การอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่งานฟื้นฟูกระบวนการองค์กรชุมชน และเศรษฐกิจ

ภาพที่ 1 รูปแบบของคณะกรรมการพัฒนาเมืองเชียงใหม่

ที่มา : สักรินทร์ และคณะ 2558 : 2-54

กิจกรรมที่ได้ดำเนินการ

เมืองเชียงใหม่สามารถจำแนกประเภทของพื้นที่ตามประเด็นของปัญหาได้เป็น 3 พื้นที่ใหญ่คือ พื้นที่อาคารไม้เก่าริมน้ำที่มีประเด็นของการพัฒนาและอนุรักษ์ พื้นที่ที่อยู่อาศัยที่ไม่มีความมั่นคงในที่ดินเนื่องมาจากการบุกเบิกที่ดินสาธารณะ และกลุ่มสุดท้าย คือ กลุ่มพื้นที่ที่มีความแออัดของที่อยู่อาศัยที่มีความต้องการในการสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ในที่ดินใหม่ จากความร่วมมือ

ดำเนินการของผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด ส่งผลให้เมืองเชียงใหม่เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงอนุรักษ์ที่มากกว่า การรักษาอาคารดังนี้

- **การฟื้นฟูกระบวนการทางสังคมและองค์กร** ปัจจุบันได้มีการจัดตั้งสภาเด็กและเยาวชนของเทศบาลตำบลเชียงใหม่ ที่มีการพัฒนาจากรากฐานของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเยาวชนของเมือง โดยปัจจุบันมีเยาวชนที่เป็นสมาชิกสภาเด็กจำนวน 30 คน ซึ่งดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เช่น กิจกรรมเล่นิทานให้น้อง และกิจกรรมโรงเรียนพี่สอนน้อง เป็นต้น โดยทั้งนี้กลุ่มเยาวชนสามารถที่จะก่อให้เกิดการขยายผลไปสู่การพัฒนาเมืองร่วมกับภาคีอื่น ๆ ต่อไป นอกจากนี้ยังได้มีการจัดตั้งกลุ่มสตรี และองค์กรต่าง ๆ เพิ่มเติมในแต่ละชุมชนเพื่อสร้างกระบวนการฟื้นฟูทางสังคมอีกด้วย
- **การฟื้นฟูทางเศรษฐกิจ** กระบวนการฟื้นฟูทางเศรษฐกิจ ได้ถูกการขับเคลื่อนโดยเริ่มต้นจากเทศบาลในการสนับสนุนการก่อตั้งกลุ่มองค์กรชุมชน จำนวนทั้งสิ้น 50,000 บาท และมีการก่อสร้างอาคารที่ทำการร้านชุมชนในที่ดินของกรมธนารักษ์ โดยได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2551 เป็นต้นมา มีสมาชิก 200 คน โดยสมัครหุ้นละ 200 บาท ได้จำกัดได้ไม่เกิน 5 หุ้นต่อครัวเรือนนอกจากนี้ยังมีกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ที่ได้รับการกระตุ้นให้เกิดการจัดตั้งจากการสนับสนุนของเทศบาล เช่น กลุ่มอาชีพช่างตีเหล็ก กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มทอผ้า และกลุ่มนวดแผนไทย เป็นต้น
- **การฟื้นฟูทางสภาพแวดล้อมและที่อยู่อาศัย** ประเด็นของการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและที่อยู่อาศัยได้มีการจัดทำแผนพัฒนาพื้นที่ร่วมกันระหว่างคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ร่วมกับเทศบาลตำบลเชียงใหม่ เพื่อหาแนวทางการพัฒนาควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ โดยได้มีการเสนอสนับสนุนงบประมาณจากทางสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ภายในเงื่อนไขของโครงการบ้านมั่นคง - ความร่วมมือร่วมใจของภาคีพื้นที่เมืองเชียงใหม่เป็นพื้นที่ที่มีความร่วมมือของสถาบันการศึกษาในการสนับสนุนเชิงวิชาการ โดยเป็นความร่วมมือของคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมือง และนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เทศบาลตำบลเชียงใหม่ และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ซึ่งการสนับสนุนทางวิชาการของสถาบันการศึกษา มีรายละเอียดดังนี้คือ (1) การสนับสนุนผ่านการเรียนการสอน โดยการใช้แบบฝึกหัด

ของการเรียนการสอนในสาขาสถาปัตยกรรมเมืองและชุมชนที่ผสมผสานกับสาขาสถาปัตยกรรมภายในนำเสนอแนวทางการปรับปรุงฟื้นฟูพื้นที่ตลอดจนการหาแนวทางการพัฒนาพื้นที่เพื่อนำเสนอทางเลือกแก่ท้องถิ่นและชุมชนต่อไป โดยกระบวนการนี้เป็นการสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนมหาวิทยาลัย และหน่วยงานท้องถิ่น (2) การสนับสนุนผ่านการศึกษาวิจัยเชิงพื้นที่ โดยเป็นการวิจัยแบบใช้พื้นที่เป็นฐานของการศึกษา (Area-based research) ที่อาจารย์ในสถาบันการศึกษาใช้พื้นที่ของการพัฒนาในการสร้างโจทย์วิจัยที่เชื่อมโยงข้ามศาสตร์แบบบูรณาการ เพื่อหาแนวทางการปฏิบัติให้กับแผนการพัฒนาพื้นที่ต่อไป (3) การสร้างการเรียนรู้ผ่านการแลกเปลี่ยนและศึกษาดูงาน โดยเป็นการใช้พื้นที่เชียงคานเป็นพื้นที่ในการทำศึษาในรายวิชาของนักศึกษา ตลอดจนการสร้างฐานข้อมูลของพื้นที่ เช่น การวาดภาพ การสำรวจข้อมูล และการประชุมเชิงปฏิบัติการ (workshop) เป็นต้น (4) การสร้างองค์ความรู้และเผยแพร่ต่อสาธารณชน เป็นกระบวนการในการประชาสัมพันธ์พื้นที่ผ่านการศึกษาวิจัย เพื่อให้สาธารณชนทราบถึงแนวทางการพัฒนาพื้นที่ที่ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมของพื้นที่เมืองเชียงคาน เช่น การสร้างเว็บไซต์ แผ่นพับ เอกสารเผยแพร่ ตลอดจนจดหมายข่าวในท้องถิ่น เป็นต้น

- **การสนับสนุนงบประมาณเพื่ออนุรักษ์บ้านเก่า** โดยเทศบาลตำบลเชียงคานให้การสนับสนุนเจ้าของบ้านรายละ 20,000 บาท โดยมีเจ้าของบ้านเข้าร่วมโครงการ 69 หลัง จากจำนวนทั้งสิ้น 222 หลังคาเรือน (ข้อมูลจากหนังสือพิมพ์ฐานเศรษฐกิจ วันที่ 18-21 ตุลาคม พ.ศ. 2555 หน้า 22)
- **การออกข้อกำหนดท้องถิ่น** เทศบาลตำบลเชียงคาน จังหวัดเลย ร่วมกับกรมโยธาธิการและผังเมือง ได้ออก "เทศบัญญัติเทศบาลตำบลเชียงคาน เรื่อง กำหนดประเภท ลักษณะ รูปแบบ ระยะหรือระดับของอาคาร และบริเวณ ห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง รื้อถอน เคลื่อนย้าย ใช้หรือเปลี่ยนแปลงการใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภท ในท้องที่เทศบาลตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย พ.ศ. 2553" ส่งผลให้เกิดเครื่องมือทางกฎหมายเพื่อการรักษารูปแบบอาคารทางกายภาพที่เป็นลักษณะเด่นของเมืองเชียงคานไว้ได้

นอกจากนี้ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) ได้เริ่มเข้ามามีบทบาทเพื่อแก้ไขปัญหาและทำให้การท่องเที่ยวเชียงคานเกิด

ความยั่งยืน แต่อย่างไรก็ตามด้วยผลกระทบจากการท่องเที่ยว และการขาดความต่อเนื่องทางนโยบายของภาครัฐท้องถิ่น การเปลี่ยนคณะผู้บริหารของเทศบาลฯ ทำให้บ้านไม้เก่าได้ถูกเปลี่ยนแปลงจนขาดความเป็นของแท้ดั้งเดิมของตัวอาคาร เกิดการซื้อขายในราคาสูงกับคนต่างถิ่น เพราะคนต่างถิ่นเห็นโอกาสทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้ความเป็นบ้านไม้ดั้งเดิมถูกปรับเปลี่ยนทั้งรูปแบบและประโยชน์ใช้สอย นอกจากนี้ผลกระทบจากการท่องเที่ยวยังมีผลต่อความสามัคคีกันของคนในชุมชนด้วย ซึ่ง เทศบาลฯ อพท. คณะกรรมการพัฒนาเมืองเชียงคานยังคงต้องร่วมกันหาทางออกกันต่อไป

4) ย่านชุมชนกะตี่จิ้น กรุงเทพมหานคร

ย่านกุฎีจีน หรือ กะตี่จิ้น เป็นย่านชุมชนเก่าแก่ในฝั่งธนบุรี มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่เริ่มมีการรวมตัวของชุมชนเมื่อแรกตั้งราชธานีใหม่ ภายหลังจากที่กรุงศรีอยุธยาเสียให้แก่พม่าผู้คนพากันอพยพลงมาทางใต้ และบางส่วนได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณที่เรียกว่าบางกอก สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้ชาวจีนจากกรุงศรีอยุธยามาตั้งบ้านเรือนอยู่เหนือคลองกุฎีจีน ส่วนชาวคริสต์และชาวโปรตุเกส ให้อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกที่วัดช่างตาครุส ย่านกะตี่จิ้นจัดเป็นชุมชนขนาดใหญ่ในสมัยธนบุรีและเป็นชุมชนเก่าแก่ในสมัยรัตนโกสินทร์ ความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในย่านกะตี่จิ้นประกอบด้วยไทย จีน ฝรั่งเศส ซึ่งนับถือศาสนาต่างกัน ทั้งพุทธคริสต์ อิสลาม โดยกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้สามารถรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนไว้ได้ ดังปรากฏในแบบแผนประเพณี พิธีกรรม ตลอดจนศาสนสถานอันเป็นที่เคารพศรัทธา เช่นวัด โบสถ์ มัสยิด และศาลเจ้า (สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, 2550 : 17) อยู่ร่วมกันในลักษณะ 6 ชุมชน 3 ศาสนา 4 ความเชื่อ ย่านนี้จึงมีจุดแข็งในการศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องความแตกต่างทางวัฒนธรรม

การริเริ่มการอนุรักษ์ย่านกะตี่จิ้น

หากมองย้อนกลับไปจะพบว่ากระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านกะตี่จิ้น จะพบว่ามีการดำเนินการมานานแล้ว ในลักษณะของการเป็นพื้นที่เพื่อการเรียนรู้ จัดทำ workshop และเป็นหัวข้อวิทยานิพนธ์ของสถาบันการศึกษา โดยมีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นสถาบันการศึกษาแห่งแรก ๆ ที่เข้ามาร่วมดำเนินการกับชุมชนในพื้นที่ เนื่องจากทางคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เห็นว่าย่านกะตี่จิ้นเป็นย่านประวัติศาสตร์ริมน้ำเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของกรุงเทพฯ พบหลักฐานการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือเมืองขยับฐานะขึ้นเป็นศูนย์กลาง

การปกครอง ย่านกะดีจีนก็เป็นศูนย์การค้าทางน้ำดึงดูดบรรดาพ่อค้าจะนานาชาติเข้ามาตั้งบ้านเรือนร้านค้า เกิดชุมชนพหุวัฒนธรรม ทั้งแขก จีน ลาว โปรตุเกส ทั้งร่องรอยความรุ่งเรืองปรากฏมาจนถึงทุกวันนี้ อาทิเช่น ศาลนสสถาน ตลาดท่าเรือ โกดังสินค้า รวมทั้งภูมิปัญญาวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรมกับเทศกาลทางศาสนาไปจนถึงตำรับอาหารมากมาย ร่องรอยหลักฐานอารยธรรมอันเรืองรองเหล่านี้เองทำให้ย่านกะดีจีนเปรียบได้กับ “The Cosmopolitan District” อันโดดเด่นกว่าที่อื่นใด จนราว 5 ทศวรรษที่ผ่านมา ขณะกรุงเทพฯค่อย ๆ ขยายตัวสู่ชานเมืองรอบนอก พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเมืองชั้นใน พื้นที่ของย่านกะดีจีนยังคงมีสภาพไม่แตกต่างไปจากเดิมมากนัก เนื่องจากขาดความสนใจลงทุนพัฒนาด้านสาธารณูปโภคพื้นฐานจากทางภาครัฐ ทั้งยังค่อนข้างเข้าถึงได้ยากจากถนนใหญ่ หากท่ามกลางอาคารสถานที่ที่ถูกปล่อยทิ้งให้มีสภาพทรุดโทรมก็ยังหลงเหลือมรดกทางวัฒนธรรมอันรุ่มรวยปรากฏให้เห็นทั่วอาณาบริเวณ ทั้งารตควัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้รวมกว่า 121 รายการ (เรียบเรียงจาก <https://www.kadeejeen-khlongsan.org/> เข้าถึงเมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน 2563) จึงส่งผลให้คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เริ่มกระบวนการอนุรักษ์ ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2540 และดำเนินการอย่างต่อเนื่องจนถึงในปัจจุบัน โดยได้เริ่มมีการดำเนินการอย่างชัดเจนเป็นลักษณะโครงการตั้งแต่ พ.ศ. 2551 เป็นต้นมา

กิจกรรมที่ได้ดำเนินการ

ใน พ.ศ. 2551 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เริ่มดำเนินการโดยใช้ชื่อโครงการว่า “โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านกะดีจีน” โดยดำเนินการร่วมกับคณะกรรมการชุมชนย่านกะดีจีน ซึ่งได้ร่วมบุคคลสำคัญและเป็นตัวแทนของทั้ง 6 ชุมชนที่อยู่ในย่านนี้ และได้ดำเนินงานต่อเนื่องมาใน พ.ศ. 2552 ในโครงการแผนที่มรดกทางวัฒนธรรมย่านกะดีจีน และการเขียนแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernadoc) โดยความร่วมมือจากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต และสมาคมสถาปนิกสยามฯ

ใน พ.ศ. 2553 ได้ดำเนินโครงการ “ชาวย่านคิด-นิสิตจัดให้” ซึ่งมีความน่าสนใจเนื่องจากได้มีภาคีเครือข่ายเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้ผลงานของนักศึกษาบางส่วนที่ชุมชนโหวตด้วยคะแนนสูงสุด ได้รับการสนับสนุนงบประมาณ และเกิดการระดมทุนเพื่อให้เกิดการปรับปรุงขึ้นจริงอย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ในปีเดียวกันยังเกิดกิจกรรมที่ใช้ศิลปะในการขับเคลื่อน ได้แก่ ศิลปะบนกำแพง และกะดีจีนศิลป์ในซอย ครั้งที่ 2 นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมฟื้นฟูอาหารและขนม โดยได้รับความร่วมมือจากคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอีกด้วย ต่อมาใน พ.ศ. 2554 ภาคีต่าง

ๆ ที่เข้ามามีส่วนร่วมได้ขยายไปสู่หน่วยงานภาคเอกชน และบริษัทมหาชน จึงเกิดการปรับปรุงพื้นที่ผ่าน “โครงการนำร่องปรับปรุงพื้นที่สาธารณะรอบมรดกทางวัฒนธรรมย่านกะดีจีน

การดำเนินงานในพื้นที่ชุมชนกะดีจีนของสถาบันการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดความเชื่อมั่น จึงเกิดการขยายภาคีเครือข่ายในวงกว้างขึ้น ทั้งในภาควิชาการ และกับหน่วยงานภาคเอกชน ซึ่งส่งผลให้มั่งบประมาณในการดำเนินโครงการ และการปรับปรุงพื้นที่ในย่านโดยไม่ได้รอนงบประมาณจากภาครัฐ อย่างไรก็ตามใน พ.ศ. 2558 เป็นต้นมา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในนามของศูนย์ออกแบบและพัฒนาเมือง (UddC) ก็ได้ดำเนินงานร่วมกับภาครัฐท้องถิ่นอย่างจริงจังผ่านโครงการจัดทำผังแม่บทการฟื้นฟูเมืองเก่าและการอนุรักษ์ฟื้นฟูย่านกะดีจีน- คลองสาน (โครงการกรุงเทพฯ 250) เป็นโครงการซึ่งสำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร ร่วมกับศูนย์ออกแบบและพัฒนาเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (UddC) เป็นผู้ดำเนินโครงการ ถือเป็นโครงการฟื้นฟูเมืองโครงการแรกที่ดำเนินการในภาพรวมอย่างเป็นระบบด้วยวิธีการมองภาพอนาคต (Foresight Technique) และกระบวนการวางแผนแบบร่วมหารือของคนหลากหลายกลุ่ม (Deliberative Process) เพื่อให้เกิดการเชื่อมต่อและเติมเต็มกับผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร สู่มื้อเมืองน่าอยู่หลากหลาย และเต็มไปด้วยโอกาสสำหรับทุกคน ชื่อโครงการ “กรุงเทพฯ 250” มาจากหมุดหมายในการดำเนินโครงการฟื้นฟูเมือง คือ พ.ศ. 2575 ซึ่งเป็นวาระสำคัญในการเฉลิมฉลองการสถาปนา 250 ปีกรุงรัตนโกสินทร์ และ 200 ปีประชาธิปไตยไทย โดยโครงการฯ มีเป้าหมายคือ การพัฒนาวิสัยทัศน์และกรอบแนวทางการฟื้นฟูเมืองเก่ากรุงเทพมหานครที่สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนา ระดับเมืองและระดับประเทศในอนาคต และการพัฒนาต้นแบบของกระบวนการฟื้นฟูเมืองผ่านกระบวนการร่วมหารือ (ศูนย์วิชาการแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558 : 3) ในขณะที่กิจกรรมในพื้นที่ก็ได้ถูกดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยมีภาคีเครือข่ายและสื่อสาธารณะให้ความร่วมมือมากขึ้น ทั้งในรูปแบบของโครงการช่วยเหลือทางสังคม (CSR) ของบริษัทเอกชน และหน่วยงานอิสระ นอกจากนี้ยังได้ก่อตั้งมูลนิธิประชาคมย่านกะดีจีน-คลองสาน จัดทะเบียนจัดตั้งใน พ.ศ. 2560 ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เป็นมูลนิธิที่ไม่แสวงหาผลกำไร ดำเนินการด้วยเงินบริจาคจากประชาชนบริษัทและองค์กรจากภาคต่าง ๆ ภายใต้แนวคิดของการอนุรักษ์พื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมด้วยการสร้างความรู้จากภายในตัวชุมชนเองเป็นอันดับแรก ซึ่งช่วยให้อัตลักษณ์ดั้งเดิมสามารถเติบโตได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ทั้งยังช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในชุมชนกับคนนอก (คัดลอกจาก <https://www.kadeejeen-khlongsan.org/>) เข้าถึงเมื่อ วันที่ 16 พฤศจิกายน 2563)

จากการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลาอันยาวนานโดยสถาบันการศึกษาร่วมกับชุมชน ส่งผลให้เกิดความไว้วางใจซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วม อีกทั้งยังทำให้เกิดความร่วมมือจากภาคีที่หลากหลายและกว้างขวางขึ้น สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางกายภาพและคุณภาพชีวิตของคนในย่านกะดีจีนได้อย่างเป็นรูปธรรม ส่วนการดำเนินงานร่วมกับภาครัฐผ่านโครงการกรุงเทพฯ 250 นั้น ก็มีความสำคัญไม่แพ้กันเพราะจะนำไปสู่การออกข้อกำหนดกฎหมายในการรักษาคุณภาพของมรดกทางวัฒนธรรม และการเข้าถึงงบประมาณของภาครัฐที่จะมีส่วนอย่างยิ่งต่อการพัฒนาพื้นที่สาธารณะ อย่างไรก็ตามการดำเนินงานในส่วนนี้ ยังคงต้องอาศัยความร่วมมือจากภาครัฐท้องถิ่นที่เห็นความสำคัญและคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม การสร้างแรงจูงใจให้เกิดการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมจากภาพลักษณ์ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญของประเทศไทยที่ยังไม่มีการดำเนินงานใด ๆ จึงจะต้องอาศัยการดำเนินงานของภาครัฐอยากเป็นรูปธรรมที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต รูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง

5) ศาลาวัดคูเต่า ชุมชนแม่ทอม จ.สงขลา

โครงการนี้เป็นโครงการที่ใช้การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอย่างมีส่วนร่วม เป็นเครื่องมือในการฟื้นฟูและการจัดการวัฒนธรรมของชุมชน

วัดคูเต่าตั้งอยู่ริมคลองอู่ตะเภา ตำบลแม่ทอม อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2299 มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่สมัยอยุธยา มีการโยกย้ายเปลี่ยนแปลงวัดตามความเหมาะสมตามสภาพแวดล้อม จนกระทั่งมาตั้งวัดในตำแหน่งปัจจุบัน ภายในอาณาบริเวณของวัดประกอบด้วยอาคารเสนาสนะต่าง ๆ ซึ่งถือเป็นมรดกตกทอดทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมอันทรงคุณค่า โดยเฉพาะอุโบสถวัดคูเต่าได้รับการขึ้นทะเบียนจากกรมศิลปากรแล้ว ถือเป็นความภาคภูมิใจของชุมชนวัดคูเต่า

การริเริ่มการอนุรักษ์ศาลาวัดคูเต่า

โครงการนี้เริ่มต้นจากการที่สถาบันอาศรมศิลป์ไปทัศนศึกษาเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรมทางภาคใต้ของประเทศไทย จากการลงพื้นที่ในครั้งนั้นทำให้ได้พบกับสถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อมที่งดงามของวัดคูเต่า หลังจากที่ได้สอบถามความคิดเห็นกับท่านเจ้าอาวาสและผู้นำชุมชน พบว่าชุมชนต้องการดำเนินการอนุรักษ์ซ่อมแซมอาคารต่าง ๆ ในพื้นที่วัดคูเต่าไว้ เพื่อให้อาคารได้คงอยู่และใช้ประโยชน์ได้และเพื่อให้ลูกหลานได้ดูได้ศึกษาถึงอดีตของท้องถิ่นตนเอง แต่เนื่องจากทางวัดขาดความรู้ความชำนาญในการอนุรักษ์อย่างถูกต้องจึงยังไม่ดำเนินการใด ๆ ในขณะเดียวกันทางสถาบันฯ จึงมีความสนใจที่จะนำโครงการนี้มาใช้เป็นงานเรียน เพื่อให้

นักศึกษาได้เรียนรู้งานอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชน และให้งานอนุรักษ์สถาปัตยกรรมเป็นเสมือนเครื่องมือในการฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชน โดยไม่ปิดกั้นโอกาสทางเศรษฐกิจใด ๆ หากการพัฒนาไม่ส่งผลเสียต่อคุณค่าที่มีอยู่ในพื้นที่ ซึ่งทางสถาบันฯ และแกนนำชุมชนเห็นว่าควรดำเนินการซ่อมแซมศาลาหลังแรกก่อน เนื่องจากมีอายุกว่าร้อยปี และอยู่ในสภาพทรุดโทรมมาก ซึ่งศาลาหลังนี้มีคุณค่าทางด้านจิตใจต่อคนท้องถิ่น เพราะเป็นอาคารเรียนหลังแรกในท้องถิ่นและเป็นพื้นที่รองรับงานประเพณีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและวิถีชีวิต

กิจกรรมที่ได้ดำเนินการ

วัด ชุมชนแม่athom ชุมชนบ้านจีน และสถาบันอาศรมศิลป์ ได้ทำกิจกรรมและกระบวนการที่หลากหลายกับชาวชุมชน โดยใช้เวลาเกือบ 2 ปี จึงจะขอแบ่งเป็น 5 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่หนึ่ง : ทำความเข้าใจภาพรวมของชุมชน และประเมินความเป็นไปได้ในการอนุรักษ์อย่างมีส่วนร่วม

โดยเริ่มต้นจากคณะทำงานกระจายตัวอยู่อาศัยกับชาวชุมชนเหมือนลูกหลาน หลังจากนั้นจึงเริ่มสำรวจข้อมูล และเปิดเวทีประชุมเพื่อบอกเป้าหมายในการทำงานกับชาวชุมชน ทำให้ทราบว่าตัวศาลาเก่ามีอายุกว่าร้อยปี และมีคุณค่าทางจิตใจกับชาวชุมชนเพราะเคยใช้เป็นอาคารเรียนในสมัยก่อนที่วัดนี้เจริญรุ่งเรืองและเป็นศูนย์กลางของการสอบแข่งขันระดับอำเภอ นอกจากนี้ยังพบว่าวัดนี้เคยรุ่งเรืองมากในอดีต มีชื่อเสียงโด่งดังในระดับภูมิภาค แต่ปัจจุบันศรัทธาดังกล่าวเสื่อมถอยลง จึงทำให้วัดไม่ได้รับการดูแลเหมือนอดีต และชุมชนไม่เข้มแข็งเนื่องจากการเมืองท้องถิ่นที่แบ่งแยกชาวชุมชนออกเป็นส่วน ๆ

เครื่องมือ: การอยู่กับชาวบ้านเหมือนลูกหลาน ผังสาแหรก การพูดคุยอย่างลึกซึ้ง และการเชิญนักวิชาการร่วมแลกเปลี่ยนกับชุมชน

ขั้นตอนที่สอง: กระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมและความเป็นเจ้าของมากขึ้น

เมื่อพบกับปัญหาดังกล่าว ทางสถาบันฯ จึงเห็นว่าต้องกระตุ้นให้ชาวชุมชนและหน่วยงานท้องถิ่นเกิดสำนึกรักชาติให้มากขึ้น เพื่อไม่ให้ศาลาที่ต้องการบูรณะเป็นเพียงซากโบราณสถานที่ไม่มีการใช้งานและไม่ได้รับการดูแลรักษาจากคนในพื้นที่จึงได้ร่วมจัดกิจกรรมในงานเทศกาลทางศาสนากับชุมชน

เครื่องมือ: การอยู่กับชาวบ้านเหมือนลูกหลาน ภาพเก่าเล่าเรื่อง แผนที่คนดี กิจกรรมเด็ก แบบศาลาหลังการบูรณะ การเชิญนักวิชาการร่วมแลกเปลี่ยนกับชุมชน และป้ายแสดงความคิดเห็นที่ได้ติดตั้งไว้ให้เขียนตามจุดศูนย์รวมต่าง ๆ ในชุมชน

ขั้นตอนที่สาม : ขยายเครือข่าย

หลังจากที่ทำกิจกรรมไปมากมาย ทำให้ชุมชนยอมรับและเข้าใจเป้าหมายของสถาบันฯ แต่เนื่องจากใกล้การเลือกตั้ง ปัญหาการเมืองท้องถิ่นก็เริ่มรุนแรงขึ้น ทางสถาบันฯ จึงแจ้งหยุดกระบวนการชุมชน เพื่อลดความลำบากใจของแกนนำชุมชน ซึ่งทางสถาบันฯ จึงเริ่มการขยายเครือข่ายจากภายนอกแทนที่จะกระตุ้นคนในพื้นที่ โดยได้รับความร่วมมือจาก ผศ.สุจิต สนั่นไหว เพื่อจัดกิจกรรมค่ายเขียนแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น Kutao Vernadoc Camp ร่วมกับสถาบันการศึกษาท้องถิ่นสองแห่งเพื่อปลูกจิตสำนึกในคุณค่าศิลปะสถาปัตยกรรม และถือเป็นเรื่องหนึ่งในการบันทึกสภาพอาคารก่อนการบูรณะ

เครื่องมือ : กิจกรรมค่าย Kutao Vernadoc Camp

เครือข่าย: สถาบันการศึกษาสถาปัตยกรรมท้องถิ่น 2 แห่ง มูลนิธิทักษิณคดีศึกษา NGO ในพื้นที่

ขั้นตอนที่สี่ : สรุปรูปแบบการบูรณะและการหางบประมาณเพื่อซ่อมแซม

หลังจากการเลือกตั้งเสร็จสิ้นลง สถานการณ์ความแตกแยกก็รุนแรงขึ้นซึ่งส่งผลต่อจำนวนของชาวชุมชนที่เข้าร่วมในการทำงานอนุรักษ์ด้วย แกนนำชุมชนจึงได้สรุปกับทางสถาบันฯ ว่าวันพระมีความเหมาะสมที่จะประชุมสรุปเพื่อกำหนดรูปแบบการบูรณะ ทางสถาบันฯ จึงสร้างทางเลือกไว้สี่รูปแบบ ซึ่งชุมชนเลือกและลงมติเป็นเอกฉันท์ หลังจากนั้นทางแกนนำก็ขอให้ทางสถาบันฯ ประมาณงบในการบูรณะให้เพื่อทางแกนนำจะได้หางบในการซ่อมแซม ทางสถาบันฯ กำหนดงบไว้ประมาณห้าแสนบาท ซึ่งทางแกนนำได้ทำสื่อโครงการขายกันในชุมชน และจัดทอดผ้าป่าสามัคคีขอทำบุญกับชาวบ้านปรากฏว่าชาวบ้านร่วมทำบุญมาถึงหกแสนกว่า แสดงให้เห็นว่าวัดยังคงอยู่ในใจของชุมชนจริง ศรัทธาในศาสนายังไม่เลือนหาย แต่ปัญหาการเมืองท้องถิ่นทำให้คนในชุมชนแตกแยกและเป็นปัจเจกมากขึ้นเช่นกัน

เครือข่าย: อีโคโมส กรมศิลปากร นักวิชาการอิสระ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านวัสดุและเทคนิคการอนุรักษ์ วิทยุกระจายเสียง มอ.

ขั้นตอนที่ห้า : เริ่มต้นการบูรณะซ่อมแซม

การบูรณะได้เริ่มต้นขึ้นจากการฟื้นฟูพิธีกรรมบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อขอขมาในการซ่อมแซม และทางคณะกรรมการวัด แคนนำได้ร่วมกำหนดหลักการในการซ่อมแซมไว้ว่า “จะไม่จัดจ้าง ผู้รับเหมามาดำเนินการซ่อมแซม ให้ช่างท้องถิ่นเป็นทีมหลักในการทำงานโดยจ่ายเงิน เป็นรายวัน ให้ถือว่าร่วมทำบุญ ส่วนใดที่ตัวเองไม่ได้ก็ให้เชิญผู้เชี่ยวชาญมาดำเนินการ เฉพาะส่วน” ซึ่งทางสถาบันฯ ก็ได้ร่วมจัดกิจกรรมบูรณะ โดยได้เชิญครูช่างจากเมืองเพชรบุรีเข้าร่วมบูรณะและสาธิตงานศิลปะบูรณะ เพื่อปลูกฝังภูมิปัญญาพื้นถิ่นให้กับชุมชนและเยาวชนในพื้นที่เมื่อดำเนินการตามแนวทางทั้งหมด จึงได้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนวัดคูเต่า โดยทางชุมชนได้มีคณะกรรมการจัดการการซ่อมแซมศาลาอย่างเป็นทางการ มีการจัดประชุม คณะกรรมการและชาวบ้านเป็นระยะ มีการประชาสัมพันธ์และกำหนดการเพื่อให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมผลัดเปลี่ยนกันไปตามความชอบ ความถนัด และความสะดวกในการเข้ามาทำกิจกรรมในวัดทุกวันอาทิตย์ ประกอบด้วย กิจกรรมล้างกระเบื้องหลังคา กิจกรรมทำปูนหมัก-ปูนดำ และบูรณะปูนประดับหลังคา เป็นต้น โดยการติดต่อประสานงานกับกรมศิลปากรในพื้นที่ในฐานะผู้เชี่ยวชาญจนกระทั่งศาลาได้รับการบูรณะจนเสร็จสมบูรณ์

เครื่องมือ : กิจกรรมการมีส่วนร่วมในการบูรณะ

เครือข่าย: มูลนิธิสวนพลเอก เปรมฯ

หลังจากที่ศาลาเรียนได้รับการบูรณะจนแล้วเสร็จด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม ส่งผลให้ชุมชนได้ใช้พื้นที่และอยู่ร่วมกับโบราณสถาน ที่ผ่านการบูรณะด้วยมือของตนเอง ศาลาหลังนี้ถูกกลับมาใช้รองรับกิจกรรมของชุมชนอีกครั้งหนึ่ง ชาวชุมชนจึงวางแผนที่จะทำการบูรณะศาลาบาตรที่อยู่คู่กันโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเช่นเดียวกับหลังแรก ซึ่งช่วงปลาย พ.ศ. 2555 ศาลาบาตรอีกหลังหนึ่งได้รับการบูรณะจนแล้วเสร็จด้วยคนในชุมชน โดยไม่ใช้งบประมาณจากภาครัฐ นับเป็นความภาคภูมิใจอย่างยิ่งที่คนท้องถิ่นสามารถดูแลรักษาโบราณสถานซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง

จากการดำเนินการดังกล่าว ส่งผลให้วัดคูเต่าได้รับรางวัลจากหลายหน่วยงาน สร้างความภาคภูมิใจให้คนในชุมชน และได้รับงบประมาณจำนวน 16 ล้านบาท เพื่อบูรณะโบราณสถานอื่น ๆ ในเขตวัด และสถาบันอาศรมศิลป์ก็ได้ทำผังแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาวัด เป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ให้กับทางวัด ปัจจุบันวัดคูเต่า และบริเวณชุมชน ได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และแหล่งเรียนรู้แลกเปลี่ยนของการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน โดยการจัดการของชุมชนเอง

6) ชุมชนริมน้ำจันทบูร และโครงการบ้านพักประวัติศาสตร์หลวงราชไมตรี จ.จันทบุรี

ชุมชนริมน้ำจันทบูร มีประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่ปลายสมัยอยุธยาเรื่อยมาจนมาถึงปัจจุบัน รอดพ้นจากการเสียดินแดนในยุคอาณานิคมฝรั่งเศสสมัย ร .ศ.112 เป็นชุมชนเก่าแก่บนถนนสายแรกของจันทบุรี และด้วยทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมจึงเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจการค้าและคมนาคมทำให้เกิดการผสมผสานของวัฒนธรรมทั้งคนไทยคนจีนและคนญวน ซึ่งมีทั้งข้าราชการและพ่อค้าคหบดีส่งผลให้ชุมชนนี้มีความเจริญรุ่งเรืองมากในอดีต เช่นเดียวกับย่านเยาวราชในกรุงเทพมหานคร

แต่ต่อมาเมื่อระบบการสัญจรเปลี่ยนจากทางน้ำเป็นทางบก ผ่นวกกับเหตุการณ์ไฟไหม้ใหญ่ในชุมชนครั้งใหญ่ครั้งใหญ่ใน พ.ศ. 2533 จึงส่งผลให้ย่านชุมชนอยู่ในภาวะซบเซามาตลอดจนถึงช่วงพ.ศ. 2551 สำนักงานพาณิชย์จังหวัดมิ่งบประมาณให้ชุมชนฟื้นฟูย่านชุมชนให้เกิดผลในเชิงพาณิชย์ ในขณะเดียวกันสถาบันอาศรมศิลป์ก็ได้ลงพื้นที่เพื่อเริ่มกระบวนการฟื้นฟูชุมชนเช่นกัน จึงทำให้เกิดการรวมตัวกันของคนในชุมชนเพื่อดำเนินการในนาม “ชมรมพัฒนาชุมชนริมน้ำจันทบูร”

การริเริ่มการอนุรักษ์ย่านชุมชนริมน้ำจันทบูร

เป็นเวลากว่า 10 ปีที่ชุมชนได้ร่วมกับสำนักงานพาณิชย์จังหวัดจันทบุรีและสถาบันอาศรมศิลป์ ที่เข้าไปร่วมเรียนรู้ผ่านการทำวิทยานิพนธ์เชิงปฏิบัติการจริงในพื้นที่ของนักศึกษาระดับปริญญาโทเพื่อร่วมดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านจนเกิดเป็นวิสัยทัศน์ “วัฒนธรรมนำการค้า” โดยชมรมพัฒนาริมน้ำจันทบูรและเกิดการบูรณะบ้านขุนอนุสรณ์สมบัติให้เป็นบ้านเรียนรู้ชุมชน ซึ่งการดำเนินงานในช่วงนี้อยู่ในช่วง พ.ศ. 2551 – 2555 ซึ่งส่งผลให้ย่านชุมชนเริ่มมีชื่อเสียงและเริ่มต้นเป็นแหล่งท่องเที่ยว จึงเกิดการปล่อยบ้านเช่าและมีคนภายนอกมาเปิดร้านเครื่องดื่มบริการยามค่ำคืน ทำให้ผู้อยู่อาศัยในชุมชนเริ่มเกิดความเดือดเนื้อร้อนใจ ขณะที่อาคารเก่าหลายหลังเริ่มถูกปรับเปลี่ยนสูญเสียความแท้ทั้งรูปแบบและหน้าที่ใช้สอย ดังนั้นในปลาย พ.ศ. 2555 สถาบันอาศรมศิลป์จึงเริ่มเสนอแนวคิดว่าจะทำให้การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและฟื้นฟูชุมชนเป็นไปได้ อย่างยั่งยืนได้อย่างไร ให้คนในชุมชนได้รับผลประโยชน์ในขณะที่สามารถรักษาวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนไว้ได้ ซึ่งได้รับความสนใจจากคนในชุมชน ดังนั้นสถาบันอาศรมศิลป์ และชมรมพัฒนาริมน้ำจันทบูร จึงร่วมกันก่อตั้งบริษัท จันทบูรวิสาหกิจ จำกัด ขึ้นเพื่อสร้างตัวอย่างของการอนุรักษ์อย่างมีส่วนร่วมด้วยเครื่องมือทางธุรกิจ คือ กิจการเพื่อสังคม (social enterprise) ตามเป้าหมายที่กล่าวไว้ในตอนต้นโดยมีเจ้าของอาคาร 2 หลังร่วมทุนด้วยการมอบบ้านให้ใช้ประโยชน์เป็นระยะเวลา 30 ปีโดยไม่คิดค่าเช่าจ่าย บริษัทฯ จึงเริ่มระดมทุนจากชาวชุมชนชาวจันทบุรี และผู้ที่มี

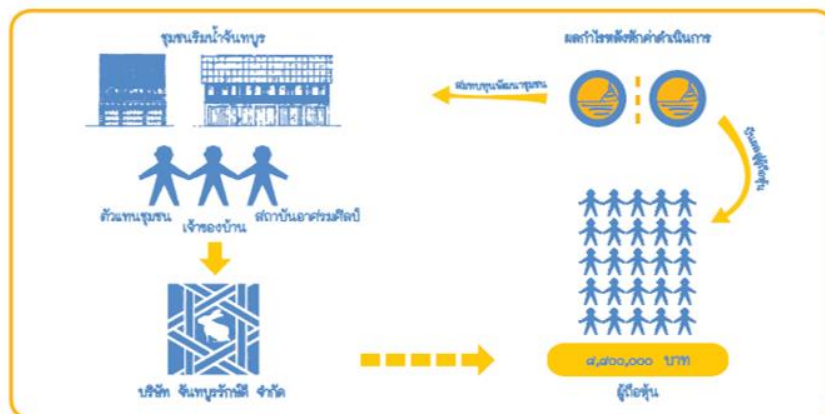
เจตนารมณ์ร่วมกันเพื่อปรับปรุงบ้านขุนอนุสรณ์สมบัติและบ้านหลวงราชไมตรีให้เป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชนและที่พักในรูปแบบบ้านพักประวัติศาสตร์ (historic inn) ด้วยงบประมาณ 8.8 ล้านบาทซึ่งรายได้จากการดำเนินกิจการจะถูกนำมาใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาชุมชนในระยะยาว นอกจากนี้สถาบันฯ ได้ทำโครงการคู่ขนานอีก 2 โครงการ คือโครงการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อให้ชุมชนได้วางแผนและมีข้อตกลงในการอยู่อาศัยร่วมกัน เป็นการยกระดับทางสังคม วัฒนธรรม รวมถึงเศรษฐกิจ ที่เติบโตมาจากรากฐานทางประวัติศาสตร์ของตนเอง

กิจกรรมที่ได้ดำเนินการ

- ธ.ค. 51 นักศึกษาสถาบันอาศรมศิลป์ลงพื้นที่อยู่ร่วมกับชุมชน
- ม.ค. 52 สถาบันอาศรมศิลป์ร่วมมือกับพาณิชย์จังหวัดจัดกิจกรรมชุมชนดูงาน ตลาดสามชุก
- ก.พ. 52 จัดตั้ง "คณะกรรมการพัฒนาชุมชนริมน้ำ" และเกิดวิสัยทัศน์ "วัฒนธรรมนำการค้า"
- พ.ค. – มิ.ย. 52 เริ่มจัดกระบวนการอนุรักษ์อย่างมีส่วนร่วม ในชุมชน เช่น สสำรวจชุมชน กิจกรรมแผนที่คนดี ทำป้ายประวัติบ้าน และประกวดชื่อชุมชน เป็นต้น
- ก.ย. 53 “งานจันทบุรีถนนสายวัฒนธรรม” เปิดตัวชุมชน
- เม.ย. 53 โครงการเชื่อมโยงเครือข่ายสถาบันการศึกษาท้องถิ่นผ่านการเขียนแบบ “Vernadoc”
- ก.ย. 53 เปิดบ้านเรียนรู้ชุมชน เลขที่ 69
- พ.ค. 54 ย่านชุมชนริมน้ำจันทบุรีเริ่มเป็นที่รู้จักและมีคนมาท่องเที่ยว และเริ่มเกิดร้านค้า เครื่องดื่มยามค่ำคืน จากการเข้ามาของคนนอกเพื่อเช่าบ้านและปรับเปลี่ยนให้เป็นร้านค้า
- พ.ย. 54 สถาบันฯ นำเสนอแนวคิด กิจกรรมสังคมเพื่อการอนุรักษ์ ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการพัฒนาชุมชนริมน้ำ
- ก.ค. – ต.ค. 55 จัดทำผังแม่บทอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อผลักดันให้เกิดกติกาชุมชนและเกิดกฎหมายท้องถิ่น สร้างชุมชนเข้มแข็งตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ
- 2555 - 2556 ศึกษาความเป็นไปได้ทางด้านกฎหมายการตลาด และรูปแบบการร่วมทุน / เผยแพร่และสอบถามถึงความเห็นของแนวคิดนี้ต่อชุมชนและสังคมด้วยการพูดคุย ลงบทความ และจัดนิทรรศการ

- ต.ค. 56 ก่อตั้งโครงการกิจการสังคม (Social Enterprise) เพื่อการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม และฟื้นฟูย่านประวัติศาสตร์ มีบ้าน จำนวน 2 หลัง เข้าร่วมโครงการ ด้วยสัญญาเช่า 30 ปี เดือนละ 1 บาท
- ก.พ. 57 เริ่มการบูรณะอาคารบ้านพักประวัติศาสตร์ หลวงราชไมตรีโดยมีการขุดค้นทางโบราณคดี เพื่อเป็นข้อมูลในการอนุรักษ์อาคาร
- พ.ค. 57 คัดเลือกกรรมการบริษัท และที่ปรึกษาฯ ในการประชุมผู้ถือหุ้นครั้งที่ 1 ของบริษัท จันทบุรีรักษ์ดี จำกัด และแจ้งให้ทราบว่ามีชาวชุมชนเป็นผู้ถือหุ้น 152 คน จากผู้ถือหุ้น 501 คน
- ต.ค. 57 เปิดดำเนินการบ้านพักประวัติศาสตร์หลวงราชไมตรี

บ้านพักประวัติศาสตร์หลวงราชไมตรี ดำเนินงานมาแล้ว 6 ปี สามารถปันผลสู่ผู้ถือหุ้นได้แล้ว แต่เนื่องจากเจ้าของบ้านบุญยั้งฐิติต้องการบูรณะบ้าน และเข้าร่วมโครงการในลักษณะร่วมลงทุนกับบริษัทฯ คณะกรรมการบริษัทและชุมชนจึงมีมติว่าให้เอาเงินในส่วนของปันผลไปร่วมลงทุนในการบูรณะบ้านบุญยั้งฐิติ ถือเป็นขยายผลของการดำเนินงานอนุรักษ์อย่างมีส่วนร่วมในโครงการนี้

การจัดตั้งโครงการ

โครงการกิจการสังคมเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านประวัติศาสตร์ ชุมชนริมน้ำจันทบุรีเป็นความร่วมมือระหว่างชุมชนเจ้าของบ้านทั้ง ๒ หลัง และสถาบันอาศรมศิลป์ ร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์ นโยบาย และแผนการดำเนินงาน ศึกษาความเป็นไปได้ทางการตลาด การเงิน การลงทุน และดำเนินธุรกิจสังคมในชื่อบริษัท จันทบุรีรักษ์ดี จำกัด

การระดมทุนและการจัดสรรผลกำไร

เริ่มการระดมทุนเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการปรับปรุงตกแต่งอาคารและดำเนินกิจการด้วยงบประมาณ ๘.๘ ล้านบาท โดยเปิดให้ชาวชุมชน ชาวจันทบุรี ตลอดจนบุคคลที่มีเจตนารมณ์เดียวกัน ร่วมเป็นหุ้นส่วนได้ในมูลค่าหุ้นละ ๑,๐๐๐ บาท ผลกำไรหลังหักค่าดำเนินการจะถูกจัดสรรเป็น ๒ ส่วน คือเงินปันผลสู่ผู้ถือหุ้น และสมทบทุนเพื่อการพัฒนาชุมชน

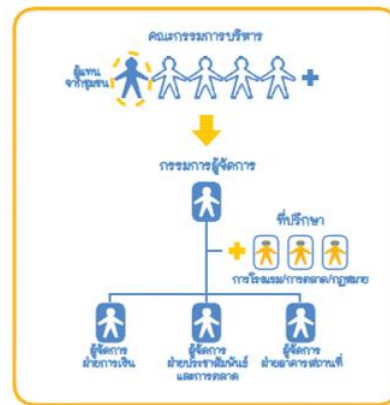
ภาพที่ 2 รูปแบบการจัดตั้ง บริษัท จันทบุรีรักษ์ดี จำกัด การระดมทุนและการจัดสรรผลกำไร

ผลตอบแทนและสิทธิพิเศษของผู้ถือหุ้น

ในสมมติฐานอัตราการเข้าพักเฉลี่ย ๖๐% ต่อปี* โครงการจะสามารถคืนทุนได้ภายในระยะเวลา ๑๐ ปี และจะเริ่มปันผลทันทีเมื่อมีกำไรจากการดำเนินงาน ซึ่งอาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ตามภาวะเศรษฐกิจในแต่ละปี ทั้งนี้ ผู้ถือหุ้นจะได้รับสิทธิในการเข้าพักบ้านหลวงราชไมตรี ในอัตราพิเศษตามมติที่ประชุมคณะกรรมการบริษัทซึ่งกำลังอยู่ในระหว่างการพิจารณาและตามผลประกอบการ

*ค่าเฉลี่ยอัตราการเข้าพักของโรงแรมในจังหวัดจันทบุรีอยู่ที่ ๕๐%

โครงสร้างการบริหารจัดการ

ประกอบด้วยคณะกรรมการบริหารไม่ต่ำกว่า ๕ คนที่มาจากการคัดเลือกของผู้ถือหุ้น และในจำนวนนี้ต้องมีผู้แทนจากชุมชนอย่างน้อย ๑ คน คณะกรรมการบริหารมีหน้าที่กำหนดวัตถุประสงค์ วางนโยบายและแผนการดำเนินงาน รวมถึงคัดเลือก ผู้จัดการโครงการ และบุคลากรด้านอื่นๆ ตามความเหมาะสม

ภาพที่ 3 รูปแบบผลตอบแทน และโครงสร้างการบริหาร บริษัท จันทบุรีรักษ์ดี จำกัด สรุปลงผลจากกรณีศึกษาไทย

ในกรณีเมืองเก่าภูเก็ตนี้เห็นได้ว่ามีเหตุสำคัญ 3 ประการที่ส่งผลให้เกิดการทำงานอย่างต่อเนื่องและยาวนานกว่าทศวรรษ โดยประการแรกวิถีการที่ชาวชุมชนมีความห่วงแหนในประวัติศาสตร์ และย่านที่ตนอยู่อาศัย และเห็นโอกาสทางเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวเมืองเก่า ประการที่ 2 คือเทศบาลเห็นความสำคัญของการฟื้นเสียงประชาชนและเห็นโอกาสในการยกระดับของเศรษฐกิจผ่านการท่องเที่ยว และประการสุดท้ายคือนักวิชาการ ทำงานอย่างจริงจังและต่อเนื่องส่งผลให้เกิดการจัดตั้งกลุ่มของชุมชนอย่างเป็นทางการและเกิดขยายตัวของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ภาครัฐท้องถิ่นยังคงรับฟังเสียงและความต้องการของประชาชน แต่อย่างไรก็ตามการอนุรักษ์และจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่านี้ไม่ได้เป็นงานที่มีสูตรสำเร็จหรือเวลาสิ้นสุดการดำเนินงานอย่างเป็นทางการรวมทั้งปัญหาใหม่ ๆ ก็เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นจึงยังคงมีประเด็นที่จะต้องพัฒนาต่อเพื่อความยั่งยืนในอนาคตตามที่รองศาสตราจารย์ ดร. ยงฉนิศร์ พิมลเสถียรได้กล่าวสรุปไว้ คือ การสร้างมาตรการจูงใจ การป้องกันการรื้อถอนอาคารเก่า และการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพโดยการสนับสนุนของรัฐบาลกลาง

ในส่วนของกรณีตลาดสามชุกจะพบได้ว่าการดำเนินงานขึ้นจากปัญหา 2 ประการโดยหลักคือปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและปัญหาความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย จึงเกิดการรวมตัวกันของคนในชุมชนเป็นรูปแบบคณะกรรมการโดยการกระตุ้นจากนักวิชาการภายนอก (อาจารย์สมเกียรติ

อ่อนวิมล และอาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม) ในขณะที่เกิดความสนใจในพื้นที่ขององค์กรอิสระ (NGO) มูลนิธิชุมชนไท ซึ่งเป็นหัวใจหลักที่ทำให้เกิดการดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วมกับภาควิชาการ ชุมชนและเทศบาลท้องถิ่น รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ จึงเกิดการดำเนินงานอย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรมทั้งในแง่ของการปรับปรุงเชิงกายภาพ ทำให้เกิดแหล่งเรียนรู้ ประวัติศาสตร์ของชุมชนและทำให้เกิดแนวทางการจัดการพื้นที่ปูย่านให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว จึงเกิดการยกระดับทางเศรษฐกิจของชุมชนในพื้นที่ด้วย ส่งผลไปถึงความมั่นใจในการอนุรักษ์พัฒนาของคนที่อยู่ในชุมชน อย่างไรก็ตามเมืองเก่าสามชุกก็มีประเด็นที่คล้ายคลึงกับกรณีเมืองเก่าภูเก็ต คือ การสนับสนุนจากภาครัฐเพื่อทำให้เกิดความยั่งยืนในเชิงกฎหมายยังคงไม่สามารถทำได้เนื่องจากระบบการปกครองในท้องถิ่นและการกระจายอำนาจจากส่วนกลางที่ยังคงขาดประสิทธิภาพ

ซึ่งประเด็นนี้ต่างกับย่านชุมชนเก่าเชียงคานที่เทศบาลตำบลเชียงคาน โดยนายกมล คงปิ่น นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลเชียงคาน ในยุคนั้น ได้ร่วมกับภาคีวิชาการและกรมโยธาธิการและผังเมือง ออกข้อกำหนดท้องถิ่น เพื่อรักษารูปแบบอาคารไว้ได้ อีกทั้งยังให้การสนับสนุนงบประมาณให้เจ้าของบ้านเพื่อบูรณะบ้านเก่า แต่อย่างไรก็ตามด้วยผลกระทบจากการท่องเที่ยว และการขาดความต่อเนื่องทางนโยบายของภาครัฐท้องถิ่น ยังส่งผลต่อการลดจำนวนลงของบ้านไม้แบบดั้งเดิม และความร่วมมือกันของคนกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน

ส่วนในกรณีย่านกะดีจีน มีจุดเด่นที่ดำเนินการโดยสถาบันการศึกษาร่วมกับชุมชนในพื้นที่ เป็นระยะเวลาานาน ทำให้เกิดความไว้วางใจ และมีการขยายภาคีความร่วมมือออกไปในวงกว้าง ทำให้เกิดการดำเนินกิจกรรมและได้รับงบประมาณอย่างต่อเนื่องจากองค์กรและหน่วยงานเอกชน ที่เห็นคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังได้มีความพยายามร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนาของเมืองเก่าร่วมกับภาครัฐท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นโอกาสที่สำคัญในการออกข้อกำหนดกฎหมายในการอนุรักษ์ และงบประมาณในการพัฒนาย่านที่สอดคล้องกับหลักวิชาการ ทิศทางสากล และความต้องการของคนในชุมชน นอกจากนี้สถาบันการศึกษา คือ ศูนย์ออกแบบและพัฒนาเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (UddC) ยังได้ร่วมจัดตั้ง “มูลนิธิประชาคมย่านกะดีจีน-คลองสาน” ขึ้น ซึ่งเป็นเครื่องมือและเงื่อนไขสำคัญ ที่จะทำให้เกิดช่องทางที่ได้มาซึ่งงบประมาณเพื่อดำเนินการร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ส่วนกรณีวัดคูเต่า จ.สงขลา และบ้านพักประวัติศาสตร์หลวงราชไมตรี จ.จันทบุรีถือเป็นการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมที่มาจากฐานชุมชน (grassroots) ที่ทำงานร่วมกับสถาบันการศึกษาเป็นหลัก โดยใช้การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอย่างมีส่วนร่วม เป็นเครื่องมือเพื่อให้เกิดการจัดการ วัฒนธรรมของชุมชนโดยชุมชน ประสบความสำเร็จจากกระบวนการทำงานและเครื่องมือที่ลงลึก

กับชุมชน จนเกิดความไว้วางใจ สามารถยกระดับการมีส่วนร่วมในระดับการลงมือทำร่วมกัน สร้างความเป็นเจ้าของให้เกิดขึ้นได้ ซึ่งปัจจุบันย่านวัดคูเต่า และชุมชนริมน้ำจันทบูรกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ที่ดำเนินการโดยชุมชน

จุดเด่นอีกประการหนึ่ง คือการรักษาความเป็นของแท้ดั้งเดิม (authenticity) ของสถาปัตยกรรมทั้งในเชิงรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งเป็นผลจากกระบวนการมีส่วนร่วม การรักษาความเป็นของแท้ดั้งเดิมในเชิงนามธรรม ในกรณีบ้านหลวงราชไมตรี ทำการปรับเปลี่ยนที่พักอาศัยเป็นพิพิธภัณฑ์และห้องพัก โดยที่ส่วนต่อเติมใหม่นั้นเป็นวัสดุที่แข็งแรงแต่สามารถร้อยถอนได้โดยไม่กระทบกับตัวอาคารเก่า เพื่อให้การบูรณะอาคารในครั้งนี้ไม่เป็นอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลงในอนาคต หากแต่เป็นการเปิดโอกาสให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้การปรับเปลี่ยนอาคารในแต่ละยุคสมัย และได้สัมผัสกับความแท้ (authenticity) ของอาคาร เพื่อให้บ้านหลวงราชไมตรีหลังนี้ได้รับการรักษาต่อไปในอนาคตอย่างยั่งยืน ในกรณีวัดคูเต่า คือศาลาหลังนี้ในอดีตถูกสร้างขึ้นจากการลงมือลงแรงโดยพระและชาวชุมชน ดังนั้นการที่ชุมชนมีส่วนร่วมหรือศาลาตลอดจนร่วมกันบูรณะศาลาในทุกขั้นตอน จึงเป็นกระบวนการที่สร้างความทรงจำร่วม (collective memory) ให้แก่ชาวชุมชนในส่วนของ การรักษาความเป็นของแท้ดั้งเดิมในเชิงรูปธรรมเกิดขึ้นจากการที่ชาวชุมชนร่วมกันขัดล้างกระเบื้องหลังคาเก่าที่ลอะแอะเพื่อนำกลับไปใช้ใหม่ โดยใช้กระเบื้องใหม่เพียง 10 เปอร์เซ็นต์ ส่วนโครงสร้างและองค์ประกอบต่าง ๆ ยังคงเทคนิคการก่อสร้างแบบเดิมไว้ มีเพียงต่อม่อเท่านั้นที่เป็นของใหม่เพื่อยกระดับอาคารให้เท่ากับความสูงในอดีต จึงทำให้ศาลาหลังนี้เมื่อได้รับการบูรณะแล้วยังคงเห็นถึงความคล้ำของอาคารที่ผ่านกาลเวลา (Patina of Age) อย่างไรก็ตามแม้วัดจะมีผังแม่บทในการอนุรักษ์และจัดการทางกายภาพ และขยายความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาท้องถิ่นได้อย่างกว้างขวางขึ้นแล้ว แต่ปัญหาจากการปกครองท้องถิ่น ยังส่งผลต่อความสามัคคีของคนในชุมชน ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญของความยั่งยืนในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วม

ภาคผนวก ค.
กรณีศึกษาต่างประเทศ

กรณีศึกษา 7 แห่งนี้ ได้ทำการศึกษาและวิเคราะห์ผลเพื่อนำไปสู่การสรุปผล ว่าการอนุรักษ์อย่างมีส่วนร่วมระดับใด เครื่องมืออะไร และใครคือผู้มีส่วนร่วมบ้าง จึงจะส่งผลให้การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและเมืองเก่าเกิดผลไปสู่การจัดการมรดกวัฒนธรรมเมืองเก่า

1) กรณีศึกษาที่ 1 เมืองลิเวอร์พูล (Liverpool) ประเทศอังกฤษ¹⁸

ลิเวอร์พูลเป็นเมืองท่าค้าขายที่สำคัญ ถูกสร้างโดยกษัตริย์ Charter ใน ค.ศ. 1207 ให้เป็นเมืองหน้าด่าน ก่อนที่จะมีท่าเรือ Atlantic และเป็นศูนย์กลางการค้าขาย เมืองเริ่มเสื่อมลงในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งมีผลโดยตรงกับอุตสาหกรรมและการเดินทางของอังกฤษที่จะไปท่าเรือทางเหนือและใต้ ทำให้มรดกทางวัฒนธรรมที่อยู่ห่างจากเมืองเสื่อมสลายลงเนื่องจากไม่ได้รับการปรับปรุงดูแล แต่ยังคงเป็นตัวแทนแสดงความเจริญรุ่งเรืองของเมืองลิเวอร์พูลในช่วง ค.ศ.1700 - 1960 ได้เป็นอย่างดี

ที่มาและภูมิหลัง

ปัจจุบันสิ่งแวดล้อมทางประวัติศาสตร์ของลิเวอร์พูล ถูกพัฒนากลายเป็นแหล่งธุรกิจร้านค้าและแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งมีประชากรมากกว่า 1.5 ล้านคน อาศัยและทำงานในใจกลางเมือง มีนักท่องเที่ยวเข้ามา 55 ล้านคน (ค.ศ. 2008) มรดกทางวัฒนธรรมจึงเป็นกุญแจสำคัญของการพัฒนาเมืองในอนาคต การเข้าใจคุณค่าที่แท้จริงของมรดกทางวัฒนธรรมของตนจึงเป็นสิ่งสำคัญเช่นกัน ดังนั้นจึงเกิดโครงการศึกษาอาคารที่อยู่ในความเสี่ยง (Building at Risk Initiative) เพื่อทำการสำรวจสิ่งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม (อาคารและสิ่งก่อสร้าง) ทุกอย่างในเมือง ซึ่งมีทั้งหมด 2,753 ชิ้น ที่ถูกปล่อยให้ว่างหรือมีสภาพทรุดโทรม นำมาสู่การวางแผนปรับปรุงหรือออกกฎข้อกำหนดสำหรับการอนุรักษ์ เพื่อให้เกิดการซ่อมแซมนำกลับมาใช้ใหม่ หรือเปลี่ยนกรรมสิทธิ์เพื่อให้อาคารนี้ได้ถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์อีกครั้ง เมื่อโครงการเริ่มดำเนินงาน ค.ศ. 2001 มีอาคาร 300 หลังที่อยู่ในความเสี่ยง แต่ลดจำนวนลงเหลือ 130 หลัง ภายใน 10 ปี โดยการดำเนินโครงการนี้ ซึ่งนอกจากจะช่วยแก้ปัญหาแหล่งเสื่อมโทรมแล้ว ยังช่วยลดปัญหาอาชญากรรม ปัญหาสังคม ช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจ และลดปัญหาการละเลยจากเจ้าของอาคารอีกด้วย

¹⁸แปลและคัดย่อจากเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ Buildings at Risk Initiative Liverpool, UK Analytical Case Study

https://urbact.eu/sites/default/files/import/general_library/Liverpool_casestudy.pdf เข้าถึงวันที่ 10 กันยายน 2563

เป้าหมายโครงการ

1. เพื่อบรรเทาปัญหาที่ว่างเปล่าและพื้นที่ทางประวัติศาสตร์เสื่อมโทรม ในเมืองลิเวอร์พูล
2. เพื่อหาแนวทางปรับใช้อาคารให้สอดคล้องกับลักษณะอาคารเดิมที่ตกอยู่ในความเสี่ยง
3. กระตุ้นเศรษฐกิจและการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้แผ่ขยายในเมืองลิเวอร์พูล

การดำเนินงาน

1. ตรวจสอบ เพื่อระบุมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่ที่กำหนด ซึ่งรวมถึงอาคารที่ไม่ได้อยู่ในพื้นที่เขตอนุรักษ์ พื้นที่มรดกโลกด้วย สภาพอาคารและการถือครองเป็นเกณฑ์กำหนดระดับความเสี่ยงเพื่อนำมาพิจารณาการวางแผนทำงานอันดับแรก
2. วางแผนปฏิบัติงาน วางแผนทำงานกับอาคารที่ถูกระบุว่ามีความเสี่ยงที่สุด มีการประชุมร่วมกับเจ้าของอาคารและคนในท้องถิ่น (หากมีความเห็นไปในทางเดียวกัน) เพื่อแลกเปลี่ยนความเห็น มองหาโอกาส ซึ่งอย่างน้อยจะได้ความเห็นที่สอดคล้องกัน
3. สร้างวิธีการ จัดหมวดหมู่ปัญหาแยกตามความเป็นเจ้าของ เช่น ได้รับการบริจาค, เอกชน, รัฐบาล, อยู่ในบังคับของเทศบาล, และทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ เป็นต้น และพื้นที่ไหนที่ใช้อำนาจเทศบัญญัติได้จะเป็นพื้นที่เป้าหมาย
4. ประกันเงินทุน เพื่อนำไปปฏิบัติการ ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับที่ปรึกษาที่เชี่ยวชาญ การรับรองของเจ้าของอาคาร การทำสัญญาโอนกรรมสิทธิ์
5. พัฒนายุทธศาสตร์ เพื่อ
 - ให้มั่นใจว่าอาคารที่ปรับปรุงเสร็จแล้วจะได้รับการดูแลบำรุงต่อไปในอนาคต
 - วางแผนระยะยาว ในกรณีที่มีงบประมาณไม่มั่นคงในอนาคต สำหรับการกำหนดอาคารที่มีความเสี่ยง

กระบวนการและเครื่องมือสร้างการมีส่วนร่วม (ในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม)

1. **เทศบาลเมืองลิเวอร์พูล** เป็นผู้มีอำนาจหน้าที่โดยตรงในการวางแผนการอนุรักษ์และเป็นผู้พิจารณาการให้ทุนสนับสนุนในการซ่อมแซมอาคาร โดยมีกฎหมายเทศบัญญัติในการวางผังแม่บทและอนุรักษ์อาคารจาก ค.ศ. 1990 เป็นเครื่องมือ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้
 - อำนาจในการซ่อมแซมเร่งด่วนในด้านความเสียหายจากแรงลมและน้ำรั่วในอาคารทางประวัติศาสตร์ ซึ่งทำหลังจากเจ้าของอาคารได้รับประกาศครั้งแรกอย่างน้อย 7 วัน

- อำนาจในการเรียกเก็บค่าซ่อมบำรุงดังกล่าว
 - อำนาจในการออกประกาศการซ่อมแซมแก่เจ้าของอาคารทางประวัติศาสตร์ เพื่อแจ้งข้อมูลในการทำงานและการอนุรักษ์อาคารที่เหมาะสม
 - อำนาจในการบังคับซื้ออาคาร ในกรณีที่ออกประกาศแต่ยังไม่ได้รับการตอบรับภายใน 2 เดือน
 - อำนาจในการเข้าทำความสะอาดพื้นที่หรืออาคาร ในกรณีที่มีผลกระทบต่อความเรียบร้อยของบริเวณ
 - อำนาจในการเรียกเก็บค่าทำความสะอาดพื้นที่หรืออาคาร
2. **ชาวเมืองและสมาคมต่างๆ** ได้เข้าร่วมในการประชุม Stop the Rot Forum เพื่อแสดงความคิดเห็นและรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับอาคารที่มีความเสี่ยง
 3. **English Heritage** คือ องค์การอนุรักษ์แห่งอังกฤษ เป็นองค์กรอิสระมีบทบาทสำคัญในการทำการอนุรักษ์ ให้คำปรึกษา ลงทะเบียน และ พิทักษ์สิ่งแวดล้อมทางประวัติศาสตร์และบำรุงรักษาหอเอกสารสำหรับสาธารณชน ทำหน้าที่เป็นผู้โปรโมท Liverpool Echo's Stop the Rot Campaign ร่วมกับหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น เพื่อสำรวจความเห็นของประชาชน จากแบบสอบถามแนบในหนังสือพิมพ์ เรื่องความต้องการให้มีการอนุรักษ์อาคารเก่า ซึ่งผลจากการสำรวจพบว่า ประชาชน 89 % มีความเห็นว่าควรมีการอนุรักษ์อาคารเก่าในเมืองและถูกนำมาใช้เป็นแผนยุทธศาสตร์ของเทศบาลเมือง
 4. **หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น** เป็นเจ้าภาพในการจัดประชุม The Echo's Stop the Rot Forum เพื่อจัดเวทีสาธารณะ The Echo's Stop the Rot Forum ที่เปิดโอกาสให้เจ้าของอาคารที่มีปัญหาสามารถปรึกษาวางแผน และวางยุทธศาสตร์ร่วมกับสภาเทศบาลเมือง โดยเป็นการร่วมประชุมระหว่างผู้นำจากสภา, องค์การอนุรักษ์แห่งอังกฤษ, Liverpool Vision และ North West Development Agency (NWD) ซึ่งเป็นผู้ให้ทุนร่วมกับสภาเทศบาลเมืองเพื่อร่วมทำงานในโครงการ BAR Project ซึ่งเป็นการร่วมกันบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมทางประวัติศาสตร์ในอังกฤษ

ผลที่เกิดขึ้น

อาคารที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์จำนวน 130 – 150 หลัง ถูกใช้เป็นยุทธศาสตร์ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาล ซึ่งภายหลัง 10 ปีได้รับการรักษาไว้ โดยการทำงานนโยบายเพื่อของบประมาณ(รวมทั้งเงินทุนจาก NWD) เข้าโครงการ BAR Project ซึ่งเป็นการปรับปรุงอาคารที่

ทฤษฎีทรมให้กลับมาใช้งานได้ สร้างคุณภาพชีวิต เสริมความสวยงามของพื้นที่ และกระตุ้นเศรษฐกิจของเมือง โดยอาคารที่ถูกปรับปรุงได้เปิดให้ประชาชนเข้าใช้งานได้ รวมถึงเจ้าของธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงอาคาร ซึ่งเข้าร่วมกองทุน Building Preservation Trusts ร่วมกับสภาเทศบาล ได้ค่าตอบแทนจากการทำงานตามกฎหมายเทศบัญญัติหรือการบังคับซื้ออาคาร

ปัจจัยความสำเร็จ

- การอนุรักษ์อาคารที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เป็นประเด็นปัญหาที่สำคัญของเมือง จากการสำรวจความเห็นของประชาชน (แบบสอบถามแนบในหนังสือพิมพ์) ได้รับความตอบรับ 89 % ที่ต้องการให้มีการอนุรักษ์อาคารเก่า และเทศบาลใช้เป็นยุทธศาสตร์ รวมทั้งได้รับการสนับสนุนเงินทุนจาก English heritage
- ความเห็นทางการเมืองที่เป็นประชาธิปไตย ที่สนับสนุนการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นสามารถใช้เทศบัญญัติในการรักษาอาคารทางประวัติศาสตร์และพื้นที่อนุรักษ์ได้โดยตรง และได้รับทุนในการดำเนินโครงการ
- เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นเป็นแกนหลักในการทำงาน

ภาพที่ 1 อาคาร The Casartelli Building ก่อนและหลังได้รับการบูรณะ

2) กรณีศึกษาที่ 2 เมืองแอดิเลด (Adelaide) ประเทศออสเตรเลีย¹⁹

แอดิเลดเป็นเมืองหลวงที่มีประชากรมากที่สุดของรัฐเซาท์ออสเตรเลีย และเป็นเมืองที่ใหญ่เป็นอันดับ 5 ของออสเตรเลีย มีประชากรมากกว่า 1.1 ล้านคน ชื่อเมืองตั้งตามพระนามของเดวิดแห่งแซ็กซ-ไมนิงเก็นสมเด็จพระราชินีแห่งสหราชอาณาจักร พระอัครมเหสีในสมเด็จพระเจ้าวิลเลียมที่ 4 แห่งสหราชอาณาจักร

ภาพที่ 2 ย่านเมืองเก่าแอดิเลด (Adelaide)

ที่มา: <https://www.shutterstock.com/th/video/clip-33110545-aerial-view-salamanca-historic-cathedral-elevated-over>

ภาพที่ 3 ย่านเมืองเก่าแอดิเลด 2 (Adelaide)

ที่มา: <https://www.youtube.com/watch?v=gTaUIShIdFI>

¹⁹แปลและคัดย่อจากเว็บไซต์ <https://www.australiasbestcity.com.au/adelaide-is-australias-most-liveable-city/> และ <https://explore.cityofadelaide.com.au/see-and-do/heritage-culture/>

ภาพที่ 4 ย่านเมืองใหม่แอดิเลด (Adelaide)

ที่มา: <https://fi.co/insight/adelaide-startup-resource-list-250-accelerators-incubators-investors-and-more>

ที่มาและภูมิหลัง

เมืองแห่งนี้ถูกก่อตั้งใน ค.ศ. 1836 ตัวเมืองถูกวางผังเป็นระบบ Grid ล้อมรอบด้วยพื้นที่สีเขียว จึงได้รับการขนานนามว่าเป็นเมืองในสวน ปัจจุบันแอดิเลดมีชื่อเสียงด้านงานเทศกาลต่าง ๆ และงานกีฬา อาหาร ไวน์ และวัฒนธรรมกับชายหาดที่กว้างขวาง และเป็นแหล่งอุตสาหกรรม และยังติดอันดับเมืองที่น่าอยู่ใน 10 อันดับแรกของนิตยสารอีโคโนมิสต์

ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา เมืองแอดิเลดมีความเข้มแข็งเศรษฐกิจและการเติบโตของประชากร โดยพบว่ามาจากนักเรียน นักศึกษาและผู้มาฝึกงานในเมือง มีอัตราการเติบโตจาก ค.ศ. 2001-2009 เป็น 76% และมีอัตราการเติบโตของผู้เข้ามาทำงานใน ค.ศ. 2001 - 2010 เป็น 42% จากการทำงานที่เมืองมีงานเทศกาลต่าง ๆ นำนักท่องเที่ยวเข้าสู่เมือง ได้ขยายภาพลักษณ์ของเมืองสู่โลกและการสร้างเมืองที่น่าอยู่จากคนในท้องถิ่น มรดกทางวัฒนธรรมของเมืองที่คงอยู่ ได้สร้างเอกลักษณ์ซึ่งเป็นเสน่ห์ให้กับเมือง ซึ่งมี 436 แห่ง ที่รัฐบาลมลรัฐดูแล และ 1,372 แห่งที่รัฐบาลท้องถิ่นดูแล จากสภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นที่ราบร่วมกับการมีส่วนร่วมในเมือง ทำให้เหมาะกับการเดินและการใช้จักรยาน ลดมลภาวะทางเสียงและสร้างสุขภาวะที่ดีให้แก่ประชาชน เมืองแอดิเลดจึงถูกคัดเลือกให้เป็นเมืองที่น่าอยู่ที่สุดในออสเตรเลีย ใน ค.ศ.2011 จากการสำรวจความคิดเห็นประชาชนในเมือง โดยองค์กรอสังหาริมทรัพย์ (Property Council)

ซึ่งโดยเฉลี่ยชาวออสเตรเลียให้คะแนนเมืองพิจารณาตามคุณสมบัติดังนี้

- พื้นที่เปิดโล่งเพื่อสันทนาการ 79%
- สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ 76%
- การแสดงทางวัฒนธรรม 74%
- แหล่งเรียนรู้และส่งเสริมการศึกษา 69%

และให้คะแนนการทำงานของรัฐบาลพิจารณาตามหัวข้อดังนี้

- ถนนและความหนาแน่นในการจราจร 39%
- การบริการขนส่งมวลชน 36%
- สิ่งแวดล้อมยั่งยืนและการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ 33%
- การจัดหาที่อยู่อาศัยที่มีคุณภาพ 31%

เป้าหมายโครงการ

Adelaide: A City for All เป็นเมืองที่ยั่งยืนด้วยรากฐานเรื่องราววัฒนธรรมของชนพื้นถิ่นให้วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจ สามารถเติบโตไปพร้อม ๆ กัน เพื่อให้เป็นเมืองที่รองรับประชาชนทุกคนในเมือง

การดำเนินงาน

กระบวนการทำงานของรัฐบาลท้องถิ่นเมืองแอดิเลดประจำปี ค.ศ. 2008 - 2012 มีดังนี้

1. สร้างความยั่งยืน

- สามารถลดปริมาณคาร์บอนจากสภาให้เหลือ 60% โดยใช้พลังงานแสงอาทิตย์ซื้อพลังงานสีเขียวและเริ่มใช้พลังงานที่มีประสิทธิภาพ เช่น Adelaide Central Market ได้สร้างสถานีเติมพลังงานให้แก่อะบบไฟฟ้า มีระบบจัดการขยะรีไซเคิลและมีการใช้พลังงานสีเขียว 50% และอาคารสำนักงานรวมพื้นที่ 166,000 ตรม. ได้เข้าร่วมโครงการ City Switch สำนักงานสีเขียว
- สามารถลดการใช้น้ำและน้ำทิ้งให้เหลือ 60%
- สามารถนำขยะจากระบบถังขยะ 3 ถึงที่ตั้งตามถนน มารีไซเคิลได้ 42%
- สามารถสร้างเส้นทางจักรยานในเมืองยาว 33 กม. และมีจักรยานให้ยืม 15,000 คัน

- จัดกิจกรรม วันปลูกต้นไม้ วันทำความสะอาด ตรวจสอบคุณภาพน้ำในทะเลสาบ Torrens ตลาดสีเขียว

2. การเติบโตของประชากร โดยต้องการให้มีประชากรที่อยู่ถาวรจาก 1,300 คนต่อปี เป็น 25,000 คน ใน ค.ศ. 2012 และเพิ่มประชากรพักค้างจาก 1,700 คนต่อปี เป็น 34,000 คน ใน ค.ศ. 2012 เพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจของเมืองและสร้างเมืองที่ยั่งยืน
3. การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม 1,871 แห่ง ได้รับการปกป้อง โดยรัฐบาลท้องถิ่นมีงบประมาณให้เจ้าของบ้านสามารถนำไปซ่อมแซมอาคารได้
4. การเติบโตด้านจ้างงาน เพิ่มการจ้างงานเป็น 126,500 ตำแหน่ง ใน ค.ศ. 2012 มีการก่อตั้ง Enterprise Adelaide เพื่อสนับสนุนธุรกิจในพื้นที่ โดยให้คำแนะนำ ฝึกอบรม สร้างเครือข่าย
5. การจัดหาที่พักอาศัย มีการสร้างอะพาร์ตเมนต์ 147 แห่ง และมีการสร้างบ้านที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมอยู่ในบริเวณเดียวกัน ซึ่งสามารถเดินไปยัง Central Market ได้และมีระบบขนส่งมวลชนรองรับ
6. ปรับปรุงสวนสาธารณะ Victoria Park ซึ่งเป็น landmark ของเมืองประกอบด้วยเส้นทางสัญจร ภูมิทัศน์ สนามเด็กเล่น สนามกีฬาและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ
7. ปรับปรุงจัตุรัส Victoria Square ซึ่งได้ทำการวางแผนร่วมกับภาคประชาชนเรียบร้อยแล้ว
8. การเป็นเมืองแห่งศิลปวัฒนธรรม โดยมีการจัดงานเทศกาลและการแข่งขันต่าง ๆ ในเมือง สร้างรายได้เพื่อนำมาสนับสนุนกิจกรรมของท้องถิ่น ในด้านศิลปะ ดนตรี การจัดเทศกาลคริสต์มาส ห้องสมุด ศูนย์ชุมชน การทำสวนครัวของชุมชน

CHULALONGKORN UNIVERSITY

กระบวนการและเครื่องมือสร้างการมีส่วนร่วม (ในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม)

1. 3D City Model: Would you like to 'fly' through the City? เป็นเว็บไซต์ที่รัฐบาลท้องถิ่นจัดทำขึ้น แสดงภาพจำลองของเมือง เพื่อให้ตัวแทนจากรัฐบาลกลาง สถาปนิก นักวางแผนเมือง นักพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ นักศึกษา อาจารย์ ประชาชนทั่วไป ได้ร่วมวางแผนเมืองในอนาคต
2. เว็บไซต์ของรัฐบาลท้องถิ่น ซึ่งเปิดให้ประชาชนสามารถเข้ามาแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาโครงการต่าง ๆ (แสดงความคิดเห็นและความต้องการใน

<https://yoursay.cityofadelaide.com.au/>)

3. มีมาตรการสร้างจูงใจโดยภาครัฐสนับสนุนงบประมาณให้เจ้าของอาคารเก่าซ่อมแซมอาคารของตนเอง
4. การประชุมสภา ซึ่งเปิดให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นอย่างเป็นทางการ โดยลงทะเบียนเข้าร่วมประชุมผ่านเว็บไซต์ของรัฐบาลท้องถิ่น
5. การปรึกษากับชุมชน รัฐบาลท้องถิ่นเปิดรับฟังความต้องการของชุมชน และพิจารณาการสร้างความสมดุลระหว่างชุมชน เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม

ภาพที่ 4 กลุ่มอาสาสมัครมหาวิทยาลัย
แอดิเลด (The University of Adelaide)
ที่มา: <https://www.adelaide.edu.au/volunteer/>

ภาพที่ 5 กลุ่มอาสาสมัคร ของเมืองแอดิเลด
ที่มา: <https://living.cityofadelaide.com.au/the-power-of-participation/>

ภาพที่ 6 กระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อรับฟังความคิดเห็นของเมืองแอดิเลด
ที่มา: <https://www.environment.sa.gov.au/the-weekly/articles/iap2-engagement-training>

ผลที่เกิดขึ้น

จากการสำรวจความคิดเห็นของชาวเมืองแอติเลดเกี่ยวกับเมือง พบว่าเมื่อเปรียบเทียบกับการพักอาศัยในเมืองอื่น ประชาชนในเมืองนี้เชื่อว่าสิ่งสำคัญของเมืองคือ

- สามารถจัดหาที่พักอาศัยที่ได้มาตรฐาน
- มีการคำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงทางภูมิอากาศ
- มีย่านพักอาศัยที่อยู่ในระดับที่ดี

เปรียบเทียบกับเมืองอื่น เมืองแอติเลดได้แสดงถึง

- การจัดการรักษามรดกวัฒนธรรมและคุณภาพสิ่งแวดล้อมไปพร้อม ๆ กับการพัฒนาเศรษฐกิจ
- มีความสะอาด มีการจัดการและเป็นเมืองไร้มลพิษ
- เป็นเมืองที่มีสถานที่ที่มีมาตรฐานที่ดีสำหรับการอยู่อาศัย
- มีโครงข่ายถนนที่ดีและมีความหนาแน่นในการจราจรต่ำ

ปัจจัยความสำเร็จ

เมืองแอติเลดที่มีพื้นที่เมืองเก่า และย่านใหม่นั้น มรดกวัฒนธรรมถูกควบคุมและบริหารจัดการโดยภาครัฐเป็นหลัก แต่ภาคประชาชนก็สามารถมีส่วนร่วมได้ด้วยการแสดงความคิดเห็น และสามารถร่วมรักษามรดกวัฒนธรรมได้ ซึ่งพบว่ามีปัจจัยหลักสำคัญดังนี้

- พัฒนาเมืองจากความเคารพวิถีคนพื้นถิ่น และรากฐานวัฒนธรรมเรื่องราวในอดีต
- รัฐบาลมลรัฐและรัฐท้องถิ่นให้ความสำคัญในการจัดการมรดกวัฒนธรรม และเป็นผู้ดูแลหลัก
- รัฐบาลท้องถิ่นมีเครื่องมือสร้างการมีส่วนร่วมที่ทันสมัยและเข้าถึงง่าย เพื่อให้ประชาชนได้รับรู้ข้อมูลและรับฟังความคิดเห็นจากประชาชน
- มีมาตรการสร้างแรงจูงใจโดยภาครัฐสนับสนุนงบประมาณให้เจ้าของอาคารเก่าซ่อมแซมอาคารของตนเอง
- ภาครัฐกำหนดเป้าหมายและมีการปฏิบัติอย่างชัดเจน เพื่อให้มรดกวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจสามารถเติบโตไปด้วยกัน จึงทำให้การรักษามรดกวัฒนธรรมสร้างรายได้ให้กับคนในเมืองได้
- ประชาชนมีความเป็นพลเมืองสูง สามารถร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมดูแลมรดกวัฒนธรรมในบทบาทของตนเองได้

- มีองค์กร เช่น สถาบันการศึกษา หน่วยงานอิสระ ร่วมขับเคลื่อน
- เกิดการรวมตัวของประชาชนเป็นกลุ่มอย่างเป็นทางการ เพื่อดำเนินงานร่วมกับภาครัฐ

3) กรณีศึกษาที่ 3 เมือง Kaohsiung และเมือง Tainan มณฑลไต้หวัน สาธารณรัฐประชาชนจีน²⁰

จากการที่รัฐบาลไต้หวันมีนโยบายในการวางผังเมืองที่ครอบคลุมทั้งการอนุรักษ์ การฟื้นฟูเมืองและการท่องเที่ยวเข้าด้วยกัน เพื่อพัฒนาเป็นเมืองที่ยั่งยืน โดยสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาและอนุรักษ์ เป็นตัวอย่างที่ดีในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น จึงมีการมอบหมายให้การปกครองส่วนท้องถิ่นรับนโยบายดังกล่าวไปปฏิบัติ ซึ่งก่อให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองให้เกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรม ในเมือง Kaohsiung และเมือง Tainan

ที่มาและภูมิหลัง

เมือง Kaohsiung เป็นเมืองท่าหลัก ใหญ่เป็นอันดับสองของไต้หวัน และประชากร 1.5 ล้านคน เกิดจากหมู่บ้านเล็ก ๆ สมัยศตวรรษที่ 17 ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของดัตช์ ใน ค.ศ. 1624 และถูกจีนขับไล่ออกไปในปี ค.ศ.1661 หลังจาก ค.ศ.1670 มีคนจีนเริ่มอพยพเข้ามา ทำให้เมืองขยายตัวอย่างรวดเร็ว จนใน ค.ศ. 1895 ไต้หวันได้ถูกยกให้เป็นของญี่ปุ่นตามสนธิสัญญาชิโมโนะเซกิ ระหว่างนั้นเกิดสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ของญี่ปุ่นขึ้นในเมือง ใน ค.ศ.2000 เมือง Kaohsiung จึงถูกระบุให้เป็นเมืองที่มีเอกลักษณ์ผ่านมรดกทางวัฒนธรรม เป็นอันดับ 14 ของเอเชีย

เป้าหมายโครงการ

เพื่อสร้างความงามของเมืองผ่านโครงสร้างพื้นฐานที่มีศิลปะ สร้างแรงบันดาลใจในการมีส่วนร่วมของประชาชนและเป็นสิ่งที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของเมือง นอกจากนี้ยังคำนึงถึงการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมให้เข้าไปอยู่ในการวางผังเมืองด้วย แสดงถึงการคำนึงถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมและสังคมของชุมชนด้วย เพื่อสร้างความภูมิใจให้กับประชาชน

การดำเนินงาน

การปกครองส่วนท้องถิ่น แผนกวัฒนธรรม ทำหน้าที่ดูแลบำรุงรักษาและแนะแนวทางการปรับปรุงโบราณสถาน ในการตั้งกรรมการพิจารณาและแนวทางการทำงาน เชิญสถาปนิกท้องถิ่น

²⁰แปลและคัดย่อจากเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ Heritage Conservation a tool for Sustainable Urban Regeneration: A Case study of Kaohsiung and Tainan, Taiwan. http://www.isocarp.net/Data/case_studies/693.pdf

หรืออาสาสมัครเสนอโครงการที่ชุมชนสนใจ โดยรัฐจะมอบทุนให้ดำเนินงานตามแนวคิดสถาปนิก ชุมชนเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกของไต้หวัน ในช่วงเวลา 3 ปี มีสถาปนิกในทีมทั้งหมด 75 คน โดยจะเป็น ผู้ช่วยดูภาพรวมของเมืองและร่วมอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม เช่น บ้านโบราณ Banyan Tree เป็นต้นตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จในการร่วมมือระหว่างรัฐบาล ผู้เชี่ยวชาญ และคนในท้องถิ่น

ภาพที่ 7 การมีส่วนร่วมของสถาปนิกในการอนุรักษ์เมือง Kaohsiung

ที่มา : http://www.isocarp.net/Data/case_studies/693.pdf

ภาพที่ 8 หอเก็บน้ำ

การปกครองท้องถิ่นเชื่อมโยงสิ่งก่อสร้างเข้ากับ จิตสำนึกที่มีต่อสถานที่ โดยปรับปรุงหอเก็บน้ำที่ สร้างใน ค.ศ.1960 ให้เป็นจุดหมายปลายทาง

ที่มา:http://www.isocarp.net/Data/case_studies/693.pdf

ภาพที่ 9 สถานีรถไฟ Kaohsiung

สร้างใน ค.ศ. 1940 มีรูปแบบราชนิยม เป็นที่ถกเถียงกันระหว่างอนุรักษ์หรือรื้อทิ้ง ในการพัฒนาเส้นทางรถไฟในเมือง การปกครองท้องถิ่นจึงตัดสินใจย้ายสถานี แห่งนี้ไปพื้นที่ข้าง ๆ และใช้เป็นที่แสดงนิทรรศการ 'Vision for Kaohsiung' แสดง ถึงการพัฒนาเมืองในอนาคตและสร้างสะพานเชื่อมระหว่างสถานีเก่ากับสถานี ใหม่เพื่อให้ประชาชนใช้เป็นที่ยืนดูกระบวนการสร้างสถานีแห่งใหม่ ซึ่งมีเป้าหมาย ให้ประชาชนรับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงของเมือง

ที่มา : http://www.isocarp.net/Data/case_studies/693.pdf

เมือง Tainan ตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้และใหญ่เป็นอันดับหนึ่งในสี่ของไต้หวัน เป็นเมืองในเกาะที่เก่าแก่ที่สุด ตั้งขึ้นใน ค.ศ.1590 ซึ่งตกเป็นเมืองอาณานิคมของดัตช์ที่ใน ค.ศ.1642-1661 และกลายเป็นเมืองหลวงในอดีตของไต้หวันหลังจากที่ Cheng kung ครอบครองเกาะต่อจากดัตช์ หลังจากจักรพรรดิ Qing ครอบครองไต้หวัน ได้ถูกตั้งชื่อว่า Tainan ใน ค.ศ.1885 และหลังจากที่ราชวงศ์ Qing พ่ายแพ้ต่อญี่ปุ่น Tainan จึงตกเป็นของญี่ปุ่น วัฒนธรรมที่สั่งสมมา 400 ปี ทำให้เมืองนี้เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์

กระบวนการและเครื่องมือสร้างการมีส่วนร่วม

การปกครองส่วนท้องถิ่น แผนกวัฒนธรรมทำการอนุรักษ์ทั้งพื้นที่มากกว่าเฉพาะตัวโบราณสถาน โดยแหล่งโบราณสถานแต่ละแห่งซึ่งมักอยู่กลางเมือง จะเชื่อมต่อกันโดยถนนที่เป็นรัศมีและถนนวงแหวนซึ่งมีพื้นที่สีเขียวแทรกตัวอยู่ เป็นรูปแบบ 'Emerald Necklace' เปิดเป็นพื้นที่สาธารณะหรือสวนของเมือง

ภาคประชาชน จัดตั้งมูลนิธิอนุรักษ์และฟื้นฟูเมืองเก่า เป็น NGOs โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์และปรับปรุงการใช้งานในสถานที่และอาคารเก่า ภารกิจหลักคือให้ความรู้ในการรักษามรดกวัฒนธรรม ส่งเสริมให้สถาบันการศึกษาทำการวิจัย และกระตุ้นจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ให้แก่เยาวชน

การมีส่วนร่วมของชุมชนที่เห็นได้ชัดในกรณี Old Five Channels Cultural Zone ซึ่งชาวชุมชนต้องการให้อนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมด้วย โดยจัดพิธีกรรมเพื่อให้คนเข้าร่วมรับรู้การพัฒนาพื้นที่ มีการจัดการประชุม และการจัดเวิร์คชอปให้ความรู้ และกระตุ้นให้ประชาชนเห็นคุณค่ามรดกวัฒนธรรม และชุมชนยังมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การจัดตั้งศูนย์ข้อมูลในย่าน ได้แก่ ศูนย์ข้อมูลวิถีวัฒนธรรม ศูนย์ข้อมูลประวัติศาสตร์ ศูนย์ข้อมูลสุขภาพ ศูนย์เรียนรู้ชุมชน และศูนย์ศิลปะพื้นบ้าน

ผลที่เกิดขึ้น

ในเมืองเก่าซึ่งประกอบด้วย โบราณสถาน อาคารเก่า ถนนเก่า ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึกและกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ได้รับการส่งเสริมให้ทั้งโบราณสถานและพื้นที่ใกล้เคียงเกิดการฟื้นฟู โดยต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมเข้ามา ซึ่งมีอยู่ 3 แห่งในเมือง ได้แก่

- Confucian Temple Park ประกอบด้วยกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรม เช่น นิทรรศการศิลปะ รัฐบาลได้ปรับปรุงพื้นผิวถนนให้เป็นถนนคนเดิน และปรับปรุงไฟส่องสว่างรวมทั้งภูมิทัศน์ของย่าน

- Chihkan Park ตั้งอยู่ใกล้กับ Chikan Tower ได้เกิดร้านอาหารและร้านค้าบนถนนเก่าแก่ ซึ่งคนในชุมชนได้เข้ามาร่วมฟื้นฟูด้วย
- Anping Park เป็นการอนุรักษ์ร่วมกันระหว่างรัฐ-เอกชน โดยถูกฟื้นฟูให้เป็นร้านค้ากาแฟ พื้นที่สาธารณะและพิพิธภัณฑ์

ภาพที่ 10 Chihkan Park

ที่มา : <https://takeyourtimeintainan745885291.wordpress.com/chihkan-tower/>

ปัจจัยความสำเร็จ

- รัฐบาลมีนโยบายเรื่องการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมตั้งแต่ระดับชาติ ระดับเทศบาลและระดับเมือง
- รัฐบาลส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน NGOs ผู้เชี่ยวชาญท้องถิ่นและอาสาสมัคร สร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของพื้นที่ร่วมกัน และเกิดการดำเนินงานที่ยั่งยืน
- การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนเป็นนโยบายที่ทำให้เกิดความสำเร็จ
- มีองค์กรภายนอกร่วมขับเคลื่อน เช่น กลุ่มสถาปนิก สถาบันการศึกษา หน่วยงานอิสระ และภาคธุรกิจเอกชนร่วมขับเคลื่อน
- เครื่องมือเชิงกายภาพ เช่น ทุนจำลอง ทัศนียภาพ เป็นเครื่องมือที่สื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากเข้าใจง่ายและเป็นรูปธรรมที่จับต้องได้

4) กรณีศึกษาที่ 4 ย่านริมน้ำหนงก่าว Hongkou River Area, Shanghai, CHINA ²¹

แม่น้ำหนงก่าว (Hongkou River) ตั้งอยู่ในเขตภาคกลางของเขตหนงก่าว ในตัวเมืองเซี่ยงไฮ้ ชั้นในเขตเมืองประวัติศาสตร์บนพื้นที่นี้เป็นการแสดงออกถึงประวัติศาสตร์ที่ยาวนานของการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงจากราชวงศ์ชิงผ่านช่วงเวลาสัมปทานต่างประเทศมาจนถึงสมัยปัจจุบัน

ที่มาและภูมิหลัง

ตามการค้นพบทางโบราณคดีการตั้งถิ่นฐานครั้งแรกในเซี่ยงไฮ้ ได้เกิดขึ้นเมื่อประมาณ 4,000 ปีก่อนคริสตกาลผ่านช่วงเวลาแห่งการพัฒนาและภาวะถดถอย เซี่ยงไฮ้กลายเป็นเมืองท่าที่สำคัญในสมัยราชวงศ์ชิง (ค.ศ.1616-1912) มาก่อนการเปิดเมืองท่าเซี่ยงไฮ้ให้แก่ตะวันตก (ค.ศ.1848) ซึ่งเป็นผลมาจากความพ่ายแพ้สงครามฝิ่นครั้งแรก (ค.ศ.1840-1842) เซี่ยงไฮ้เต็มไปด้วยตลาดการค้าที่มั่งคั่ง จนไปถึงหมู่บ้านชาวประมงขนาดเล็กหลายแห่งในพื้นที่ ซึ่งปัจจุบันอาคารเหล่านี้ยังปรากฏอยู่ เรียงรายไปบนถนนประวัติศาสตร์หนงก่าว

ในช่วงระยะเวลาสัมปทานของสหรัฐฯ (ค.ศ.1848-1863) มีโครงการก่อสร้างถนนหลายแห่งในพื้นที่ซึ่งพัฒนาขึ้นพร้อมกับการเติบโตของอุตสาหกรรมการเดินเรือ ต่อมาในช่วงสัมปทานสาธารณะพื้นที่ได้รับการพัฒนาทั้งด้านสังคมเศรษฐกิจและวัฒนธรรม ตัวอย่างเช่น เมื่อมีการสร้างเครือข่ายถนนและสิ่งอำนวยความสะดวก กิจกรรมทางการค้าธุรกิจและการอำนวยความสะดวกสาธารณะก็เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว รวมถึงท่าเทียบเรือโกดังสินค้า และอุตสาหกรรมการผลิตสิ่งทอและเครื่องนุ่งห่มสมัยใหม่ก็เกิดขึ้น การพัฒนาเมืองยังส่งผลให้มีจำนวนผู้อพยพเพิ่มขึ้นซึ่งนำไปสู่การเกิดกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย เช่น อุปรากร และภาพยนตร์

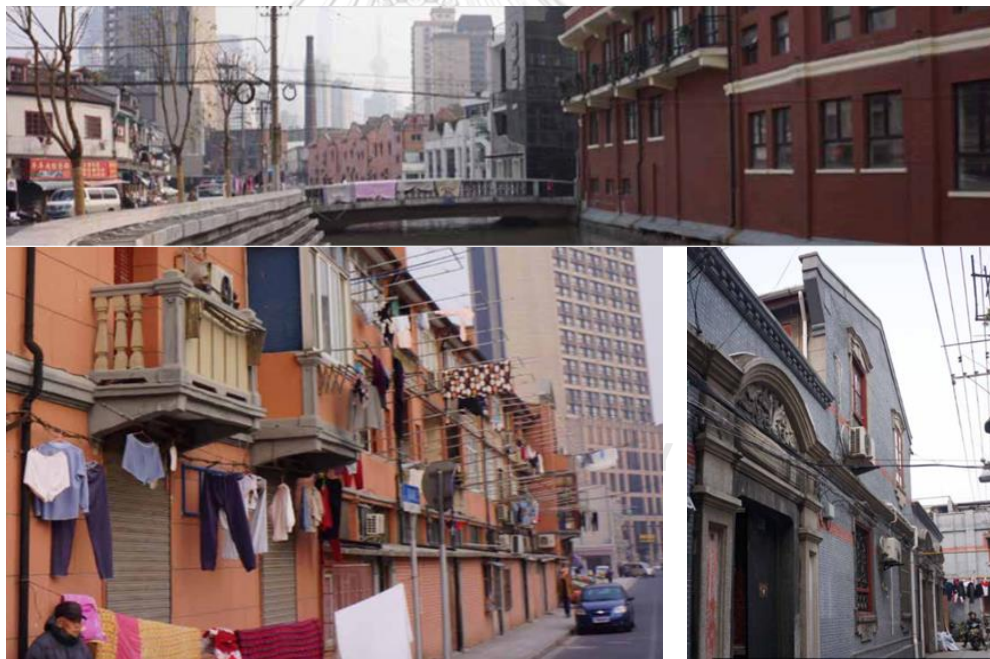
ต่อมาเมื่อพื้นที่ถูกครอบครองโดยกองกำลังญี่ปุ่น (ค.ศ.1932-1945) โรงงานร้านค้าและอาคารที่อยู่อาศัยจำนวนมากถูกทำลายพื้นที่ทั้งหมดเข้าสู่ช่วงชบเซา แม้กระทั่งหลังจากสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 (ตั้งแต่ ค.ศ.1945-1949) การก่อสร้างเพิ่มเติมภายในเมืองก็มีอยู่ในปริมาณที่น้อยมาก

²¹ แปลและคัดย่อจากเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ The HUL Guidebook: Managing heritage in dynamic and constantly changing urban environments, A practical guide to UNESCO's Recommendation on the Historic Urban Landscape Austria, 2016 (P.26-29)

<http://historicurbanlandscape.com/themes/196/userfiles/download/2016/6/7/wirey5prpznidqx.pdf>

หลังจากนั้น ประชากรจึงเพิ่มขึ้นอย่างมากอีกครั้ง เนื่องจากจำนวนผู้ลี้ภัยที่ย้ายเข้ามาในพื้นที่ ไม่นานหลังจากนั้นธุรกิจขนาดเล็กและขนาดกลางบางแห่งกลับมาเริ่มดำเนินการอีกครั้ง บ้านเรือนและอาคารสาธารณะหลายแห่งในท้องถิ่นที่สร้างขึ้นหลัง ค.ศ. 1949 ยังคงถูกใช้งานอยู่จนถึงทุกวันนี้

หลังจากทศวรรษที่ 1990 เมื่อย่านอุตสาหกรรมในเขตหงก่าวเริ่มปฏิรูปโรงงานและเปลี่ยนแปลงรูปแบบจึงส่งผลให้ท่าเรือหงก่าวเริ่มซบเซาลง และยุติบทบาทไปในที่สุด ในกระบวนการฟื้นฟูเมือง โรงงานและอาคารบางแห่งถูกเปลี่ยนไปเป็นอาคารพักอาศัยใหม่ ในขณะที่ระบบโครงข่ายทางน้ำดั้งเดิม และเนื้อเมือง (Urban Fabric) ถูกเก็บรักษาไว้ ดังนั้นในบริเวณนี้จึงยังคงมีสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งมีสิ่งอำนวยความสะดวกสาธารณะผสมผสานพื้นที่ในเมืองเก่า สภาพแวดล้อมที่ถูกสร้างขึ้นบนพื้นที่ แสดงถึงประวัติศาสตร์อันยาวนานของการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ การพัฒนาเมืองและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม

ภาพที่ 11 แสดงภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ในเขตหงก่าว เมืองเซี่ยงไฮ้

ที่มา : ZHOU Jian, WHITRAP Shanghai. UNESCO (2016). The HUL Guidebook: Managing heritage in dynamic and constantly changing urban environments, A practical guide to UNESCO's Recommendation on the Historic Urban Landscape Austria, 2016

ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมาการพัฒนาเขตหงก่าว ได้สร้างแรงกดดันอย่างรุนแรงต่อสิ่งปลูกสร้างและสภาพแวดล้อมที่เหลืออยู่ จำแนกเป็น 3 ประเด็นหลัก ได้แก่

- ความจำเป็นในการปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวกที่ไม่ดีในอาคารเก่า เช่น ห้องครัว ส่วนกลางและห้องน้ำขาดเครื่องใช้ที่ทันสมัยและความเสียหายในโครงสร้างอาคาร
- ภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจและสังคมซึ่งเป็นสาเหตุให้โรงงานเล็กกิจการ ธุรกิจที่ซบเซาและการเพิ่มขึ้นของประชากรที่มีรายได้น้อย
- โครงการปรับปรุงพื้นที่เมือง ซึ่งส่งผลให้เกิดความเสียหาย หรือรื้อถอนอาคารประวัติศาสตร์ เช่นการขยายถนนและการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์

นอกจากนี้ท้องถิ่นก็มีความต้องการพัฒนาเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพและทางสังคมของพื้นที่ เช่น การขนส่งทางถนน การบำรุงรักษาแม่น้ำ การปรับปรุงอาคารสถานที่พักอาศัย และการนำโรงงานกลับมาใช้ใหม่เพื่อเป็นอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ เป็นต้น

เป้าหมายโครงการ

เป้าหมายของการอนุรักษ์ได้ขยายจากอาคารประวัติศาสตร์ไปยังพื้นที่ทั้งหมด และเพื่อเป็นกรอบในการอนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่น มีความพยายามที่จะรวมถึงสิ่งปลูกสร้างใหม่ เนื้อเมืองใหม่และที่ว่างใหม่ ๆ เป็นองค์ประกอบที่เป็นผลดีในการต่ออายุพื้นที่ประวัติศาสตร์

การดำเนินงาน

โครงการนี้ดำเนินงานโดยสำนักงานเขตและความร่วมมือของเอกชนและประชาชนในท้องถิ่น โดยโครงการเริ่มต้นขึ้นใน ค.ศ. 2006 และปัจจุบันยังคงดำเนินต่อไป และมีสถาบันการศึกษา WHITRAP; University of Pennsylvania (U.S.A.) เป็นผู้ร่วมดำเนินงาน โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐวิสาหกิจและการลงทุนของบริษัทเอกชน

ภาพที่ 12 พื้นที่ย่านแมริมน้ำหนังก้าว

ที่มา : <http://historicurbanlandscape.com/>

กระบวนการและเครื่องมือสร้างการมีส่วนร่วม

เพื่อที่จะได้มีการพิจารณาถึงความสมดุลระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์ ผู้ดำเนินการจึงใช้ แนวทางภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์อย่างมีส่วนร่วม ติความและสื่อความหมายของพื้นที่ให้เป็นพื้นที่ที่มีความต่อเนื่องในช่วงเวลาที่สัมพันธ์กัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการบำรุงรักษาความต่อเนื่องนั้น รวมทั้งพัฒนาคุณภาพชีวิตและสภาพความเป็นอยู่ และสร้างมาตรฐานการอนุรักษ์เมืองอย่างถูกต้อง จึงนำไปสู่การบริหารจัดการพื้นที่ย่านริมแม่น้ำหงก่าว เพื่อให้บรรลุเป้าหมายทั้ง 3 ที่กล่าวถึงในเบื้องต้น เครื่องมือหลักที่ใช้ในการดำเนินการ คือการมีส่วนร่วมของประชาชน รัฐบาลท้องถิ่นได้จัดให้มี การอภิปรายแบบเปิด เพื่อรับฟังความเห็น นำไปสู่การปรับแผนพัฒนาฯ และได้ทำการปรึกษาหารือเกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่นด้วยการมีส่วนร่วมของสถาบันการศึกษา และกลุ่มทางสังคม นอกจากนี้โครงการก่อสร้างในท้องถิ่นจำนวนมากยังเกี่ยวเนื่องกับแรงผลักดันทางสังคมและการตลาดซึ่งในปัจจุบันได้ส่งผลให้เกิดการเห็นความสำคัญต่อมรดกทางวัฒนธรรม อุตสาหกรรม และอาคารประวัติศาสตร์

ในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจการผลักดันอุตสาหกรรมสร้างสรรค์เป็นส่วนสำคัญในนโยบายของท้องถิ่นในการฟื้นฟู ซึ่งมุ่งเน้นที่จะรักษามรดกทางอุตสาหกรรมและปรับปรุงคุณภาพของพื้นที่โดยการให้โรงงานและคลังสินค้าที่ไม่ได้ใช้งาน ในขณะที่ความคืบหน้าในการพัฒนาปรับปรุงกลุ่มสังคมใหม่ ๆ ได้รับความสนใจจากโอกาสที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมของพื้นที่โดยมีเครื่องมือที่ใช้ดำเนินการ ดังนี้

- เครื่องมือที่เป็นข้อตกลงของชุมชน (Community engagement tools) จะใช้วิธีเปิดอภิปรายและวางแผนงานที่ละขั้นตอนในการปรับปรุงนโยบายโดยอิงตามการเปลี่ยนแปลงในท้องถิ่น
- เครื่องมือที่เป็นองค์ความรู้และการวางแผน (Knowledge and Planning tools) ใช้ข้อมูลทางสถิติเกี่ยวกับความต้องการของรัฐบาล และท้องถิ่น เป็นเครื่องมือในการควบคุมนโยบายและส่งเสริมความร่วมมือด้านการวิจัยกับสถาบันต่าง ๆ
- ระบบการกำกับดูแล (Regulatory systems) ใช้กฎหมายการวางแผนเมืองและระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกและนโยบายสนับสนุนการพัฒนาท้องถิ่น
- เครื่องมือทางการเงิน (Financial tools) ใช้การระดมทุนจากภาคเอกชนจำนวนมาก และความร่วมมือทั้งภาครัฐและเอกชน

ภาพที่ 13 แผนพัฒนาพื้นที่ย่านริมแม่น้ำหงก่าว

ที่มา : <https://worldlandscapearchitect.com/hongkou-north-bund-waterfront-masterplan-and-public-realm-shanghai-china-hassell>

ผลที่เกิดขึ้น

ผลของแนวทางภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์อย่างมีส่วนร่วม ถูกนำเสนอได้เป็นอย่างดี ในกรณีนี้ โดยต้องใช้เวลามากกว่า 10 ปี ในการจัดการกับการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางประวัติศาสตร์ของแม่น้ำหงก่าว และในกระบวนการนี้เป้าหมายของการอนุรักษ์ได้เปลี่ยนจากอาคารประวัติศาสตร์ไปสู่พื้นที่ทั้งหมดและเพื่อเป็นกรอบในการอนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่นโดยพยายามที่จะรวมสิ่งก่อสร้างใหม่ เนื้อเมืองใหม่และที่ว่างของเมืองใหม่ ๆ เป็นองค์ประกอบที่ดีในการต่ออายุเมืองประวัติศาสตร์

ในการดำเนินงานนี้ เป็นแนวทางปฏิบัติที่ดีในการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมืองมรดก แผนงานท้องถิ่นของพื้นที่ย่านริมแม่น้ำหงก่าวในปัจจุบันกำลังถูกแก้ไขและปรับปรุงให้ดีขึ้น ใน ค.ศ. 2016 บ้านพักอาศัยและสวนอุตสาหกรรมแบบดั้งเดิมซึ่งครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 11 แห่ง ได้รวมอยู่ในรายการอนุรักษ์ของย่านประวัติศาสตร์เซี่ยงไฮ้

ปัจจัยความสำเร็จ

โครงการนี้อาจจะยังไม่สิ้นสุดการดำเนินการ แต่ก็มีทิศทางในมิติของการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วม ที่สามารถพอสรุปเป็นปัจจัยได้ดังนี้

- มีเครื่องมือสร้างการมีส่วนร่วมครอบคลุมทั้งในมิติของสังคมการอยู่ร่วมกัน มิติทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ มิติทางสิ่งแวดล้อม ผ่านข้อตกลงร่วม กฎหมาย มาตรการสร้างแรงจูงใจทางการเงิน และการให้ความรู้
- เกิดความร่วมมือในการดำเนินงาน 4 ฝ่าย คือ ภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคธุรกิจ เอกชน และภาคการศึกษา ในระดับร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมทุน
- สันนิษฐานว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ของสาธารณรัฐประชาชนจีน 1 ประเทศ 2 ระบบ ส่งผลให้ในสังคมจีนเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในบทบาทการดูแลรักษามรดกวัฒนธรรมของประเทศมากขึ้น ทั้งในรูปแบบการกราดำเนินงานผ่านองค์กรชุมชนโดยดำเนินการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนที่ภาครัฐกำหนด และในรูปแบบองค์กรอิสระที่ไม่ใช่รัฐ (NGO)

5) กรณีศึกษาที่ 5 โครงการนำร่องการประยุกต์ใช้แนวทางภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ ในศูนย์กลางเมืองประวัติศาสตร์ เนเปิลส์, อิตาลี (Pilot Application of the HUL Principles in the Historic City Centre of Naples, Italy)²²

เนเปิลส์เป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่สำคัญโดยมีระดับการซ้อนทับที่สร้างขึ้นหลายชั้น ตั้งแต่สมัยกรีกโบราณรวมทั้งเป็นท่าเรือที่สำคัญและเมืองการค้าในศูนย์กลางของภูมิภาคเมดิเตอร์เรเนียน เมืองเนเปิลส์ตั้งอยู่ที่ชายฝั่งด้านตะวันตกของอิตาลีติดกับอ่าวเนเปิลส์ (Naples Bay) ห่างจากกรุงโรม 220 กิโลเมตร ใหญ่เป็นอันดับ 3 รองจากโรมและมิลาน เป็นเมืองที่มีบทบาทสำคัญในคาบสมุทรอิตาลีมาตลอด 2,800 ปี นับแต่ก่อตั้งเมืองขึ้นมา ด้วยเหตุนี้จึงถือว่าเป็นเมืองเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก โดยเฉพาะบริเวณใจกลางของเมืองเนเปิลส์ยังเป็นศูนย์กลางทางประวัติศาสตร์ที่ใหญ่ที่สุดในยุโรป และได้รับการขึ้นทะเบียนจากองค์การยูเนสโก (UNESCO) ให้เป็นมรดกโลกในปี 1995

²²แปลและคัดย่อจากเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ The HUL Guidebook: Managing heritage in dynamic and constantly changing urban environments, A practical guide to UNESCO's Recommendation on the Historic Urban Landscape Austria, 2016 (P.46-49)

<http://historicurbanlandscape.com/themes/196/userfiles/download/2016/6/7/wirey5prpznidqx.pdf>

ที่มาและภูมิหลัง

เมืองเนเปิลส์ การพิจารณาให้วัฒนธรรมเป็นทรัพยากรหลักในการสร้างโครงการที่เหมาะสมเพื่อสนับสนุนการพัฒนาท้องถิ่นเป็นประเด็นที่ได้รับการถ่ายทอดและใช้อย่างแพร่หลายสำหรับการอธิบายเรื่องวิถีทางปัจจุบันของเมืองประวัติศาสตร์ของอิตาลี สอดคล้องกับหลักการที่เสนอโดยคำแนะนำของแนวทางภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ หนึ่งในโครงการแรกที่ใช้แนวทางภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ คือการจัดทำแผนการจัดการสำหรับศูนย์กลางเมืองประวัติศาสตร์เนเปิลส์ ซึ่งได้รับการขึ้นทะเบียนมรดกโลกตั้งแต่ ค.ศ. 1952

การเตรียมรายงานของเนเปิลส์ฉบับนี้ ซึ่งเสร็จสมบูรณ์ใน ค.ศ. 2011 ได้ดำเนินการควบคู่ไปกับการจัดทำข้อเสนอแนะของแนวทางภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ การปฏิบัติงานในเนเปิลส์จึงเป็นโอกาสที่ดีสำหรับการปฏิบัติและการประยุกต์ใช้หลักการบางอย่างที่เสนอโดยวิธีการดังกล่าว โดยเริ่มจากการนำเสนอ โครงร่างเดียวกันสำหรับการจัดโครงสร้างแผนงาน ในความเป็นจริง เครื่องมือดังกล่าวมีความพยายามที่จะไม่ให้การดูแลรักษาพื้นที่แยกออกจากจุดมุ่งหมายในการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลงทุนในการผลิตทางวัฒนธรรมและคุณค่าที่ไม่สามารถจับต้องได้ รวมถึงเครือข่ายของเมืองที่มีอยู่

เป้าหมายโครงการ

พัฒนาให้ศูนย์กลางประวัติศาสตร์เมืองเนเปิลส์ เป็นพื้นที่กรณีศึกษาที่ย่านประวัติศาสตร์และท่าเรือของเมืองเนเปิลส์ ซึ่งเป็นส่วนที่สอดคล้องกันของการขยายตัวโดยรวมของเมืองที่อาศัยการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองตามแนวคิด HUL (Historic Urban Landscape) โดยต้องการรักษาคุณค่าแห่งที่เป็นแบบจับต้องได้และจับต้องไม่ได้

การดำเนินงาน

ดำเนินการหลักโดย เทศบาลเมืองเนเปิลส์ และมีผู้ร่วมดำเนินงานคือองค์การ World Heritage Centre; MiBACT; SiTI; ICOMOS Italia; SIRENA; International consultant expert group ซึ่งใช้งบประมาณแหล่งทุนจากเทศบาลเมืองเนเปิลส์ ผ่านทางโครงการเงินทุนของสหภาพยุโรปดำเนินการในช่วงเวลา ค.ศ. 2010-2011

กระบวนการและเครื่องมือสร้างการมีส่วนร่วม

เป้าหมายหลักประการหนึ่งในกลยุทธ์การจัดการของเนเปิลส์ คือการทำความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของเมืองกับสภาพแวดล้อมและปัญหาทั้งหมดที่ส่งผลกระทบต่อใจกลาง

เมืองประวัติศาสตร์ โดยมองในมุมมองที่กว้างขึ้น (ทั้งระดับท้องถิ่น เทศบาลนคร ระดับเขต และ ภูมิภาค) ในอีกด้านหนึ่งพื้นที่กันชนระหว่างเขตเมืองประวัติศาสตร์และเขตเมืองใหม่ก็ได้รับการปรับปรุงและขยายขอบเขตให้กว้างขึ้น ขณะเดียวกันการปรับปรุงพื้นที่เมืองดำเนินงานโดยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายที่มีอยู่ ผสานความร่วมมือเพิ่มเติมไปสู่การคำนึงถึงความหมายทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ของพื้นที่ในระดับภูมิภาคให้มากขึ้น สิ่งหนึ่งที่น่าสนใจของงานนี้ คือความพยายามในการเก็บรักษามรดกทางประวัติศาสตร์ที่ถูกสร้างขึ้นเป็นจำนวนมาก โดยการประเมินคุณค่าของมรดกที่ไม่สามารถจับต้องได้ซึ่งแฝงอยู่ในคุณค่าทางกายภาพ ในความเป็นจริงแล้วการสอดประสานทางวัฒนธรรมที่แท้จริงของเมืองประวัติศาสตร์ของเนเปิลส์ จะปรากฏขึ้นบนระดับของชั้นประวัติศาสตร์ทุกระดับที่ซ้อนทับอย่างหนาแน่นและหลากหลาย ผ่านการแสดงออกทางวัฒนธรรมและความมีชีวิตชีวาของสังคม

ภาพที่ 14 แสดงภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์เนเปิลส์

ที่มา : Alessio Re, Secretary General of CSS-Ebla (founder of the International UNESCO Category 2 Centre on the Economics of Culture and World Heritage studies-ITRECH); adjunct professor at University of Torino in Management of cultural projects and Cultural Industries and Global markets

ศิลปะการปรุงอาหาร รูปแบบศิลปอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ในท้องถิ่นตลอดจนการผลิตผลงานเพลง เป็นตัวแทนของการแสดงออกที่สำคัญ เป็นค่านิยมทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์และซ้อนทับอยู่ในศูนย์กลางประวัติศาสตร์ของเมือง ได้รับการตีความว่าเป็นโอกาสในการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจให้แก่ประวัติศาสตร์ของเมือง

เมื่อวิถีบนค่านิยมทางวัฒนธรรมสามารถอยู่รอดได้และส่งผลดีต่อเมือง วิธีการดังกล่าวจึงได้รับการยอมรับว่าเป็นการปกป้องและต่ออายุความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของเนเปิลส์

ตลอดจนเอกลักษณ์ของชุมชนในท้องถิ่น ดังนั้นในการจัดทำแผนปฏิบัติการการจึงมีการให้ความสำคัญกับคุณค่ามรดกที่จับต้องได้และไม่สามารถจับต้องได้ และถูกมองว่าเป็นกระบวนการที่เกิดจากการทำงานร่วมกันระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนาเพื่อให้บรรลุถึงการผลิตวัฒนธรรมและนวัตกรรมใหม่ ๆ อย่างต่อเนื่อง การดำเนินการเพื่อสนับสนุนการเป็นผู้ประกอบการรุ่นใหม่ ๆ การสร้างขีดความสามารถในภาค ความคิดสร้างสรรค์ กระตุ้นให้เกิดการนำพื้นที่ประวัติศาสตร์ในใจกลางเมืองมาใช้ใหม่ ด้วยการริเริ่มโครงการใหม่ ๆ เพื่อสร้างความเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่ประวัติศาสตร์ของเมืองกับผู้อยู่อาศัยมากขึ้น มาตรการดังกล่าวเหล่านี้สร้างความเชื่อมโยงกับภาคการท่องเที่ยว ส่งเสริมให้เนเปิลส์มีศักยภาพอย่างกล้าแข็งที่จะพัฒนาและเข้าถึงโอกาสต่าง ๆ ได้มากยิ่งขึ้น โดยมีเครื่องมือที่ใช้ดำเนินการ ดังนี้

- เครื่องมือที่เป็นข้อตกลงของชุมชน (community engagement tools) จะใช้วิธีการประชุมเชิงปฏิบัติการที่มุ่งประเด็นไปสู่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ
- เครื่องมือที่เป็นองค์ความรู้และการวางแผน (knowledge and planning tools) ใช้การวางแผนแบบมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
- ระบบการกำกับดูแล (regulatory systems) ใช้การมีส่วนร่วมของชุมชน และเครือข่ายทั้งภาควัฒนธรรมและภาคธุรกิจ
- เครื่องมือทางการเงิน (financial tools) ใช้การสร้างแรงจูงใจทางการลดภาษี และการสร้างแบรนด์โดยรวมให้กับเนเปิลส์

ผลที่เกิดขึ้น

แม้ว่าความพยายามครั้งแรกของการใช้แนวทางภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ในศูนย์กลางประวัติศาสตร์ของเมืองเนเปิลส์เป็นความพยายามที่สำคัญในการเปลี่ยนแนวทางในการจัดการทรัพยากรมรดกจะเป็นไปได้ด้วยดี แต่ความท้าทายที่เกี่ยวข้องบางอย่างยังคงต้องมีการแก้ปัญหาที่เหมาะสมและปัญหานี้ยังคงเป็นปัญหาอยู่ สำหรับความคืบหน้าในอนาคตมีความจำเป็นในการบังคับใช้วิธีการที่มีประสิทธิภาพในภาควัฒนธรรมและเศรษฐกิจที่แตกต่างกันค่อนข้างชัดเจนให้มีการประสานงานร่วมกันมากขึ้น ไม่เพียงแต่มรดกทางกายภาพเท่านั้น แต่แนวคิดทั้งหมดของวัฒนธรรมโดยรวมหมายถึงทรัพยากรที่มีศักยภาพในการสร้างโอกาสในการพัฒนาที่ยั่งยืนและเป็นปัจจัยที่มีเสถียรภาพสำหรับเมืองที่มีประเด็นทางสังคมสูง ที่ยังคงหาแนวทางแก้ไขได้

ปัจจัยความสำเร็จ

- การใช้ทฤษฎีอนุรักษณ์ ร่วมกับเครื่องมือใหม่ ๆ ทางการตลาด เช่น การสร้างแบรนด์ ส่งผลให้เกิดการบูรณาการการอนุรักษณ์และการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจ และเกิดการรับรู้เป้าหมายของเมืองทั้งกับคนในเมืองและนักท่องเที่ยว
- แม้ประชาชนจะมีส่วนร่วมในระดับร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แต่เมืองยังคงประสบความสำเร็จได้ เพราะเทศบาลเมืองฯ มีความเข้าใจ และเห็นคุณค่าของเมือง อาคารประวัติศาสตร์เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถนำไปพัฒนาเชิงเศรษฐกิจได้
- มีข้อตกลงของชุมชนที่เกิดจากการประชุมเชิงปฏิบัติการ นำไปสู่การยกเป็นกฎหมายเพื่อสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

6) กรณีศึกษาที่ 6 โครงการคอร์ทสตรีท โดยองค์กรธุรกิจเพื่อสังคม Coin Street Community Builders (CSCB), London²³

เมื่อยี่สิบปีก่อนย่านเซาท์แบงก์ (South Bank) ของเมืองลอนดอนนั้นยังอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม ไม่มีความน่าสนใจ มีเพียงร้านค้าและร้านอาหารไม่กี่แห่ง มีชุมชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ที่กำลังจะล่มสลายไปพร้อมเศรษฐกิจในท้องถิ่นที่อ่อนแอ เป็นเหตุให้ชาวชุมชนได้รวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มองค์กรในลักษณะธุรกิจเพื่อสังคม (social enterprise) และจัดแคมเปญพิเศษที่นำไปสู่การซื้อที่ดินที่ถูกทิ้งร้าง 13 เอเคอร์จากสภามหานครลอนดอน Greater London Council (GLC) เพื่อนำมาพัฒนาและฟื้นฟูเมืองเก่าให้มีความเจริญรุ่งเรือง ผู้คนหลายล้านคนได้เพลิดเพลินไปกับทางเดินริมแม่น้ำ South Bank พื้นที่สีเขียวของ Bernie Spain Gardens และร้านค้าดีไซน์แกลเลอรี ร้านอาหารคาเฟ่และบาร์ที่ Oxo Tower Wharf และ Gabriel's Wharf นอกจากนี้ยังมีโปรแกรมสันตนาการของชุมชนมากมายจากศูนย์กลางย่าน Coin Street และชุมชน Colombo Street และศูนย์กีฬา

ภาพที่ 15 ชุมชนคอร์ทสตรีท ย่านเซาท์แบงก์ (South Bank) กรุงลอนดอน

²³ แปลและคัดย่อจาก <https://coinstreet.org/>

ที่มา : <https://coinstreet.org/>

ภาพที่ 16 ย่าน Waterloo area in 1769 (left, Wallis) and 1847 (right, Payne)

ที่มา : <https://medium.com/@willjennings80/coin-street-community-builders-e2bc940c4d81>

ที่มาและภูมิหลัง

ในช่วงกลางทศวรรษ 1970 คนในย่านนี้เริ่มรู้สึกว่าตนเองเป็นคนชายขอบมากขึ้น จึงทำให้ผู้คนมารวมตัวกันและจัดทำแผนชุมชนซึ่งจัดลำดับความสำคัญของผู้คนที่อยู่อาศัยและสิ่งอำนวยความสะดวกในชุมชนแต่ต่อมาในปี 1977 มีการประกาศของสภามหานครลอนดอน Greater London Council (GLC) ถึงแผนการก่อสร้างโรงแรมที่สูงที่สุดในยุโรปและมีการประกาศพื้นที่สำนักงานกว่า 1 ล้านตารางฟุต ในพื้นที่นี้

เป็นเหตุให้ผู้คนในย่านจัดตั้งกลุ่มที่ชื่อว่า Coin Street Action Group ขึ้น และได้ร่างแผนงานเพื่อปกป้องพื้นที่ให้เป็นย่านสำหรับที่อยู่อาศัย มีสวนสาธารณะริมน้ำแห่งใหม่และทางเดินร้านค้าและสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการพักผ่อน เจ็ดปีของการรณรงค์และใช้เวลาสองปีชกถามความเห็นของประชาชน และหลังจากได้รับความร่วมมือจากชุมชนในพื้นที่ องค์กร Coin Street Community Builders จึงก่อตั้งขึ้นใน ค.ศ. 1981 และยื่นเรื่องซื้อที่ดิน 13 เอเคอร์จากสภามหานครลอนดอน Greater London Council (GLC) ในราคา 1 ล้านปอนด์ใน ค.ศ.1984

เป้าหมายโครงการ

“สร้างย่านชุมชนที่สร้างแรงบันดาลใจ” เชื่อในการใช้งานแบบผสมผสานร่วมกันระหว่างรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจที่หลากหลายและชุมชนที่หลากหลาย เพื่อให้ย่านนี้เป็นสถานที่ที่ผู้คนรู้สึกมีความสุขและมีสุขภาพดี ปลอดภัยและตอบสนองความต้องการที่มากกว่าที่จำเป็น

เป็นสถานที่ที่ช่วยให้ผู้คนสามารถติดต่อกันได้ซึ่งพวกเขาสามารถสร้างความมั่นใจและทักษะได้ไม่ว่าจะอายุเท่าไร ด้วยความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของร่วมกัน ที่สำคัญที่สุดคือให้ชุมชนมีความยืดหยุ่นต่อความท้าทายในชีวิต ให้ผู้คนและเพื่อนบ้านของเรามีโอกาสในการทำงานและ

ธุรกิจที่หลากหลาย เป็นสถานที่ที่ศิลปะสร้างสรรค์เจริญรุ่งเรืองและทุกคนสามารถเข้าถึงได้ โดยที่ บ้านคุณภาพและพื้นที่สีเขียวเป็นบรรทัดฐาน และสร้างพื้นที่ให้ผู้คนมีโอกาสได้เล่น เรียนรู้ หัวเราะ และแบ่งปัน

การดำเนินงาน

Coin Street Community Builders (CSCB) เป็นองค์กรธุรกิจเพื่อสังคมซึ่งมีเป้าหมายเพื่อ ทำให้ย่าน South Bank ของลอนดอนเป็นสถานที่ที่ดีกว่าในการอยู่อาศัย ทำงาน และท่องเที่ยว CSCB ได้เปลี่ยนพื้นที่ 13 เอเคอร์ที่ถูกทิ้งร้างส่วนใหญ่ให้กลายเป็นย่านชุมชนผสมผสานที่เฟื่องฟู โดยการสร้างบ้านสหกรณ์ใหม่ ร้านค้าแกลเลอรี ร้านอาหารคาเฟ่และบาร์ สวนสาธารณะและ ทางเดินริมแม่น้ำ สิ่งอำนวยความสะดวกด้านกีฬา โดยจัดงานเทศกาลและงานต่าง ๆ โดยให้การ ดูแลเด็ก สนับสนุนครอบครัวแห่งการเรียนรู้และโครงการสนับสนุนการทำธุรกิจ ทำให้ CSCB มี รายได้เกิดจากแหล่งที่มาที่หลากหลายรวมถึงการให้เช่าพื้นที่เพื่อการค้าปลีก จัดเลี้ยง จัดประชุม และงานเทศกาลต่าง ๆ ตลอดจนการให้บริการที่ปรึกษา

ใน ค.ศ. 1984 Coin Street Community Builders ได้ยืมเงิน 1 ล้านปอนด์จาก Greater London Enterprise Board และ Greater London Council เพื่อเป็นเงินทุนในการซื้อที่ดินขนาด 13 เอเคอร์ (ปัจจุบันเงินกู้เหล่านี้ได้รับการชำระคืนเต็มจำนวนแล้ว) เริ่มแรกรายได้ของบริษัท มา จากการเช่าที่ดินชั่วคราว เช่น ที่จอดรถ แต่เนื่องจากบริษัท เติบโตขึ้น จึงได้พัฒนาช่องทางรายได้ ที่หลากหลายรวมถึงการเช่าพื้นที่เชิงพาณิชย์ ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

Coin Street Community Builders (CSCB) ดำเนินงานในรูปแบบบริษัทจำกัด โดยการ รับประกันจากผู้คนในย่าน ใน ค.ศ. 1984 หลังจากการรณรงค์ต่อต้านการก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่สำเร็จ บริษัท ถูกจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ ถูกควบคุมโดยคณะกรรมการซึ่งได้รับการ คัดเลือกจากสมาชิกของ CSCB ซึ่งสมาชิกนี้จะต้องที่เป็นคนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นเท่านั้น ผลกำไรที่ เกิดขึ้นจากการบริหารจัดการไม่ได้ถูกนำไปปันผลต่อสมาชิก แต่จะถูกนำกลับไปใช้ในวัตถุประสงค์ การบริการสาธารณะของบริษัท

โครงการ Coin Street Secondary Housing Co-operative (CSS) เป็นโครงการที่ถูก ก่อตั้งโดยสมาชิกอิสระของบริษัท ใน ค.ศ. 1987 เพื่อส่งเสริมพัฒนาและสนับสนุนสหกรณ์ที่อยู่ อาศัย ให้คำปรึกษาการฝึกอบรมและบริการจัดการแก่สมาคมที่อยู่อาศัย

Oxo Tower Wharf เป็นอาคารที่ได้รับรางวัลการอนุรักษ์ ตั้งอยู่ทางฝั่งใต้ของแม่น้ำเทมส์ ปรับปรุงจากอาคารเก่าให้เป็นการใช้พื้นที่แบบผสมผสานระหว่างที่พักอาศัย สหกรณ์ สตูดิโอ ออกแบบร้านค้าปลีกร้านอาหารและคาเฟ่ รวมถึงสถานที่จัดแสดงนิทรรศการงานศิลปะ (Gallery

@ oxo) Oxo Tower เป็นสถานที่สำคัญมาตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1930 ต่อมามีการเปลี่ยนการใช้งานที่หลากหลาย จนในช่วงทศวรรษ 1970 อาคารได้ตกอยู่ในสภาพทรุดโทรมและส่วนใหญ่ถูกทิ้งร้าง

ในปี 1990 Coin Street Community Builders (CSCB) เริ่มโครงการปรับปรุงใหม่ครั้งใหญ่ ใช้มูลค่า 20 ล้านปอนด์ออกแบบปรับปรุง โดย Lifschutz Davidson Sandilands ได้รับทุนจากการผสมระหว่างเงินผู้ธนาคาร CSCB equity ทุนของ Housing Corporation และ English Partnerships ในปี 1997 ได้รับรางวัล Royal Fine Art Commission / BSkyB Building of the Year ในหัวข้อ Urban Regeneration Award

ภาพที่ 17 อาคาร Oxo Tower Wharf Redwood Housing Co-op

ที่มา : <https://teatimeinwonderland.co.uk/2016/11/22/london-oxo-tower-wharf/>

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Redwood Housing Co-op เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนา Coin Street บนฝั่งใต้ระหว่างสะพาน Waterloo และ Blackfriars โครงการนี้เป็นการพัฒนาที่อยู่อาศัยจำนวน 78 ห้องที่ครอบคลุมกลุ่มคนที่หลากหลาย ห้องแบบ 1 ห้องนอน 28 ห้องสำหรับคนโสด ห้องแบบ 2 ห้องนอน 45 ห้องสำหรับครอบครัวไม่เกินสี่คนและห้องแบบสามห้องนอน 5 ห้องสำหรับครอบครัวที่มีจำนวนผู้อยู่อาศัยไม่เกินหกคน

ภาพที่ 18 Gabriel's Wharf

ที่มา : <https://coinstreet.org/>

Gabriel's Wharf เป็นอีกโครงการหนึ่ง ที่ตั้งอยู่ปลายทางริมแม่น้ำ เพื่อพัฒนาให้เป็นพื้นที่สำหรับผู้ที่อาศัย ทำงานและนักท่องเที่ยว แต่เดิมเป็นอาคารโรงรถเก่าที่ปรับปรุงให้มีการเพิ่มหน้าร้านสำหรับเป็นพื้นที่ค้าปลีก มีห้องจัดเลี้ยงและสตูดิโอออกแบบ การเปิด Gabriel's Wharf ในปี 1988 ทำให้พื้นที่ที่ถูกทิ้งร้างมานานกลับมามีชีวิต เป็นการส่งสัญญาณถึงจุดเริ่มต้นของการเกิดใหม่ของ South Bank

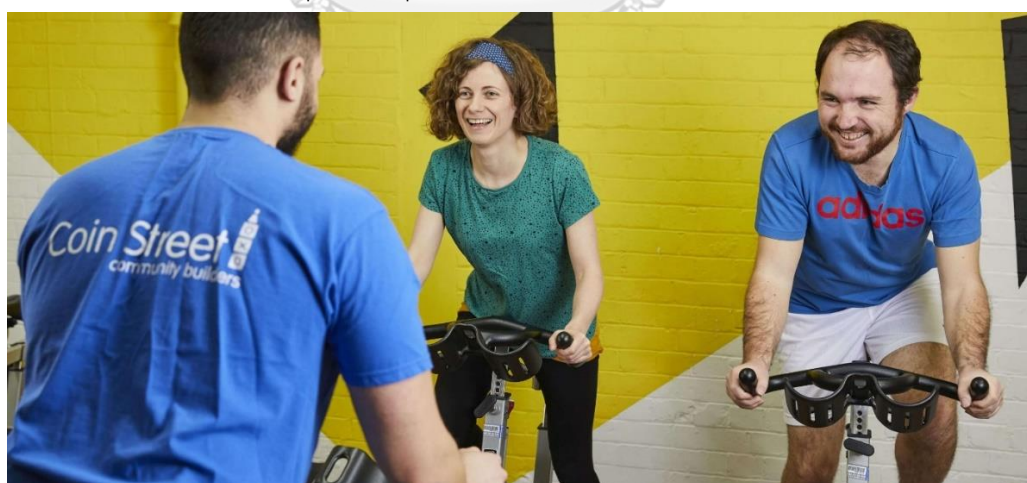
Coin Street Center Trust (CSCT) เป็น บริษัทจำกัด โดยการรับประกันที่จดทะเบียนกับ คณะกรรมการการกุศล (Charity Commissioners) ก่อตั้งขึ้นโดยสมาชิกอิสระของบริษัทฯ ใน ค.ศ.1987 และปัจจุบันดูแลงานด้านการพัฒนาครอบครัว และเยาวชนในย่านคอยน์สตรีท (Coin Street) และจัดการบริหารศูนย์เด็กและศูนย์กีฬาชุมชนในย่านถนนคอลลัมโบ (Colombo Street) ด้วย ซึ่งในอนาคตกองทุนนี้จะเสนอโปรแกรมกีฬาและสันทนาการ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนา ย่านถนนดูน (Doon Street) อีกด้วย

ภาพที่ 19 ศูนย์ชุมชนคอยน์สตรีท Coin Street Neighborhood Centre

ที่มา : <https://coinstreet.org/>

ศูนย์ชุมชนคอยน์สตรีท Neighborhood Centre ตั้งอยู่บนถนนสแตมฟอร์ด เพื่อให้ความช่วยเหลือ กับ ครอบครัวเยาวชนผู้ใหญ่และผู้สูงอายุให้สามารถเข้าถึงสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการชุมชนที่ดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ศูนย์นี้เป็นส่วนหนึ่งของกลยุทธ์ของ CSCB ในการให้บริการดูแลเด็กและเยาวชน ด้านการเรียนรู้ และสนับสนุนองค์กร สร้างโอกาสในการใช้เวลาว่างอย่างเหมาะสมให้กับสมาชิกทุกคนในชุมชน

ภาพที่ 20 ศูนย์ชุมชนถนนคอล์มโบ Colombo Centre

ที่มา : <https://coinstreet.org/>

กระบวนการและเครื่องมือสร้างการมีส่วนร่วม

จะเห็นได้ว่าโครงการนี้เกิดขึ้นจากการพัฒนาพื้นที่แบบรากหญ้า (grassroot) หรือจากล่างขึ้นบน (bottom-up) ซึ่งเป็นการพัฒนาจากกลุ่มคน กลุ่มหนึ่งที่อยู่อาศัยในพื้นที่ ซึ่งเห็นโอกาสและคุณค่าของการอยู่อาศัยในพื้นที่เมืองเก่าของเมือง ในขณะที่เมืองกำลังซบเซา กลุ่มคนดังกล่าวก็ได้ชักชวนให้ผู้อยู่อาศัยในย่าน เริ่มค้นหาคุณค่าและสิ่งดี ๆ ในย่านของตน ที่ซึ่งในช่วงเวลาต่อมาก็เกิดเหตุการณ์ที่ภาครัฐมีนโยบายที่จะก่อสร้างโครงการขนาดใหญ่ จึงเป็นเหตุให้คนกลุ่มนี้ได้จัดตั้งตัวขึ้นเป็นองค์กรแล้วดำเนินการมีส่วนร่วมกับผู้คนที่อยู่อาศัยในย่าน เพื่อค้นหาแนวทางที่ตนเองจะสามารถอยู่บนพื้นที่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการดำเนินงานขององค์กรนี้ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบและเกิดขึ้นอย่างมีความรู้ความเข้าใจในสถานการณ์ การเปลี่ยนแปลงของที่อยู่อาศัยในเมืองเก่าของเมืองหลวง ทั้งในมิติของการพัฒนา และมิติของสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม จึงได้ก่อตั้งองค์กรเป็นบริษัทในรูปแบบธุรกิจเพื่อสังคม (social enterprise) เพื่อระดมทุนเป็นกองทุนในการพัฒนาเชิงพื้นที่ผนวกกับการเข้าใจรูปแบบการลงทุนในเชิงธุรกิจ จึงได้ทำการกู้ยืมเงินเพื่อให้ได้งบประมาณมาต่อตรงกับภาครัฐในการเช่าพื้นที่พร้อมกับเสนอแผนธุรกิจในการพัฒนาพื้นที่ เพื่อไม่ให้ย่านนี้เสื่อมโทรมและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจอีกต่อไป

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าเครื่องมือที่สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมนั้น มีตั้งแต่การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ การประชุมปรึกษาหารือร่วมคิดร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินงานไปจนถึงระดับร่วมลงทุนและรับผลร่วมกัน ผู้ที่อยู่อาศัยทุกคนได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาแม้จะไม่ใช่สมาชิกของบริษัท ก็ยังสามารถรับผลทางอ้อมได้ ดังนั้นคนในย่านนี้จึงพร้อมใจรักภาคีและระเบียบของการอยู่อาศัย

อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะคนในองค์กร CSCB เท่านั้น แต่ยังชักชวนให้คนนอกเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างหลากหลาย ทั้งในรูปแบบของอาสาสมัครหรือในรูปแบบของการจัดจ้าง

ทำให้องค์กร CSCB ได้ร่วมมืออย่างหลากหลาย จากหน่วยงานอิสระหลายหน่วยงาน รวมถึงสถาปนิกที่มีความเข้าใจในเป้าหมายขององค์กร ในขณะที่ภาครัฐเองก็มีความเข้าใจในการพัฒนาและให้ความร่วมมือ ไม่เป็นอุปสรรคต่อความต้องการและความพร้อมของคนในชุมชน

ดังนั้น ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการร่วมอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า Coin Street จึงเห็นได้ว่ามีอย่างหลากหลายโดยมีคณะกรรมการขององค์กร หรือบริษัท เป็นฐานและคนในพื้นที่ซึ่งมีเป็นผู้

มีส่วนได้ส่วนเสียหลัก ในขณะที่ภาครัฐและภาคเอกชนรวมถึงสถาบันการศึกษาที่มีโอกาสมาร่วมพัฒนาย่านนี้ก็สามารถรับผลทั้งทางตรงและทางอ้อมด้วย

ผลที่เกิดขึ้น

- เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ซึ่งดำเนินการมาแล้วกว่า 30 ปี
- พื้นที่ย่านพักอาศัยเก่า ได้รับการพัฒนาครอบคลุมทุกมิติทั้งในด้านที่อยู่อาศัย สุขภาพ อาชีพ ศิลปะ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม มากไปกว่าการรักษาอาคารเก่าเพียงอย่างเดียว
- การพัฒนาที่ครอบคลุมทุกระดับกลุ่มคนทั้งเด็ก เยาวชน ผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ จึงทำให้ผู้คนให้ความร่วมมือและร่วมกันดูแลพื้นที่

ปัจจัยความสำเร็จ

จากการทบทวนวรรณกรรมและอ่านเอกสาร Coin Street Community Builders, Coin Street Secondary Housing Co-operative and Coin Street Centre Trust, Aim and Objective พบว่า ปัจจัยความสำเร็จของโครงการนี้ประกอบด้วย

- โครงการเริ่มต้นจากการให้ความสำคัญของความหลากหลายทางวัฒนธรรม ผู้อยู่อาศัยทุกกลุ่มในย่านจึงได้ความสำคัญอย่างเท่าเทียมกัน
- ใช้วิธีร่วมตัวในลักษณะของบริษัทจำกัด ในรูปแบบธุรกิจเพื่อสังคม ทำให้มีศักยภาพและการต่อรองเชิงธุรกิจ ทั้งกับภาคเอกชนและภาครัฐ
- ใช้อาคารเก่าเป็นเครื่องมือในการพัฒนาย่าน ทำให้สามารถดึงคนเข้ามามีส่วนร่วมได้
- มีผู้ออกแบบพัฒนาพื้นที่ ที่เข้าใจเป้าหมายของบริษัทฯ
- พื้นที่มีศักยภาพต่อการพัฒนา
- การให้ความสำคัญกับทุกกลุ่มคนและทุกกลุ่มอายุ รวมถึงการมีธรรมาภิบาลทำให้องค์กรและบริษัทฯ มีเสถียรภาพและความมั่นคงในการประกอบกิจการได้อย่างยั่งยืนมากกว่า 30 ปี

7) กรณีศึกษาที่ 7 การอนุรักษ์เมืองเก่าในสาธารณรัฐประชาชนจีน และการดำเนินงานขององค์กร Beijing Cultural Heritage Protection (CHP), กรุงปักกิ่ง

สาธารณรัฐประชาชนจีนในระหว่าง ค.ศ.1919-1978 อยู่ในการปกครองของพรรคสังคมนิยมที่ได้รับอิทธิพลจากสหภาพโซเวียต ได้เริ่มมีการทำลายอาคารและเมืองเก่าเพื่อสร้างอาคารใหม่ในรูปแบบสถาปัตยกรรมสังคมนิยม แต่อย่างไรก็ตามการทำลายอาคารและเมืองเก่าก็ไม่ได้เกิดขึ้นมากนักเนื่องจากเศรษฐกิจตกต่ำ และยังต้องใช้งบประมาณเพื่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองการปกครองประเทศแต่ในช่วงต้น ค.ศ.1978 สาธารณรัฐประชาชนจีนเริ่มมีเศรษฐกิจที่ดีขึ้น ดังนั้นอาคารประวัติศาสตร์เมืองเก่าก็เริ่มถูกแทนที่ด้วยการพัฒนาสมัยใหม่และอาคารสูง เกิดการเรียกร้องจากสถาปนิกนักวางแผนและนักวิชาการเพื่อให้เกิดกฎหมายปกป้องมรดกวัฒนธรรม ส่งผลให้ใน ค.ศ.1982 ได้เริ่มมีการประกาศกฎหมายเพื่อการอนุรักษ์สมบัติชาติฉบับแรกซึ่งชื่อว่า “Law of People's Republic of China on Protection of Cultural Relics”²⁴

กฎหมายฉบับนี้มีผลอย่างมากต่อการอนุรักษ์อาคารประวัติศาสตร์เมืองเก่าซึ่งถูกบังคับใช้ทั้งในระดับจังหวัดและในระดับเทศบาล ซึ่งในช่วง ค.ศ. 1990 ก็ได้มีการประกาศใช้กฎหมายอนุรักษ์ในระดับเมืองออกมาด้วย อาทิเช่น The Preservation Planning of Historic and Cultural Preservation District in Old City ในปี 1994 และกฎหมาย Shanghai Historic Fabric and Landscape Preservation Plan (Historic Building and District) ในปี 1999²⁵

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติแล้วกฎหมายทั้งหมดดังกล่าวไม่ได้เปิดให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมากนัก เนื่องด้วยสาเหตุหลักมาจากการต้องการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์เชิงเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว จึงไม่คุ้มค่าต่อการรักษาอาคารและเมืองเก่า ซึ่งส่วนใหญ่แล้วอาคารเมืองเก่ามักจะอยู่ในพื้นที่กลางเมืองซึ่งเป็นพื้นที่ในการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ทำให้เมืองเก่าที่เป็นที่อยู่อาศัยของคนท้องถิ่นก็มักจะถูกหรือทำลายลงเป็นจำนวนมาก²⁶

ต่อมาช่วงทศวรรษที่ 21 กระแสของการมีส่วนร่วมและการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมก็เริ่มมีบทบาทมากขึ้นในสาธารณรัฐประชาชนจีน ซึ่งก็เป็นช่วงเวลาเดียวกันที่สาธารณรัฐประชาชนจีนต้องการผลักดันเศรษฐกิจให้เติบโตขึ้นเป็นอันดับต้น ๆ ของโลก จึงเป็นช่วงเวลาที่การพัฒนาได้เริ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ก็ก็เป็นช่วงเวลาที่ยังเกิดการเคลื่อนไหวจากภาค

²⁴Wang, J. (1998). The Preservation for the Historic District: Concept and the Method (in Chinese). City Planning Review, 3(6): 34-36. อ้างใน Li Yi (2012) : 3

²⁵Ruan, Y. & Gu, X. (2004). An Analysis about the Practical Patterns to Conserve the Historic Districts in (in Chinese). Tongji University Journal Social Science Section, 15(5): 1-6. อ้างใน Li Yi (2012) : 4

²⁶ Wang, J. (1998). อ้างใน Li Yi (2012) : 4

ประชาชนในการดำเนินงานอนุรักษ์เมืองเก่าอย่างมีส่วนร่วมเช่นกัน ผนวกกับการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองของสาธารณรัฐประชาชนจีน ที่มีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น จึงทำให้ภาครัฐเริ่มฟังเสียงและความต้องการของประชาชน²⁷

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนี้การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมและเมืองเก่าในสาธารณรัฐประชาชนจีนได้มีการพัฒนามากขึ้น ซึ่งนักวิจัยได้มีโอกาสร่วมเสวนาและสังเกตการณ์ในงาน The Conference for the Revival of Chinese Villages, Yongtai Summit วันที่ 29-30 ธันวาคม พ.ศ.2561 ซึ่งเป็นการนำเสนอการจัดการมรดกวัฒนธรรมของสาธารณรัฐประชาชนจีน จำนวน 25 กรณีศึกษา ทำให้สามารถสรุปได้ว่างานอนุรักษ์และฟื้นฟูเมืองเก่า หรือชุมชนดั้งเดิมในสาธารณรัฐประชาชนจีน มีลักษณะการดำเนินการอยู่ 4 ลักษณะ โดยแบ่งตามประเภทของผู้ดำเนินการ ได้แก่

ลักษณะที่ 1) การจัดการมรดกวัฒนธรรมประเภทเมืองเก่าโดยคนรากหญ้า (Grassroot)

การดำเนินการในลักษณะนี้ เป็นการเริ่มต้นดำเนินงานด้วยผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 3 ประเภท คือ (1) ตัวบุคคล (2) กลุ่มคนที่รวมกันเป็นองค์กร และ (3) องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) สาเหตุที่เกิดการจัดการมรดกวัฒนธรรมประเภทเมืองเก่าโดยคนกลุ่มนี้ ได้แก่

- ความรักความห่วงใยในมรดกวัฒนธรรมของคนท้องถิ่น
- การเห็นถึงคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตนเอง
- เห็นโอกาสในการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจ

การดำเนินการในลักษณะนี้ยังเกิดขึ้นได้ไม่มากนัก เนื่องจากการอนุรักษ์และจัดการมรดกวัฒนธรรมส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดแล้วจะดำเนินการโดยภาครัฐ อันเนื่องมาจากระบบการปกครองสาธารณรัฐประชาชนจีน จำเป็นต้องควบคุมและกำกับ เพราะสาธารณรัฐประชาชนจีนมีพื้นที่ใหญ่และมีทรัพยากรมาก ทำให้โอกาส ศักยภาพและเครื่องมือในการดำเนินงานโดยกลุ่มคนรากหญ่ายังมีไม่มาก อย่างไรก็ตามในปัจจุบันได้มีแนวโน้มที่จะเพิ่มโอกาสการทำงานของคนกลุ่มนี้มากขึ้น โดยมีการทำงานร่วมกับ สถาบันการศึกษา สถาบันกอาสา และ กลุ่ม NGO เช่น กลุ่ม CHP ในกรุงปักกิ่ง เป็นต้น

²⁷Ruan, Y. & Sum, M. (2001). The Study of Some Issues Related to the Conservation and Planning for the Historic Streets and Area in China (in Chinese). City Planning Review, 25(10): 25-32. อ้างใน Li Yi (2012) : 5

การทำงานโดยตัวบุคคลเริ่มจาก คนที่เห็นคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมเพียงคนเดียว แล้วค่อย ๆ ทำการชักชวนขยายผลจนเป็นกลุ่มคน โดยใช้การลงมือทำจริงให้เห็นผลเป็นเครื่องมือหลักในการกระตุ้นให้เกิดเป็นกลุ่มผู้ร่วมดำเนินการ ซึ่งจะพัฒนาการดำเนินการไปสู่การยกระดับทางเศรษฐกิจให้กับคนในชุมชน

การทำงานของสถาปนิกอาสา เป็นการทำงานในลักษณะจิตอาสา ไม่มีค่าใช้จ่าย โดยจะเริ่มจากการลงพื้นที่ในหมู่บ้านเก่าเพื่อดำเนินการออกแบบด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม โดยใช้เครื่องมือทางสถาปัตยกรรม คือ แบบสามมิติ หุ่นจำลอง ตั้งแต่กระบวนการออกแบบขั้นแรก ถึงขั้นพัฒนาแบบ ตลอดจนถึงขั้นตอนการดำเนินงานก่อสร้างหรือบูรณะจริง โดยใช้การลงแขกเป็นเครื่องมือ

การทำงานของ NGO ในสาธารณรัฐประชาชนจีน แม้จะมีการปกครองแบบ 1 ประเทศ 2 ระบบ คือ ระบบคอมมิวนิสต์ และระบบประชาธิปไตย แต่ก็กล่าวได้ว่ารากฐานการปกครองแบบสังคมนิยมยังมีผลอยู่มาก จึงมีกลุ่ม NGO ไม่มากนักที่ทำงานเพื่อการจัดการมรดกวัฒนธรรม อย่างไรก็ตามสาธารณรัฐประชาชนจีนกำลังเดินไปสู่เส้นทางใหม่ในการพัฒนาประเทศ จึงมีกลุ่ม NGO เช่น CHP (Cultural Heritage Protection) ที่มีเป้าหมายในการรักษามรดกวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ให้คงอยู่ในย่านชุมชนเก่า (หุ่ต่ง) ที่อยู่ในเขตวงแหวนชั้นในของกรุงปักกิ่ง CHP ใช้การรณรงค์เป็นเครื่องมือหลักที่จะทำให้เกิดอาสาสมัครที่เป็นคนในพื้นที่มาร่วมดำเนินงาน โดยมีลักษณะการดำเนินงาน เช่น การนับจำนวนอาคารเก่าที่เหลืออยู่ในเมืองเก่า โดยดำเนินการอย่างต่อเนื่องในทุกปีเพื่อเป็นสถิติของการลดจำนวนลงของอาคารเก่า นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมที่เพิ่มรายได้ให้กับคนในชุมชนผ่านการท่องเที่ยว เช่น การนำชมเมืองเก่าโดยการเดิน การเรียนรู้การทำอาหารที่สอนโดยคนในชุมชน เป็นต้น CHP สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องมากกว่า 10 ปี โดยร่วมกับสถาบันการศึกษาในปักกิ่ง องค์กรต่างประเทศ เช่น UNESCO และการทำงานร่วมกับรัฐบาล จึงเป็นสิ่งพิสูจน์และสนับสนุนได้ว่าโอกาสของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของสาธารณรัฐประชาชนจีนจะสามารถขยายตัวขึ้นได้ในอนาคต

ลักษณะที่ 2) การจัดการมรดกวัฒนธรรมประเภทเมืองเก่าโดยสถาบันการศึกษา

เนื่องจากเมืองเก่าหรือหมู่บ้านเก่าในสาธารณรัฐประชาชนจีนมีอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งมีทั้งผลดีในเชิงปริมาณ แต่ขณะเดียวกันจำนวนหมู่บ้านเก่าก็ลดลงอย่างรวดเร็วเพราะจากทั้งนโยบายการพัฒนาของรัฐบาล และความต้องการย้ายออกจากพื้นที่ชนบทไปสู่เมืองของผู้อยู่อาศัยดั้งเดิมด้วย ซึ่งสนับสนุนว่าที่ผ่านมามาภาครัฐอาจจะให้น้ำหนักของการพัฒนามากกว่าการเก็บรักษา และ

เห็นว่าหมู่บ้านเก่าในลักษณะนี้ยังมีจำนวนอยู่มาก จึงได้สั่งการทบทวนทำลายหมู่บ้านเก่า พร้อมกับสร้างที่พักอาศัยในรูปแบบใหม่ให้กับคนดั้งเดิมได้อยู่อาศัยในระบบเช่าระยะยาว

อย่างไรก็ดี นักวิชาการในสถาบันการศึกษา เห็นถึงคุณค่าทั้งในด้านกายภาพและจิตวิญญาณของเมืองเก่า และมีความพยายามที่จะรักษาคุณค่าดังกล่าวไว้ตามความเหมาะสมในแต่ละสถานการณ์ เพื่อให้เมืองเก่าสามารถรักษาทั้งสถาปัตยกรรมและผู้คนที่อยู่ร่วมกันได้ โดยที่นักวิชาการมีบทบาทหน้าที่ในการรักษาเมืองเก่าหลายระดับ ได้แก่

- การจัดการเวทีวิชาการในระดับประเทศ เพื่อกระตุ้นให้ย่านชุมชนเก่าได้รับการอนุรักษ์และพัฒนา
- ร่วมมือกับภาครัฐส่วนกลางและ/หรือรัฐท้องถิ่นบูรณะอาคารเก่าและฟื้นฟูเมืองเก่า
- อนุรักษ์สถาปัตยกรรมและฟื้นฟูเมืองเก่าผ่านงานวิจัยและบริการวิชาการ
- จัดการมรดกวัฒนธรรมร่วมกับคนรากหญ้า ทั้งที่เป็นตัวบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กร และ NGO

ซึ่งการดำเนินการการของนักวิชาการ สันนิษฐานว่าได้ส่งผลต่อการสร้างความเข้าใจทั้งในฝั่งของภาครัฐและรวมถึงคนในท้องถิ่นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนเมืองเก่าที่มีศักยภาพทางด้านการท่องเที่ยว

ลักษณะที่ 3) การจัดการมรดกวัฒนธรรมประเภทเมืองเก่า โดยบริษัทเอกชน (developer & design firm)

การดำเนินการโดยบริษัทเอกชนนี้ สามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่

- การดำเนินงานโดยบริษัทออกแบบ (design firm)
การดำเนินงานโดยบริษัทออกแบบส่วนใหญ่แล้วจะเริ่มจากที่ภาครัฐ เห็นว่าเมืองหรือเมืองเก่าบางแห่งอยู่ในภาวะชบเซาทางเศรษฐกิจ หรือมีผู้อยู่อาศัยน้อย จึงต้องการพัฒนาเมืองโดยทำการจัดจ้างบริษัทออกแบบ โดยมีขอบเขตงาน ตั้งแต่ศึกษาสภาพปัญหา ข้อมูลพื้นฐาน ประวัติศาสตร์ และจุดเด่น เพื่อกำหนดทิศทางกิจกรรม และประโยชน์ใช้สอยของเมือง โดยใช้เวลาประมาณ 2-4 เดือน หลังจากนั้นจึงเริ่มออกแบบวางผัง และออกแบบสถาปัตยกรรม ภูมิสถาปัตยกรรม โดยแต่ละเมืองจะใช้เวลาในกระบวนการออกแบบประมาณ 2-4 ปี

- การดำเนินงานโดยนักลงทุน (developer)
เนื่องจากสาธารณรัฐประชาชนจีนอยู่ในช่วงพัฒนาประเทศ ในระบอบ 1 ประเทศ 2 ระบบ ซึ่งการพัฒนาแบบทุนนิยมจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นแบบปฏิเสธไม่ได้ ถือได้ว่ามรดกวัฒนธรรมเป็นปัจจัยหนึ่งของการลงทุน เนื่องจากมรดกวัฒนธรรมส่งผลอย่างยิ่งต่อการสร้างเอกลักษณ์และความแตกต่างให้เกิดขึ้นกับสินค้าและการลงทุน ดังนั้นจึงเกิดโครงการพัฒนาขึ้นในเมืองเก่า ซึ่งโดยมากแล้วจะเป็นไปเพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวและนันทนาการ จึงมีข้อกังวลว่าการพัฒนาในรูปแบบนี้จะมีแนวโน้มเป็นโครงการที่คำนึงถึงเพียงรูปแบบทางกายภาพและขาดการรักษาวิถีของผู้คนในพื้นที่ หรือที่สากลเรียกว่าการพัฒนาแบบ Gentrification

ลักษณะที่ 4) การจัดการมรดกวัฒนธรรมประเภทเมืองเก่า โดยภาครัฐ

การจัดการมรดกวัฒนธรรมโดยภาครัฐ ประกอบด้วยการดำเนินการ 6 ระดับ คือ อระดับประเทศ (state) / ระดับจังหวัด (province) / ระดับเมือง (city) / ระดับเขต (district) / ระดับย่านชุมชน (street committee) / ระดับหมู่บ้าน (residential Committee)

กล่าวได้ว่าภาครัฐ ถือเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการจัดการมรดกวัฒนธรรม เพราะเป็นผู้กมนโยบาย มีทั้งอำนาจและงบประมาณ โดยที่ระดับจังหวัด (province) / ระดับเมือง (city) คือระดับที่มีผลต่อการวางแผนและดำเนินการมากที่สุด โดยที่สำนักวางแผนเมือง (planning bureau) จะรับบทผู้ดำเนินการวางแผนพัฒนาและนำเสนอต่อสภาประชาชน (people's congress) ในการประชุมกับรัฐบาลทุกระดับ เพื่อผ่านการอนุมัติ การติดตามโครงการ ในขณะที่แผนได้กำลังดำเนินการ และบ่อยครั้งที่การพัฒนาแผนได้รับการสนับสนุน ออกแบบ และช่วยดำเนินงานโดยผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการจากสถาบันระดับสูง

จากการศึกษาพบว่าหน่วยงานที่น่าสนใจด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในเมืองเก่า คือ องค์กร CHP (Cultural Heritage Protection) เพราะเป็นหน่วยงานที่ทำด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม ดำเนินการมาเป็นระยะเวลากว่า 10 ปี และเชื่อมโยงกับภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นจึงจะทำการศึกษาข้อมูลลงลึกมากขึ้นเพื่อสามารถนำไปวิเคราะห์และเปรียบเทียบกับกรณีศึกษาอื่น ๆ ได้

ที่มาและภูมิหลัง

Beijing Cultural Heritage Protection Center (CHP) หรือ ศูนย์คุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมปักกิ่ง จัดขึ้นทะเบียนเป็นองค์กร NGO กับเทศบาลกรุงปักกิ่งใน ค.ศ. 2003 เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนระดับรากหญ้าขนาดเล็กที่ได้รับการจดทะเบียนตามกฎหมาย เพื่อทำงานช่วยเหลือชุมชนในการปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมของตน ส่งเสริมชุมชน ใช้การสื่อสาร และดำเนินการร่วมกับรัฐบาล เพราะตระหนักถึงประโยชน์ของการพัฒนาที่ยั่งยืน มีแนวคิดในการทำงานเพื่อก้าวไปข้างหน้าพร้อมกับการปกป้องอดีต

ภาพที่ 21 Beijing Cultural Heritage Protection Center (CHP)

เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของจีนและการพัฒนาอย่างรวดเร็วส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ องค์กร CHP สนับสนุนให้ชาวชุมชนมีโอกาสและส่งเสริมสิทธิในการปกป้องประวัติศาสตร์ของพวกเขาผ่านการเสริมสร้างศักยภาพ การศึกษา การฝึกอบรม การสร้างเครือข่ายและการสนับสนุน

มรดกทางวัฒนธรรมที่ล้ำค่าของจีนส่วนใหญ่ตกอยู่ในความเสี่ยง เนื่องจากมีการรับรู้ในระดับไม่สูงนัก และการบังคับใช้กฎหมายคุ้มครองมรดกที่ยังไม่ดีพอ ตลอดจนนโยบายระยะสั้นที่ทำให้ชุมชนขาดโอกาสมีส่วนร่วม และเสียสิทธิประโยชน์ต่อการพัฒนามรดกวัฒนธรรม กฎหมายและนโยบายของรัฐบาลจีนในด้านการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมมักมีแนวคิดที่ดี แต่ยังคงขาดความเข้าใจในการมีส่วนร่วม และไม่ได้นำไปสู่การปฏิบัติการณ์มีส่วนร่วมจริง องค์กร CHP จึงจัดตั้งขึ้นเพื่อแก้ไขและแก้ไขปัญหาเหล่านี้

เป้าหมายโครงการ

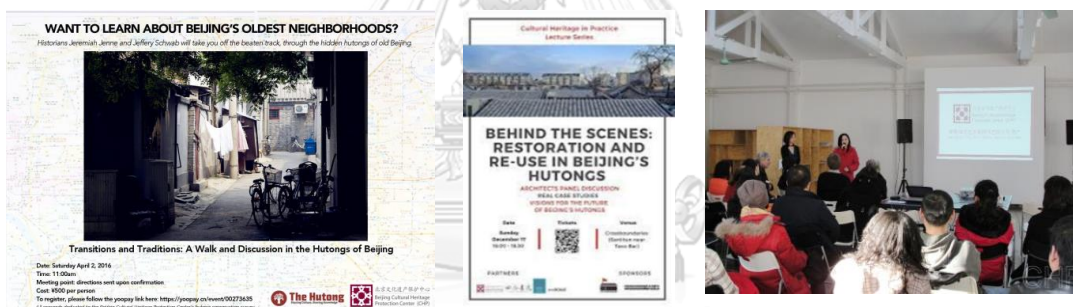
องค์กร CHP มีเป้าหมายเพื่อ “สนับสนุนชุมชนเพื่อปกป้องมรดกวัฒนธรรมของตนเอง”

การดำเนินงาน

CHP ทำงานที่หลากหลายในด้านการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย

- การคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและการสร้างภาคประชาสังคม
- การฟื้นฟูวัฒนธรรมชนกลุ่มน้อยที่อยู่อาศัยในเมืองเก่า
- เพื่อยกระดับการคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมในการวางแผนของรัฐบาล
- เพื่อสื่อสารคุณค่ามรดกวัฒนธรรมในเมืองเก่า
- เพื่อป้องกันการก่อสร้างอาคารที่ผิดประเภทในเมืองเก่า

CHP ดำเนินการร่วมกับชุมชน นักวิชาการในมหาวิทยาลัย และบางโครงการก็ได้ร่วมมือกับภาครัฐท้องถิ่น รวมถึงการร่วมมือกับองค์การสากล เช่น UNESCO อีกด้วย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาพที่ 22 การดำเนินงานขององค์กร CHP

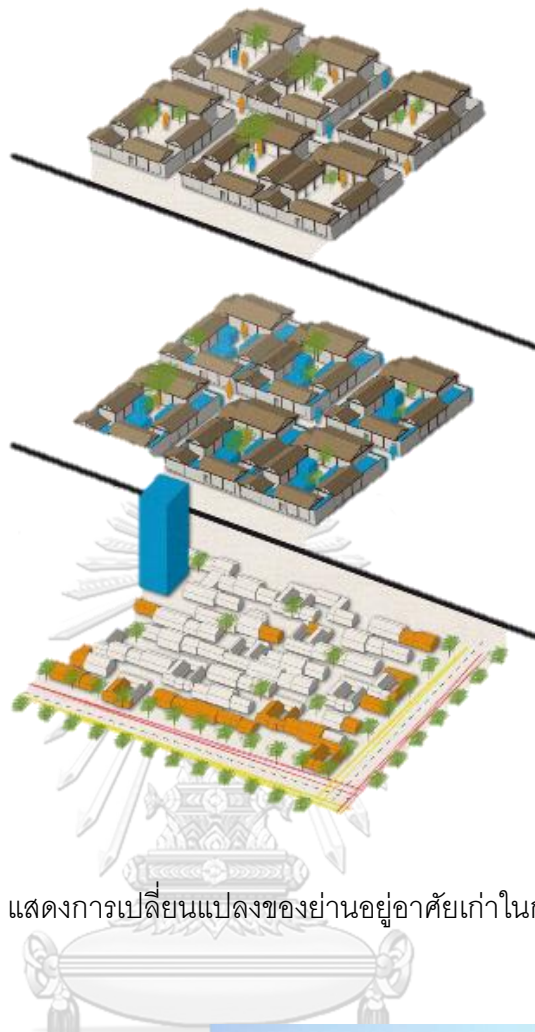

ภาพที่ 23 CHP ร่วมมือกับ องค์การ UNESCO ดำเนินงานโครงการ “Good Tourism” Cultural Heritage Preservation from the Grassroots in China

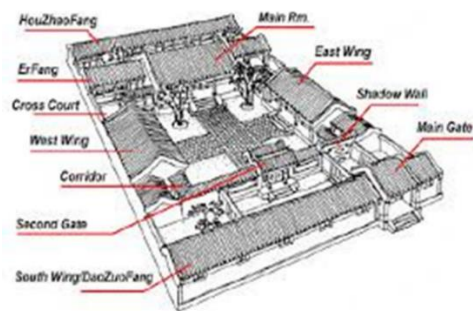
กระบวนการและเครื่องมือสร้างการมีส่วนร่วม

นอกจากการดำเนินงานตามที่กล่าวไปแล้ว CHP ยังได้ทำกิจกรรมอื่น ๆ ร่วมกับผู้อยู่อาศัยในชุมชนเมืองเก่าเพื่อรักษาภูมิปัญญาและรองรับการท่องเที่ยว เช่น กิจกรรม Workshop สอนทำอาหารพื้นถิ่น เป็นต้น อย่างไรก็ตามกิจกรรมที่โดดเด่นของ CHP และเป็นกิจกรรมเริ่มต้นที่องค์กรดำเนินการรักษามรดกวัฒนธรรมร่วมกับชุมชน คือ กิจกรรมเดินสำรวจเมืองเก่า Walk the Old City : Beijing's Hutong

อย่างไรก็ตาม จะขอก้าวถึงสาเหตุที่องค์กร CHP สนใจทำการอนุรักษ์เมืองเก่า หรือ Hutong ในกรุงปักกิ่ง เนื่องมาจากการลดลงทั้งในแง่ของปริมาณและคุณค่าของเมืองเก่าในกรุงปักกิ่ง อันเนื่องมาจากกระแสการพัฒนาประเทศ และการไม่เห็นคุณค่าของผู้คนที่อยู่อาศัยในเมืองเก่า อีกทั้งความต้องการที่อยู่อาศัยในเมืองของผู้คน ทำให้คอร์ทกลางบ้านที่เป็นนัยยะสำคัญของบ้านจีนก็ถูกทำลายไปด้วยเช่นกัน

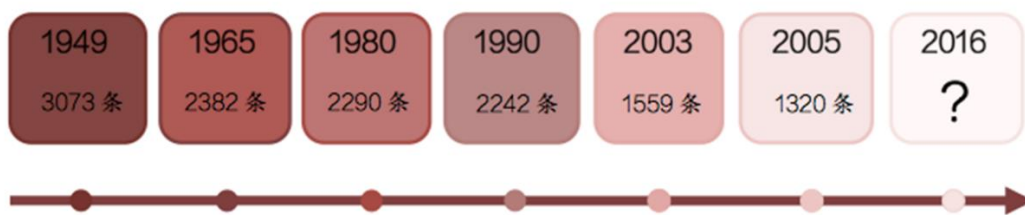

ภาพที่ 24 แสดงการเปลี่ยนแปลงของย่านอยู่อาศัยเก่าในกรุงเทพฯ

ภาพที่ 25 แสดงการเปลี่ยนแปลงของบ้านเก่าในกรุงเทพฯ

北京胡同数量时间线

Based on data from Beijing Municipal Institute of City Planning and Design

ภาพที่ 26 แสดงการลดลงของจำนวนเมืองเก่า ในกรุงปักกิ่ง

ผลการการเปลี่ยนแปลงเมืองเก่าดังกล่าว ผนวกกับการที่ไม่เคยมีองค์กรใดตรวจสอบการเสื่อมเสียในเมืองเก่ามาก่อน ทำให้ไม่มีข้อมูลและไม่มีคนรับรู้ถึงผลเสียที่เกิดขึ้น จึงเป็นเหตุให้องค์กร CHP ตรวจสอบเมืองเก่า ทั้งหมดในพื้นที่วงแหวนรอบที่สองของกรุงปักกิ่ง โดยการรณรงค์หางบประมาณแบบระดมทุน Crowdfunding Campaign โดยได้เริ่มดำเนินการเมื่อวันที่ 5 มีนาคม ค.ศ. 2016 โดยมีเป้าหมายสำรวจเมืองเก่า (Hutong) จำนวน 1,355 ย่าน ร่วมกับอาสาสมัครในชุมชนเก่าจำนวน 160 คน

ภาพที่ 27 การรวมตัวกันของผู้มีส่วนร่วมเพื่อร่วมกิจกรรม Walk the Old City : Beijing's Hutong

ภาพที่ 28 การสำรวจและสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยในเมืองเก่า กรุงเทพมหานคร

ผลที่เกิดขึ้น

จากการดำเนินงานขององค์กร CHP ที่ผ่านมากกว่า 10 ปี ทำให้องค์กรเอง คนในชุมชน รวมถึงสถาบันการศึกษา และภาครัฐท้องถิ่น ได้ทราบถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับเมืองเก่าในกรุงเทพฯ ทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพส่งผลให้เกิดความร่วมมือในการดำเนินงานเพื่อรักษามรดกวัฒนธรรมประเภทเมืองเก่าและมรดกวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องเนื่อง กิจกรรมและการรณรงค์ต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและหลากหลาย ทั้งในลักษณะของเวทีวิชาการ วงเสวนากับชาวชุมชน รวมถึงกิจกรรมที่มีส่วนร่วมกับภาครัฐและองค์การสากลในระดับนานาชาติ

อย่างไรก็ตาม สิ่งสำคัญที่จะเกิดขึ้นและส่งผลอย่างยิ่งต่อการทำงานในพื้นที่เมืองเก่าของกรุงเทพฯ คือ ประเด็นการท่องเที่ยวในเมืองเก่าและความต้องการที่อยู่อาศัยในพื้นที่เมือง รวมถึงการพัฒนาของนายทุนที่ส่งผลให้คนดั้งเดิมต้องย้ายถิ่นที่อยู่ออกไป (Gentrification) ซึ่งทั้ง 3 ประเด็นนี้ขององค์กร CHP ได้ติดตามอย่างใกล้ชิดถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นทั้งในแง่มรดกวัฒนธรรมที่

จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่เกิดขึ้นกับเมืองเก่าทั้งในประเทศจีนและประเทศอื่น ๆ ทั่วโลก

ปัจจัยความสำเร็จ

- สามารถดำเนินงานร่วมกับภาครัฐท้องถิ่นและองค์การสากลได้
- มีสถาบันการศึกษาชั้นนำเป็นเครือข่ายและร่วมดำเนินงาน
- การมีส่วนร่วมและชักชวนคนในชุมชน เป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้องค์กรได้รับความร่วมมือ เพราะด้วยระดับการปกครองในสาธารณรัฐประชาชนจีนที่ผ่านมา อาจจะไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมมากนัก
- ดำเนินการมีส่วนร่วมด้วยความเคารพคนในพื้นที่ ซึ่งมีท่าทีแตกต่างจากภาครัฐที่ใช้ระบบกำกับและควบคุม
- ดำเนินการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นทุกระดับ ทั้งร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ และรับผลร่วมกัน ส่งผลให้สมาชิกเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างต่อเนื่อง

8) การวิเคราะห์และสังเคราะห์กรณีศึกษา

จากกรณีศึกษาทั้ง 7 ได้แสดงให้เห็นถึงมิติที่หลากหลายของการมีส่วนร่วมในการจัดการมรดกวัฒนธรรมประเภทเมืองเก่า ทั้งในแง่ของผู้ริเริ่มโครงการ เครื่องมือ ระดับการมีส่วนร่วม ซึ่งก็ส่งผลให้เกิดผลในแต่ละแห่งสำเร็จในบริบทที่แตกต่างกันไป ซึ่งจะเห็นได้ว่าแนวคิดการมีส่วนร่วมมีผลอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้วในยุโรป ทั้งในอังกฤษ อิตาลี หรือแม้แต่ประเทศที่มีความยากลำบากในการดำเนินการอย่างมีส่วนร่วมมาก่อน เช่น สาธารณรัฐประชาชนจีน เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามหากวิเคราะห์ดูแล้วจะพบว่าประเด็นที่น่าสนใจที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม

ดังนั้นจะขอสรุปประเด็นสำคัญสำหรับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เพื่อนำไปสู่การกำหนดกรอบและ/หรือเกณฑ์เบื้องต้นในการดำเนินงานอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่สามารถขยายผลไปสู่การจัดการมรดกวัฒนธรรมของเมืองเก่าอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งมีประเด็นดังต่อไปนี้

- ผู้ริเริ่มโครงการนั้นสามารถเริ่มต้นได้ทั้งภาครัฐและภาคประชาชนซึ่งภาครัฐท้องถิ่นนั้นภาครัฐสามารถเริ่มต้นได้ง่ายกว่าเพราะมีงบประมาณและมีเครื่องมือทางกฎหมาย แต่การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนภายใต้การริเริ่มงานของภาครัฐนั้น ส่วนใหญ่แล้วจะมีส่วนร่วมในระดับรับรู้ รับฟังและร่วมตัดสินใจ ในขณะที่โครงการที่ริเริ่มโดยภาคประชาชนนั้น จะสามารถ

ยกระดับการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนได้มากกว่าและมีแนวโน้มที่จะยั่งยืนหากภาคประชาชนสามารถร่วมมือกับภาครัฐและทำให้เกิดการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนต่าง ๆ ที่กว้างขึ้นได้ แต่อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานโดยภาคประชาชนนั้นก็จะมีสิ่งที่น่ากังวล คือ งบประมาณที่ต้องดำเนินการจัดหาเอง และไม่มีกฎหมายรองรับ แต่ก็สามารถยกระดับข้อตกลงร่วมของชุมชนไปสู่การประกาศเป็นกฎหมายได้ แต่ก็ต้องใช้เวลาในการดำเนินการ

- จะพบว่ากรณีศึกษาทั้ง 7 นั้นส่วนใหญ่แล้วจะพบว่าเป็นการดำเนินงานอนุรักษ์อย่างบูรณาการเชื่อมโยงมรดกวัฒนธรรมให้เข้ากับมิติอื่น ๆ โดยสามารถแบ่งเป็น 2 ระดับคือ
 - ระดับที่ 1 เป็นการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับมิติทางเศรษฐกิจผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งการดำเนินงานในมิตินี้ก็จะเกิดผลทางด้านเศรษฐกิจและรายได้ที่ส่งผลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อภาครัฐหรือภาคประชาชนที่เกี่ยวข้อง
 - ระดับที่ 2 คือการบูรณาการงานอนุรักษ์จัดการมรดกวัฒนธรรมร่วมกับมิติทางเศรษฐกิจสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิต การดำเนินงานในลักษณะนี้จะส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมในระดับที่ขยายวงกว้างขึ้น เพราะจะมีความเกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมากขึ้นและเป็นการส่งผลโดยตรงต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง เพราะมีมิติที่กว้างกว่างานอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม
- จากข้อที่ 2 นั้นสามารถเชื่อมโยงได้ว่าทำไมการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมจึงจำเป็นต้องเชื่อมโยงไปสู่มิติทางเศรษฐกิจสังคมสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิต เพราะมรดกวัฒนธรรมถือเป็นทุนทางสังคมที่เปราะบาง จึงต้องได้รับการจัดการด้วยแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน กล่าวคือต้องสามารถพึ่งพาตนเองได้และสามารถที่จะส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของผู้คนที่อยู่ในแหล่งมรดกวัฒนธรรมนั้น ๆ
- การมีส่วนร่วมในระดับร่วมดำเนินการของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ถือเป็นยกระดับการมีส่วนร่วมทำให้ผู้คนที่เกี่ยวข้องมีความผูกพันและมีความรับผิดชอบต่อโครงการมากขึ้น เพราะเป็นการเปลี่ยนพฤติกรรมจากผู้ให้ความเห็นไปสู่การเป็นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงต่อโครงการ ดังนั้นการดำเนินงานจัดการมรดกวัฒนธรรมนั้นควรจะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมถึงระดับดำเนินการร่วมกัน
- เครื่องมือทางกายภาพ เช่น หุ่นจำลอง ทัศนียภาพ แพนผัง ถือเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพช่วยให้ผู้คนที่เกี่ยวข้องสามารถเข้าใจโครงการได้อย่างเป็นรูปธรรมจับต้องได้ นำไปสู่การแลกเปลี่ยนและการตัดสินใจที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ในขณะที่เครื่องมือสมัยใหม่เช่น 3D City

Model หรือเครื่องมือทางการตลาด เช่น การทำ branding ก็เป็นสิ่งที่ส่งผลและช่วยให้เกิดการมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นเช่นกัน

- เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมและเข้าถึง เครื่องมือในการสื่อสารเป็นสิ่งที่สำคัญ จากกรณีศึกษาจะเห็นได้ว่ามีเครื่องมือในการสื่อสารมากมายทั้งการใช้เว็บไซต์ การใช้สื่อหนังสือพิมพ์ และการใช้สื่อสาธารณะต่าง ๆ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการรับรู้และรับฟังความคิดเห็นจากภาคประชาชน แต่อย่างไรก็ตามเครื่องมือการสื่อสารและทำความเข้าใจพื้นฐานก็ยังคงมีความสำคัญที่ในกรณีศึกษาทั้ง 7 ใช้ทั้งในการพูดคุยเชิงลึก การเสวนากลุ่มย่อย และ/หรือเวทีประชาคมขนาดใหญ่

- มีข้อสังเกตหนึ่งที่น่าสนใจคือการมีส่วนร่วมของประชาชนคนเดียวหรือชุมชนก็ตาม การมีส่วนร่วมนั้นจะเกิดขึ้นในระดับที่ไม่สูงนัก แต่หากประชาชนหรือชุมชนได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มประชาสังคมไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของชมรม สมาคมหรือบริษัทจำกัด ก็จะสามารถยกระดับการมีส่วนร่วมได้มากขึ้น เพราะจะมีอำนาจในการต่อรองทางสังคมมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรวมตัวในลักษณะนิติบุคคลที่สามารถประกอบกิจการได้ เช่น วิสาหกิจชุมชนหรือบริษัทเพื่อประกอบธุรกิจทางสังคม จะมีอำนาจในการดำเนินการ บริหารจัดการมรดกวัฒนธรรม และมีอำนาจต่อรองทั้งในมิติเชิงเศรษฐกิจและสังคมได้ และจะทำให้เกิดความมั่นคงยั่งยืน มากกว่าการรวมตัวกันแบบชั่วคราว

- ภาคส่วนต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนร่วมนั้นไม่一定会เริ่มโครงการด้วยภาครัฐหรือภาคประชาชน ควรจะดำเนินการด้วยการมีส่วนร่วมของภาคส่วนในลักษณะ 3+1 ได้แก่

- ภาครัฐท้องถิ่น เนื่องจากเป็นเจ้าของพื้นที่สาธารณะมีงบประมาณในการดำเนินงานและมีอำนาจทางกฎหมายเพื่อการควบคุมและกำกับรวม รวมถึงมาตรการจูงใจ
- ประชาชนหรือชุมชนที่รวมตัวกันเป็นกลุ่ม ถือเป็นเจ้าของหรือเป็นผู้อยู่อาศัยที่ใกล้ชิดแหล่งมรดกวัฒนธรรม
- กลุ่มภายนอกหรือภาคที่สาม (third sector) ได้แก่ สถาบันวิชาการ หรือกลุ่มประชาสังคมภายนอก หรือรวมถึงองค์กร NGO ที่มีประเด็นเกี่ยวข้อง เป็นกลุ่มคนภายนอกที่เห็นคุณค่าของมรดกวัฒนธรรม ที่เข้ามามีส่วนร่วมดำเนินงานในพื้นที่

- ภาคธุรกิจเอกชน มีส่วนเป็นผู้สนับสนุนและส่งเสริมการจัดการมรดกวัฒนธรรมและสามารถนำไปสู่การร่วมทุนในการอนุรักษ์และพัฒนามรดกวัฒนธรรม
 - สถาบันการศึกษา หรือสถาบันวิชาการเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในลักษณะของภาคส่วนที่สาม หรือ Third Party สามารถสร้างให้เกิดการอนุรักษ์และจัดการมรดกวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วมได้ เพราะถือเป็นคนกลางที่ไม่มีผลประโยชน์ซ้อนทับ เป็นตัวกลางที่สามารถไกล่เกลี่ยความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้ ดำเนินการโดยใช้หลักวิชาการในการอนุรักษ์ เพื่อให้การพัฒนา มรดกวัฒนธรรมเป็นไปอย่างไม่เสียคุณค่าแท้ดั้งเดิม
 - การใช้อาคารหรือพื้นที่ เพื่อเป็นโจทย์หรือเป็นจุดเริ่มต้นในการอนุรักษ์เมืองเก่า จะประสบผลสำเร็จได้ดี เนื่องจากมนุษย์ใช้พื้นที่ทางกายภาพเพื่อรองรับวิถีชีวิต

ภาคผนวก ง.

ผลสำรวจการบูรณะซ่อมแซมอาคารในเมืองเก่าสงขลา

ผังแสดงการบูรณะ ซ่อมแซมอาคารโดยภาคเอกชน แบ่ง 3 ระยะเวลา

ภาคผนวก จ.
เครื่องมืองานวิจัย

แบบสัมภาษณ์ตัวแทนผู้เกี่ยวข้องหลักในการอนุรักษ์และจัดการย่านเมืองเก่า

สงขลา

เครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัยเรื่อง การอนุรักษ์และการจัดการมรดกวัฒนธรรมย่านเมืองเก่าอย่างมีส่วนร่วมในบริบทของไทย กรณีศึกษา : เมืองเก่าสงขลา การสัมภาษณ์ตัวแทนผู้เกี่ยวข้องหลักในการอนุรักษ์และจัดการย่านเมืองเก่าเมืองเก่าสงขลา ในศึกษาตามประกาศ พื้นที่ Core Zone โดยสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2553 ซึ่งแบบสัมภาษณ์ตัวแทนผู้เกี่ยวข้องหลักในการอนุรักษ์และจัดการย่านเมืองเก่าสงขลา มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1: ข้อมูลพื้นฐานของการกำหนดตัวแทนผู้เกี่ยวข้องหลักในการสัมภาษณ์

การสัมภาษณ์ตัวแทนผู้เกี่ยวข้องหลักในการอนุรักษ์และจัดการย่านเมืองเก่าสงขลา ในพื้นที่วิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth Interview) ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants) ซึ่งเป็นผู้ที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงต่อการอนุรักษ์และจัดการย่านเมืองเก่าในพื้นที่ศึกษา ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

- การกำหนดกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์
 - เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องหรือมีส่วนโดยตรงต่อการอนุรักษ์และจัดการย่านเมืองเก่าเชิงกายภาพ ตั้งแต่ช่วงเวลา พ.ศ. 2550 ถึง ปัจจุบัน (พ.ศ. 2564) ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่มในเขตพื้นที่ศึกษา คือ (1) ภาคปกครองท้องถิ่น (2) ภาคประชาสังคม (3) ภาคประชาชนในพื้นที่ และเอกชน (4) ภาคสถาบันการศึกษา
- เกณฑ์ในการคัดออก

การคัดออกจะเกิดขึ้นเมื่อผู้ให้สัมภาษณ์มีความต้องการที่จะยุติการสัมภาษณ์ ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตาม ผู้วิจัยจะยุติการสัมภาษณ์ และตัดผู้ให้สัมภาษณ์ออกจากการวิจัย ซึ่งจะไม่ส่งผลกระทบต่อผู้สัมภาษณ์ แล้วทำการคัดเลือกผู้ให้สัมภาษณ์ใหม่ตามเกณฑ์ที่กำหนด
- จำนวนผู้ให้สัมภาษณ์

ความเห็นต่อโครงการที่ดำเนินการด้วยภาคส่วนอื่นอย่างไร ประเด็นนี้ประกอบด้วยคำถาม 4 ข้อ ได้แก่

1. ผู้ให้สัมภาษณ์ได้เปิดโอกาสให้มีคนกลุ่มอื่น ๆ ในพื้นที่ เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการที่ท่านดำเนินการหรือไม่ ในลักษณะใด
2. ระดับการมีส่วนร่วมที่ท่านดำเนินการได้ในพื้นที่เมืองเก่าสงขลาอยู่ระดับใด เป็นไปตามที่ผู้ให้สัมภาษณ์คาดหวังหรือไม่ เพราะเหตุใด
3. ผู้ให้สัมภาษณ์มีความเห็นว่ากลุ่มผู้เกี่ยวข้องหลัก 4 กลุ่มที่ได้แบ่งในงานวิจัยนี้ ควรมีบทบาทที่เอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการย่านเก่าในพื้นที่อย่างไร
4. ผู้ให้สัมภาษณ์มีความเห็นว่ากลุ่มผู้เกี่ยวข้องหลัก 4 กลุ่มที่ได้แบ่งในงานวิจัยนี้ กลุ่มใดมีความสำคัญมากที่สุดไปจนถึงน้อยที่สุด เพราะเหตุใด

ประเด็นที่ 3 เครื่องมือ และกลไกที่สนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการย่านเก่าๆ ที่ผู้ให้สัมภาษณ์ดำเนินการอยู่มีลักษณะอย่างไร และส่งผลอย่างไรต่อโครงการที่ผู้ให้สัมภาษณ์ได้ดำเนินการ ประเด็นนี้ประกอบด้วยคำถาม 2 ข้อ ได้แก่

1. ผู้ให้สัมภาษณ์ใช้เครื่องมือและกลไกใดบ้างเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ และส่งผลอย่างไร
2. ผู้ให้สัมภาษณ์เห็นว่าจะมีเครื่องมือ และกลไก ใดบ้างที่จะช่วยสนับสนุนให้เกิดการบริหารจัดการย่านเก่าอย่างมีส่วนร่วมในระดับร่วมดำเนินการ ร่วมรับผล และร่วมเป็นหุ้นส่วน

ประเด็นที่ 4 ความเห็นต่อผลการดำเนินการอนุรักษ์และจัดการย่านเก่าที่ผ่านมา รวมถึงความเห็นต่อการพัฒนา ยุกระดับการมีส่วนร่วมในพื้นที่ศึกษา ประเด็นนี้ประกอบด้วยคำถาม 5 ข้อ ได้แก่

1. ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาผู้ให้สัมภาษณ์เห็นถึงพัฒนาการของการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์-พัฒนาย่านเมืองเก่าสงขลาอย่างไร

2. ผู้ให้สัมภาษณ์เห็นว่ากลุ่มผู้เกี่ยวข้องหลัก 4 กลุ่มที่ได้แบ่งในงานวิจัยนี้ สามารถทำงานร่วมกันได้สูงสุดระดับใด (เช่น ระดับร่วมคิด ระดับร่วมดำเนินการ ระดับร่วมรับผล หรือระดับการเป็นส่วนทางสังคม เป็นต้น)
3. ผู้ให้สัมภาษณ์เห็นว่าอะไรเป็นอุปสรรคที่ส่งผลต่อการทำงานร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องหลัก 4 กลุ่มที่ได้แบ่งในงานวิจัยนี้
4. ผู้ให้สัมภาษณ์เห็นว่าอะไรจะเป็นแรงสนับสนุนที่ส่งผลต่อการทำงานร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องหลัก 4 กลุ่มที่ได้แบ่งในงานวิจัยนี้
5. ผู้ให้สัมภาษณ์เห็นว่า การอนุรักษ์และจัดการย่านเก่าฯ ด้วยการมีส่วนร่วมที่ผ่าน มาส่งผลกระทบต่อสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและสถาปัตยกรรม อย่างไรบ้างในพื้นที่ศึกษา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับงานวิจัย เพื่อประโยชน์และความเข้าใจของผู้ให้สัมภาษณ์

1) ความหมาย และระดับของการมีส่วนร่วมสำหรับงานวิจัยนี้

การมีส่วนร่วมมีความหมายว่า “เป็นการร่วมมือดำเนินการของผู้คนตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล กลุ่มคน หรือองค์กร ที่มีจุดหมายร่วมกันในการแก้ไขปัญหาหรือต้องการพัฒนาในประเด็นที่ตนเองมีส่วนเกี่ยวข้องและได้รับผลจากการดำเนินงาน ส่งผลให้เกิดความเป็นเจ้าของร่วมกัน” ส่วนในระดับของการร่วมมือกัน จะมีระดับแตกต่างกันไปในหลายรูปแบบ ซึ่งมีผู้เชี่ยวชาญหลายท่านได้กำหนดไว้มากมาย เช่น **อาร์นสไตน์** (Shery R. Arnstein, 1969: 216-214) ได้กำหนดไว้ 8 ระดับ **สวนองค์การอนามัยโลกและกองทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ** (WHO and UNICEF, 1978: 41) ได้กำหนดไว้ 4 ระดับ ซึ่ง**สมาคมนานาชาติด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน** (International Association of Public Participation) ได้แบ่งไว้ 5 ระดับ อย่างไรก็ตามผู้วิจัยเห็นว่าการกำหนดระดับของ **อรรถ ก๊กผล** (2552:19) ที่ได้กำหนดไว้ 6 ระดับนั้น มีความสอดคล้องกับบริบทของไทย ดังนั้นวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะได้สรุประดับการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็น 6 ระดับตามการศึกษาของ อรรถ ก๊กผล และได้ระบุผลที่จะเกิดขึ้นในแต่ละระดับ ดังนี้

ตารางเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมและผลที่เกิดขึ้น

ระดับการมีส่วนร่วม	ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น
ร่วมรับฟัง	เกิดการรับรู้และเข้าใจซึ่งกันและกัน
ร่วมแสดงความคิดเห็น และตัดสินใจ	เกิดการแลกเปลี่ยนอย่างเท่าเทียม
ร่วมวางแผนการดำเนินงาน	เกิดความโปร่งใส / เพิ่มทางเลือกในการตัดสินใจ / เกิดการสร้างฉันทามติ
ร่วมดำเนินงาน	เกิดการปฏิบัติที่ง่ายขึ้น / สร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม (Sense of Ownership) / สร้างความรู้สึกถึงการเป็นส่วนหนึ่งของส่วนรวม (Sense of Belonging) / รับรู้ในระดับคุณค่าผ่านการลงมือทำ
ร่วมประเมินผล	เกิดความเข้าใจถึงสาเหตุของผลบวกและผลลบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน / เกิดการเรียนรู้และพัฒนา
ร่วมรับผลประโยชน์	ทุกฝ่ายได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน ทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

2) ประเภท หน่วยงานและจำนวนของกลุ่มผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย

การคัดเลือกมาจากการกำหนดกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ที่เกี่ยวข้องหรือมีส่วนโดยตรงต่อ การรักษาย่านเก่าเชิงกายภาพ ตั้งแต่ช่วงเวลา พ.ศ. 2550 ถึง ปัจจุบัน (พ.ศ. 2564) ซึ่งสามารถ แบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่ม จำนวนผู้ให้สัมภาษณ์ประมาณ 16 คน ซึ่งคาดว่าเป็นจำนวนที่สามารถ ช่วยให้ได้รับข้อมูลได้อย่างเหมาะสม โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางประเภทและหน่วยงานกลุ่มผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย

ประเภทกลุ่มผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย		หน่วยงานและจำนวนผู้ให้การสัมภาษณ์
1) ภาคปกครองท้องถิ่น จำนวน 2 คน		จำนวน 2 คน
		เทศบาลนครสงขลา องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา
2) ภาคประชาสังคม		จำนวน 3 คน
ประเภทเป็นทางการ	ประเภทเป็นทางการ	สงขลาฟอรั่ม ภาคีคนรักเมืองสงขลาสมาคม
	ประเภทไม่เป็นทางการ	กลุ่ม NAS Nakorn-nai Art Street
3) ภาคประชาชนในพื้นที่ และเอกชน		จำนวน 7 คน
ผู้ประกอบการ	ประชาชนที่มีส่วนในการอนุรักษ์อาคารเก่า	เจ้าของอาคารเก่า ผู้นำชุมชน ตัวแทนประชาชนในพื้นที่
	ผู้ประกอบการ	บริษัท สงขลาเฮอริเทจ จำกัด บ้านนครใน
	กลุ่ม CSR	บริษัท เซฟรอน จำกัด บริษัท ปตท.สำรวจและผลิตปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน)
4) ภาคการศึกษาที่ทำงานวิจัยขับเคลื่อนในพื้นที่		จำนวน 4 คน
สถาบันการศึกษาในพื้นที่	สถาบันการศึกษาในพื้นที่	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
	สถาบันการศึกษานอกพื้นที่	สถาบันอาศรมศิลป์

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	ธิป ศรีสกุลไชยรักษ์
วัน เดือน ปี เกิด	30 เมษายน 2517
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
วุฒิการศึกษา	
ที่อยู่ปัจจุบัน	
ผลงานตีพิมพ์	<ul style="list-style-type: none">• จิตตปัญญาवास : อาวาสแห่งปัญญา (ผู้เขียน,บรรณาธิการ)• วัดคูเต่า ก้าวแรกกับการอนุรักษ์อย่างมีส่วนร่วม (ผู้เขียน ,บรรณาธิการ)
รางวัลที่ได้รับ	<ul style="list-style-type: none">• อาคารอนุรักษ์ดีเด่นประจำปี ๒๕๕๔ จากสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ (จากโครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูวัดคูเต่า)• UNESCO Asia-Pacific Heritage Award 2011, Honourable Mention, (จากโครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูวัดคูเต่า)• FuturArc Green Leadership Award 2014, Merit Award, (จากโครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูวัดคูเต่า)• อาคารอนุรักษ์ดีเด่นประจำปี ๒๕๕๘ จากสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ (จากโครงการบ้านพักประวัติศาสตร์หลวงราชไมตรี ชุมชนริมน้ำจันทบูร จ.จันทบุรี)• FuturArc Green Leadership Award 2015, Winner, (Socially Inclusive) (จากโครงการบ้านพักประวัติศาสตร์หลวงราชไมตรี ชุมชนริมน้ำจันทบูร จ.จันทบุรี)• UNESCO Asia-Pacific Heritage Award 2015, Merit Award (จากโครงการบ้านพักประวัติศาสตร์หลวงราชไมตรี ชุมชนริมน้ำจันทบูร จ.จันทบุรี)